

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Richard DAWKINS

*Gen Bencildir ve
Tanrı Yanılgısı*
kitaplarının
nl yazarından
bir hatırat...

MERAK TUTKUSU



RICHARD DAWKINS, Prospect dergisinin düzenlediği ankete göre dünyanın 1 numaralı düşünürü, satış rekorları kıran *Tanrı Yanılgısı* kitabının yazarı... Onu büyük bir üne kavuşturan *Gen Bencildir* kitabını, *Genişletilmiş Fenotip*, *Kör Saatçi*, *Cennetten Akan Irmak*, *Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak*, *Ataların Hikayesi*, *Şeytanın Papazı*, *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri* ve (Dave McKean ile birlikte) *Gerçeğin Büyüsü* kitapları izledi. Dawkins, bir Royal Society ve Royal Society of Literature üyesidir. Oxford Üniversitesi, Public Understanding of Science Simonyi kürsüsünün ilk sahibi olan Dawkins, Royal Society of Literature Ödülü, Royal Society'nin Michael Faraday Ödülü, Kistler Ödülü, Shakespeare Ödülü, Bilim Yazıları İçin Lewis Thomas Ödülü, Galaxy İngiliz Kitap Ödülleri'nden Yılın Yazarı Ödülü, Japonya'nın Uluslararası Kozmoz Ödülü gibi birçok ödüle layık görülmüştür



Profesör **Clinton Richard Dawkins**, dünyaca ünlü ve kitapları dünya çapında milyonlarca satmış olan evrim biyologu ve yazardır. Nairobi’de 1941 yılında doğmuş olan Dawkins, Oxford Üniversitesi’nde biyoloji öğrenimi gördü. Ardından aynı yerde hayvan davranışları bilimi üzerine doktora tezini tamamladı. 1995 yılında bilimin halkça anlaşılması için oluşturulmuş Oxford Üniversitesi Charles Simonyi kürsüsünün başkanlığına getirildi. Britanya Kraliyet Bilim Topluluğu ve Kraliyet Edebiyat Topluluğu’nun da üyesidir.

Yazdığı ilk kitap olan *Gen Bencildir*, Richard Dawkins’i üne kavuşturan ve yayımlandığı anda bestseller olan kitabıdır. Modern evrimci çalışmanın bir klasığı haline gelen bu kitabın ardından çok satan bir dizi kitap gelmiştir. Toplam 8 kitabın arkasından yayınladığı *Tanrı Yanılgısı* isimli kitapla dünya çapında sansasyon yaratan Profesör Dawkins, aralarında 1987 Kraliyet Edebiyat Topluluğu ödülü, 1990 Kraliyet Topluluğu Michael Faraday ödülü, 1997 İnsan Biliminin İlerlemesi İçin Uluslararası Kozmos Ödülü, 2001 Kistler Ödülü, 2001 Shakespeare Ödülü, 2007 Galaxy İngiliz Kitap Ödülleri Yılın Yazarı ve 2009 Nierenberg Kamu İlgisindeki Bilim Ödülünün de olduğu sayısız ödül ve onurlandırmanın da sahibidir.

2012 yılında, Sri Lanka’da balıkları inceleyen bilim insanları, yazarın bilimin halkça anlaşılması için gösterdiği çabaları takdir etmek amacıyla yeni buldukları cins *Dawkinsia* ismini vermişlerdir.

Dawkins, 2013 yılında *Prospect* dergisinin 100 ülkeden 10.000 okuru ile düzenlediği ankette dünyanın en büyük düşünürü olarak seçilmiştir.

Bilimsel içerikli kitapları için edebiyat ödülü alan yazarın *Tanrı Yanılgısı* isimli kitabı için Türkiye’de 2 kere dava açılmıştır. Ayrıca yazarın web sitesine Türkiye’den giriş mahkeme kararı ile yasaklanmıştır.

Yazarın *Gen Bencildir* isimli kitabının ilk baskılarını yapan devlete ait olan TÜBİTAK, hükümet değişikliği ardından, “bilinmeyen” sebeplerle, 10. baskısını yapmış olduğu “evrimle ilgili” bu kitabı artık basmamaya karar vermiştir.

**RICHARD
DAWKINS**

MERAK
AN APETITE FOR WONDER
TUTKUSU
BİR BİLİMCİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

ÇEVİREN
İstem FER
Uygar POLAT

EDİTÖR: Tunç Tuncay BİLGİN

ISBN 978 - 605 - 9909 - 09 - 9



Copyright © by Richard Dawkins 2014.

All rights reserved.

**Kitabın bütün hakları yazara aittir. Yayınevimiz kitabın
Türkiye haklarını temsil etmektedir.**

**Kitaptan tanıtım amacı ile yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmadan, hiçbir biçimde ve hiçbir yolla
kitabın içeriğinin bir bölümü ya da tümü yeniden üretilemez
ve dağıtılamaz.**

1. BASKI Nisan 2015

**Baskı: Matsis Matbaa Hizmetleri
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No 51
Sefaköy İstanbul Sertifika No: 20706**



**Kuzey Yayınları
www.kuzeyyayinlari.com
Perpa Tic. Merk. B Blok K 11 Okmeydanı Şişli İstanbul
Sertifika no: 12121**

**kitapla ilgili her türlü durumda bizimle
kitap@kuzeyyayinlari.com adresinden iletişime geçebilirsiniz**

YAZARIN BÜTÜN KİTAPLARI

Gen Bencildir
(*The Selfish Gene* - Kuzey Yayınları)

Geniştirilmiş Fenotip
(*The Extended Phenotype*)

Kör Saatçi
(*The Blind Watchmaker*)

Cennetten Akan Irmak
(*River Out of Eden*)

Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak
(*Climbing Mount Improbable* - Kuzey Yayınları)

Gökkuşağını Çözmek
(*Unweaving the Rainbow* - Kuzey Yayınları)

Ataların Hikayesi
(*The Ancestor's Tale*)

Bir Şeytan'ın Papazı
(*A Devil's Chaplain* - Kuzey Yayınları)

Tanrı Yanılgısı
(*The God Delusion* - Kuzey Yayınları)

Yeryüzündeki En Büyük Gösteri
(*The Greatest Show on Earth* - Kuzey Yayınları)

Gerçeğin Büyüsü
(*Magic of Reality* - Kuzey Yayınları)

Merak Tutkusu
(*An Appetite for Wonder* - Kuzey Yayınları)

Not: Kitabın bazı bölümlerinin anlaşılması için editör ve çevirmen çeşitli dipnotlar eklemiştir. Bu notların yazarın dipnotlarından ayrılması amacı ile, editörün dipnotları **-ed.n.** ve çevirmenin dipnotları **-çev.n.** ile başlamaktadır.

yıllarını benimle paylaşan anneme ve kızkardeşime
ve hepimizin özlediği babama

İÇERİK

AİLE AĞACI	10
1: GENLER VE GÜNEŞ KASKLARI	13
2: KENYA'DAKİ KAMP TAKİPÇİLERİ	37
3: GÖL DİYARI	53
4: DAĞLARDAKİ KARTAL	73
5: AFRIKA'YA VEDA	83
6: SALISBURY'NİN KUBBESİ ALTINDA	95
7: "VE İNGİLİZ YAZIN SONA ERDİ"	119
8: NENE'NİN YAKININDAKİ KULE	129
9: SARMALLARI DÜŞLERKEN	155
10: ZANAATI ÖĞRENMEK	175
11: BATI YAKASI RÜYASI ZAMANI	207
12: BİLGİSAYAR BAĞIMLILIĞI	217
13: DAVRANIŞIN GRAMERİ	243
14: ÖLÜMSÜZ GEN	259
15: GERİYE DÖNÜP BAKINCA	287
TEŞEKKÜRLER	299
İNDEK	301

Over Norton
bağlantısı:

James Dawkins
(1696–1766)

amcası -----

Henry Dawkins *evl.* Lady Juliana
(1728–1814) Colyear

General Sör Henry
Clinton (1738–95)

Henry Dawkins *evl.* Augusta Clinton
(1765–1852)

Henry Dawkins

Clinton George Augustus
“Topgüllesi” Dawkins (1808–71)

Francis Henry
Dawkins

(sonradan Sör olan) Clin
Edward Dawkins

Albay William
Gregory Dawkins
(1825–1914)

büyük amcası

Binbaşı Hereward
Dawkins
üçüncü
kuzeni

(Clinton) *evl.* Jean Mary
John Dawkins Vyvyan Ladner

(Clinton) *evl.* (1) Marian Stamp
Richard Dawkins *evl.* (2) Eve Barham (rahmetli)
evl. (3) (Sarah)
Lalla Ward
Juliet Dawkins

Papaz William Smythies
(159?–1653)

7 nesil
Anglikan papazı

Arthur Smythies

Evelyn *evl.* Olive
Smythies Cripps

Bernard ‘Bunny’
Smythies

Bertram ‘Billy’ Smythies

John Smythies

Yorick Smythies

Clinton George Evelyn Dawkins *evl.* Enid Smythies

Dr James Wearne

Dr Walter Wearne

Ethel
Wearne

Connie *evl.* Alan Wilfr
Wearne ‘Bill’ Ladner

Diana *evl.* (1) Bob Keddie
Ladner

evl. (2) Arthur Francis
‘Bill’ Dawkins

(Henry) Colyear
Dawkins

Sarah Dawkins *evl.* Michael Kettlewell

Penny
Keddie

Thomas
Dawkins

BÖLÜM 1

**GENLER
VE
GÜNEŞ
KASKLARI**

“**T**ANIŞTIĞIMIZA memnun oldum, Clint.” Sıcakkanlı pasaport görevlisi, İngilizlerin bazen çocuklarının isimlerine, kullanmalarını istedikleri isimden önce bir de aile ismi eklediklerinden haberdar değildi. Ben her zaman Richard oldum, tıpkı babamın her zaman John olduğu gibi. İlk ismimiz olan Clinton, ebeveynlerimizin de amaçladığı gibi zaman içerisinde unuttuğumuz bir şeydi. Hatta benim için olmasa daha mutlu olacağım küçük bir rahatsızlıktan daha fazlası değil (gerçi şans eseri ismim bana Charles Robert Darwin ile aynı baş harfleri veriyor). Ama ne yazık ki hiç kimse Amerika Birleşik Kuvvetleri İç Güvenlik bölümünü hesaba katmamıştı. Ayakkabılarımızı taramakla, dış macunumuza sınırlama koymakla yetinmeyip, bir de Amerika’ya giriş yapacak olan herkesin, pasaportta yazıldığı şekliyle, ilk adları altında seyahat etmesi gerektiğini buyurdular. Dolayısıyla Amerika’ya seyahat biletlerimi satın almak için hayatım boyunca kullanmış olduğum Richard kimliğimi unutup kendimi Clinton R. Dawkins olarak tekrar tanımlamak zorunda kaldım; ve sadece biletler değil, şu önemli formlar için de bu geçerliydi. Bu formlarda hükümeti silah zoruyla devirmek amacıyla ülkeye girmediğinizi beyan etmeniz gerekiyordu. (İngiliz radyocu Gilbert Harding’in bu soruya cevabı “Ziyaretimin tek amacı budur” olmuştu; bugünlerde böyle bir şaka sizi mahvedebilir.)¹

1 -*ed.n.* 1960’lı yıllarda ABD’ye ABD dışişleri bakanlığı tarafından bir görev için çağrılan Harding, sorulan bir sürü sorunun ardından ülkeye hükümeti silah zoruyla devirmek için mi geliyorsunuz diye soran forma “Ziyaretimin tek amacı budur” yazınca ABD’ye girişinde birkaç günlüğüne tutuklanmıştı.

Clinton Richard Dawkins benim doğum belgemde ve pasaportumda yazan isimdi ve babamınkinde yazan ise Clinton John'du. 1941 yılının Mart ayında, Nairobi'deki Eskotene Doğumevi'nde doğan bir oğlan çocuğunun babası olarak The Times gazetesinde ismi geçen tek C. Dawkins, tesadüf eseri, benim babam değildi. Bir diğeri bizimle hiçbir akrabalık bağı bulunmayan, Peder Cuthbert Dawkins adında İngiltere kilisesine bağlı bir misyonerdi. Zaten sersemlemiş olan anneme İngiltere'nin başpiskoposlarından ve papazlarından tebrik yağmuru yağmıştı; hiç tanımadığı bu insanlar kibarca Tanrının yeni doğmuş bebeği kutsamasını dilemişlerdi. Cutberth'in oğlu yerine yanlış adrese gelen tüm bu kutsamaların benim üstümde olumlu bir etkisi oldu mu bilemeyiz, bildiğim tek şey ileride onun da kendi babası gibi bir misyoner, benim ise kendi babam gibi bir biyolog olduğumdur. Bugün dahi annem benimle doğumevinde karışmış olabileceğim konusunda dalga geçer. Doğumhanede karıştırılmadığım ve kiliseye katılmak için doğmadığıma dair şüpheleri, babama olan fiziksel benzerliğimden fazlasının giderdiğini gönül rahatlığıyla söyleyebilirim.

Clinton aile ismi, ilk olarak, büyük büyük büyük büyükbabam Henry Dawkins'in (1765-1852), İngiliz ordusunun 1778 ve 1782 yılları arasında başkomutanı olarak görev yapan ve Amerika'nın Özgürlük savaşında İngilizlerin kaybetmesinden kısmen sorumlu olan, General Sör Henry Clinton'un (1738 -95) kızı Augusta ile evlenmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu evliliğin şartlarından dolayı Dawkins ailesinin bu ismi almış olması biraz yüzüzlük sayılabilir. Aşağıdaki alıntı General Clinton'ın yaşadığı, Great Portland Sokağı'nın tarihinden alınmıştır.

Kızı, 1788'de bu sokaktan bir at arabasıyla gelen sevgilisi Bay Dawkins ile kaçtı. Bay Dawkins takipten kurtulmak için, Portland Place sokağının köşelerine yarım düzine başka at arabası daha konuşlandırmış ve hepsine mümkün olduğunca hızlı bir şekilde farklı yönlere doğru hareket etmeleri talimatını vermişti...¹

¹ H. B. Wheatleyve P. Cunningham, *Londra'nın Geçmişi ve Bugünü* (Londra, Murray Yayınevi, 1891) cilt 1, sf 109.

Ailemizin bu övünç kaynağının, Stephen Leacock'un "...atına atlayıp delicesine her bir yöne süren" Lord Ronald'ı için ilham kaynağı olduğunu iddia etmek isterdim. Bir de Henry Dawkins'in becerikliliğinin yanı sıra ateşliliğinden de biraz miras almış olduğumu düşünmek isterdim. Ancak genomumun sadece 32'de 1'inin ondan geldiğini düşünürsek bu pek olası değil. Genomumun 64'te 1'i de General Clinton'ın kendisinden geliyor ama hiç askeri eğilimlerim olmamıştır. *Tess of the D'Urbervilles* ve *The Hound of the Baskervilles* isimli kurgu romanlar, kalıtımsal olarak uzak atalara çekmenin hatalı bir şekilde konu edildiği tek örnekler değil. Bu romanlar, paylaşılan genlerin oranının nesilden nesile yarılandığı ve dolayısıyla üssel olarak sönümlendiği unutulurken yazılmış. Daha doğrusu, "kuzen evliliği" diye bir şey olmasaydı öyle olacaktı, bir de kuzenler uzaklaştıkça kuzen evliliklerinin de daha sık görüldüğünü düşünecek olursak hepimiz aslında uzaktan kuzen sayılırız.

Eğer bir zaman makinasıyla yeteri kadar geriye gidebilseydik, karşılaştığımız "çocukları olan herhangi bir bireyin", bugün yaşayan herkesin atası olduğu bir ana ulaşabilecek olmanız, oturduğunuz yerden kalkmadan ispatlayabileceğiniz fevkalade bir gerçektir. Zaman makineniz geçmişe yeteri kadar gidebildiğinde, karşılaştığınız herhangi biri, 2014'te yaşamakta olan herkesin atası ya olacaktır ya da olmayacaktır. Matematikçilerin çok sevdiği *absürde indirgeme* metodunu kullanacak olursak, bunun Devonyen dönemde yaşamış balıksı atalarımız için de geçerli olmak zorunda olduğunu görebilirsiniz. Yani benim balık atam sizin balık atanızla aynı olmalıdır, aksi takdirde bunun absürd alternatifi, sizin balık atanızın torunlarıyla benim balık atamın torunlarının karışmadan 300 milyon yıl birbirlerinden uzak durup bugün hala çiftleşebilecek durumda olmaları olurdu. Buradaki tek soru, bu argümanı uygulayabilmemiz için ne kadar geriye gitmemiz gerektiğidir. Balık atalarımıza kadar gitmemizin 'geremediği' açık ama ne kadar? Şöyle ki, eğer hesaplamamızın detaylarının üzerinden hızlıca atlayacak olursak, İngiltere Kraliçesi'nin (ve benim gibi İngiltere'de aile ağacıyla kayıtlı olan hemen herkesin), Fatih William'ın torunları olduğunu söyleyebilirim.

Henry ve Augusta'nın oğlu, Clinton George Augustus Dawkins (1808-71), Clinton ismini günlük hayatta da kullanan birkaç Dawkins'ten biriydi. Eğer babasının ateşli doğasından bir parça almıştıysa bile, Venedik'in İngiliz konsolosu olduğu sırada gerçekleşen, 1849'daki Avusturya bombardımanında onu neredeyse kaybediyormuş. Evimde bir top güllesi bulunuyor. Bu gülle, üzerindeki pirinç plakada yazı bulunan bir ayakta oturuyor. Yazıyı kimin yazdığını ve yazının ne kadar güvenilir olduğunu bilmiyorum ama paylaşmaya değer. Benim (o zamanların diplomatik dili olan Fransızcadan) tercümemle:

Bir gece yatağındayken, yatak örtülerini delen bir top güllesi bacak arasından geçip gitmişti ama ne mutlu ki hafif sıyrıklarla atlatmıştı. Önce bunun abartılı bir hikaye olduğunu düşündüm, ta ki gerçeğin ta kendisi olduğunu kesin bir şekilde öğrenene kadar. İsviçreli meslektaşı onunla daha sonra Amerikan konsolosunun cenaze alayında karşılaşmış ve sorduğunda gülererek hikâyeyi doğrulamış ve topallamasının nedeninin tam da bu olduğunu söylemiş.

Atalarımdan birinin hayati kısımlarının bu kıl payı kurtuluşu, o hayati kısımları kullanmadan önce vuku bulmuş. Kendi varlığını balistik bir şans eserine borçlu olduğumu düşünmek epey cazip. Shakespeare'in turp çatalına birkaç santim daha yaklaşırsa... Ama aslında benim varlığım ve sizin varlığınız ve postacının, bundan çok daha dar bir şansın eseridir. Varlığımızı evrenin başlangıcından beri gerçekleşen her bir olayın zamanlamasına ve yerine borçluyuz. Top güllesi sadece çok daha genel bir durumun dramatik bir örneğidir. Daha önce de söylediğim gibi, eğer o uzun palmye ağacının solundaki ikinci dinozor hapsirip da tüm memelilerin atası olan o küçük sivri fare benzeri canlıyı kaçırmamış olsaydı, hiçbirimiz burada olmayacaktık. Hepimiz kendimizi zarif bir olasılıksızlık olarak görebiliriz. Ama, geride bıraktığımız zaferlerin ardından, işte hepimiz buradayız.

C. G. A. ("Top güllesi") Dawkins'in oğlu Clinton (daha sonra Sör Clinton) Edward Dawkins (1859-1905), Oxford'da Balliol Koleji'ne giden birçok Dawkins'ten biriydi. Orijinali 1881'de *The*

Masque of Balliol (*Balliol'un Maskeli Balosu*) olarak büyük bir sayfaya basılmış Balliol Şiirleri'nde ölümsüzleşmek için doğru zamanda oradaydı. O yılın bahar döneminde, yedi öğrenci bir araya gelip kolejdeki şahsiyetler hakkında alaycı şiirler yazmış ve bestelemişlerdi. Bunların en meşhuruysa, daha sonra Norwich Katedralinin başpapazı olan H. C. Beeching'in, Balliol'un büyük hocası Benjamin Jowett için yazdığıydı:

İlk ben vardım, benim adım Jowett.
Bilirim bunu olmasa da kayıt.
Bu kolejin efendisi benim,
Yoktur hiç bilmediğim.

Daha az nükteli olsa da benim için ilgi çekici olan Clinton Edward Dawkins'e dair dizeler:

Dawkins gibi epik stilde
Konuşur pozitivistler her seferinde:
Her şeydir İnsan, hiçtir tanrı
Onun baş harfini büyük yazmalı

Özgür düşünceliler Viktoryen zamanlarda çok daha az sayıydılar. Büyük büyük amcam Clinton ile tanışmayı isterdim (küçük bir çocukken küçük kız kardeşlerinden ikisiyle ilerlemiş yaşlarında tanışma fırsatım olmuştu. Bir tanesinin Johnson ve Harris olarak çağırdığı iki kadın yardımcısı vardı, bu soyadıyla hitap etme işini garipsemiştim). Peki şu "epik stile" ne demeli?

Sanıyorum Sör Clinton daha sonra, yeğeni olan büyükbabam Clinton George Evelyn Dawkins'in Balliol'e gitmesi için maddi destek sağlamıştı. Büyükbabamın burada kürekten başka yaptığı çok fazla şey olduğu söylenemez. Fotoğraflar bölümünde büyükbabamın, Oxford'un Kral Edward dönemindeki yaz zamanlarını hatırlatan nehirde bir aksiyona hazırlanırkenki fotoğrafını görebilirsiniz.

Bu fotoğraf Max Beerbohm'un *Zuleika Dobson*'ından bir sahne olabilirdi. Şapkalı konuklar, kolejin her kürek takımının idame ettirdiği, artık hatıralarda kalan yüzen evlerde duruyorlar. Bugün artık bu yüzen evler yerini, kıyıdaki uzun ömürlü tuğla-

dan kayıkhanelere bıraktı. (Bir iki tanesi hala yüzen ev olarak Oxford'un etrafındaki su birikintileri ve derelerde, saz tavukları ve dalgıç kuşlarının arasındaki sulak dinlenme yerlerine çekilmiş yüzüyor, ya da en azından karaya oturmuş vaziyette duruyor). Büyükbabam ve iki oğlu olan babam ve Colyear amcam arasındaki benzerlik gözden kaçacak gibi değil. Aile içindeki benzerlikler, nesiller ilerledikçe hızla kaybolsalar da beni hep büyülemiştir.

Büyükbabam, Balliol'a derinden bağlıydı ve muhtemelen küreğe devam etmek için, ne yapıp edip orada bir lisans öğrencisi için normalde ayrılan süreden fazla kalmayı başarmıştı. Yaşlılığında onu ziyaret ettiğim zamanlarda, kolej, konuşmalarımızın ana konusu olurdu. Bana tekrar tekrar Edward döneminden kalma jargonu hala kullanıp, müdür için "mugger", atık kâğıt sepeti için "wagger pagger", Balliol'un biraz dışındaki, Hristiyanlık'ın hatalı bir yorumuna olan bağlılıklarından dolayı 1555'te Oxford'da diri diri gömülen üç Anglikan piskoposun anısına dikilen simge için "magers' memogger" deyip demediğimizi sorardı. Ben de ona tekrar tekrar bu jargonu artık kullanmadığımızı söyledim.

Büyükbaba Dawkins ile hatırladığım son anılardan biri, onu (her yıl başka bir yaş grubunun bulunduğu) son Balliol mezunlar yemeğine götürüşümüzdü. Yürüteçlerini iteleyeni, kelebek göz-lükler ve ıştırma cihazlarıyla bezenmiş eski ahbablarıyla çevriliyken, onu fark eden bir tanesi bariz bir dokundurma ile "Merhaba Dawkins, hala Leander için kürek çekiyor musun?" diye sormuştu. Onu eski ekipteki ahbablarıyla çene çalmak için bakınırken bırakmıştım. Bu insanların bazıları mutlaka Boer Savaşı'nda savaşmış olmalıydı, dolayısıyla Hilaire Belloc'un ünlü "Hala Afrika'daki Balliol Erkeklerine" isimli şiirinin haklı muhattaplarıydılar:

Yıllar önce ben Balliol'dayken,
Benim de aralarında olduğum Balliol erkekleri,
Kış nehirlerinde beraber yüzmüş,
Güneşin altında birlikte güreşmişlerdi.
Ve Balliol hala kalplerimizdeydi,
Birbirini zaten seven ama çok az tanıyan
Herbirimizi birbirine kaynaştırdı
Askere çağırıp seçti aramızdan.

İşte bir erkeği zırh gibi koruyan bir Ev
 O erkek ki bir oğlanın gözlerine ve bir askerin kalbi-
 ne sahip
 Ve dünyaya rağmen gülebilen bakışlara...
 Ve tehlikeye duyulan kutsal bir açlığa ve susuzluğa...

Balliol beni ben yaptı, beni besledi
 Sahip olduklarımı bana tekrar verdi
 Balliol beni sevdi ve yolu gösterdi
 Tanrı sizi korusun Balliol erkekleri

Bu şiiri babamın 2011'deki cenazesinde güçlkle okudum ve daha sonra da tekrar 2012'de Melborn'daki Küresel Ateist Toplantısında bir diğer Balliol'lü Christopher Hitchens'ı anma konuşması yaparken... Güçlkle okudum çünkü daha mutlu ortamlarda bile, sevilen bir şiiri okurken utanç verici bir kolaylıkla ağlamaklı oluveriyorum. Belloc'un bu şiiri de bunların en fenalarından bir tanesi.

Balliol'den ayrıldıktan sonra büyükbabam ailedeki diğer birçokları gibi iş hayatına Kolonyal Hizmet'te atıldı. Burma bölgesinde, zamanının çoğunu kereste ormanlarının uzak köşelerinde, fil süren iyi eğitilmiş oduncuların ağır iş yüklerini denetleyerek geçirdiği Orman Muhafızlığı görevine başladı. 1921'de en küçük oğlu (Augusta Clinton'la kaçan atılgan Henry'nin annesi Leydi Juliana Colyear'dan esinlenerek isimlendirilmiş) Colyear'ın müjdeli doğum haberini aldığı anda (burada mektubu bir bayrak yarışındaki gibi habercinin elinden alıp okuduğunu hayal ederim) taşrada tik ağaçlarının arasındaymış. O kadar heyecanlanmış ki başka bir ulaşım aracı sağlanmasını beklemeden karısı Enid'in yanına kadar 80 km bisiklet sürmüştü. Bebeği görünce, yeni oğlanın "Dawkins burnuna" sahip olduğunu gururla belirtmiş. Evrimsel psikologlar, doğar doğmaz yeni bebeklerde anne tarafından babaya olan benzerliklere bakılmasını, babanın kim olduğunu anlamamanın haliyle annenin kim olduğunu anlamaktan daha zor olmasına bağlıyorlar.

Colyear üç erkek kardeşin en küçükleriydi, John, yani babam ise en büyükleriydi. Üçü de güvenilir yardımcıları tarafından se-

petlerle ormanın içinde taşındıkları Burma'da doğmuş ve yine her üçü de sonunda babalarının Kolonyal Hizmet'teki yolunu takip etmişlerdi, ancak üçü de Afrika'nın farklı bir bölgesine gitmişti: John, Nyasaland'e (bugünkü Malawi), ortanca kardeş Bill, Dierra Leone'a, Colyear ise Uganda'ya... Bill, iki dedesi gibi vaftizden sonra Arthur Francis ismini almıştı ama çocukluğunda Lewis Carroll'un Kertenkele Bill'ine olan benzerliği nedeniyle hep Bill olarak çağrılmıştı. John ve Colyear gençliklerinde birbirlerine çok benziyorlardı, öyle ki John'u bir keresinde sokakta durdurup "Sen, sen misin yoksa ağabeyin misin?" diye sormuşlardı. (Bu doğru bir hikâye, muhtemelen Oxford'daki kolejimin "izm" sahibi olmaya hak kazanmış tek dekanı W. A. Spooner'ın avluda karşılaştığı bir gençle selamlaşmasını anlatan ünlü efsane neden daha doğru: "Bir bakalım! Hep unutuyorum, savaşta öldürülen sen miydin yoksa ağabeyin mi?) Yaşları ilerledikçe, benim gözümde John'dansa, Bill ve Colyear birbirlerine (ve babalarına) daha çok benzediler. Ailesel benzerliklerin, insanın yaşamı boyunca çeşitli evrelerde ortaya çıkıp kaybolması sıklıkla görülen bir şeydir, bu aynı zamanda bu benzerlikleri hayranlık uyandırıcı bulma nedenlerimden biri. Genlerin, etkilerini, sadece embriyonik gelişim sürecinde değil tüm yaşam boyunca ortaya koymaya devam ettikleri insanın aklından kolaylıkla çıkabiliyor.

Babamların kız kardeşleri yoktu. Büyükanne ve büyükbaban en küçüklerinin bir kız olmasına niyet etmiş, isminin Leydi Juliana'dan esinlenerek Juliana olmasını düşünmüşlerdi ama erkek olunca Leydi'nin soyadıyla yetinmek durumunda kaldılar. Erkek kardeşlerin üçü de yetenekliydi. Colyear akademik olarak en akıllılarıydı. Bill ise en atletikleri; daha sonra benim de gittiğim okulun onur listesinde yüz metre sprintlerinde okul rekorunu elinde tutan kişi olarak ismini görünce gururlanmıştım. Bu yeteneği, İkinci Dünya Savaşı sırasında ordunun Büyük Britanya'ya karşı oynadığı maçta, o gösterişli sayıyı kaydetmesinde de rol oynamış olmalı. Bill'in atletikliğinden hiçbir pay almamışım ama bilim hakkında düşünmeyi babamdan, bilimi açıklamayı da amcam Colyear'dan öğrendiğimi söyleyebilirim. Colyear Uganda'dan ayrıldıktan sonra Oxford'da öğretim görev-

1 -**çev.n.** Yazar burada, İngilizcede W. A. Spooner'ın adıyla anılan "spoonerism" kavramına gönderme yapıyor.

lisi olarak işe başlamış ve oldukça saygı duyulan parlak bir istatistik hocası olmuş, ki istatistik biyologlara anlatmanın zorluğuyla bilinen bir konu. Kitaplarımdan birini, *Cennetten Akan Irmak*'ı, erkenden hayata gözlerini yuman amcama şu sözlerle adamıştım:

Henry Colyear Dawkins'in (1921-1992) anısına... Oxford, St. John Koleji akademi üyesi; olguları açıklığa kavuşturma sanatının erbabı...

Kardeşler yaşlarının ters sırasıyla öldüler ve üçünü de son derece özlüyorum. 2009'da 93 yaşında ölen, amcam ve vaftiz babam olan Bill'in cenazesindeki anma konuşmasını ben yapmıştım¹. Bu konuşmada İngiliz Kolonyal Hizmeti'nde kötü birçok yan bulunmasına karşın, hizmette yer alan en iyilerin gerçekten de ne kadar iyi olduğunu vurgulamaya çalışmıştım. Tıpkı diğer iki kardeşi ve daha sonra bahsettiğim Dick Kettlewell² gibi Bill de bu en iyilerden biriydi.

Kardeşlerin babalarının Kolonyal Hizmet'teki kariyerini takip ettikleri kadar, anne tarafından da benzer bir mirasa sahip oldukları söylenebilir. Anne tarafından büyük babaları Arthur Smythies, Hindistan'da Baş Orman Muhafızı'ydı; oğlu Evelyn de Nepal'de Baş Orman Muhafızı oldu. Dawkins büyük babamın, Evelyn'in kız kardeşi olan büyük annem Enid ile evlenmesine uzanan süreci başlatan, Evelyn ile Oxford'da ormancılık okurlarken kurdukları arkadaşlığıydı. Evelyn, meşhur *Hindistan'ın Orman Varlığı* (1925) isimli kitabının ve çeşitli pul koleksiyonu çalışmalarının yazarıydı. Eşi Olive, üzülerek söylemeliyim ki, kaplanları vurmaya meraklıydı ve *Kaplan Leydi* isimli bir kitabı vardı. Kafasında güneşlikle bir kaplanın üzerinde durduğu ve kocasının sırtını sıvazladığı bir fotoğrafı var, üzerinde "Aferin küçük kadın" yazıyor. Doğrusu pek benim tipim değilmiş.

Olive ve Evelyn'in en büyük oğulları, babamın sessiz kuzeni Bertram ("Billy") Smythies de orman hizmetinde çalışıyordu. Önce Burma'da sonra Sarawak'ta çalıştı, *Burma'nın Kuşları* ve *Borneo'nun Kuşları* isimli kitapları yazdı. İkincisi seyahat yazarı

¹ İnternet eklerine bakınız: www.richarddawkins.net/afw

² Vefat ilanını da yazmıştım: internet eklerine bakınız.

Redmond O’Hanlon için, şair James Fenton’la yaptıkları eğlenceli *Borneo’nun Kalbine Doğru* yolculukları esnasında adeta bir kutsal kitap haline gelmişti.

Bertram’ın küçük kardeşi John Smythies aile geleneğinden uzaklaşıp seçkin bir sinirbilimci oldu. Kaliforniya’da şizofreni ve hayal gördüren (psikedelik) ilaçlar konusunda uzman haline geldi. Aldous Huxley’in meskalin almasında ve “algı kapılarını” açmasında etkisi olduğu söylenir. Yakın zaman önce, bir arkadaşımın LSD yolculuğunda bana yol göstericiliği yapma teklifini kabul edip etmemek konusunda fikrini aldım. Kabul etmemi önermedi. Babamın diğer bir kuzeni Yorick Smythies ise filozof Wittgenstein’in’ özverili katibiydi. Peter Conradi, roman yazarı Iris Murdoch’un biyografisinde, Murdoch’un *Under the Net* isimli kitabındaki karakterlerden Hugo Belfounder’a esin kaynağı olan Yorick’den “kutsal aptal” diye bahseder. İtiraf etmeliyim ki karakterle Yorick arasındaki benzerliği görmek pek kolay değil.

Yorick muavin olmak istiyordu ama otobüs firmasının teorik testini geçemeyen tarihteki tek kişiydi . . .
Aldığı tek sürüş dersinde de Yorick kaldırıma çıkar-
ken eğitmen aracı bırakıp gitmişti.

Muavin olmak için testi geçemeyen, felsefede bir kariyer içinse Wittgenstein tarafından (Wittgenstein’in birçok öğrencisi gibi) cesareti kırılan Yorick, Oxford’un ormancılık bölümünde kütüphaneci olarak çalıştı, ki aile geleneğiyle ilişkili olduğu belki de tek nokta buydu. Enfiye çekmek ve Roma Katoliği olmak gibi egzantrik huyları vardı ve trajik bir şekilde öldü.

Dawkins ve Smythies kuzenlerinin dedesi Arthur Smythies, ailemde Emperyal servise giren ilk kişi. Babası tarafından büyük-büyük-büyük-büyük-büyük-büyükbabasına kadar (Papaz William Smythies 1590’larda doğmuş), art arda yedi kuşak Anglikan papazlarıydılar. Muhtemelen ben de onların yaşadıkları yüzyılların birinde yaşasaydım benim de papaz olmam çok şaşırtıcı olmazdı. Dinlerin sorduğu (ama cevaplayamadığı) derin varoluşsal sorulara hep ilgi duymuşumdur ama bu sorulara doğaüstü cevaplardan ziyade bilimsel cevapların verilebildiği bir

dönemde yaşadığım için şanslıyım. Gerçekten de, biyolojiye olan ilgim büyük ölçüde, ders verdiğim birçok genç biyologda olduğu gibi doğa tarihi sevgisinden ziyade, yaşamın doğası ve kökeni hakkındaki sorulara duyduğum meraktan ileri gelmiştir. Hatta ailemizdeki açık hava meşgalelerine ve doğa tarihi alanına duyulan tutkuya layık olmadığım bile söylenebilir. Daha önce hayvan davranış bilimcilerin otobiyografilerinden bölümler içeren bir antolojide kısaca basılan anılarımda şöyle yazmıştım:

Doğuştan bir naturalist olmalıydım. Tüm imkânlarla sahiptim: sadece tropikal Afrika'nın mükemmel ortamında bulunmakla kalmamış, bu iş için gerekli mükemmel genlere de sahiptim. Nesiller boyu güneşten kararmış Dawkins bacakları, haki şortlar içinde İmparatorluğun ormanlarında gezinmekteydiler. Tıpkı babam ve iki erkek kardeşi gibi, ben de kafamda bir güneş kaskıyla doğmuştum.¹

Gerçekten de amcam Colyear beni (kendisinin de giyip iki kemerle tutturduğu) kısa şortlarla ilk kez gördüğünde: “Aman allahım, sende gerçek Dawkins dizleri var.” demişti. Yukarıda değindiğim yazıma şöyle devam etmiştim; Colyear amcamın genç bir adam hakkında söyleyebileceği en kötü şeyle:

“Hayatında hiç gençlik misafirhanelerinde kalmamış.”
Üzülerek söylemeliyim ki bu eleştiri beni hala betimliyor. Gençliğimdeki ben, aile geleneklerini hayal kırıklığına uğratmış görünüyor.

Her ikisi de bir Cornish yamacında veya Alp çayırında karşılırlarına çıkabilecek tüm yabancı çiçekleri bilen ebeveynlerim beni çok teşvik ettiler. Babam beni ve kız kardeşimi eğlendirmek için fazladan Latince isimlerini de söylerdi (çocuklar anlamlarını bilmese de kelimelerin tınısını sevebiliyorlar). İngiltere'ye döndükten kısa bir süre sonra, o zamanlar Burma

¹ “Growing up in ethology”, ch. 8 in L. Drickamer and D. Dewsbury, eds, *Leaders in Animal Behavior* (Cambridge, Cambridge University Press, 2010).

ormanlarındaki görevinden emekli olmuş olan uzun boylu yakışıklı büyükbabam pencerenin dışındaki mavi bir baştankarayı göstererek ne olduğunu bilip bilmediğimi sorduğunda utancımın dibine geçmiştim. Bilmiyordum ve rezil bir halde “bir ispinoz mu?” diye kekeledim. Büyükbabam dehşete düşmüştü. Dawkins ailesinde böylesi bir cehalet, Shakespeare’in adını hiç duymamış olmakla eşdeğerdi. “Aman allahım John, bu nasıl mümkün olabilir?” Ne onun bu sözlerini ne de babamın beni savunmaya çalışışını hiç unutmuyorum.

Gençliğimdeki kendime haksızlık etmemeliyim, o zamanlar İngiltere’ye daha yeni ayak basmıştım ve ne mavi baştankaralar ne de ispinozlar Doğu Afrika’da bulunmuyorlardı. Yine de yabani hayvanları izlemeyi sevmeyi geç de olsa öğrendim ama hiçbir zaman babam veya büyükbabam gibi arazi insanı olmadım. Daha ziyade:

Gizli bir okuyucu oldum. Okulun tatil olduğu dönemlerde bir kitapla odama saklanırdım: faziletli açık havadan uzak, suçlu bir kaçak... Okulda doğru düzgün biyoloji öğrenmeye başladığımda bile beni çeken yine kitaplardı. Yetişkinlerin felsefi diyeceği tarzda sorulara ilgi duyuyordum. Hayatın anlamı nedir? Neden buradayız? Her şey nasıl başladı?

Annemin ailesi Cornwall’dandı. Onun annesi, Connie Wearne, (küçük bir çocukken her ikisinin de *Defîne Adası*’ndan Dr. Livesey olduklarını hayal ettiğim) Helston’lı doktorların kızı ve de torunuydu. Tam bir Cornish’ti, İngilizler için “yabancılar” derdi. Cornish dilini konuşmak için çok geç doğmuş olmasından ötürü pişmanlık duyardı ama bana kendisi küçük bir kızken Mullion balıkçıların, Breton balıkçıların dediklerini anlayabildiklerini söylemişti. Britonik diller olan Welsh (hala hayatta), Breton (ölmek üzere) ve Cornish’ten (artık kullanılmıyor), Breton ve Cornish, dil aile ağacında kardeş türlerdir. İngilizcenin Cornish şivesinde, Cornish dilinden bazı kelimeler varlığını sürdürmeye

devam eder. Kurbağa için *quilkin* gibi... Büyük annem Cornish şivesini güzel konuşurdu. Biz torunları, sürekli ondan sevimli bir şiiri tekrar etmesini isterdik. Hatta bunlardan birini kaydetmiştim ama maalesef o kasedi kaybettim. Çok daha sonra, google kelimeleri arayıp bulmama yardımcı oldu¹. Onun tiz sesiyle şiiri okuyuşu hala kulaklarımda.²

There was an awful pop and towse just now down by
the hully,
For that there boy of Ben Trembaa's, aw went and
clunked a bully,
Aw ded'n clunk en fitty, for aw sticked right in his
uzzle,
And how to get en out again, I tell ee 'twas a puzzle,
For aw got chucked, and gasped, and urged, and rol-
led his eyes, and glazed;
Aw guggled, and aw stank'd about as ef aw had gone
mazed.
Ould Mally Gendall was the fust that came to his
relief,-
Like Jimmy Eellis 'mong the cats, she's always head
and chief;
She scruffed 'n by the cob, and then, before aw co-
uld say 'No,'
She fooched her finger down his throat as fur as it
would go,
But aw soon caught en 'tween his teeth, and cha-
wed en all the while,
Till she screeched like a whitneck-you could hear
her 'most a mile;
And nobody could help the boy, all were in such a
fright,
And one said: 'Turn a crickmole, son; 'tes sure to put
ee right;'

¹ *Randigal Rhymes* kitabından, ed. Joseph Thomas (Penzance, F. Rodda, 1895).

² -çev.n. Bu şiiri kullanıldığı bağlam gereği çevirmeden paylaşmayı uygun gördük.

And some ran for stillwaters, and uncle Tommy Wil-
kin
Began a randigal about a boy that clunked a quilkin;
Some shook their heads, and gravely said: "Twas
always clear to them
That boy'd end badly, for aw was a most anointed
lem,
For aw would minchey, play at feaps, or prall a dog
or cat, Or strub a nest, unhang a gate, or anything
like that.'
Just then Great Jem stroathed down the lane, and
shouted out so bold:
'You're like the Ruan Vean men, soase, don't know
and want be told;'
Aw staved right in amongst them, and aw fetched
that boy a clout, Just down below the nuddick, and
aw scat the bully out;
That there's the boy that's standing where the keg-
gas are in
blowth:
Blest! If aw haven't got another bully in his mouth!'

Dilin evrimi beni her zaman büyülemiştir. Yerel versiyonların na-
sıl farklılaşarak Geordie ve Cornish İngilizcesi gibi şiveler haline
geldiği ve daha sonra daha da farklılaşarak Almanca ve Hollan-
daca gibi birbirleriyle anlaşamaz ama açıkça ilişkili diller haline
gelmeleri beni etkilemiştir. Dillerin evrimiyle genetik evrim ara-
sındaki benzeşim aynı zamanda hem aydınlatıcı hem de alda-
tıcı olabilir. Topluluklar farklılaşarak türler haline geldiklerinde,
birbirlerinden ayrıldıkları zaman, tam olarak, "artık birlikte üre-
yemedikleri an" şeklinde tarif edilir. İki şivenin farklılaşarak iki
farklı dil sayıldığı anın tarifinin ise şöyle olması gerektiğini ve bu-
nun benzeşim açısından kritik bir nokta teşkil ettiğini düşün-
yorum: bu ayrım anı, bu dillerden birini ana dili olarak konuşan
birinin, diğerini konuşan biriyle iletişim kurma çabasının haka-
ret değil iltifat olarak algılandığı andır. Eğer bir Penzance barına
gidip İngilizcenin Cornish şivesiyle konuşmaya kalksam, büyük
ihtimalle belamı arıyor olurum, çünkü konuşmam kulağa alaycı

bir taklit yapıyormuşum gibi gelecektir. Ama Almanya'ya gitsem ve Almanca konuşmaya çalışsam, bu insanların çok hoşuna gider. Almanca ve İngilizcenin farklılaşmak için yeterince vakitleri oldu. Eğer bu konuda haklıysam bunun başka örnekleri de olmalı, mesela şivelerin lehçelere ve başka dillere dönüşmenin eşiğinde olduğu İskandinavya'da? Ders vermek için Stockholm'e gerçekleştirdiğim yakın bir yolculukta, hem İsveç'te hem de Norveç'te gösterilen bir televizyon programına konuk oldum. Konukların bazıları gibi programın sunucusu da Norveçliydi. Bana programda, sınırın iki tarafındaki izleyici de konuşulanı zahmetsizce anlayabildiği için iki dilden hangisinin konuşulduğunun çok da önemli olmadığı söylendi. Öte yandan Danimarkaca birçok İsveçlinin anlamakta zorlanacağı bir dil. Benim teorim, Norveç'i ziyaret eden bir İsveçliye yanlış anlaşılmacak için Norveççe konuşmaya çalışmaması yönünde tavsiye verilmesini gerektirir. Öte yandan Danimarka'ya giden bir İsveçli eğer Danimarkaca konuşmaya çalışırsa mutlulukla karşılanacaktır.¹

Büyük büyükbabam Dr. Walter Wearne öldüğünde, dul eşi Helston'dan taşınarak Kertenkele Yarımadasının batı yakasındaki Mullion Koyu'na bakan ve daha sonra aile yadigarı olarak kalan bir ev inşa ettirmişti. Mullion Koyu'ndan pembe çiçeklerin arasında bir yürüyüş sizi, 1901'de ilk transatlantik radyo yayının yapıldığı Guglielmo Marconi'nin radyo istasyonunun bulunduğu yer olan Poldhu'ya getirir. Bu ilk transatlantik radyo yayını Mors alfabesindeki "s" harfinin tekrar tekrar gönderilmesinden oluşuyordu. Nasıl bu kadar sıkıcı olabilmişler, böylesine tarihi bir anda "s s s s s"den daha yaratıcı bir şey bulamamışlar mı?

Anne tarafından büyükbabam Alan Wilfred "Bill" Ladner da bir Cornish'ti ve Marconi firmasında radyo mühendisi olarak çalışıyordu. Firmaya 1901 yayınında görev alamayacak kadar geç girmişti ama Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önce, 1913 yılı civarında çalışmak için Poldhu'daki söz konusu radyo istasyonuna gönderilmişti. Poldhu Kablosuz İstasyonu 1933'te söküldüğünde, büyükannemin (annemin başka teyzeleri de olmasına karşın sadece "teyze" diye çağırıldığı) büyük kız kardeşi Ethel,

¹ Bu konuda İskandinav dilleri üzerine uzman bir Profesör olan Björn Melander'e danıştım. "Hakaret mi iltifat mı" teorime katıldığını söyledi ama kaçınılmaz olarak durumdan duruma farklılıklar gösterebileceğini de ekledi.

kontrol paneli olarak kullanılan bazı büyük çekim levhalarına el koyabilmişti. Geçmiş teknolojinin fosilleri olan bu levhalar üzerinde kullanım şekillerini belli eden delik örüntüleri bulunuyordu. Bugün Mullion'daki aile evimizin bahçesini süsleyen levhalar (resim bölümünde görebilirsiniz), küçük bir çocukken büyük babamın itibarlı mesleği olan mühendisliğe saygı duymamı sağlamıştı. Mühendislik, Britanya'da diğer birçok ülkeye nazaran daha az itibarlı bir meslek, öyle ki ülkemizin bir zamanların büyük üretici gücünden, (hepimizin maalesef farkında olduğu gibi sıklıkla riskli olabilen) "finansal hizmet" sağlayıcılığına düşmesinin sebebi kısmen bu olabilir.

Marconi'nin tarihi yayınından önce, radyo sinyallerinin alabileceği mesafenin Dünya'nın yuvarlaklığı tarafından sınırlandırıldığı düşünülüyordu. Düz bir çizgide ilerleyen dalgalar nasıl ufkun gerisindeki bir alıcıya ulaşabilirdi? Çözümün, dalgaların atmosferin üst katmanlarındaki Heaviside (İyonize) Tabakası'ndan geri yansımada saklı olduğu ortaya çıktı (tabi artık modern radyo sinyalleri yapay uydulardan geri yansıtılıyor). Büyükbabamın, konuya dair *Kısa Dalga Kablosuz İletişim* kitabının 1930'lar ile 50'ler arasında, sonunda tüplü radyolar yerini transistörlülere bırakıncaya kadar, birçok baskı yapmış olmasından ötürü kıvanç duyuyorum.

Bu kitabın anlaşılmazlığı sebebiyle ailede her zaman efsanevi bir yeri olmuştur ama ben ilk iki sayfasını okudum ve berraklığına hayran kaldım.

İdeal bir verici, etki altındaki sinyalin sadık kopyası olacak şekilde bir elektrik sinyal üretir ve bunu mükemmel bir kararlılıkla, diğer kanallarla karışma olmaksızın bağlantı hattına iletir. İdeal bağlantı hattı, gelen elektrik uyarılarını, değiştirmeden ve zayıflatmadan iletir ve herhangi bir dış elektrik uyarıdan "gürültü" toplamaz. İdeal bir alıcı, kanalın ileticisi tarafından gelip bağlantı hattını boydan boya tamamlamış ilgili elektrik uyarılarını alır ve onları sadık bir şekilde, olması gereken görsel veya işitsel yoruma dönüştürür . . . İdeal kanalın geliştirilme ihtimali düşük olduğuna göre, hangi kısımlardan ödün

vermeyi tercih etmemiz gerekeceğini gözden geçirmeliyiz.

Üzgünüm büyükbaba, sen henüz hayattayken ve kitabını tartışabilecekken, onu okumaktan soğutulduğum için üzgünüm. Kitabını anlayabilecek kadar büyüdüğümde, okumayı denemekten bile alıkonuldum. Aile baskısının, seni de, yaşlı akıl küpü beyninde hala var olan zengin bilgi deposunu ifşa etmekten alıkoyduğu için de üzgünüm. Tüm tekliflere “hayır, kablosuz hakkında hiçbir şey bilmiyorum” diye söylenip, neredeyse aralıksız şekilde mırıldandığın operetine devam ederdin. Şimdi seninle Claude Shannon ve bilişim kuramı hakkında konuşmak isterdim. Benzer prensiplerin arılar, kuşlar ve hatta beynin nöronları arasındaki iletişim için de nasıl geçerli olduğunu anlatmak isterdim. Bana Fourier dönüşümlerini ve *Kolaylaştırılmış Kalkülüs* (“Bir ahmağın yapabildiğini diğeri de yapar”) kitabının yazarı Profesör Silvanus Thompson hakkındaki anılarını anlatmanı isterdim. Kaçırılan birçok fırsat, sonsuza dek yitip gitti. Nasıl bu kadar öngörüsüz ve kör olabilişim? Üzgünüm sevgili büyükbabam Alan Wilfred Ladner.

Beni gençlik yıllarımda radyo yapmaya teşvik eden büyükbabam Ladner’dan ziyade amcam Colyear oldu. Bana F. J. Camm’in yazdığı bir kitabı verdi. Bu kitaptaki planlara, ilk önce (belli belirsiz çalışan) kristal bir takım yapmak için baktım. Daha sonra da büyük parlak lambalı bir takım yaptım, bu defa daha iyi çalıştı ama bir hoparlörle değil kulaklıklarla... Son derece kötü yapılmıştı. Kablolar düzgün bir şekilde hizalanmaktan uzaktı, kabloların tahta gövde üzerinde, doğru yerlerden çıkıp doğru yerlere girdikleri sürece nasıl bir yol izlediklerinin bir önemi olmayışını fırsat bilmiştim. Her bir kablonun izlediği yolu özellikle karmaşıktırmaya çalışmak gibi bir şey yapmamıştım ama izledikleri yolun değil ağ yapılarının önemli oluşundan ve bu ikisi arasındaki uyumsuzluktan kesinlikle büyülenmiştim. Modern bir mikroçip ile zıtlığı düşünüldüğünde sersemletici... Yıllar sonra, Kraliyet Enstitüsü’nde benim lambalı takımı yaptığım yaşlardaki çocuklara verdiğim Noel Dersleri’nde, modern bir bilgisayar firmasından bir mikroçip alıp onlara büyütülmüş diyagramını gösterdim. Genç izleyicilerimin huşu içinde kaldıklarını ve biraz da şaşırdıklarını umuyorum. Deneysel embriyologlar gösteriyor

ki, gelişmekte olan sinir hücreleri, hedef organlarını bir mikro-
cip gibi düzenli bir planı takip etmekten çok benim tek lambalı
takımımıdaki gibi bir şekilde buluyorlar.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önceye, Cornwall'a dönelim. Yama-
cın ucundaki radyo istasyonundaki genç ve yalnız mühendisleri
Mullion'a çaya davet etmek büyük-büyükannemin bir huyuydu.
Büyükannem ve büyükbabam da böyle tanışmışlar ve nişanlan-
mışlar ancak sonra savaş başlamış. Bir radyo mühendisi olarak
Bill Ladner'ın kabiliyetlerine orduda ihtiyaç duyulunca, Kraliyet
Donanması tarafından genç ve zeki bir subay olarak imparator-
luğun gemi seferlerinin yapıldığı hatlar üzerinde stratejik açıdan
hayati bir yerde bulunan (o zamanlardaki) Seylan'ın güney ucu-
na radyo istasyonu kurması için gönderilmiş.

Connie 1915'te onun ardından gitmiş ve daha sonra evlenecek-
leri yerel bir kilise evinde kalmış. 1916'da da annem Jean Vyvyan
Ladner Colombo'da dünyaya gelmiş.

1919 yılında savaş bittiğinde, Bill Ladner ailesini İngiltere'ye
geri getirmiş. Ülkenin en batısındaki Cornwall'a değil de, doğu-
sundaki Essex'e, Marconi firmasının genel merkezinin bulundu-
ğu Chelmsford'a yerleşmişler. Büyükbabam, Marconi Koleji'nde
genç stajyer mühendisleri eğitmek üzere işe başlamış. Daha
sonra bu enstitünün başı oldu ve iyi bir eğitmen olarak anıldı.
Başlarda aile de Chelmsford'da yaşamış ama daha sonra komşu
başka bir kırsal bölgeye, dağınık Little Baddow köyü yakınların-
daki Water Hall'da sevimli 16. yy. Essex tipi dar ve uzun evlerden
birine taşınmışlar.

Little Baddow aynı zamanda, büyükbabamla ilgili, bence
onun insanlık halini görmemizi sağlayan bir hikâyenin geçtiği
yer. Little Baddow'a geldikten çok sonra, İkinci Dünya Savaşı
esnasında bir gün büyükbabam bisikletiyle giderken üzerinden
bir Alman bombardıman uçağı geçmiş ve bir bomba bırakmış.
Her iki tarafın da, nedendir bilinmez, şehirdeki hedeflerini bu-
lamadıklarında eve bir bombayla dönmek için bombayı kırsal
alanlara bırakması, arada sırada görülen bir durummuş. Büyük-
babam bombanın düştüğü yeri yanlış hesaplayınca ilk aklına ge-
len korkunç düşünce Water Hall'a düşüp karısını ve kızını öldür-
düğü olmuş. O anki panik atasal davranışa dönmeyi tetiklemiş
olacak ki bisikletten atlayıp, bisikleti de bir kenara fırlatıp eve

kadar tüm yolu koşmuş. Böyle ölüm kalım anlarında bunun nasıl mümkün olabileceğini tahmin edebiliyorum.

Dawkins büyükannem ve büyükbabamın, 1934'te Burma'dan emekli olduklarında döndükleri yer de Little Baddow'du. Burada Hoppet denilen büyük bir eve taşınmışlardı. Annem ve küçük kız kardeşi Diana, mahalleye yeni taşınan münasip Dawkins delikanlılarını ilk kez, "Jane Austen tarzı" dedikoduyla soluk-suz kalan bir kız arkadaşlarından duymuşlardı. "Hoppet'e üç erkek kardeş taşınmış! Üçüncüsü çok küçük, ortanca konusunda haberler epey iyi, ama en büyükleri tamamen delirmiş. Bütün vaktini bataklığa çemberler atıp, yüzüstü yere uzanarak onları izlemeye harcıyor."

Babamın görünüşteki bu tuhaf davranışının aslında bütünüyle mantıklı bir açıklaması var. Bir bilimcinin gerekçelerinin anlamadan dinlemeden sorgulandığı ne ilk ne de son örnek. Babam o sırada Oxford, Bitkibilim Bölümü'nde, bataklıklardaki ot öbeklerinin istatistiksel dağılımı üzerine lisansüstü çalışmalarını sürdürmekteydi. Araştırması gereği, bataklık üzerindeki örnek birim alanlar içinde kalan bitkileri tanımlaması ve sayması gerekiyordu, bunun için çemberleri (örnek birim alanlar) rastgele fırlatmak örneklem yaparken kullanılan standart bir yöntemdi. Babamın botanik ilgisi, annemle tanıştıktan sonra onu etkileyen şeylerden bir tanesi olmuştu.

John'un botanik sevgisi erken yaşlarda, Bill ile birlikte büyükanne ve büyükbaba Smythies'lerle geçirdikleri tatillerin birinde başlamıştı. O günlerde kolonyal ebeveynlerin çocuklarını, özellikle de oğlan çocuklarını Britanya'da bir yatılı okula göndermeleri oldukça yaygın bir davranıştı. O zaman sırasıyla yedi ve altı yaşlarında olan John ve Bill, benim de sonradan gittiğim Salisbury'deki bir yatılı okul olan Chafyn Grove'a gönderilmişlerdi. Ebeveynleri bir on yıl daha Burma'da kalacaklar ve hava yoluyla ulaşımın olmadığı o günlerde oğullarını birçok okul tatili esnasında bile göremeyeceklerdi. Dolayısıyla çocuklar dönem aralarında başka bir yerlerde kalıyorlardı: bazen kolonyal ebeveynlerin çocuklarına özel olan misafirhanelerde kalıyorlar bazen de Devon, Dalton'da yaşayan, genellikle kuzen Smythies'lerle bir araya geldikleri büyükanne ve büyükbaba Smythies'ların yanına gidiyorlardı.

Günümüzde, çocukların ebeveynlerinden bu kadar uzun süreli ayrı kalmaları dehşet verici gelebilir ama o günlerde bu çok yaygındı ve imparatorluğun kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul ediliyordu. Ayrıca, diplomatik hizmet sırasında uluslararası yolculuk gerçekten de uzun, yavaş ve pahalıydı. Çocuk psikologları bu durumun kalıcı hasar verdiğinden kuşkulananabilirler. Öyle görünüyor ki, hem John hem de Bill sonunda uyumlu ve cana yakın insanlar olmuşlar. Ancak çocukluğunda böylesi bir mahrumiyet yaşamış olanlardan sağ salim çıkamayabilecek kimseler de olabilir. Babamların daha önce değindiğim kuzenleri Yorick, tuhaf ve muhtemelen mutsuz biri olmuştu ama tabi o Harrow'a gitmişti. Wittgenstein'la alakalı buhranları da sayarsak, bu her şeyi açıklayabilir.

İşte büyükanne ve büyükbabalarıyla geçirdikleri bu tatillerden birinde, yaşlı Arthur Smythies hangi torunu yabancı çiçeklerden en iyi koleksiyonu yaparsa onu ödüllendireceğini vadeder. John kazanır ve o çocukluk koleksiyonu John'un kendi bitki koleksiyonunun çekirdeğini oluşturarak onu profesyonel bir bitki bilimci olma yoluna sokar. Bahsettiğim gibi, yabancı çiçeklere olan sevgisi, annem Jean ile keşfettikleri ortak noktalarından biriydi. Ayrıca uzak ve yabancı yerleri sevmek, gürültülü ortamlardan hoşlanmamak gibi başka ortak yönleri de vardı. Daha sonra birbirleriyle evlenen John'un kardeşi Bill ile Jean'in kardeşi Diana'nın aksine partileri hiç sevmezlerdi.

Onüç yaşındayken önce John sonra da Bill, Chafyn Grove'u bitirerek, Wiltshire'daki İngiltere'nin tanınmış, aslında papazların oğulları tarafından kurulmuş "devlet" okullarından Marlborough Koleji'ne gittiler. Buradaki düzen John Betjemen'in manzum otobiyografisinden öğrendiğimiz üzere çok sert ve acımasızmış. John ve Bill şairin etkilendiği kadar etkilenmiş görünmüyorlar, hatta burada güzel zaman bile geçirmişler. Ama altı yıl sonra Colyear'ın sırası geldiğinde ebeveynlerinin onu Norfolk'daki daha yumuşak bir okul olan Gresham'a göndermeyi tercih etmeleri biraz ipucu verebilir. Kim bilir, belki de Gresham, John için de daha uygun bir okul olabilirdi, tabi Marlborough'daki muhtemelen ona ilham veren efsane biyoloji hocası A. G. ("Tık naz") Lowndes'i saymazsak. Lowndes, aralarında iki büyük hayvanbilimci J. Z. Young ile P. B. Medawar ve Kraliyet Topluluğu'ndan

en az yedi ismin daha olduğu birçok meşhur öğrencinin hocası olmuştu. Medawar babam ile dönemdaştı ve Oxford'a birlikte gitmişlerdi, Medawar hayvanbilim okumaya Magdalen'e, babam da bitkibilim okumaya Balliol'e... İnternetteki eklerde, Lowndes tarafından dillendirilmiş, babam tarafından kelimesi kelimesine kaydı tutulmuş ve çok muhtemel Marlborough'daki sınıfta Medawar'ın da kulak misafiri olduğu tarihi bir monologa yer verdim. Her ne kadar babamın not defterini *Gen Bencildir* basıldıktan çok sonra bulduğum için kitabı yazarken beni etkilememiş olsa da "bencil gen" kavramının merkezindeki fikri öngörmesi bakımından ilginç bir monolog.

Babam Oxford'dan derecesini aldıktan sonra, ot öbekleri üzerine, daha önce bahsettiğim lisansüstü çalışmasına devam etmişti. Daha sonra Kolonyal Hizmet'te ziraat bölümünde bir kariyerde karar kıldı. Bu, önce Cambridge'de (buradaki ev sahibesinin unutulmaz bir soyadı vardı: Bayan Atmaca) daha sonra da (Jean'le nişanlanmasının ardından) Trinidad'daki Tropik Ziraat İmparatorluk Koleji'nde tropikal tarım üzerine biraz daha eğitim almasını gerektirmişti. 1939'da da bugün Malawi olan Nyasaland'e genç bir ziraat memuru olarak atanmıştı.

BÖLÜM 2

KENYA'DAKİ KAMP TAKİPÇİLERİ

JOHN'UN Afrika'ya gidiş ebeveynlerimin planlarına hız kazandırmış, 27 Eylül 1939'da Little Baddow kilisesinde evlenmişler. Sonrasında John gemiyle Cape Town'a doğru yola çıkmış ve oradan da Nyalasand'e trenle geçmiş. Annem Jean de, *Cassiopeia* isimli deniz uçağıyla 1940 yılının Mayıs ayında onu takip etmiş. Yakıt ikmali yapmak için birçok kez iniş yaptıkları bu oldukça heyecanlı yolculuk bir hafta sürmüştü. Bu inişlerden biri de Roma'yaymış, bunun tam da Mussolini'nin savaşa Almanya'nın yanında girmeyi düşündüğü sıralarda olması biraz kaygı verici olmuş *Cassiopeia*'nın yolcuları için, çünkü böyle bir durumda savaş bitene kadar alıkonulmaları söz konusu olabilirmiş.

Jean gelir gelmez, John ona Kenya'daki Kral'ın Afrika Silahları'na (KAS) katılmak üzere çağrıldığını söyler. Genç çift Kenya'ya doğru yola çıkmadan önce Nyasaland'da sadece bir ay evlilik hayatı yaşayabilirler (geriye doğru hesaplayacak olursak, ben de bu sıralarda anne rahmine düşmüş olmalıyım). Nyasaland Taburu, tren olmadığı için Kenya'ya araba yoluyla bir konvoy yolluyordu. John bir şekilde, bu konvoydan ayrılarak kendi başına gitme izni koparabilmiş. İzin alamadığı şeyse eşini yanında götürmek olmuş. Nyasaland'daki kolonyal eşlere, kocaları kuzeye savaşa doğru ilerlerken, kati bir şekilde geride kalmak veya İngiltere ya da Güney Afrika'ya gitmek emredilmişti. Bildiği kadarıyla annem, eşler arasında emirlere uymayan tek kişiymiş. Olağanüstü ebeveynlerim annemi Kenya'ya yasa dışı yollardan sokmuşlar ki bu da ileride anlatacağım bazı sorunlara neden olmuş.

6 Temmuz 1940'ta John ve Jean, onlara eşlik eden ve daha sonra benim çocukluğumda da çok önemli bir yeri olan sadık yardımcıları Ali'yle birlikte, külüstür Ford steysin vagonları "Lucy Lockett" ile yola düşmüşler. Yolculukları boyunca, birazdan alın-tılayacağım, ortak bir günlük tutmuşlar. Yola bilerek konvoydan önce çıkmışlar ki yolda kalıp kurtarılmaları gerekirse yardım gelebilsin. Günlüğün daha ilk sayfasında arabayı çalıştırabilmek için bir çocuk çetesi tarafından itilmesi gerektiği yazdığına göre bu gayet de yerinde bir kararmış. Günlüğün 4. sayfasında, birkaç sukabağı için yaptıkları başarılı pazarlığın ardından şöyle yazıyor:

Bu hadise bizi çok neşelendirdi, özellikle mücadeleyi kazanıp sukabaklarımızı güvenceye aldığımıza çok mutlu olduk. John o kadar enerji doldu ki arabayı Ali arabaya binmeden çalıştırdı ve arabanın kapısını bir ağaca çarparak koparttı. Bu epey üzücüydü.

Ancak kapıyı kaybetme talihsizliği bile genç ruhların moralini bozamamış. Üçlü neşe içinde, devekuşlarının arasından ve zürafaların altından geçerek, ufukta Kilimanjaro'yla, geceleri arabanın arkasında uyuyarak, kamp yerlerinde aslanları korkutmak ve lezzetli haşlamalar yapmak ve babamın hayatının geri kalanı boyunca hep icat etmekle övündüğü doğaçlama fırın turtalar pişirmek için ateş yakarak kuzeye doğru yollarına devam etmişler. Zaman zaman konvoyla da karşılaşmışlar. Bunlardan birinde birlik komutanlarından biri,

kırmızı şapkası ve altın şeritleri ve emrindeki askerlerle büyük bir asker, bize dışarda beklememizi emrederek bir Hintli dükkânına daldı ve elinde koca bir çikolata parçasıyla çıktı. "Büyük bir yolculuğa çıkmış küçük bir kız için bir hediye!" diyerek çikolatayı bana uzattı. Çikolatayı John yedi.

Çikolatanın, iyi huylu komutanın Jean'in yasadışı varlığına göz kırpması şekli olup olmadığını merak ederim.

Kenya sınırına yaklaşırlarken:

Kenya sınırı görüldüğünde beni hurçların arasına gömmeye hazırdık. Ali de üzerime oturacaktı. Ancak sınır hiç görünmedi, hayranlık uyandırıcı, harika bir yolculuğun ardından kendimizi Nairobi'de direksiyon sallarken bulduk, kimsenin ruhu bile duymadı. John beni Norfolk Oteli'nde bırakıp Ali'yle birlikte görev yerine devam etti. Ali de bir süre sonra bir askari¹ üniforması edinerek kendini asker ilan etti. Daha sonra da askari sürücü kursunda birinci gelecek dikkatleri üzerine çekti ve bu John'u utandırdı.

Utandırıcı zaferine rağmen Ali aslında hiçbir zaman resmen bir asker olmamıştı ama babamın resmi olmayan emir eriymişçesine, eğitim kampından eğitim kampına, gittiği her yere onunla beraber giderdi. Nyeri'de, bu kamplardan birinde, erkek izcilerin kurucusu olan Lord Baden-Powell'ın cenaze törenine denk gelmişlerdi. Kendisi de eski bir izci olan John, tabut taşıyıcılarından biri olmuş, top arabasının yanında yürümüşü. Bende bugünden kalma bir fotoğrafı var (fotoğraflar bölümünde görebilirsiniz) ve itiraf etmeliyim ki KAS üniformasının içinde çok havalı gözüküyor, haki şortu, uzun çorapları, hayatının geri kalanı boyunca taktığı ve gittikçe hırpalanan şapkasıyla tastamam. Rastlantı eseri, yanında (ritim dışı) yürüyen, "Mutlu Vadi" den uzun boylu subay Lord Errol, kısa bir süre sonra meşhur ve hala resmen çözülememiş "Beyaz Kötülük" olayında öldürülecekti.

Jean için, takip eden üç yıl, hem Uganda hem de Kenya'da John'un görevlendirmelerini takip ederken neredeyse sürekli göçebelikle geçti. Ailesine çok sonra gönderdiği bir anı yazısında şöyle demişti:

John, KAS'daki eğitimi boyunca farklı görevlendirme yerlerinin yakınlarında bana geçici evler bulmak konusunda çok ustaydı. Çocuk bakmak, hazırlık sınıflarında çalışmak gibi ufak işler yaptım veya bazen sadece bir pansiyoner olarak oturdum. Bir keresin-

¹ Askari, KAS'da Afrikalılara verilen rütbe ve sıra.

de John'un komutanı, gidip Addis Ababa'yı kuşatma emrini aldıklarında çabuk olmaları gerektiğini yoksa Jean Dawkins'in onlardan önce davranacağını söylemiş!

Bu esnada Jean'in yanında kaldığı nazik ev sahiplerinden olan Uganda'dan Dr. ve Bayan McClean'ler, onu küçük kızları "Snippet" için dadı olarak almışlar:

Jinja'daki McClean'ler bana karşı çok naziktiler, Snippet'in peşinden oraya buraya koşturdum. Jinja'daki evlerin hepsi göl kenarındaki bir golf sahasının etrafındaydılar ve su aygırları geceleri çimlerde oynar, geçirir, homurdanır ve bahçeleri de talan ederlerdi. Benim aptal gibi kürek çektiğim yerin yakınındaki şelalenin altındaki sığ kenarlarda sürüyle timsah olurdu, suda tembel tembel oturup güneşin tadını çıkarırlardı. Küçük kuş arkadaşları gelip dişlerini temizleyebilsinler diye çenelerini kocaman açıp beklerken komik görünürlerdi.

Bu ortakyaşar temizlik ilişkisi mercan kayalıklarındaki balıklarda da güzelce ortaya konulmuş bulunuyor. Bunun hakkında ve bu davranışa temel oluşturan evrimsel teori hakkında *Gen Bencildir*'de yazmıştım, ama yakın geçmişte annemin anısını okuyuncaya kadar benzer bir ilişkinin kuşlar ve timsahlar arasında da olduğu aklıma gelmemişti. Zannedirim altında yatan evrimsel teori de aynıdır ve en iyi oyun kuramının matematiksel dilini kullanarak ifade edilebilir.

Annem, Afrika'da geçireceği dokuz yıl boyunca nüksedecek ve annemle babamın İngiltere'ye dönmeye karar verme nedenlerinden biri olan sıtmayla birçok karşılaşmasından ilkinin McClean'lerle birlikte olduğu esnada yaşamış. Daha sonraki bir seferde, savaştan sonra Nyasaland'da yaşadıkları dönemde, ateşli sayıklamalarının arasında, Lilongwe hastanesinden uzman hekim Dr. Glynn'in "Eğer John Dawkins'e derhal haber vermezseniz çok geç olabilir" deyişini hala canlı bir şekilde hatırladığını söylüyor. Muhtemelen doğru olmasa da, iyileşmesini, doktorun öleceğini-

den korktuğunu duymasına ve inatçı bir kararlılıkla onu haksız çıkarmak için uğraşmasına bağlıyor.

Ancak, McClean'lerin evinde sıtma nöbeti olduğundan şüphelendikleri ilk vakaya başka bir teşhis konmuş:

Doktor neşe dolu bir adamdı ve bana dedi ki “Sorumun ne biliyorsun değil mi?”, ben de “Sıtma?” diye cevap verdim ve o da dedi ki “Hamilesin canım tebrikler!” Bu şok ediciydi ama çok mutlu olmuştuk. Elbette şimdi geriye dönüp bakınca o ne olacağı belli olmayan, evsiz dönemde böyle bir şeye kalkışmak çok yanlıştı. Ama o zaman ihtiyatlı, duyarlı ve tedbirli davranmış olsaydık Richard olmayacaktı! İşte böyle! Durumu doğal karşılayıp bebek kıyafetleri dikmeye başlamıştım bile ve elbette şanslıydık. Şans hep bizim yanımızdaydı. Ama şimdi fark ediyorum ki Richard için oradan oraya sürüklenmek zor olmuş olmalı ve belki de korkutucu... İlk birkaç yılında, küçük bavulunu kaç kere hazırladığımızın bir listesini yaptık. Kenya ve Uganda demiryolları trenlerinde birçok gece geçirdik. Her yerde yeni yüzler vardı ve ilk yıllarında acınacak derecede emniyetsiz hissetmiş olmalı.

Bahsettiği, 1941-1942 yılları arasındaki seyahatlerimin listesini buldum. Bunları bir not defterine, artık lime lime olan “mavi deftere” not etmiş. Defterde benim bebekçe konuşmalarım ve daha sonra da kız kardeşim Sarah'ninkiler de var. Listedenden bir tek, Nairobi yakınlarındaki Mbagathi'de bulunan Grazebrook kır evini hatırlıyorum, muhtemelen orada birden fazla kez bulduğumuzdan. Burada Bayan Walter'ın, onun savaşta eşini kaybetmiş gelininin ve küçük torunlarının misafirleriydik.

Annemin hatıratı şöyle devam ediyor:

Kenya, Uganda ve Tanganyika hatıralarla dolu, çoğu neşeli ve olağanüstü hatıralar. Ama John uzun dönemler için gittiğinde ve mektuplar gelmediğinde çok fazla hüznü, korku ve kaygı da vardı. Mektup-

ların arası çok uzundu ve geldiklerinde üzerlerinde çok eski tarihler olan demetler halinde geliyorlardı. Sıklıkla korkuyor, yalnız hissediyordum ve her zaman kaygılıydım, neyse ki birçok iyi nazik arkadaşımız vardı ve bu konuda çok şanslıydım. İlk aklıma gelen beni ve Richard'ı tamamen evlat edinen Mbagathi'deki Walter ailesi.

Daha birkaç gün önce izinli olarak eve gelen, bayan Walter'ın oğlu John'un ölüm haberini veren telgraf geldiğinde oradaydım. Bayan Walter, John daha bir bebekken kocasını birinci dünya savaşında kaybettiğinde yaşadıklarını tekrar yaşıyordu. Çok ama çok kötüydü.

Hepimiz genç William Walter ve babasının ölümünden sonra dünyaya gelen Johnny'e kendimizi adamıştık. Richard onları kardeşleri gibi benimsemişti ve Bayan Walter'a uzun bir süre büyükanne diye seslenmişti. Bayan Walter fevkalade biriydi, bizi meşgul ve pozitif tutardı. İzinli askerleri tatillerde memnun etmeye konsantre olmuştu. Ben de Nairobi'ye gidip pek de ne yapacağı belli olmayan Juliana ile karacıları, denizcileri ve havacıları posta posta getirip götürmeye başlamıştım. Juliana'nın iki yakıt deposu vardı. Benzinle çalışmaya başlıyor sonra şanslıysak gaz yağına geçiyordu. Bir keresinde garip bir 40 km'lik yolculuk sonunda eve zar zor ulaşabilmiştim. New Stanley Otelinden getirdiğim denizcilerden aşırı derecede şişman bir aşçı, sonradan fark ettiğim üzere felaket sarhoştı. Yan koltukta uyuyakalıp üzerime tüm ağırlığıyla devrilince direksiyonu zar zor döndürebilmiş, adamı hareket ettirememiştim. Çok zor bir yolculuktu.

Bu adamların Walter ahalisini gerçekten de sevdiğini düşünüyorum. Çocuklarla oynarlar, onlara küçük çocuklar gibi muamele edip harika yemeklerle besleyen Bayan Walter için evde küçük tamir işleri yaparlardı. Orası hepimiz için gerçek bir evdi.

Richard'la birlikte Mbagathi'de bir başka çamur kulübe daha inşa ettik. Bu, aralarında düz bir alan bulunan, geleneksel daire biçiminde iki kulübecikten oluşan müthiş bir kulübeydi. Çok sevimliydi.

Bu iki kulübe, yapılması sadece bir hafta süren ortak bir çatı altındaydı. Sahip olduğum ilk hatıralar bu kulübelere dair.

Bayan Walter o sıralar yeni bir parça arazi satın almıştı. Bir gün, bir Afrikalıyla çalıları temizlerken devasa bir patlama meydana gelmişti. Zavallı adamcağızın bir bacağının alt-arka kısmı birinci dünya savaşından kalma olduğunu tahmin ettiğimiz bir bombayla paramparça oldu. Bayan Walter çok uzun ve güçlü bir kadındı, adamı kaldırıp kapalı kasa külüstür arabasına koymuş ve eve getirmişti. Evde yarasını güzelce temizleyip sardıktan sonra, Bayan Walter onu Nairobi'ye götürdü. Adamcağız yol boyunca hala neşeli ve konuşkandı. Böylesi bir cesarete inanamamıştık.

Birinci Dünya Savaşı'nın, Sahra-altı Afrika'ya kadar indiği insanın aklından kolayca çıkabiliyor. Tanganyika (ve ayrıca Rwanda ve Burundi) o zamanlarda Alman Doğu Afrika'sındaydılar ve bölgede Tanganyika Gölü üzerinde donanmaların bile karşı karşıya geldiği çatışmalar yaşanıyordu. Bir tarafta Alman botları, diğer tarafta İngiliz ve Belçikalılarınki vardı (gölün batı kıyısı Belçika Kongo'suna dahildi). Elspeth Huxley, Kikuyuların destansı yaşamını anlattığı harika romanı *Kırmızılı Yabancılar* (*Red Strangers*) isimli kitabında savaşı Kikuyuların gözünden, Afrikalıların dehşet verici bir şekilde ortasında kalakaldığı, beyaz adamların akıl ermez ve kelimelerle anlatılamayacak sapkınlığı olarak resmeder. Savaş sadece korkunç değil, tamamen anlamsızdı da çünkü kazanan taraf kendi evine kaybeden tarafın ineklerini ve keçilerini de götürmüyordu.

O zamanın tüm şok edici olayları sadece savaşlarla alakalı da değilmiş:

Bazen Ruby'nin Bonnie isimli atıyla komşu çiftlikteki Lennox Brown'lara mesaj götürürdüm. Gittiğim ilk seferde yardımcıları bana misafir odasını gösterip ev sahibesini çağırmaya gitti. Parlak günışığını engellemek için örtülmüş adi perdelerle oda karanlıktı ve beklerken birden bire odada yalnız olmadığımı farkettim. Koskoca bir dişi aslan, kanepede boylu boyunca uzanmış bana doğru esniyordu! Donup kalmıştım. Bayan Lennox Brown geldi, bir şaplak atarak aslanı kanepeden indirdi. Ben de mesajı iletip ayrıldım.

Bu hadisenin, yakın geçmişte annemin hatırasından çizilen resmini, fotoğraflar bölümünde görebilirsiniz.

Daha sonra, Richard ve William Walter diğer bir çiftlikteki iki evcil yavru aslanla oynamaya başladılar. Tam büyüklüklerine erişmiş (kısa bacaklı) büyük birer Labrador boyutlarında ve ağırlığındalardı. Çok haşın ve güçlülerdi. Ama Richard ve William eğleniyor gibi gözüküyorlardı. Yolların olmadığı kısa dağ çayırıkları üzerinde araba sürerek Ngong tepelerinde piknik yapmaya giderdik. Serin, yüksek ve olağanüstü tepeler... Ama yaptığımız kesinlikle ahmaklıkmış çünkü o tepelerde büyük bufalo sürüleri olurdu.

Sonraki iki anımın ikisi de iğnelerle ilgili. Birincisi Kenya'daki Dr. Trim tarafından, ikincisi (ve daha acılı olan) ise bir akrep tarafından Nyasaland'deyken... Dr. Trim'in ismi şans eseri tam oturmuş¹, çünkü sünnet olmamın sorumlusu büyük olasılıkla kendisi. Açıkçası benim rızam sorulmamıştı ama öyle görünüyor ki ebeveynleriminki de sorulmamış! Babamın, zaten uzakta savaştayken, hiç haberi bile olmamış. Anneme ise bir hemşire tarafından formalite icabı benim sünnet zamanımın geldiği haber verilmiş, o kadar. Görünen o ki Dr. Trim'in kliniğindeki ve o zamanların İngiliz hastanelerinin birçoğundaki olağan yaklaşım buymuş. Kaldığım çeşitli yatılı okullarda sünnetli ve sünnetsiz-

1 -**çev.n.** Trim (ing.): kırpma, kesmek.

lerin sayısı hemen hemen eşitti ve görünürde bariz bir ilişki de yoktu; ne dini ne sosyal ne de benim tespit edebildiğim herhangi bir neden... Durum bugün İngiltere’de daha farklı. Sanıyorum Amerika da aynı yönde ilerliyor. Yakın geçmişte Almanya’da emsal niteliğinde bir dava kararı çıktı ve çocuklara dini nedenlerle bile olsa sünnet uygulanmasının, rızası olamayacak kadar küçük yaştakilerin haklarının ihlali olduğuna kararverildi. Almanya’dan çıkan bu mahkeme kararı muhtemelen çocuklarını sünnet ettiremeyerek, ebeveynlerin dinlerini yaşama haklarını ihlal ettiği itirazları nedeniyle geçersiz kılınacak. Çocukların haklarından bahsedilmemesi dikkate değer. Dinler toplumlarımızda dudak uçuklatıcı ayrıcalıklara sahipler, öyle ki bu ayrıcalıklar bırakın tek tek kişilere, diğer herhangi başka bir özel menfaat grubuna dahi tanınmıyor.

Akrebe gelecek olursak, yeni yetme bir doğa bilimci olarak bana eksikliklerimi öğreten acı dolu bir dersti. Akrebi yerde ilerlerken görmüş ve onu bir kertenkele zannetmiştim. Nasıl olur? Şimdi gayet iyi görebildiğim kadarıyla akrepler ve kertenkeleler birbirlerine hiçbir açıdan benzemiyorlar. “Kertenkelenin” çıplak ayağımın üzerinden geçişini hissetmenin eğlenceli olacağını düşünüp ayağımı yolunun üzerine koydum. Sonrasında hatırladığım tek şey yakıcı bir acı. Bir çığlık atıp sanırım sonra da bayıldım. Annemin söylediğine göre üç Afrikalı benim çığlık larımı duyup koşa koşa gelmişler. Ne olduğunu gördüklerinde, zehri sırayla ayağımdan emerek çıkarmaya çalışmışlar. Bu yılan sokmalarında bilinen bir ilk yardım yöntemidir. Akrep zehri için de etkili olup olmadığı hakkında hiçbir fikrim yok ama denemiş olmaları bile beni duygulandırıyor. Şimdi akrep fobim var iğnesi çıkartılmış olsa bile bir tanesini tutamam. Paleozoik dönemde yaşayan ve boyları iki metreyi bulan dev deniz akreplerinden (*eurypterid*) duyduğum korkudan hiç bahsetmeyeyim.

Bana sıklıkla Afrika’da geçirdiğim çocukluğumun biyolog olmamda etkisi olup olmadığı sorulur ve akreple olan karşılaşmam cevabımın hayır olmasının tek nedeni değil. Anlatmaya utandığım benzer bir başka hikayem de var. Bayan Walter’ın evinde yaşadığımız sıralarda, bir aslan sürüsü yakınlarda avlanmışlar ve bazı komşular biz de dahil tüm ev ahalisini onları izlemeye götürmüş. Aslanlardan bazılarının öldürdükleri avlarını dişledik-

leri ve bazılarının da çok yedikleri için serilip kaldıkları alanın yakınına bir safari aracıyla on metre kadar yaklaşmışız. Araçtaki yetişkinler heyecan ve merakla büyülenmişler. Annemin dediğine göre, William Walter ve ben aracın içinde yere oturmuş oynayacak arabalarımıza gömülmüş, *vrurun vrurun* diye sürmekle meşgulmüşüz. Yetişkinlerin tüm ilgimizi çekme çabalarına rağmen aslanlara kayıtsız kalmışız.

Görünen o ki hayvanlara duyduğum meraktaki eksikliği insanlara karşı duyduğum sosyallikle telafi etmişim. Annemin dediğine göre son derece arkadaş canlısı bir çocukmuşum ve yabancıardan hiç çekinmezmişim: kelimeleri seven erken konuşan bir çocukmuşum. Bir doğa bilimci olarak eksikliklerim olsa da şüphecilikte geri kalmamışım gibi görünüyor. 1942 yılının Noel'inde Sam diye bir adam Bayan Walter'ın evinde Noel Baba gibi giyinmiş çocukları eğlendiriyordu. Ho-ho-ho diye gülerек el sallayıp evden ayrılırken, görünüşe bakılırsa tüm çocukları kandırmıştı. O gider gitmez arkasından bakıp kayıtsızca "Sam gitti!" dediğimde herkes afallamıştı.

Babam savaştan sıyrık bile almadan döndü. Sanırım Almanlar ya da Japonlarla değil de, belki de o zamanlar yok yere mağrur mağrur dolaşan diktatörlerinin gerçek yüzünü görüp kazanma isteğini kaybeden İtalyanlarla savaştığı için şanslıydı. John ast dönemlerini Habeşistan ve Somali'deki operasyonlarda zırhlı araçlar içinde geçirmiş, İtalyanlar yenildikten sonra da Burma'da görevlendirilmeyi umarak Madagaskar'da Doğu Afrika Zırhlı Araç Alayı'nda eğitime gönderilmişti. Burma'da, çok daha zorlu Japonlara karşı savaşan Sierra Leone Alayı'nda binbaşı olan kardeşi Bill ile buluşabilirdi. Ancak 1943'te hükümet John'un zirai bilgisine, askeri bilgisinden daha fazla öncelik gösterdi ve diğerleriyle birlikte Nyasaland Tarım Dairesi'nde sivil hayata çağrıldı.

John'un terhis haberi Jean'i o kadar heyecanlandırmış ki, kucağında benimle yol ortasında yürürken neredeyse eziliyormuş. Her zamanki gibi Nairobi'deki postaneden gidip mektubunu alıp okumuş. John'un mektubu bir kriket maçını anlatır gibi başlıyormuş. Ama John'un da pekala bildiği gibi Jean krikete hiç ilgi duymuyormuş ve annem John'un bunlarla onu sıkmasının gizli bir anlamı olmalı diye düşünmüş. İkili daha önce gizli bir kod üzerinde anlaşmışlar ve John bu kodu mektuplarında birkaç kez

kullanmış, çünkü askeri personelden yollanan tüm mektuplar savaş zamanı rutin bir şekilde açılıp denetleyicilerle okunuyormuş. Kodları basitmiş: her satırın başındaki ilk kelimeyi oku, gerisini önemseme. Kriket maçıyla ilgili mektubun sıradaki üç satırın başındaki kelimeler şunlarmış: melon...şapka...yakında.¹ Ne yazık ki mektup bugüne ulaşmamış ama hayal etmek güç değil. Bu ne anlama geliyordu? O zamanlar melon şapka sivil kıyafetin, terhisin ve sivil hayatın simgesiydi. “Melon şapka yakında” tek bir anlama gelebilirdi, Jean’ın anlamını çıkarmak için bulmaca uzmanı olmasına gerek yoktu. John terhis olmak üzereydi ve bunun heyecanı ile nerdeyse hem Jean hem de ben ezilecektik.

Ancak Nyasaland’a geri gitmek pek kolay olmamış. Jean’ın Kenya’ya ilk girişini yasadışı şekilde yapmasının acısı o zaman çıkmış. Kolonyal hükümetin kalpsiz bürokratları² ona Kenya’dan ayrılması için gereken vizeyi veremezmiş çünkü zaten ülkeye hiç girmemiş gözüküyormuş. Jean ve John bu kez birlikte geldikleri yolu beraber geri dönememişler çünkü John bu sefer kati bir şekilde orduyla beraber hareket etmek üzere emir almış. Nyasaland Taburu’nun merkezine gelene kadar resmi olarak terhis olmuş sayılmayacakmış. Dolayısıyla ikilinin Kenya’yı ayrı ayrı terk etmesi gerekmiş ve Jean zaten orada gözükmediği için ayrılmıyormuş. Bayan Walter Jean’e kefil olmuş, Dr. Trim de, beni doğurtan kişi olduğu için, benim ülkede bulunduğuma kefil olmuş. En son benim resmi doğum sertifikam işe yaramış ve gönülsüz bürokratlar Jean’ın ülkeden ayrılması için gerekli evrakı imzalamışlar. Annem ve iki yaşındaki ben küçük bir uçakla, timsahlar, suaygırları, flamingolar ve banyo yapan fillerle dolu su birikintilerinin üzerinden uçarak yola çıkmışız. Kuzey Rodezya’da (bugünkü Zambiya) uçağımızı değiştirirken tüm bagajımız kaybolmuş ama bunun bir önemi kalmamış. Annem ve babam Nyasaland’e

1 -**çev.n.** “bowler...hat...soon” (ing.): Bowler, krikette topu atan oyuncu; bowlerhat, melon şapka. Mektubun genel çerçevesinde “bowler” kriket oyuncusunu ima ederken, ikinci kelime “hat” ile birleştiğinde “bowler hat” yani melon şapka anlamı ortaya çıkıyor.

2 (Yazar burada “dundridge” kelimesini kullanıyor ve ardından açıklamasını yapıyor.-**çev.n.**) Bu kelime eşim ve benim, kurallara kalpsizce bağlı bürokratlar için kullandığımız özel bir kelime. Bu kelimeyi İngilizce diline kazandırmaya çalışıyorum. Tom Sharpe tarafından yazılmış bir çizgi romandan geliyor. Buradaki J. Dundrige karakteri bahsettiğim tipte bürokratların tipik bir örneğini teşkil ediyor. Bu sözcük bu tanım için kulağa o kadar uygun geliyor ki... Yeni bir sözcüğün Oxford İngilizce Sözlüğü’ne girebilmesi için, yazınsal dilde tanım ve atıf yapılmadan yeteri kadar kullanılmış olması gerekiyor. Tecrübelerime dayanarak konuşacak olursam, daha önceki icadım olan “mem” bu kriteri karşılamıştı.

geldiklerinde, savaşın başında İngiltere'den yola çıkan ve nihayet gelebilen bavullarıyla karşılaşmışlar. Büyük ihtimalle donanmanın eşlik ettiği bir kabileyle yola çıkan ve sağ salım gelen bavullarda, annemin hatıratında mutlulukla yazdığı üzere şunlar varmış:

Yarım yamalak hatırladığımız tüm evlilik hediyelerimiz ve benim yepyeni kıyafetlerim. Dönüşümüz muhteşem oldu ve kutuların içindekileri keşfetmek için Richard da bizimleydi.

BÖLÜM 3

GÖL DİYARI

YAŞANTIMIZI Kenya'daki gibi gezgin bir şekilde sürdürmeye devam ettik. John ve ordudan dönen diğerleri, savaşın başlangıcından beri tropiklerdeki görevlerinden izin alamamış yerleşik ziraat memurları, Güney Afrika'nın dinlendirici ortamında izne çıkabilsinler diye vekâleten gelmişlerdi. Dolayısıyla John birkaç ayda bir, Nyasaland'ın başka bir yerinde, başka bir işte görevlendiriliyordu. Ama annemin de belirttiği gibi bu "eğlenceliydi ve şüphesiz John için iyi bir deneyimdi, ayrıca bize Nyasaland'ın birçok yerini görüp, birçok ilginç evde yaşama imkânı tanıdı."

Bu süreç içinde, en iyi hatırladığım ev, Mpupu Dağı'nın eteğindeki Chilwa Gölü'nün yakınlarında bulunan Makwapala'daki evdi. Burada babam, ziraat yüksek okulundan ve hapisane tarlalarından sorumluydu. Tarlalarda çalışmak mahkûmlara hiç de fena olmayan bir özgürlük imkânı tanıyordu. Nasırlaşmış çıplak ayaklarıyla futbol oynadıklarını izlediğimi hatırlıyorum. Kız kardeşim Sarah, bu sıralar Zomba hastanesinde dünyaya gelmişti. Annem Makwapala mahkûmlarının (bunlardan bazıları hüküm giymiş katillerdi) Sarah'yı bebek arabasında gezdirmek için sıraya girdiklerini anlatıyor.

Makwapala'ya ilk geldiğimizde kaldığımız resmi ziraat memuru lojmanını, çıkmak üzere olan ancak İngiltere'ye dönüş yolculukları birkaç hafta geciken bir aileyle paylaşmamız gerekmişti. Bu ailenin iki oğlu vardı ve büyük olan David'in diğer çocukları ısırarak gibi kötü bir huyu vardı. Kısa sürede kollarım ısırık izleri içinde kalmıştı. Bir keresinde, çimenlerde geçirdiğimiz çay saati esnasında, babam David'i beni ısırarak üzereyken yakalamış, onu durdurmak için nazikçe araya ayakkabısını sokmuştu. David'in annesi sinirden küplere binmişti. Çocuğunu bağrına basıp zavallı babamı bir güzel paylamıştı: "Çocuk psikolojisinden hiç anlamıyorsun galiba? Isırma huyu olan bir çocuğa yapabileceğin en kötü şeyin, ısırarak üzereyken onu durdurmak olduğunu herkes bilir."

Makwapala sıcak ve nemli olan, sivrisinekler ve yılanlarca istila edilmiş bir yerdi. Düzenli bir posta servis hizmeti alamayacak kadar ıssız bir yerdeydi ve bu yerleşim yerinin kendi mesajcısı vardı. Saidi isimli bu mesajcının günlük işi 25 km uzaklıktaki Zomba'ya bisikletle giderek mektupları alıp getirmektir. Bir gün Saidi geri dönmedi ve öğrendik ki:

Zomba Dağı'na yağın beklenmedik miktardaki yağmur, tüm dik dağ vadileri boyunca inerek, dağdan kopardığı bütün yığınları ve kayaları beraberinde sürüklemiş. Zomba Kasabası'nda birçok yol ve köprü yıkılıp gitmiş. İnsanlar evlerinde ve araçlarında mahsur kalmışlar ve tabii ki Makwapala'yla olan bağlantı yolu da yerle bir olmuş.

Saidi'ye bir şey olmamış ama beni kucağına oturtup arabasını sürmeme izin veren nazik Bay Ingram'ın, üzerinden geçtiği esnada köprünün yıkılmasıyla vefat ettiğini duyunca üzülmüştüm. Annem şöyle yazıyordu, "daha sonra, yerli halktan böylesi bir felaketin daha önce de yaşandığını öğrendik ama gerçekte değil, ef-sanelerinde anlatılıyor. Nyapolos denilen devasa yılan-benzeri yaratıklar, vadilere girip her şeyi yerlerinden oynatmışlar."

Yağmura bayılmıştım. Sanırım periyodik olarak kuraklık çeken bir ülkenin insanları yağmurun geldiği gün nasıl bir rahatlama hissederselerse, ben de öyle bir rahatlama hissetmiştim. Bu

büyük Nyapolos yağmurundaki hal ve tavırlarımı annem şöyle aktarıyor: “yağmuru tecrübe etme fırsatını çok kereler kaçıran Richard büyülenmiş gibiydi, üzerindikileri çıkarıp sağanağın altında koşuşturup neşeyle bağırıyordu, tamamen çıldırmış gibiydi”. Hala daha sağanak yağmurda sıcak bir memnuniyet duygusu kaplar benliğimi ama artık dışarıda yağmurun altında olmayı sevmiyorum, belki de İngiltere’nin yağmurları daha soğuk olduğundandır.

Makwapala, hatıralarımın netleşmeye başladığı ilk yer. Aynı zamanda ebeveynlerimin konuşmalarımı ve yaptıklarımı kaydettiği yer. Bunlardan bazıları şöyle:

Annecim gel de bak. Güneş doğduğunda gecenin uyumak için nereye gittiğini buldum [kanepenin altındaki karanlığı gösteriyor].

Sally’nin banyosunu cetvelimle ölçtüm. Yedi ve dokuz peni çıktı, yani banyo için çok geç kalmış.

Tüm küçük çocuklar gibi rol yapmayı saplantı haline getirmiştim:

Hayır, ben bir gaz pedalyım.

Tamam annecim sen şimdi deniz olmayı bırak.

Annecim sen Bay Nye ol ben de bir melek. Sen bana “günaydın meleğim” de. Ama melekler konuşmaz, sadece homurdanırlar. Bu melek şimdi uyumaya gidiyor. Melekler hep başlarını ayaklarının altına alıp uyurlar.

İkinci dereceden taklitler yapmayı da seviyormuşum:

Annecim, hadi ben Richard’ı taklit eden küçük bir çocuk olayım.

Annecim, ben su çarkı taklidi yapan bir baykuşum.

Yaşadığımız yerin yakınlarında, çok ilgimi çeken bir su çarkı vardı. Üç yaşındaki ben, su çarkı yapmak için gerekli talimatları şöyle sıralamışım:

Birkaç parça çubuğu birbirine bağla, yakınlarda bir hendek olsun ve içinden çok hızlı su aksın. Şimdi bir odun parçası al ve üzerine bir parça tenekeyi kulp olacak şekilde tuttur ve bunu suyun gelmesi için kullan. Sonra suyun hızla akması için birkaç tuğla al ve bir parça odun alıp onu yuvarlak yap ve üzerinde bir sürü çıkıntı olmasını sağla. Sonra onu uzun bir sopanın ucuna tak ve işte su çarkın hazır. Suyun içinde yuvarlana yuvarlana gider ve büyük PAT PAT PAT sesleri çıkarır.

Sanırım aşağıdaki de sıfırıncı dereceden bir taklit oluyor, annem de ben de kendimizi oynuyoruz:

Şimdi sen annecik ol, ben de Richard olayım ve bu arabayla Londra'ya gidelim.

1945'in Şubat ayında, ben dört yaşına basmaya yakınken, ebeveynlerim hala tanımlanabilir hiçbir şey çizmemiş olduğumu not ediyorlar. Bu, henüz on altı yaşındayken bir kitabın çizimlerini yapma işi kendisine verilen ve daha sonra da sanat okuluna giden sanatkâr annem için hayal kırıklığı yaratmış olmalı. O günden bugüne hala görsel sanatlar konusunda fevkalade maharetsizimdir, hatta iş takdir etmeye geldiğinde bile kör olduğum söylenebilir. Müzik ve de şiir ise bambaşka bir mesele. Güzel bir şiir kolaylıkla gözlerimi doldurabilir, keza (biraz daha az kolaylıkla da olsa) bu müzik için de geçerli, örneğin Schubert Yaylı Çalgılar Beşlisi veya Judy Collins'in ve Joan Baez'in kimi şarkıları gibi. Ebeveynlerimin aldığı notlar, ahenkli konuşmaların beni erken yaşlarda nasıl cezbettğini gösteriyor. Makwapala'da öğlen uykusuna yattığımda, şunları söylüyordum:

Rüzgâr esiyor
Rüzgâr esiyor

Yağmur yağıyor
 Soğuk geliyor
 Yağmur yağıyor
 Yağmur her gün yağıyor
 Ağaçlardan ötürü
 Ağaçların yağmuru

Duruma bakılırsa her zaman kendi kendime mırıldanıyormuşum, çoğunlukla anlaşılmaz ama uyaklı mısralar halinde:

Küçük siyah gemi denizde gidiyordu
 Bir küçük gemicik rüzgârla gidiyordu
 Engin denizlere ilerliyordu
 Küçük gemi, çayırlara doğru
 Küçük bir gemi çayırarda
 Çayırlar denizlerde
 Çayırarda ve denizlerde
 Küçük gemicik çayırarda
 Çayırarda, hem de denizlerde

Sanırım bu tarz monologlar, uyaklarla denemeler ve kelimelerle oynamalar, az anlaşılmış olmakla birlikte küçük çocuklar arasında yaygın. Bertrand Russell'ın otobiyografisinde de çok benzer bir örnek var. Russell, gizlice dinlediği iki yaşındaki kızı Kate'in kendi kendine konuşmasını şöyle aktarıyor:

Kuzey rüzgârı Kuzey Kutbu'nda eser
 Papatyalar çimenlere yayılır
 Rüzgâr çançiçeklerini eğer
 Kuzey rüzgârı Güney rüzgarını kovar

Takip eden mısralarda Ezra Pound'a yaptığım garip gönderme, muhtemelen ebeveynlerim onu yüksek sesle okurken duymamdan kaynaklanıyor:

Askari düştü devekuşundan
 Altında yağmurun
 Hay lanet olsun

Devekuşu ne oldun?
Hay lanet olsun

Ebeveynlerim ayrıca çok geniş bir şarkı repertuarına sahip olduğumu da belirtiyorlar. Her zaman doğru akortta, arada iğnesi (parmağım) plağın oyuğunda takılı kalan ve düzeltilene kadar aynı kelimeyi defalarca tekrar eden bir gramofon taklidi yaparak seslendirdiğim bir şarkı repertuarı... Taşınabilir ve kurularak çalıştırılan, tam da Flanders ve Swann'ın "Song of Reproduction" şarkısında ölümsüzleştirdikleri tipte bir gramofonumuz vardı.

Küçük bir gramofonum vardı
Onu kurardım tekrar tekrar
Sivrice bir iğneyle
Neşeli sesler çıkarırdı

Sonra onu güçlendirdiler
Sesi daha yüksek çıkmaya başladı
Sivriltilmiş tel iğne ile
Tekrar yumuşattılar sesini

Babam tel iğnelerden almamıştı. Her zamanki gibi, doğaçlama yaparak sisal yapraklarının ucundaki dikenlerden bir şey uydurmuştu.

Sanırım şarkılarımdan bazılarını plak kayıtlarından öğrenmiş, bazılarını annem ve babamdan duymuş, bazılarını da yukarıda alıntıladıklarım gibi o anda ben icat etmiştim. Babam, kendi babasından uyarladığı uyduruk şarkıları bana öğretmekten özellikle keyif alıyordu. Birçok akşam, evimiz "Mary'nin keçisi William", "Hi Ho Kedis, Kudüs" veya "Hoky Poky Winky Fum" gibi cevherlerle inlerdi. Sonuncusunun, büyük büyükbabam Smythies tarafından botlarının bağcıklarını bağlarken (ama sadece bağcıklarını bağlarken, başka zaman değil) her gün söylendiğini sonradan öğrendim. Bir keresinde Nyasa Gölü'nde geçici olarak kaybolmuştum. Sonunda beni bulduklarında iki yaşlı kadının şezlongu arasında oturmuş, 1896'dan beri Balliol öğrencileri tarafından komşu kolej Trinity'e duyurmak amacıyla avaz avaz söylenen, büyükbabam ve babamın favori şarkısı Gordouli'yi söylüyordum.

Gordoooooooooli
 Suratı jambon gibi
 Dedi Bobby Johnson
 Ki vardır bir bildiği
 Lanet olası Trinity.
 Lanet olası Trinity.
 Eğer bir Trinity'li olsaydım
 Olsaydım. Olsaydım.
 Bir umumi tuvalete giderim.
 Giderdim. Giderdim.
 Sifonu çekeryok olurdum
 Olurdum. Olurdum.
 Lanet olası Trinity.
 Lanet olası Trinity.

Kabul ediyorum, çok şairane ve normalde ayık kafayla söylenen bir şarkı değil ama yaşlı kadınların bu söylediklerimden ne çıkardıklarını merak etmemek güç. Kadınlar misyoner olsalar da, annem eğlenmişe benzediklerini belirtiyor. Bu arada, sonunda 1959'da Balliol'e kendim girdiğimde şarkının çok değiştiğini, babam ayrıldıktan sonraki 22 yıl içinde bir noktada, zararlı bir metetik mutasyona maruz kalıp inceliğini yitirdiğini gördüm.

Uyku vaktini ertelemek için kurnazca bir çabayla, düzenli olarak gramofon taklidimi yapardım: Gramofon yavaşlar, şarkı zayıflar, sesi sönükleşirdi ve yeniden kurulması gerekirdi. Bu gerçekten de günlük yaşantımızın bir parçasıydı aslında; elektrigimiz olmadığından, kurmalı gramofonumuzun babamın 78 rpm kayıtlarından oluşan koleksiyonunu çalması için sıklıkla kurulması gerekirdi. Bu kayıtlar arasında bugüne değin delicesine sevdiğim Paul Robeson, bir diğer büyük bas Feodor Chaliapin'in Almanca seslendirdiği *Tom der Reimer* ve Cesar Frank'in (muhtemelen piyano kısımları nedeniyle benim "damlayan musluk" diye adlandırdığım) *Senfonik Varyasyonlar*'ı da dâhil olmak üzere bazı orkestra müzikleri bulunuyordu.

Elektrik yokken, evlerimizi basınçlı gazyağı lambalarıyla aydınlatıyorduk. Lambaların, önce fitili ısıtmak için mavi ispirto konularak hazırlanması gerekiyordu, ardından gazyağı buharı pompalanıyordu ve daha sonra lambalar gece boyunca usul usul tıslaya-

rak ışık saçıyorlardı. Nyalasand'da geçirdiğimiz zamanın büyük bir kısmında sifonlu tuvaletimiz de yoktu. Topraklı tuvalet kullanıyorduk ve bu tuvalet bazen evin dışındaki bir kulübede oluyordu. Diğer açılarsa son derece lüks bir hayatımız vardı. Benim daimi refakatçim ve arkadaşım olan Ali tarafından idare edilen bir aşçımız, bahçıvanımız ve birçok başka yardımcımız her zaman bulunurdu. Çay, çimenlerin üzerinde, güzel bir gümüş demlik, sıcak su ve kenarlarına işlenmiş deniz salyangozu kabuklarının ağırlığıyla gerilen bir tülbentin altındaki sütlük ile servis edilirdi. Yanında ikram edilen küçük çörekler (İskoç kekleri) bugüne kadar, Proust için madeleine keki neyse benim için de o olmuştur.

Tatillerde kovalarımızı küreklerimizi alıp ufukta kara gözükmeyecek kadar büyük olduğundan denizden farkı olmayan Nyasa gölünün kumlu plajlarına giderdik. Odaları, damları samanlarla örtülmüş küçük plaj kulübelerinden oluşan sevimli bir otelde kalırdık. Bir keresinde de Zomba Dağı'nda, ödünç kulübede kaldığımız bir tatil yapmıştık. Bu geziden bir anı, şüpheli yetilerimdeki eksikliği gösteriyor (ve belki de Sam'in Noel Baba olduğunu fark edişimin hikâyesini yalancı çıkarıyor). Arkadaş canlısı bir Afrika-lıyla saklambaç oynarken, kulübelerden birinin içine bakmıştım ve kesinlikle orada olmadığına emindim. Daha sonra o kulübeye tekrar dönüp baktığımda, daha önce baktığımdan emin olduğum bu kulübedeydi. Bana başından beri orada olduğuna ama kendisini görünmez yaptığına yemin etmişti. Açıklamasını (şimdi bariz gözüken) yalan söylüyor olabileceği alternatif tezinden daha makul bulup kabul etmiştim. Büyülü sözler ve mucizelerle dolu peri masallarının, eğitim açısından zararlı olup olmadığını merak etmeden duramıyorum. Ama bugün böyle bir şey dile getirmeye kalktığımda çocukluğun büyüsünü bozmaya çalıştığım suçlamasıyla karşı karşıya kalıyorum. Zomba Dağı'ndaki saklambaç hikâyesini ebeveynlerime anlattığımı hatırlamıyorum. Ama söylemiş olsaydım ve onlar da bana Hume'un mucizeler üzerine söylediklerinin bir versiyonunu anlatsalardı, çok daha memnun olacağımı düşünmeden edemiyorum. Sence hangisi daha büyük bir mucize olurdu? Bir adamın saf bir çocuğu eğlendirmek için yalan söyleyebilecek olması mucizesi mi? Yoksa adamın gerçekten görünmez olması mı? Şimdi söyle bakalım küçük Richard, Zomba Dağı'nın tepesindeki kulübede gerçekte olan neydi sence?

Çocuk saflığının bir diğer göstergesi şuydu: ev hayvanlarının ölümüne duyduğum üzüntüyü dindirmek için birisi bana, onların öldüklerinde kendi cennetleri olan Mutlu Av Sahası'na gittiklerini söylenmişti. Buna tamamen inanmıştım, oranın aynı zamanda ev hayvanlarının avladığı hayvanların da "cenneti" olup olmadığını sorgulamamıştım bile. Bir keresinde, Mullion Koyu'ndayken bir köpekle karşılaşmış, kimin köpeği olduğunu sormuştum. Cevabı "Bayan Ladner'in köpeği geri geldi" diye yanlış duymuşum. Büyükannemin, ben doğmadan önce ismi Safran olan ve çoktan ölmüş bir köpeği olduğunu biliyordum. Kovalamaya gerek bile duymadığım safça bir merakla birlikte, bu köpeğin Safran olduğunu ve Mutlu Av Sahası'ndan geri döndüğünü farz etmekte bir sakınca görmemiştim.

Neden büyükler çocukların saflıklarından faydalanırlar ki? Noel Baba'ya inanan bir çocuğu küçük bir sorgulama oyununa teşvik etmek gerçekten bariz bir şekilde yanlış mı? Dünyadaki tüm çocuklara hediye dağıtacaksa, Noel Baba'nın kaç bacaya tırmanması gerekir? Noel sabahına kadar bütün işlerini bitirebilmesi için ren geyiklerinin ne kadar hızlı uçuşması gerekir? Ona doğrudan Noel Baba'nın var olmadığı gerçeğini söylemeyin. Onu küll yutmaz şüpheci sorgulama alışkanlığı edinmesi için sadece biraz cesaretlendirin.

Savaş zamanı akrabalarından ve ana caddelerden kilometrelerce uzakta olduğumuzdan, yeni yıl ve doğum günü hediyeleri de kaçınılmaz olarak sınırlıydı. Ama annem ve babam bu durumu maharetleriyle telafi etmekte ustaydılar. Annem bana, benim boyutlarımda muazzam bir oyuncak ayı yapmıştı. Babam ise ustalıklarla inşa edilmiş oyuncaklar yapmıştı. Bunlardan biri de kaputunun altında (boyutlarına uygun olmasa da) gerçek bir buji bulunan bir kamyonu. Dört yaşımıdayken bu kamyon benim için gurur kaynağıydı. Ebeveynlerimin notları, sanki bu kamyon bozulmuş gibi yapıp ardından şunları söylediğimi aktarıyor:

Delīgi yama

Stridibütörün (distribütör) üzerinden suyu temizle

Aküyü tamir et

1 -ed.n. "Mutlu Av Sahası", bazı Afrika kabilelerinin öldükten sonra gideceklerine inandıkları avların bol olduğu mutlu bir yerdir.

Radyatöre su koy
Karbüratörü kurcal
Jigleyi çek
Diğer tarafa döndürmeye çalış
Yedek aküleri güzelce yerleştir
Motora biraz yağ koy
Direksiyon düzgün dönüyor mu kontrol et
Benzini doldur
Motoru soğumaya bırak
Ters çevir ve altına bak
Bağlantı uçlarına kısa devre yaptırarak patlamaları
test et [Bunun ne anlama geldiğini bilmiyorum]
Yayı değiştir
Frenleri onar
Vesaire
Her bir adımın üzerinden uygun hareketler ve ses-
lerle geçildikten sonra, motoru çalıştıracak (veya ço-
ğunlukla çalıştırmayacak) olan kontak sesiyle devam
edildi: Trr trr trr trr Trr trr trr trr

Savaş sona erdikten bir yıl sonra, 1946'da, "eve" yani İngiltere'ye dönme zamanımız gelmişti (daha önce hiç gitmemiş olmama rağmen İngiltere her zaman "ev"di ve benzer bir nostaljik hissi paylaşan ikinci kuşak Yeni Zelandalılarla da karşılaştım). Trenle Cape Town'a gidip Liverpool'a gidecek olan *İskoçya'nın İmparatoriçesi* isimli gemiye binmiştik. Güney Afrika trenlerinin vagonları arasında, tıpkı gemilerdeki gibi korkulukları bulunan açık geçitler bulunuyordu. Bu korkuluklara yaslanarak akıp giden manzarayı izleyebilir, çevreyi korkunç bir şekilde kirleten lokomotiften savrulan külleri yakalayabilirdiniz. Ancak gemi korkuluklarından farklı olarak, bu korkuluklar iç içe geçebilir, böylelikle tren virajları dönerken uzayıp kısalabilirlerdi. Bu tam olarak kazaya davet çıkartacak bir ortam hazırlıyordu ve nitekim gerçekten de böyle bir kaza yaşadık. Sol kolumla korkuluklara asılmıştım ve trenin virajı dönmeye başlamasını fark etmeyince kolum iç içe geçen korkulukların arasına sıkışmıştı. Dehşete düşen ebeveynlerimin, uzun viraj bitip de yol tekrar düzleşene kadar kolumu kurtarmak için yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.

Bir sonraki istasyon olan Mafeking’de, koluma hastanede dikiş atılırken tren de durmuştu. Umarım diğer yolcular gecikme için çok fazla kızmamışlardır. Bu yaranın izi hala kolumda durur.

Sonunda Cape Town’a ulaştığımızda *İskoçya’nın İmparatoriçesi*’nin oldukça kasvetli bir gemi olduğunu gördük. Savaş zamanı askeri nakliye aracından dönüştürülmüş gemide, kabinler yoktu ama zindan benzeri, üç sıralı ranzaların olduğu yatakhaneler vardı. Erkekler için ayrı, kadınlar ve çocuklar için ayrı yatakhanelerdi bunlar. Alan o kadar dardı ki, giyinmek gibi işler için bile sıraya girmek gerekiyordu. Kadınların yatakhanesini an-nem günlüğünde şöyle aktarıyor:

Bir sürü küçük çocukla tımarhane gibiydi. Çocukları giydiliyor ve kapıya götürüp, çocuğunu almak için koridorda oluşmuş uzun bir kuyrukta beklemekte olan babasına teslim ediyorduk. Babaları çocukları kahvaltı kuyruğuna götürüyordu. Richard’ın kolunun pansumanı için geminin doktorunu düzenli olarak ziyaret etmesi gerekiyordu. Tabi ki üç haftalık yolculuğun yarısında benim sıtma nöbetim tuttu. Sarah ve ben, geminin hastanesine kaldırılınca zavallı Richard o korkutucu yatakhane de tek başına kaldı. Richard’ın ne benim yanıma ne de babasının yanına gitmesine izin yoktu. Ne zalimce!

Bu yolculuğun Richard için ne kadar zorlu geçtiğini ve onu ne kadar uzun süre etkilediğini tahmin bile edebileceğimizi sanmıyorum. Dünyasındaki tüm emniyet hissini bir anda yitirdiğini düşünmüş olmalı. İngiltere’ye vardığımızda son derece üzgün küçük bir oğlandı, zııırlığından eser kalmamıştı. Karanlık yağmur altında geminin güvertesinden Liverpool rıhtımına bakıp karaya çıkmayı beklerken “İngiltere bu mu?” diye sordu merakla sonra hemen ekledi “Ne zaman geri dönüyoruz?”

İngiltere’de babamın anne ve babasının yaşadığı Hoppet’e, Essex’e gitmiştik:

Şubat ayı keskin soğuklarla konforsuz geçti. Richard kendine güvenini yitirdi, kekelemeye başladı. Kıyafetleriyle başa çıkamıyordu. Hayatının büyük bir kısmını çok az giysiyle geçirmişti, şimdi düğmeler ve ayakkabı bağcıkları onu bozguna uğratıyordu. Büyükanne ve büyükbabası onun geri kalmış olduğunu düşünüyorlardı: “Henüz kendi başına giyinemiyor mu?” Ne bizim ne de onların çocuk psikolojisine dair kitap okumuşluğumuz yoktu. Büyükanne ve büyükbabası biraz daha disipline ihtiyacı olduğuna karar verince Richard iyice içine kapanık bir çocuk oldu ve biraz da donuklaştı. Hoppet’te sabah kahvaltıya geldiğinde Günaydın demeyi öğrenmesi için, öğrenene kadar kahvaltıya oturtulmaması gibi bir adet vardı. Kekelemesi daha da kötüleşti ve hiçbirimiz bundan mutlu değildik. Şimdi baktığımda bu davranışa nasıl izin verdiğimizize kızıyorum.

Annemin annesi ve babasının yanında da durum daha iyi değildi. Neredeyse yiyeceklerin hepsinden nefret etmiştim ve beni zorlamaları durumunda kusmaya kendimi hazırlıyordum. Sulu sakız kabağı yemeği en kötüsüydü ve bir keresinde gerçekten tabağıma kusmuştum. Sanırım Southampton’daki *Carnarvon Kalesi*’ne atlayıp Cape Town’a, oradan da Nyasaland’a geri dönme vakti geldiğinde herkes rahatlamıştı. Ancak bu kez Makwapala’ya değil, Lilongwe civarındaki merkezi ilçeye gelmiştik. Babam önce Likuni’deki zirai araştırma istasyonuna sonra da şimdi Malawi’nin başkenti olan ama o zamanlar küçük bir kasaba görünümündeki Lilongwe’ye tayin olmuştu.

Hem Likuni hem de Lilongwe mutlu hatıralarla dolu. Bilimle altı yaşımdan beri ilgileniyor olmalıyım çünkü uzun süredir hastalıklarla boğuşan zavallı kız kardeşimi, paylaştığımız odada Mars, Venüs ve diğer gezegenlerin, Dünya’ya olan uzaklıkları ve yaşama elverişli olma ihtimallerine dair hikâyeler anlatarak eğlendirmeye çalıştığımı hatırlıyorum. Yeryüzündeki o ışık kirliliğinden en uzak noktalardan biri olan bu yerde yıldızlara aşık olmuşum. Gece, Baring-Gould ilahisine benzettğim, büyüleyici bir şekilde güvenli ve emin bir zamandı:

Şimdi gün bitti
Karanlık bastırıyor
Gecenin gölgeleri
Gökyüzünden çalıyor

Karanlık çoğaldıkça
Yıldızlar görünmeye başlar
Kuşlar, hayvanlar ve çiçekler
Çok yakında uyuyacaklar

Nasıl olmuş da ben bir ilahi öğrenmişim bilmiyorum çünkü Afrika'dayken kiliseye hiç gitmedik (gerçi İngiltere'de büyükbabam ve büyükannemlerle kalırken gitmiştik). Sanırım o ilahiyi annemlerden öğrenmiş olmalıyım, tıpkı "Parlak mavi gökyüzünün üzerinde, küçük çocukların bir arkadaşı var"ı öğrendiğim gibi.

Likuni aynı zamanda akşam saatinde gölgelerin uzamaya başladığını ilk fark ettiğim ve bundan büyülendiğim yerd. Tabi o zamanlar T. S. Elliot'ın "geceleri gölgeler seninle buluşmak için yükselirler" cümlesinin uyandırdığı karamsar hislere yer yoktu. Bugün, ne zaman Chopin'in Noktürnlerini dinlesem, Likuni'ye ve "yıldızların görünmeye başladığı" gecenin güvenli, rahatlatıcı hissine ısınanırım.

Babam Sarah ve benim için, uyku öncesi harika masallar uydururdu. Bu masallarda genellikle, çokook çok uzaklardaki Gondwonky kıtasında yaşayan ve yüksek, tiz bir sesle "Tiddly-widdly-widdly" diyen bir Broncosaur olurdu. (Lisans öğrencisiyken, parçalanarak Afrika, Güney Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda, Antarktika, Hindistan ve Madagaskar'ı oluşturan güneydeki büyük Gondwana kıtasını öğrenene kadar buradaki göndermeyi anlamamıştım.) Karanlıkta kol saatinin fosforlu kadranını izlemeye bayılırdık. Dolmakalemiyle bizim de bileklerimize birer saat çizirdi, böylelikle biz de sivrisinek cibinliklerimizin altında huzurlu gece boyunca zamanı takip edebilirdik.

Keza Lilongwe de, çok kıymetli çocukluk hatıralarıyla dolu. Bölge Ziraat Şefi'nin resmi evi, katman katman begonvillerin arasında kayboluyordu. Bahçesi, benim yapraklarını yemeyi sevdiğim güngüzeli çiçekleriyle doluydu. O eşsiz, biberimsi tatlarıyla, hala arada sırada salatalarda kullandığım güngüzeli de benim Proustvari madeleine kekim için bir başka aday.

Bizim evin bir eşı olan yandaki ev ise doktorunkiydi. Dr. Glynn ve eşinin David isimli, tam benim yaşımda bir erkek çocukları vardı. Onunla her gün ya bizim ya onların evinde ya da bir orda bir burda oynardık. Kumların arasında koyu mavi-siyah taneler olurdu, bunlar demir olmalı çünkü telin ucuna bağladığımız bir mıknaatısı sürükleyerek onları toplardık. Verandada, halıları kilimleri hasırları sandalye ve masaların üzerine yayarak küçük odaları ve koridorları olan “evler” yapardık.

Veranda “evlerimize”, bahçedeki bir ağacın oyuk kabuklarını bir araya getirerek oluşturduğumuz borularla su bile taşırdık. Sanırım bir *Cecropia* idi ama biz, büyük ihtimalle söylemeyi sevdiğimiz bir şarkıdan esinlenerek, “uçkun ağacı” derdik:

He he he. Ha ha ha.
Fil’in yuvası uçkun ağacında

Kelebekler toplardık. Genellikle, şimdi *Papilio* cinsinin birçok türünden biri olduğunu tahmin ettiğim sarı ve siyah kırlangıç kuyruklara denk gelirdik. Ancak David de ben de onları tanımlamaz hepsine “Noel baba” derdik. David, bunun onların asıl ismi olduğunu iddia ederdi ama sarı ve siyah renk düzenleri düşünülünce aslında çok anlamsız.

Kelebek toplama alışkanlığımı, onları iğnelemem için bana, profesyoneller tarafından tercih edilen mantar yerine sisal yapraklarından bir kutu yapan babam ve büyükannemle, bizi ziyarete geldiklerinde kendisi de bir kelebek koleksiyoncusu olan Dawkins dedem teşvik etmişti. Büyükannem ve büyükbabam Doğu Afrika’da büyük bir tur planlamışlar, bu vesileyle oğullarını da ziyaret etmişlerdi. Annemin aktardığına göre önce Uganda’da Colyear’ı ziyaret edip, ardından Tanganyika üzerinden Nyasaland’a gelmişlerdi:

Afrikalılar, bacakları bağlanmış zavallı tavuklar ve devasa eşya yığınlarıyla tıka basa dolu son derece konforsuz, bir dizi kısa süreli otobüs yolculuğu yaparak seyahat etmişler. Ama Güney Tanganyika’da, Mbeya’dan öteye vasıta yokmuş. Fakat küçük bir hafif hava aracı olan genç bir adam, onları götürmeyi

teklif etmiş. Birlikte yola koyulmuşlar ama kötü havaya yakalanınca geri dönmek zorunda kalmışlar. Bu esnada onlardan hiç haber alamadık. Hava düzelince şanslarını tekrar denemişler. Tony [büyükbabam, Clinton'ın kısaltması] aşağı sarkıp nehirleri ve sokakları tanımaya çalışarak elindeki eski bir haritadan pilota yolu tarif edebilsin diye alçaktan uçarak gelmişler.

Dedemin içindeki maceraperest uyanmış olmalı. Haritaları çok severdi. Tren tarifelerini de. Tarifeleri ezbere bilirdi ve iyice ilerlemiş yaşında okuduğu tek şey bu tren tarifeleriydi.

Lilongwe'de herkes uçak yere inmeden on dakika öncesinden geldiğini bilirdi. Çünkü yerli bir aile, bahçesinde taçlı turnalara evcil hayvan olarak bakıyordu. Bu kuşlar yaklaşan uçağı insanlardan çok önce duyuyor ve feryat figan bağırmaya başlıyorlardı. Korkudan mı heyecandan mı bilemiyorum! Yine bir gün turnalar bağırmaya başladıklarında, her hafta düzenli gelen uçağın sırası olmadığı için, gelenlerin bizimkiler olup olmadığını merak edip hava alanına gittik. David ve Richard üç tekerlekli bisikletlerindeydiler. Küçük bir uçağın sarsıla sarsıla inmeden evvel kasabanın etrafında iki kez daire çizerek alçalışını ve büyükanne ve büyükbabanın uçaktan inişini izlemek için zamanında yetişebilmiştik.

O zamanlar hava trafik kontrolü taçlı turnalardan ibaretmiş tabi.

Lilongwe'de evimize yıldırım düştü. Bir gece muazzam bir gök gürültülü sağanak yağışlı fırtına başladı. Etraf çok karanlıktı, çocuklar (tahta) yataklarında, cibinliklerinin altında akşam yemeklerini yiyorlardı. Ben de yerde oturmuş demir karyoladan bozma kanepemize yaslanarak kitap okuyordum. Birden bire sanki alnımın ortasına bir balyoz inmiş gibi hissettim ve iki seksen uzandım. Muazzam ve itinayla he-

deflenmiş bir darbeydi. Radyo anteninin ve perdenin alev aldığı görünce iyi olup olmadıklarına bakmak için doğru çocukların odasına koştuk. Hiç etkilenmiş benzemiyorlardı ve neredeyse canları sıkılmış bir şekilde mısır koçanlarını kemiriyorlardı.

Kayıtlar ebeveynlerimizin odamıza koşup bizim güvende olup olmadığımızı görmeden önce perdeyi söndürüp söndürmediklerini dair bir şey söylemiyor. Annemin hatıratı şöyle devam ediyor:

Demir karyolaya yaslandığım tarafımda uzun kırmızı bir yanık oluşmuştu. Daha sonra pek çok komik başka ayrıntı daha fark ettik. Örneğin yerdeki asfalttan kopan bir parçanın garajın çatısına uçmuş olması gibi! Aşçının elindeki bıçak fırlamış, aşçı da yere serilmişti. Tel çamaşır ipi erimiş ve oturma odasındaki pencere camlarına, kendisi tamamen yok olmuş radyo anteninin erimiş kabloları sıçramıştı, vesaire vesaire. Şimdi hepsini hatırlayamıyoruz ama çok çarpıcıydı.

Düşen yıldırıma dair anılarım bulanık ama aşçının elindeki bıçak gerçekten fırladı mı yoksa ben olsam yapacağım gibi o da korkuyla elinden mi fırlattı merak ediyorum. Ama camlardaki bir çeşit kalıntıya benzeyen çok renkli örüntüleri hatırlıyorum. Tabi yıldırım düşme anının kendisini de hatırlıyorum. Gök gürlediği zaman normalde duyulan şiddetli gürleme ve ardından gelen yankılar yerine bu sefer fevkalade yüksek, tek bir patlama gelmişti. Bu patlamaya eşlik eden bir de çok büyük ani bir ışıık parlaması olsa gerek ama onu hatırlamıyorum.

Neyse ki bu olay bizi gök gürültülü sağanak yağışlı fırtınalardan korkar hale getirmedi çünkü Afrika'da bu muhteşem fırtınalardan çokça olurdu ve son derece nefistiler. Dağ sıraları aydınlanan gökyüzünde kara silüetleriyle uzanırken, bu sahneye bazen neredeyse arkası hiç kesilmeyen gök gürültüleri bir büyük opera gibi eşlik ederdi.

Lilongwe'deyken sahip olduğumuz ilk yeni arabamızı edindik. Eski Betty Turner'ın yerine geçen Willys Jeep marka yeni steysin vagon arabanın ismi Emekleyen Jenny idi. Jenny'nin yeni araba kokusunu hatırlamak bana nostaljik bir haz veriyor. Babam bana ve Sarah'ya, yeni arabamızın diğer arabalardan üstünlüklerini anlatırdı. Bunlardan aklımda en çok yer eden ön tekerlerin üzerindeki çamurluklar olmuş. Bunların, piknikte üzerine eşyalarımızı koyabileceğimiz masa görevi yapsınlar diye özellikle tasarlandığını söylemişti.

Beş yaşımdayken komşumuz Bayan Milne tarafından idare edilen tek odalı kreşe gönderildim. Bayan Milne'nin bana öğretebileceği pek fazla bir şey yoktu çünkü diğer tüm çocuklar okumayı öğreniyorlardı ve annem bana okumayı öğretmişti bile. Bu nedenle Bayan Milne elime "büyükler için" bir kitap verip kendi başıma okumam için bir kenara gönderirdi. Ama bu kitap benim için fazla ağırdı, gözlerimi mümkün olduğunca her kelimenin üzerinde gezdirmek için kendimi zorlasam da çoğunu anlamıyordum. Bayan Milne'ye "araştırmacı" ne demek diye sorduğumu hatırlıyorum ama diğer çocuklara öğretmekle meşgul olduğundan kelimelerin anlamlarını sormaya devam edecek kadar cesaretimi toplayamadım. Daha sonra:

Richard, doktorun oğlu David Glynn ile, David'in annesinin verdiği derslere katılmaya başladı. Her ikisi de çok parlak, istekli çocuklardı ve bu derslerden çok şey öğrendiklerini düşünüyoruz. Daha sonra David ve Richard birlikte Kartal Okulu'na gittiler.

BÖLÜM 4

DAĞLARDAKİ KARTAL

KARTAL Okulu, Güney Rodezya'daki (bugünkü Zimbabve dik-tatörlüğü) Mozambik sınırı yakınındaki Vumba Dağları'nın çam ağaçları arasında yükseklerle kurulmuş çiçeği burnunda bir yatılı okuldu. Geçmiş zaman kipi kullanıyorum çünkü okul, sonradan talihsiz ülkenin dört bir yanını saran çatışmalar esnasında temelli olarak kapandı. Bu okul, Oxford'daki Ejderha Okulunun eski yöneticilerinden Tank lakaplı Frank Cary tarafından kurulmuştu. Maceracı ruhu ve kayda değer sayıdaki seçkin mezunuyla Ejderha Okulu sanırım İngiltere'nin en büyük ve muhtemelen en iyi hazırlık okuluydu. Tank, Afrika'ya şansını denemek için gelmişti ve kurduğu okul Ejderha'nın sadık bir kopyasıydı. Okul sloganımız (*Arduus ad solem* [çabalayarak güneşe], Vergilius'tan bir alıntı) ve Sullivan'ın "İleri Hıristiyan askerleri" eserinin melodisiyle söylenen okul marşımız Ejderha'nınkiyle aynıydı. Tank, Nyasland'li ailelerle iş bağlarını canlandırmak için çıktığı bir tur esnasında ailemizi Lilongwe'de ziyaret etmişti: ailem kendisini beğenip Kartal'ın bana uygun bir okul olduğuna karar vermişti. Tıpkı David'in ebeveynleri Glen'ler gibi ve ikimiz birlikte Kartal'ın yolunu tuttuk.

Kartal'a dair anılarım net değil. Sanırım orada, okul tarihinin ikinci dönemi de dâhil olmak üzere yalnızca iki dönem boyunca okudum. Okulun, o gün gelene kadar "Açılış Günü" denilerek hakkında çokça konuşulan resmi açılışına katıldığımı hatırlıyorum. Bu beni büyülemişti çünkü bunun "Çağlar boyu yardımcı-mız olan Tanrı"ya yapılmış bir atıf olduğunu düşünmüştüm:

Zaman akıp giden bir nehir gibi
Çocuklarını uzaklara taşıyıp götürür
Açılış gününde solup giden bir rüya gibi
Unutulup giderler

Kartal'da ilahilerin benim üzerimde büyük bir etkisi olmuştu; hatta savaşmaktan ziyade uyuklamaya daha uygun olacak kadar bunaltıcı bir melodi eşliğinde söylenen "İyilik için tüm gücünüzle savaşın" bile. Her ebeveyne oğullarına birer İncil tedarik etmeleri söylenmişti. Bir sebepten ötürü ebeveynlerim bana, gerçek İncil'le hiç ilgisi olmayan *Çocuk İncili*'ni vermişlerdi ve kendimi dışlanmış ve "farklı" hissetmiştim. Özellikle bölüm ve ayetlere ayrılmamış olmasını feci bir yoksunluk gibi hissetmiştim. İncil'in, kolayca referans yapabilmek için düz metinleri alt bölümlere ayırma yöntemi ilgimi o kadar çekmişti ki sıradan hikâye kitaplarımı tarayıp onlara da numaralandırılmış 'ayetler' yazmıştım. Kısa süre önce, on dokuzuncu yüzyılda yaşamış Smith isimli bir şarlatan tarafından yazılmış *Mormon Kitabı*'na bakma fırsatı yakaladım ve kitabını ayetlere ayırarak yazması ve hatta on altıncı yüzyıl İngilizcesini taklit etmesi bana, Kral James İncili'nden benim kadar etkilenmiş olması gerektiğini düşündürdü. Yeri gelmişken, kitabın on altıncı yüzyıl İngilizcesiyle yazılmış olduğu gerçeğinin bile tek başına Smith'in neden anında sahtekâr olarak yaftalanmasına neden olmadığı benim için bir muammadır. Smith'in çağdaşları orijinal İncil'in Tyndale ve Cranmer'in İngilizcesiyle yazıldığını mı düşünmüşlerdi? Mark Twain'in iğneleyici bir şekilde yorumladığı üzere, *Mormon Kitabı*'nda geçen her "Ve öyle oldu ki" ifadesini çıkarsanız, kitap kitapçığa dönüşmüş olurdu.

Kartal'da en sevdiğim kitap Hugh Lofting'in, okul kütüphanesinde keşfettiğim Doktor Dolittle'ın Hikâyesi isimli kitabıydı. Bu kitap içerdiği ırkçı ifadelerden dolayı artık kütüphanelerde büyük ölçüde yasaklanmış durumda ve bunun nedenini anlamak zor değil. Peri masallarıyla yoğurulmuş Jolliginki kabilesinden Prens Bumpo çaresizce, kurbağaların büyüğü bir şekilde dönüştüğü veya Külkedilerinin âşık olduğu türden bir prens olmayı istiyordu. Siyahi suratının, konduracağı prene yakışır busesiyle uyandırabileceği Uyuyan Güzelleri korkutabileceğinden endişe eden Bumpo, Doktor Dolittle'dan suratını beyaza çevirmesini ister. Evet, 1920'de yayınlandığında sıradan olan ve tartışmalara yol açmayan bu kitabın, yirminci yüzyılın son dönemlerinin değişen *Zeitgeist*'ine (çağın ruhuna) neden uymadığını görmek kolay. Fakat ahlaki derslerden bahsedeceksek, fevkalade yaratıcı

Doktor Dolittle kitaplarının (ki bence aralarında en iyisi *Doktor Dolittle'in Posta Ofisi*'dir) içerdiği ırkçılık kırıntıları, içerdiği çok daha belirgin türcülük karşıtı ifadelerle telafi edilmiştir.

Okul marşı ve sloganına ilaveten Kartal Okulu, Ejderha'dan, öğretmenlere lakapları veya Hıristiyan ön adlarıyla hitap etme geleneğini de almıştı. Okul müdürüne hepimiz (onun tarafından cezalandırılırken bile) Tank olarak hitap ediyorduk. O zamanlar bu isimle su tankının kastedildiğini düşünürdüm ama şimdi ismin, neredeyse kesin olarak amansız bir şekilde durdurulamaz olan askeri araca yapılmış bir gönderme olduğunu fark ediyorum. Muhtemelen Ejderha'da geçirdiği yıllarda Bay Cary, engellere al-dırış etmeksizin kararlılıkla yoluna devam eden birisi olarak ünlenmişti. Diğer yöneticiler Claude (Ejderha'dan göçen bir diğer kişi), Dick (onun son derece popüler olan görevi, her Çarşamba öğleden sonrası dinlenmelerinde çikolataları pay etmektir) ve Fransızca derslerine giren, karanlık bir mizah anlayışı olan Macar Paul idi. En küçük erkeklerin derslerine giren Bayan Watson "Wattie", baş hemşire Bayan Copplestone ise "Coppers" idi.

Kartal'da mutlu olduğumu söyleyemem fakat muhtemelen evinden üç aylığına okula yollanmış yedi yaşında bir çocuğun olabileceği kadar mutluydum. En dokunaklısı, Coppers her sabah biz hala uyuklarken yatakhaneleri sessizce gezdiğinde, onun bir anda sihirli bir şekilde anneme dönüşeceğini hayal etmemdi. Bunun gerçekleşmesi için durmaksızın dua ederdim: Coppers'ın annem gibi uzun kıvrıkcık saçları vardı dolayısıyla çocukluğun getirdiği saflıkla, bu dönüşümün gerçekleşmesinin çok da büyük bir mucize olmayacağı sonucuna varmıştım. Ayrıca diğer çocukların annemi, hepimizin Coppers'ı sevdiği kadar çok seveceğinden emindim.

Coppers anaç ve sevecendi. İlk dönemimin sonunda benim hakkımda yazmış olduğu raporun sevgiden tamamen yoksun olmadığını düşünmek istiyorum. Hakkımda, "yalnızca üç hızı var: yavaş, çok yavaş ve dur" yazmıştı. Bir keresinde, kesinlikle öyle bir niyeti olmamasına rağmen beni korkutmuştu. Haşlanmış yumurtaların uçları gibi bembeyaz gözlerle bakan bir Afrikalı gördüğüm için, kör olacağımı zannedip bundan ölesiye korkardım. Günü geldiğinde ya tamamen kör ya da sağır olacağımdan endişe duyardım, Sancılı bir düşünme sürecinin ardın-

dan, kör olmanın burun farkıyla, bir insanın başına gelebilecek en kötü şey olduğuna karar vermiştim. Kartal Okulu, kendi jeneratörüyle çalışan elektrik ışığına sahip olacak kadar modern bir okuldu. Bir gece Coppers yatakhane de bizimle konuşurken jeneratörün motoru stop etmiş olmalı. Karanlık, odayı kaplar-ken korkudan titreyen bir sesle “Işıklar mı kesildi?” diye sor-muşum. “Hayır, hayır” demişti Coppers, neşeli ve alaylı bir ses tonuyla, “sen kör olmuş olmalısın.” Zavallı Coppers, ne dediği- nin farkında değildi.

Aynı zamanda hayaletlerden de korkardım. Onları göz yuva- ları boş, eklemli ve tıkırdayan iskeletler olarak hayal ederdim. Elllerinde kazmalarla, bana doğru uzun koridorlar boyunca ina- nılmaz süratlerle depar attıklarını ve yüksek bir isabet oranıyla ayak başparmağımı hedef aldıklarını düşünürdüm. Ayrıca pişiri- lip yenilmekle ilgili garip fantezilerim de vardı. Bu korkunç düş- lerin nereden kaynaklandığına dair hiçbir fikrim yok. Okudu- ğum bir kitaptan veya ebeveynlerimin bana söylediği bir şeyden kaynaklanmamışlardı. Belki yatakhane deki diğer çocukların an- lattığı (bir sonraki okulumda karşılaşacağım türden) uydurma hikâyelerden olabilir.

Zira Kartal, çocukların sınır tanımayan zalimliklerine maruz kaldığım ilk yer oldu. Çok şükür bana sataşan yoktu fakat Tey- zoş Peggy isimli bir oğlanla lakabı yüzünden acımasızca dalga geçilirdi. *Sineklerin Tanrısı* filminden bir sahnedeymiş gibi etrafı, dans eden ve oyun alanının monoton melodisi eşliğinde “Tey- zoş Peggy, Teyzoş Peggy, Teyzoş Peggy” diye ritim tutan düzine- lerce çocukla daire şeklinde sarılırdı. Zavalıcılık çılgına döner ve yumruklarını sallayarak dairedeki zorbalara körlemesine saldı- rırdı. Bir keresinde Teyzoş Peggy’nin, on iki yaşında olduğu için hayranlık duyduğumuz Roger isimli bir çocukla yerlerde yuvar- landığı ciddi ve uzun bir kavgayı öylece izlemiştik. Kalabalığın sempatisi, iyi görünümlü ve oyunlarda yetenekli olan zorbadan yanaydı, kurbandan değil. Okul çağı çocukları arasında oldukça yaygın olan utanç verici bir vaka. En sonunda, (ki geç bile ka- lınmıştı,) Tank sabah toplantısında yaptığı ciddi bir uyarıyla bu kitlesel zorbalığa son verdi.

Geceleri yatakhane de yatağımızın ucundaki duvara dönüp diz çökerdik ve her gece sırayla birimiz iyi geceler duasını okurdu:

Karanlığımızı aydınlat, sana yalvarıyoruz tanrım. Bütün yük merhametin bizi gecenin tüm kötülüklerinden ve tehlikelerinden korusun. Âmin.

Hiçbirimiz bu duayı yazılı olarak görmemiştik ve ne anlama geldiğini de bilmiyorduk. Papağan gibi her gece birbirimizi taklit ediyorduk ve sonuç olarak kelimeler karman çorman bir anlamsızlığa doğru evrildi. Eğer mem kuramıyla ilgileniyorsanız bu oldukça ilginç bir örnektir, ilgilenmiyorsanız ve neden bahsettiğimi bilmiyorsanız bir sonraki paragrafa geçebilirsiniz. O duanın kelimelerini anlasaydık kelimeler karman çorman hale gelmezdi çünkü (DNA sentezlenirken hataların düzeltildiği son okumaya benzer şekilde) anlamlarının bir ‘normalleştirme’ etkisi olurdu. Memlerin, genlerle aralarındaki analojiyi geçerli kılmak adına yeterince fazla sayıdaki ‘nesil’ boyunca hayatta kalmasını sağlayan şey, böylesi normalleştirmelerdir. Fakat duanın kelimelerinin pek çoğunun aşına olmadığı kelimeler olması yüzünden yapabileceğimiz tek şey seslerini işittiğimiz haliyle taklit etmeyi ve bunun da sonucu, kelimelerin çocuktan çocuğa taklit “nesilleri” boyunca aktarılması sırasında yüksek bir “mutasyon oranına” sahip olmaları olmuştu. Bence bu etkiyi deneysel olarak araştırmak ilginç olurdu ama şimdiye dek buna vakit ayıramadım.

Yöneticilerimizden biri, muhtemelen Tank veya Dick, grupça söylediğimiz şarkılarda bizi yönlendirirlerdi. Bunların arasında “Kamp yarışları” da vardı:

Altı penim var, gani gani altı peni
Ömrümün sonuna kadar yetecek altı peni
Borç vermeye, harcamaya
Ve eve karıma götürmeye yeterli

Sıradaki bu şarkıda, o zaman tam anlamadığım nedenlerden ötürü (belki bir Amerikan şarkısı olduğu düşünüldüğü için) “kuşlar” kelimesindeki ‘r’ harfini seslendirmeyi öğrenmiştik:

Doğada oturuyoruz kuşlarrr gibi
Doğadaki kuşlarrr
Doğadaki kuşlarrr

Doğada oturuyoruz kuşlarrrr gibi
Demerara'da oturuyoruz

Ejderha okulunun maceracı ruhunun bir bölümü Kartal'a da it-hal edilmişti. Yöneticilerin okulun tamamını geniş çaplı bir "Ma-tabeleler ve Mashonalar" oyunu (bu, adını Rodezya'nın baskın iki kabilesinden alan ve Kovboylar ve Kızılderililer oyununun ye-rel bir versiyonu olan bir oyundur) için organize ettiği heyecanlı bir günü hatırlıyorum. Oyun bizi Vumba'nın (Shona dilindeki anlamı 'sis dağları'dır) orman ve yeşillikleri içinde koşturtmuş-tu. Kaybolmamayı kim bilir nasıl başardık? Ayrıca her ne kadar okulun bir havuzu yoktuysa da (ben ayrıldıktan sonra havuz inşa edilmiş), bir şelalenin altındaki sevimli bir birikintide (çıplak) yüzmeye götürülürdük ki bu çok daha heyecan vericiydi. Bir şe-laleniz varken hangi oğlan çocuğu havuza ihtiyaç duyar?

Kartal'a bir kez uçakla gitmiştim; yalnız başına seyahat eden yedi yaşındaki bir çocuk için epey büyük bir macera. Giderken Lilongwe'den Salisbury'ye (şimdiki adıyla Harare), Dragon Rapi-de çift kanatlı uçağıyla gittim, oradan da *Umtali*'ye (şimdiki adıyla Mutari) geçtim. Salisbury'de yaşayan bir diğer Kartal öğren-cisinin ebeveynleri beni karşılayıp yolculuğumun kalan kısmını ayarlayacaklardı ama bir türlü gelmediler. Bana koca bir gün gibi gelen bir süre boyunca (ki düşününce o kadar sürmüş olamaz) Salisbury havaalanında tek başıma gezindim. İnsanlar bana ki-bar davrandılar, içlerinden biri öğle yemeği ısmarladı ve hangar-lara girip uçaklara bakmama izin verdiler. Garip bir şekilde ha-fızam bunun oldukça mutlu bir gün olduğunu söylüyor; yalnız olmaktan ve başıma gelebilecek şeylerden hiç korkmadım. Beni karşılaması gereken insanlar nihayetinde geldiler ve *Umtali*'ye varabildim. Burada sanırım beni Willys Jeep aile arabasıyla Tank karşılamıştı, bu da hoşuma gitmişti çünkü araba bana Emekle-yen Jenny'i ve evimi hatırlatmıştı. Hikâyeyi hatırladığım şekliyle anlattım. David Glynn'in hatırladıkları ise farklı ve tahminim o ki, biri onunla diğeri tek başıma gerçekleştirdiğim iki yolculuk söz konusu.

BÖLÜM 5

AFRİKA'YA VEDA

BİR önceki gidişlerinden 3 yıl sonra, 1949'da annem ve babamın bir izin dönemleri daha oldu ve yine Cape Town'dan İngiltere'ye yolculuk ettik, ancak bu kez, cilalı tahta kaplamaları ve şimdi art deco tarzı olduğunu düşündüğüm küçük ışıktandır-maları haricinde hakkında pek bir şey hatırlamadığım *Umtali* isminde sevimli küçük bir gemiyle... Geminin tayfası eğlenceden sorumlu bir görevli kadroya dâhil edilemeyecek kadar küçük tutulmuştu, dolayısıyla bu işi, yolculardan birisi olan, partilerin aranan ismi tipindeki karaktere sahip Bay Kimber üstlenmişti. Yaptığı diğer şeylerin yanı sıra, Ekvator'u geçerken, bir "çizgiyi geçme töreni" tertiplemişti. Tören esnasında yosundan sakalları ve üçlü çatal zıpkınıyla kostüm içinde Tanrı Neptün de boy göstermişti. Bay Kimber ayrıca herkesin kostümlü katıldığı bir yemek de organize etmişti, ben de korsan olmuştum. Kovboy olarak gelen diğer bir çocuğu kıskanmıştım ama ebeveynlerim onun daha kusursuz olan kostümünün satın alındığını, benimkininse doğaçlama yapıldığını dolayısıyla gerçekte daha iyi olduğunu söylemişlerdi. O zaman anlamamış olsam da şimdi ne demek istediklerini anlıyorum. Küçük çocuklardan bir diğeri de çırılçıplak Aşk Tanrısı olarak gelmişti. Elinde bir yayı ve insanlara fırlattığı oku da vardı. Annem Hintli erkek bir garson kılığında gelmişti. Cildini muhtemelen çıkarması günler almış olan potasyum permanganat ile karartmış, garsonların birinden gösterişli kuşaklarından ve türbanlarından birini ödünç almıştı. Diğer garsonlar da annemin bu rolüne eşlik etmişlerdi ve yolcuların hiçbirisi hatta ben bile farkına varmamıştık. Hatta Kaptan bile, annem bilerek çorba yerine dondurma getirmesine rağmen kim olduğunu anlamamıştı.

Sekizinci yaş günümde, *Umtali*'nin güvertesinde, kolonlar arasında gerilmiş brandadan oluşan küçük yüzme havuzunda yüzmeyi öğrendim. Yeni becerimden o kadar hoşnut kalmıştım ki, denizde de denemek istemiştim. Gemi, büyük bir domates kargosu almak üzere Kanarya Adalarındaki Las Palmas'da demirlediğinde yolcular bir günlüğüne karaya inmişti. Burada kumsala gitmiştik ve ben gururla denizde yüzerken annem de kıyıda ihtiyatlı bir şekilde beni izliyormuş. Birden, kendi halimde, ufak tefek köpekleme yüzmekte olan benim yanı başımda kırılacağını düşündüğü dev bir dalgayı görünce, beni kurtarmak için cesurca elbiseleriyle suya koşturmuş. Oysa dalga beni zararsızca kaldırıp geçmiş ve tüm gücüyle annemin üzerinde patlamış ve onu baştan aşağı sıırıslıkla etmiş. Yolcular *Umtali*'ye akşama kadar alınmadığı için günün geri kalanını tuzlu ıslak kıyafetlerle geçirmek zorunda kalmış. Nankör evlat olarak bu anne kahramanlığına dair hiçbir şey hatırlamıyorum, aktardığım kısımlar annemin hatıralarından.

Domates kargosu düzgün şekilde yüklenmemiş olacak ki denizin ortasında korkutucu bir biçimde yerinden oynamış ve gemi sancak tarafına doğru o kadar yan yatmıştı ki kamaramızın penceresi tamamen suyun altında kalmıştı. Öyle ki küçük kardeşim Sarah anneme “bu sefer gerçekten battık” demişti. İşler Biscay Koyu'nda daha da kötüleşti. *Umtali* olağanüstü bir fırtınaya yakalanmıştı, fırtına o kadar güçlüydü ki ayakta durmak bile zordu. Heyecanla kamaramıza gidip yatağımdaki çarşafı yelken olarak kullanmak üzere çıkarmıştım, çünkü güverte boyunca bir yat gibi süzölmek istiyordum. Annem küplere binmiş, belki de haklı olarak, bana denize uçabileceğimi söylemişti. Nitekim Sarah'nın kıymetli battaniyesi “Bott” gerçekten de denize uçmuştu. Eğer annem öngörölü davranıp battaniyeyi önceden ikiye kesmeyi akıl etmemiş olsaydı bu gerçekten ciddi bir trajedi olurdu. Ama bu sayede Sarah kokusunu sevdiği battaniyenin bir parçasını tutmaya devam edebildi. Kendim hiç bir rahatlama battaniyesine sahip olmamış olsam da, bu olguya ilgi duymuşumdur. Çocuklar bu battaniyeleri bir yandan dokunup koklayabileceği bir pozisyonda tutarken diğer yandan da parmağını emer. Harry Harlow'un resus maymunları ve anne yerine geçen örtüler üzerine yaptığı araştırma ile arasında bir bağlantı kurulabileceğinden şüpheleniyorum.

Sonunda Londra'nın limanına demirledikten sonra, Hoppet'in karşısındaki, büyükanne ve büyükbabamın araziyi imarcılardan korumak için satın aldığı sevimli eski bir Tudor çiftliğinde kaldık. Burada bizimle birlikte annemin kardeşi Diana, onun kızı Penny ve izin alarak Sierra Leone'den gelen ikinci kocası, babamın kardeşi Bill de kalıyordu. Penny, babası Bob Keddie savaşta öldükten sonra doğmuştu. Bob'un cesur kardeşleri de abileri gibi savaşta öldürülmüşlerdi. Bu, haliyle kendilerini kalan tek torunları olan küçük Penny'e adayan yaşlı Bay ve Bayan Keddie için çok büyük bir trajedi olmalı. Keddie'ler Sarah ve bana karşı da çok cömerttiler ve bize düzenli olarak aldığımız en pahalı Noel hediyelerini verirler, bizi yılda bir kez Londra'da bir oyuna ya da pandomime götürürlerdi. Aile, Southend'deki bir alışveriş merkezinin sahibiydi ve zenginlerdi. Dışında yüzme havuzu ve tenis kortu, içinde Broadway kuyruklu piyano ve ilk televizyon setlelerinden olan büyük bir evde yaşıyorlardı. Biz çocuklar daha önce hiç televizyon görmemiştik ve büyük tahta cilalı çerçevesinin içindeki küçük ekranda, bulanık siyah-beyaz *Muffin the Mule*'ü izlemeye bayılırdık.

İki ailenin bir arada yaşadığı o birkaç ay, sadece çocukluğun sağlayabileceği büyülü anılarla dolu. Sevgili amcam Bill, bize "kısa pantolonlular" diyerek ve kendisinden sıklıkla istekte bulunduğumuz iki şarkısını söyleyerek bizi güldürürdü:

İneğin neden dört bacağı var? Cevabı bulmalıyım bir şekilde
Ben bilmiyorum, sen bilmiyorsun ve dahi bilmiyor inek de

Bir de bunu gemici dansı melodisiyle söylerdi:

Hey sen moruk, bir çaydanlık kap getir
Çaydanlık bulamazsan, kirli bir tava da yeterdir

Penny'nin anne tarafından üvey kardeşi olan Thomas da biz buradayken doğmuştu. Thomas Dawkins benim çift taraftan kuzenimdi, ve bu çok sık görülmeyen bir akrabalık ilişkisiydi. Ebeveynlerimiz farklı olsa da iki büyükanne ve iki büyükbabamız ve geri kalan tüm atalarımız da ortak. Paylaştığımız gen oranı, (sadece anneleri veya babaları ortak olan) yarı-kardeşlerin pay-

laştıklarıyla aynı ama birbirimize benzemiyoruz. Thomas doğduğunda aile bir yardımcı tutmuştu ama yardımcı, ancak amcam Bill'i iki aile için kahvaltı hazırlarken görene kadar dayandı. Bill, taş zeminli mutfakta bir daire şeklinde dizilmiş tabakların ortasında durup yumurtaları ve pastırmaları sırayla kart dağıtır gibi fırlatırdı. Ama bu titiz yardımcının kaldırabileceğinden fazlaydı ve bir gün bir daha dönmek üzere evi terk etti.

Sarah, Penny ve ben, Jean ve Diana'nın bizim yaşlarımızdayken gittiği ve aynı öğretmen, Bayan Martin tarafından okutulduğu, Chelmsford'daki St. Anne Okulu'na gittik. Okulun kıyma kokulu akşam yemekleri, babasının tren raylarına uzanıp üzerinden tren geçmesine izin verdiğini iddia eden Giles isminde bir çocuk ve müzik öğretmenimizin isminin Bay Harp oluşu dışında bu okula dair çok fazla hatıram yok. Bay Harp bize "Sweet Lass of Richmond Hill"i söylettirirdi: "Ona sahip olmak için çekerdim tahtlardan el." Ama ben bunu "ona sahip olmak için çekerdim tahtlardan el" diye değil, "tahtlardan el" diye tek bir sözcük olarak yorumlamıştım ve bu sözcüğün anlam olarak "cefa" gibi bir şeye denk geldiğini varsaymıştım. Benzer bir yanlış anlamayı bir ilahide de yaşamıştım: "Şükürler olsun her yeni sabaha/ Uyanışımıza ve kıyama", "vekyama" ne demek bilmiyordum ama görünüşe göre herkesin sahip olduğu için şükretmesi gereken bir nesneydi. St. Anne Okulu'nun sloganı takdire şayandı: "Yapabilirim, yapmalıyım, yapacağım" (tam bu sırayla olmayabilir ama kulağa aşağı yukarı doğru geliyor). Bu slogan evdeki büyüklere Kipling'in "Song of the Commissariat Camels" şarkısını hatırlatmıştı ve büyük bir canlılıkla dizeleri bir ağızdan öyle bir seslendirmişlerdi ki bunu hiç unutamam:

Yapmam! Yapamam! Yapmayacağım!
Elden ele iletin!

St. Anne'de bazı büyük kızlar bana sataşıyorlardı. Çok ciddi değildi ama yine de eğer yeteri kadar dua edersem hak ettikleri cezayı vermek üzere bazı süper güçleri çağırabileceğimi hayal edecek kadar ciddiydi. Çatık kaşlı bir yüz biçiminde, morumsu siyah bir bulutun, okul bahçesinin üzerinde gökyüzünde belirerek imdadıma yetiştiğini düşünürdüm. Tek yapmam gereken bunun olacağına

inanmaktı ve olmamasının nedeni de muhtemelen yeterince dua etmemiş olmamdı, tıpkı Kartal Okulu'nda Bayan Copplestone'un anneme dönüşmesi için yeterince dua edemediğim gibi. Duaya karşı bir çocuğun naif bakış açısı böyledir. Ancak tabi bazı yetişkinler büyüüp bundan vazgeçmeyi asla başaramıyorlar ve kendilerine boş bir park yeri bulmak için veya tenis maçını kazanmalarını sağlaması için tanrıya dua etmeye devam ediyorlar.

St. Anne'daki bir dönemin ardından Kartal Okulu'na dönmek planlanıyordu. Ama biz İngiltere'deyken annemin ve babamın planları radikal bir biçimde değişti ve ne Kartal'ı ne Coppers'ı ne de Tank'ı bir daha gördüm. Üç yıl önce babam İngiltere'den, kendisine çok uzak bir kuzeninden Oxfordshire'da Over Norton Evi, Over Norton Parkı ve Over Norton'ki köyde bazı evler olmak üzere Dawkins ailesine ait bir takım mülkler kaldığına dair bir telgraf almıştı. Arazi aile için, 1726'da James Dawkins MP (1696-1766) tarafından ilk sahiplenildiğinde çok daha büyükmüş. James Dawkins bu araziye yeğeni, benim büyük-büyük-büyük-büyük-büyükbabam Henry Dawkins'e (1728-1814), yani farklı yönlere gönderdiği at arabaları sayesinde kız kaçıran Henry'nin babasına bırakmış. Ondan sonra arazi, kiracıları eğer kendisine oy vermezlerse kapı dışarı etmekle tehdit eden asabi Kırım Savaşı gazisi, korkunç Albay William Gregory Dawkins (1825-1914) de dâhil olmak üzere, birçok Dawkins nesli boyunca el değiştirdi. Albay William huysuz, kavgacı biriymiş ve mal varlığının çoğunu kendisine hakaret eden kıdemli ordu memurlarına açtığı, her zamanki gibi avukatlardan başka kimseye bir faydası dokunmayan nafile davalarla çarçur etmiş. Görünen o ki tam bir kuduruk paranoyakmış. Herkesin önünde kraliçeyi aşağılamış, komutanı Lord Rokeby'e Londra'da bir sokakta saldırmış ve başkomutanı Cambridge Dükü'nü dava etmiş. Daha da kötüsü, hayaletli olduğuna inandığı güzelim bir Georgiyen Over Norton Evi'ni yıktırıp 1874'te yerine Viktoryen bir ev yaptırmış. Davaları onu git gide daha çok borca sokmuş ve sonunda Over Norton Arazisi'ni ipotek ettirmek zorunda kalmış. Brighton bakım evinde yoksulluk içinde öldüğünde haftada 2 pound ile geçiniyormuş. İpotek yirminci yüzyılın başlarında talihsiz mirasçıları tarafından nihayet ödenmiş ama ancak arazinin bir kısmını satmak suretiyle, sonunda kala kala babama kalan küçük kısmı kalmış.

1945'te arazinin geriye kalan tek sahibi, Londra'da yaşayan ve arazinin bulunduğu yere neredeyse hiç uğramayan Albay William'ın ikinci kuşaktan yeğeni Binbaşı Hereward Dawkins'ti. Hereward da William gibi bekârdı ve Dawkins ismini taşıyan yakın bir akrabası yoktu. Herhalde vasiyetini yazarken aile ağacımıza bakıp, büyükbabamın hayattaki en yaşlı Dawkins olduğunu görmüş olmalı. Zannedersem avukatı bir nesil atlamasını tavsiye etmiş olmalı ki, sonunda vasiyetinde mirasçısı olarak uzaktan kuzeni olan babamın ismini yazmış. Her ne kadar Hereward o sırada babamın araziyi korumak ve geliştirmek için biçilmiş kaftan olduğunu bilmesede, görünen o ki bu çok parlak bir seçimiş. Babam ve Hereward hiç karşılaşmadılar, hatta babamın Hereward'ın varlığından, Afrika'da durduk yere çıkagelen telgrafa kadar haberdar olduğundan bile emin değilim.

1899'da Bayan Daly'le, ona evlilik hediyesi olarak, Over Norton Evi için uzun bir kira sözleşmesi yapılmış. Kiraların Albay William'dan kalan dipsiz borç kuyusuna gittiği muhakkak. Bayan Daly burada ailesiyle birlikte gösterişli bir hayat sürmüştü. Ebeveynlerimin, Hereward'ın mirasının yaşamalarına getireceği değişime dair hiçbir beklentisi yoktu. Babamın niyeti Nyasaland Ziraat Bölümü'nde emekli olana kadar (ya da sonunda öyle de olduğu üzere, ülke bağımsızlığını ilan edip Malawi olana kadar) kademe atlamaktı.

1949'da *Umtali* İngiltere'ye demirlediğinde ebeveynlerim beklenmedik bir haberle karşılaştılar: Yaşlı Bayan Daly vefat etmişti. İlk akıllarına gelen onun yerine yeni bir kiracı bulmak olmuştu. Ama Afrika'dan ayrılıp İngiltere'de çiftçiliğe başlama ihtimalinin farkına varmışlardı ve bu fikir yavaşça zihinlerinde yer etmeye başlamıştı. Jean'in tehlikeli bir sıtma türüne olan hassasiyeti bu fikre ısınma nedenlerinden biriydi. Sanırım Sarah'ı ve beni İngiltere'nin okullarında okutmak da cezbedici gelmişti. Annem'in ve babamın ebeveynleri ile aile avukatı Afrika'dan ayrılmamalarını salık vermişlerdi. Dawkins tarafı, Nyasaland'da İngiliz İmparatorluğu'na hizmet ederek aile geleceğini sürdürmenin John'un görevi olduğunu düşünüyordu. Jean'in annesi ise, birçokları gibi, Jean ve John'un da çiftçilikte başarısız olacakları fikrindeydi. Sonunda, Jean ve John tüm tavsiyelere karşı gelip Afrika'yı terk etmeye, Over Norton'a yerleş-

rek, park olarak kullanılan ve soylu ailelerin yaşamakta olduğu araziyi iki yüzyıl aradan sonra ilk kez çiftlik olarak işletmeye karar verdiler. John Kolonyal Hizmet'ten istifa edip emeklilik hakkını kaybederken, bir yandan da ihtiyacı olacak yeni vasıfları öğrenebilmek için küçük İngiliz çiftçilerinin yanında kendini geliştirmeye koyuldu. Annem ve babam, Over Norton Evi'nde oturmak yerine, kiraya vererek masrafını çıkarabileceği umuyla onu daha küçük evlere böldüler (avukatların tavsiyesiyse onu yıkıp kayıplarını karşılamalarıydı).

Bizse caddenin girişindeki küçük bir köy evinde yaşayacaktık ancak çok fazla tamirata ihtiyacı vardı ve bu tamirat yapılırken Over Norton Evi'nin bir köşesinde yaşadık (daha doğrusu kamp yaptık demem lazım).

Hala Doktor Dolittle'ın kitaplarını çok seviyordum, Over Norton Evi'ndeki bu kısa dönemdeki en baskın fantezim, Doktor Dolittle gibi, insan olmayan hayvanlarla konuşmayı öğrenmektir. Ama ondan bir kademe daha iyisini yapacaktım ve hayvanlarla telepati yoluyla konuşacaktım. Kilometrelerce uzaktaki hayvanların toplanıp Over Norton Parkı'na gelmelerini dilerdim, bunun için dualar ettim. Böylelikle onlar için iyi şeyler yapabilecektim. Bu tarz hayal dünyama dalıp dua etme işini çok sık yapıyordum; vaizlerin bir şeyi yeterince güçlü bir şekilde istersen, gerçekleşmesini sağlayabilirsin öğütlerinden veya duanın gücü söylemlerinden derinden etkilenmiş olmalıyım. Eğer inancınız yeterince güçlüyse dağları yerinden oynatabilmenin mümkün olduğuna bile inanıyordum. Muhtemelen bunu görüşmelerimizden birinde, saftirik bir çocukla konuşurken mecazi ve gerçek anlam arasındaki ayrımı yapmayı sıkça unutan vaizlerden birinden duymuşumdur. Aslında bazen ortada bir ayrım olduğunun bile farkında olup olmadıklarını merak ediyorum. Birçoğu pek bir fark olmadığını düşünüyormuş gibi görünüyor.

Aynı dönemdeki çocukluk oyunlarımız da bilimkurgu vari bir yaratıcılığa sahipti. Arkadaşım Jill Jackson'la birlikte, Over Norton Evi'nde uzay gemicilik oynardık. Yataklarımızın her biri bir uzay gemisi olurdu ve saatlerce oynayıp abartırdık. İki çocuğun ortak bir fantezi için, oturup plan bile yapmadan bir senaryo bir araya getirmeleri ve oynamaları ne kadar ilginçtir. Çocuklardan biri aniden: "Bak Kaptan, Troon roketleri sol tarafımızdan geli-

yor!” dediğinde, diğeri hikâyenin kendi versiyonunu beyan etmeden derhal kaçınma manevrasını başlatır.

O esnada ebeveynlerim beni Kartal Okulu'ndan resmi olarak almışlardı ve İngiltere'de bana uygun bir okul bakıyorlardı. Muhtemelen beni, “maceralı” Kartal deneyiminin bir benzerini sürdürebilmem için, çok uzak olmayan Oxford'daki Ejderha Okulu'na göndermek isterlerdi. Ama Ejderha Okulu gibi okullara o kadar çok rağbet vardı ki, okula yazılabilmek için isminizi doğar doğmaz sıraya koymaları gerekiyordu. Böylelikle onun yerine, beni babamın ve kardeşlerinin de okuduğu, kendisi de hiç fena bir okul olmayan Salisbury'deki Chafyn Grove'a yazdırdılar.

İngiltere'nin sırlarına vakıf olmayanlar için açıklamam gerekirse, Chafyn Grove da, Kartal da “hazırlık” okullarıydılar. Peki bizi neye hazırlıyorlardı? Cevap daha da kafa karıştırıcı: “devlet” okullarına. Kafa karıştırıcı çünkü bu okullar aslında devlet okulu değil özel okullardı, sadece okul ücretini ödeyebilen ailelere açıktılar. Oxford'da yaşarken yakınlarda Wychwood denen bir okul vardı ve girişinde şu enfes ibare yer alırdı:

Wychwood Kız Okulu (erkekler için hazırlık okulu)

Her neyse, Chafyn Grove, sekiz ila on üç yaşları arasında, beni on üç ila on sekiz yaşlarım arasında okuyacağım okula hazırlamak üzere gönderildiğim hazırlık okuluydu. Bu arada sanırım annem ile babamın aklına beni Dawkinslerin normalde gittiği yatılı okullardan başka bir okula gönderebilecekleri gelmemiş. Pahalı da olsa fedakârlık yapmaya değer diye düşünmüş olmalılar.

BÖLÜM 6

SALISBURY'NİN KUBBESİ ALTINDA

HER yeni okula başlangıç sersemleticidir. Daha ilk günden öğrenmem gereken yeni kelimeler olduğunu fark ettim. “Sümsük” epey kafamı karıştırmıştı. Bir duvarda görmüştüm ve “sümük” yazmaya çalıştıklarını düşünmüştüm. Sonradan hakaret anlamında kullanıldığını anlamıştım, bir diğer gözde kelime olan “pısırik” ile eşanlamlı olarak kullanılıyordu. Her ikisi de zayıf, korkak anlamına geliyordu. “Demir” ise tam tersi anlamda kullanılıyordu: “Ben demir Hindistan’da doğdum, Afrika süm-sük” (o zamanlar, bu tarz okullara giden çocuklar, dünya haritasının İmparatorluk pambesine boyanmış o ya da bu bölgesinden geliyorlardı). “Kamış” yine aynı okul dilinde penis anlamına geliyordu. “Yuvarlaklardan mısın, sivrilere mi? Kamışın diyorum, mantar gibi mi diken gibi mi?” Bu anatomik detaylar zaten gizli saklı değildi çünkü her sabah soğuk banyo için çırpılçılak sıraya girerdik. Uyandırma zili çalar çalmaz yataklarımızdan zıplar, havlularımızı alır üç küvetten birinin soğuk suyla dolu olduğu banyoya koşardık. Müdür Bay Galloway’in gözetmenliğinde, mümkün olduğunca hızlı bir şekilde suya girip çıkardık. Zaman zaman aynı zil, gecenin bir yarısı yangın tatbikatı yaptırmak için de bizi uyandırırdu. Bu tatbikatların birinde o kadar uyku sersemiydim ki, otomatik bir şekilde pijamalarımı çıkararak her zamanki sabah rutinimizi uygulamaya başlamıştım; herkesi pijama ve terlikleriyle karşımda görüp kendime geldiğimde çoktan elimde havlu, tamamen çıplak bir şekilde yangın merdiveninden inmiştim. Neyse ki bir yaz günüydü. Sabahki soğuk banyolar yaptığımız tek banyo değildi elbette. Akşamları da (haftada kaç kez olduğunu unuttum) doğru düzgün banyo yapardık. Bu banyo esnasında ayakta durur başhemşire tarafından yıkanırdu ve bu çok hoşumuza giderdi, özellikle bizi yıkayan kişi başhemşirenin güzel yardımcısı olduğunda.

O sıralar kemer sıkma zamanlarıydı, savaşın sonlarına yaklaşıyordu ve birçok malzeme hala belirli günlük miktarlara göre dağıtılıyordu. Geriye dönüp baktığımda yemekler epey berbattı. Tatlılar da devlet tarafından karneye bağlanan besinler arasındaydı ve bu da çelişkisel bir etkiye (ve muhtemelen dişlerimizde hasara) yol açmıştı. Şöyle ki, tatlı payımız çaydan sonra titizlikle servis ediliyordu ve bu uygulama nedeniyle normalde yiyeceğimizden daha fazla tatlı tüketiyorduk. Ben kendiminkinin çoğunu başkalarına veriyordum. Şimdi düşününce neden savaş zamanı tatlı istihkakı sıfır değilmiş ki diye düşünüyorum? Alman denizaltılarından kurtarılan şekerler daha iyi bir şekilde değerlendirilemez miymiş?

Ayaklarım çoğunlukla üşürdü ve kızarıklıklardan son derece acı çekerdim. Kokular, hatıralarımı canlandıran başlıca uyarlardandır ve annemin bana verdiği kızarıklık merheminin okliptüs kokusu, artık benim için geri döndürülemez bir biçimde Chafyn Grove ve kaşınan parmaklarımın işkencesi ile özdeşleşmiş durumda. Geceleri yataklarımızda genellikle üşürdük ve soğuğu savuşturmak için bornozlarımızı da yataklarımıza örterdik. Her bir yatağın ucunda, gece koridorun soğukunda tuvalete gitmek gerekmesin diye bir de çanak bulunurdu. O zamanlar bu nesne için kullanılan “lazımlık” kelimesini bilmezdim, gerçekten de lazımdı.

Chafyn Grove’daki öğretmenlerden sadece bir tanesi, H. M. Letchworth, babamın zamanından kalmaydı. Yaşlı sevimli bir adam olan Bay Letchworth Birinci Dünya Savaşı’nda savaşmış ve bir zamanlar da okulda müdür yardımcısı olmuştu. Ona kendi aramızda “Çamur” derdik ama yüzüne söylemezdik çünkü Chafyn Grove’da Kartal Okulu’ndaki gibi takma ad geleneği yoktu. Bir tek yıllık izci kamplarımız istisnai idi. Bay Letchworth kamp esnasında kendisine Chippi denmesini severdi, korgeneral Baden-Powell ile tanışmadan çok öncesine dayanan eski bir takma isimdi bu. Çamur lakabını sevmezdi. Latince derslerimizin birinde öğrenmemiz gereken kelimeler listesinde *tabes* kelimesi vardı. Bay Letchworth bizi sözlü yapıyordu ve çocuklardan birine *tabes* geldiğinde, okuduğumuz metnin bağlamında çamur olarak çevirmesi gerekmişti ve hepimiz kıs kıs gülmüştük. Bay Letchworth bize bu lakabın tam da o metinden çıktığını anlat-

tı ancak nasıl olup da kendisine yapışıp kaldığını hiçbir zaman söylemedi.

Gallows (“ürkütür”) diye isim taktığımız müdür, Malcolm Galloway, korkutucu bir karakterdi (belki de müdürlerin korkutucu olması mecburiyettendi). Lakabının yakıştığı üzere aşırı cezalar kullanmaktan çekinmezdi ve Chafyn Grove özelinde bu, bastonla dövmekti. Kartal’daki hiç acıtmayan cetvel cezasından farklı olarak, Gallows’un bastonu gerçekten çok can yakardı. Sahip olduğu iki bastonuyla ünlüydü: İnce Jim ve Büyük Ben. Ceza ise kabahatin büyüklüğüne göre üç ila altı vuruş arasında değişiyordu. Neyse ki hiçbir zaman Büyük Ben’e maruz kalmadım ama İnce Jim ile üç vuruş yeterince acılıydı ve sonrasında yatakhane de gururla birbirimize gösterdiğimiz morluklara sebep oluyordu. Bu morlukların geçmesi birkaç hafta alıyordu, mordan maviye maviden de sarıya dönüşüyorlardı. Çocuklar pantolonlarının içine darbeleri yumuşatmak için egzersiz kitaplarından koymaktan bahsediyorlardı ama Gallows bunu tabi ki anında fark ederdi ve bunu kimsenin denemediğinden eminim.

Günümüzde fiziksel cezalandırma İngiltere’de yasak ve geriye bakıldığında, fiziksel şiddet uygulayan öğretmenlerin acımasız ya da sadist oldukları düşünülüyor. Gallows’un ikisi de olmadığını düşünüyorum. Burada adetlerin ve değerlerin değişim hızına bir örnekle karşı karşıyayız, bu *Tanrı Yanılgısı*’nda “etik *Zeitgeist*’ta [zamanın ruhunda] kayma” diye adlandırdığım bir durum. Bu isimle olmasa da, tarih boyunca etik *Zeitgeist*’ımızda gerçekleşen kayma, Steven Pinker tarafından *The Better Angels of our Nature*¹ isimli kitabında kapsamlı olarak ele alınıyor. •

Gallows çok nazik de olabiliyordu. Işıklar kapanmadan önce güler yüzlü bir amca gibi yatakhaneleri dolaşıp bizleri neşelendirir, Hristiyan isimlerimizle çağırırdı (ama sadece akşamları, gün içinde asla). Bir akşam Gallows, benim yatakhane-deki raflardan birinde *Jeeves Omnibus*’ı farkettiler ve bizlere P. G. Wodehouse’u tanıyıp tanımadığımızı sordu. Hiçbirimiz tanımyorduk, yataklardan birine oturan Gallows bize bir hikâye okudu. Hikâye “The Great Sermon Handicap”ti ve yanılmıyorsam hikâyeyi birkaç geceye yayarak anlatmıştı. Hepimiz bayılmıştık.

¹ Steven Pinker, *The Better Angels of our Nature: Why Violence has Declined* (New York, Viking, 2011)

Öykü benim favori Jeeves öykülerimden ve P. G. Wodehouse da en sevdiğim yazarlardan biri olarak kaldı. Tekrar tekrar okur, hatta kendi kendime parodilerini bile yapardım.

Her pazar akşamı, Bayan Galloway bize evlerinin oturma odasında kitap okurdu. Ayakkabılarımızı kapının önünde çıkarmamız gerekirdi ve hepimiz yere oturur belli belirsiz duyulan bir nemli çorap kokusu arasında bağdaş kurardık. Her hafta bir ya da iki bölüm okurdu ve dönem sonuna kadar bir kitabı bitirmiş olurduk. Bu kitaplar genellikle *Moonfleet* ya da *Maddon's Rock* veya *The Cruel Sea* (seks sahnelerinin çıkarıldığı “okul versiyonu”) gibi heyecanlı macera öyküleri olurdu. Bir pazar günü Bayan Galloway evde değildi ve onun yerine bize Gallows okumuştı. Kral Solomon’un Madenleri kitabında, güneş kasklı cesur kahramanların, Sheba’nın Göğüsleri olarak anılan ikiz dağlara göğüs geldikleri bir kısma gelmiştik (kitabın Stewart Granger’ın başrolünü oynadığı film versiyonunda bu isim sansürlenirken, garip bir biçimde keşif topluluğuna bir de kadın eklenmişti). Gallows bu dağların Ngong Tepeleri olduğunu anlatmak için durmuştu. (Oysaki bu saçmalığın daniskası. Gallows burda sadece Kenya’ya gittiğinin havasını atıyor. Kral Solomon’un Madenleri Kenya’da geçmiyor bile.)

Geceleri büyük gök gürültülü fırtınalar olduğunda, Gallows korkmuş olabilecek olan küçüklerin (ayıcıklarıyla uyumalarına izin verilecek kadar küçük olanların) yatakhanelerini dolaşır, ışıkları açarak onları teselli etmeye çalışırdı. Her dönemin ortasında “Pazar Günü Gezmesi” denilen günde, aileler oğullarını görmeye ve onları gün içinde dışarı çıkartmaya gelirlerdi. Ailesi yurtdışında veya hasta olduğu için ziyaretçisi olmayan bir iki çocuk her zaman olurdu. Bir keresinde benim başıma da gelmişti. Bay ve Bayan Galloway bizi kendi çocuklarıyla birlikte, Gri Kaz dedikleri 1930 model gezinti arabalarına ve James isimdeki Morris 8’lerine doldurmuşlardı. Su bendinin kenarında güzel bir piknik yapmıştık, bize karşı ne kadar nazik olduklarını hatırladıkça neredeyse ağlamaklı oluyorum, özellikle o günü sadece kendi çocuklarıyla geçirmek isteyebilecekleri düşünülüşünde...

Fakat bir öğretmen olarak Gallows korkutucuydu. Güçlü sesi çıktığında kükrerdi ve azarı tüm okuldaki bütün sınıflardan net bir şekilde duyulabilirdi, bu da diğer çocuklar ve öğretmenler ile

aramızda gülüşmelere neden olurdu. “Dilek kipinde ut’a denk gelince ne yaparsın?... DUR ve DÜŞÜN!” Bay Mills de Latince öğretmenlerinden biriydi ve Gallows’dan bile daha korkutucuydu, o kadar ki bir takma adı bile yoktu. Varlığı ürkütücüydü, tamamen hatasız ve kusursuz bir el yazısı isterdi, tek bir hata yaptın mı tüm metni yeniden yazman gerekirdi. Başının arkasında bir hale gibi topladığı saçlarıyla Bayan Mills (Bay Mills ile hiçbir akrabalığı yok) ise tombul, tatlı ve anaçtı; küçük sınıflara o girerdi ve bizlere “canım” diye seslenirdi. Neşeli ve gözlüklü matematik öğretmeni Bay Dowson’ın takma adı Ernie Dow idi. Hiçbirimiz “Ernie”nin nereden geldiğini bilmiyorduk, ta ki bir gün bir şiir okuyup bize şairini söyleyene kadar: Ernest Dowson. Hangi şiir olduğunu hatırlamıyorum ama hangisi olursa olsun bizim zaten o zamanlar şiirden bir şey anlamadığımız kesin. Ernie Dow iyi bir öğretmendi, belli belirsiz kuzeyli aksanıyla anlattığı matematik, öğrendiğim kalkülüsün çoğunluğunu oluşturuyor. Sanırım sırf genç oldukları için çoğunu sevdiğimiz genç öğretmenler sürekli değişiyordu, muhtemelen birçoğu üniversiteye gitmeyi bekleyen öğrenciler veya üniversiteden yeni mezun olmuş kişilerdi. Bunlardan biri de Bay Howard, yani Anthony Howard idi. Kendisi daha sonra seçkin bir gazeteci oldu ve *New Statesman*’de editörlüğe getirildi.

İkinci sınıftaki ilk dönemimde, öğretmenlerin çoğu gibi son derece kibar, orta yaşlarında düz saçlı, çerçevesiz gözlük takan, bir deri bir kemik Bayan Long dersime girmişti. İkinci sınıflara verdiği dersler haricinde bir de piyano dersi verirdi. Hatta ilk müzik derslerimi ondan almıştım ve annemlere ilerlememin eskisine göre çok daha iyi olduğu konusunda böbürlenmiştim. Gerçeğin eninde sonunda ortaya çıkacağını bile bile neden öyle atıp tuttuğumu hiç bilmiyorum.

Eğer annem ve babam Güney Rodezya’daki Kartal’ın eğitim standartları konusunda endişeliydilerse bile bunun hiç de yerli bir endişe olmadığı ortaya çıktı. Kartal’dayken yaşıtlarım arasında sadece ortalama sayılırdım, Chafyn Grove’a ilk geldiğimde ise kendimi arkadaşlarımdan oldukça önünde buldum. O kadar ki, derslerde başarılı olandan çok hoşlanılmadığı için bildiklerimi de saklıyordum. Örneğin, Latince veya Fransızca bir kelimenin anlamı sorulduğunda hemen cevap vererek arkadaşlarımdan tep-

kisini çekmek yerine sanki tereddüt ediyormuş gibi yapıyordum. Bu eğilim, takip eden yıl, yani ben üçüncü sınıftayken, oyunlarda iyi olan çocukların derslerde o kadar başarılı olmadıkları göz önünde bulundurunca, benim de oyunlarda iyi olmamın tek yolunun derslerde başarısız olmamdan geçtiğine karar vermemle mantıksız bir hal aldı. Aslında şimdi dönüp bakınca bu düşünce o kadar saçma ki, derslerimde iyi olmayı hak etmediğim son derece aşîkar.

Görünüşe bakılırsa oyunlarda iyi olmanın ne anlama geldiği konusunda kafam epey karışıkmiş. Oyunlarda iyi olan üç erkek kardeş vardı: Sampson ma, Sampson mi ve Sampson min (majör, minör, minimus). Ne komik ki, Sampson soyadının, incildeki o meşhur güçlü adamın ismiyle olan benzerliğinin tesadüf olamayacağını düşünmüştüm. Saf saf Sampsonlarda sportifliğin, incildeki kahramandan olmasa bile, ortaçağlarda yaşamış ve ("Armstrong" soyadının gerçekten güçlü kolları olan bir adamın takma adından gelmesi gibi) bu soyadını kazanmayı hak etmiş güçlü bir atadan kalıtılageldiğine inanıyordum. Bu varsayımında yanıldığım diğer şeylerin yanı sıra, yaptığım bir diğer hata da, ilk bölümde bahsettiğim "Tess of the D'Urbervilles"deki gibi, fark edilebilir kalıtsal özelliklerin birkaç nesilden öteye gittiğini düşünmem.

Sampsonların, sadece bir gözü olan babaları (olmayan göz güya bir balıkçıl kuşu tarafından çıkarılmış) Hampshire'da bir çiftlik sahibiydi. Chafyn Grove'un izci bölüğü yıllık kamplarını, Gallows'un ve Dumbo isimli, sırf bu iş için görevlendirilmiş iri yapılı bir adamın da yardımlarıyla Çamur'un idaresinde, bu çiftlikte yaparlardı. İzci kampı benim için yılın en önemli zamanlarından biriydi. Çadırlarımızı kurar, tuvaletlerimizi kazar, yapacağımız ateşte alazlanmış lezzetli hamur yumruları için bir ocak hazırlar ve geçici olarak kullanılmak üzere bulaşıklıktan çamaşırılığa kamp malzemelerini düzenlerdik. Kamp ateşi etrafında, Çamur/Chippi'nin öğrettiği izciliğe özel, kısa ve öğrenmesi kolay şarkılar söylerdik.

Otlanmaya giden eşek neşeyle şarkı söylüyor
Niye böyle yaptığını kimse bilmiyor
Aa ii. Aa ii. Aa ii, aa ii, aa ii.

Bazılarının hiçbir melodisi yoktu, daha ziyade dayanışma nara-ları gibiydiler:

Biz kül yutmayız.
Biz kül yutmayız.
Bazılarınız kül yutabilir.
Ama biz kül yutmayız!

Pièce de résistance Chippi'nin söylediği, kötü bir insan hakkında yazılmış epik bir destandı. Bu destanı, okurlarımdan bazılarının bu unutulmuş şarkıyı kamp ateşi etrafında söylemek isteyebi-lecekleri ve Henry Murray Letchworth MA (Oxon), diğer adıyla Çamur, diğer adıyla Chippi'nin mecazi anlamda küllerini karıştı-rabilecekleri umuduyla web eklerine koydum. 2005'te, babamın 90. yaşgünü için Balliol Koleji'ndeki Öğretmenler Pansiyonu'nda verdiğimiz partide, bu şarkıyı sevgili soprano Ann Mackay ve ona eşlik eden piyanistin sergilemesi için düzenlemiştim ve babam da neşeyle, biraz da uyumsuzca, bu performansa eşlik etmişti.

İzci kampında, balta kullanma, düğüm atma, bayraklarla işa-retleşme, Mors alfabesiyle haberleşme gibi edindiğimiz beceriler için birer rozet kazanırdık. Mors alfabesinde iyiydim, babamın savaş zamanı Somali'deyken geliştirdiği bir tekniği kullanırdım. Teknik, her bir harf için, o harfle başlayan bir sözcük öbeği öğ-renmeye dayanıyordu. Tek heceli kelimeler noktaları, daha uzun kelimeler çizgileri temsil ediyordu. Örneğin G için, "Güzel geniş ev", çizgi çizgi nokta. Bayraklarla işaretleşme için böylesi bir ha-fıza yöntemi bulamamıştım, belki de onda kötü olmamın nedeni buydu. Ya da düşük uzamsal zekâya sahip olduğum için olabilir. IQ testlerinde hiç fena değilim ta ki sondaki uzamsal dönüşüm sorularına gelene kadar. Bu sorular puanımı anında düşürür.

Yılın diğer bir önemli zamanı da yıllık okul piyeslerinin olduğu zamandı. Babamın zamanlarından kalma bir geleneğin parçası olarak, bu piyes her zaman Çamur tarafından yönetilen bir operet olurdu. Amcam Bill daha sonra bana kendisinin bir yan rol için seçmelere katıldığını ama yeterli bulunmadığını anlatmıştı. Baş-roller şarkı söyleyebilen çocuklara verilirdi ve ben de onlardan bi-riydim. Son yılımda *The Willow Pattern Plate*'te oynadığım kadın başrolü bunlardan biriydi. Arkaplanda, üzerinde mavi boyalı, se-

ramik tabak deseni olan büyük bir perde bulunuyordu. Tapınakta yaşayan soylu prenses ölür ve halkın yönetimi ele geçirme tehlikesinin önüne geçmek isteyen üç küçük adam, prensesin ölümünü sır olarak tutmak üzere gizlice plan yapar. Ancak oyunları Tatar prensinin, prensesle evlenmek üzere yola çıktığının haberiyle bozulur. Bu esnada köylü genç kız olarak sahneye ben çıkıp, sahne dekoruna doğru abartılı teatral el-kol hareketleriyle, yaşadığımız mavi seramik dünyayı anlatan şarkımı söylerim:

Ağrıyan başımın üzerindeki gökyüzü mavi
Yorgun ayaklarımın altındaki çimenler mavi.
Mavi yolun üzerindeki sonsuz maviye
Daha derin gölge düşüren ağaçlar mavi.
Tüm dünya giymiş mavi bir kaftan,
Dalgalı deniz de aynı tondan.

Son dize oldukça nükteli, elbette biz oğlan çocukları bir şey anlamamıştık. Ama bu dizelerin, neredeyse tamamı sadık, sabırlı ebeveynlerden ve bir de *Salisbury Chronicle* dergisinden gelen (bana performansım için çok olumlu ama hak edilmemiş bir eleştiri yazan) bir muhabirden oluşan yetişkin seyircilerin hoşuna gittiğini düşünmek istiyorum.

Soylu tapınak güneşin altında parıldıyor
Oradaki inanılmaz ağacın üzerinde meşin yuvarlaklar
yetişiyor
(Şarkının dizeleri daha devam ediyor ancak benim
zayıf hafızamda bu kadarı kalmış.)

Üç küçük adam, Tatar prens çizilmiş siyah bıyıkları ve kınından çekilmiş kılıcıyla sahneye çıkmadan tam önce bir fırsatını bulup beni tapınağa kaçırlılar ve ölü prensesin yerine geçmemi isterler. Mutlu sona nasıl ulaştığımızı hatırlayamıyorum ama prens beni itfaiyeci kaldırışıyla omzuna atar ve Tataristan'a götürürdü.

Hatırladığımda, duyulabilir şekilde inlememe neden olan utanç verici anlara dair anılar hafızamda yer etmiş. Chafyn Grove'da her gün, ekmek ve tereyağı yediğimiz bir çay saatimiz olurdu. Yemek odasına girmek için sıraya girdiğimizde görevli

öğretmen o gün doğum günü olan bir çocuğun verdiği isim listesini okurdu. İsmi okunan davetliler sıradan çıkar, yemek salonunun ucundaki doğum günleri için özel ayrılmış, sevgi dolu anne tarafından gönderilmiş doğum günü pastası, kekler, jöleler ve diğer güzel şeylerle donatılmış masaya geçerlerdi. Bu işin nasıl yapıldığını çözmuştum. Görevli öğretmene, arkadaşlarımla isminin olduğu bir liste yapıp vermem gerektiğini anlamıştım. Bu gayet açıktı. Atladığımsa pasta ve kekler için annemle görüşmem gerektiği gibi ufak bir noktaydı. Benim doğum günüm gelip çattığında (9. yaş günüm olsa gerek), ben de arkadaşlarımla bir listesini yapıp görevli öğretmene verdim. İsmi okunan arkadaşlarımla hevesle yemek salonuna girdiler, boş masayı gözden geçirdiler ve... Bunca yıl sonra bile utancım, sahneyi daha fazla anlatmamı engelliyor. Hala anlamadığım, nasıl olup da pastanın nereden geldiğini hiç merak etmemiş olabileceğim. Belki de, okul aşçısının bir şekilde pastayı temin edeceğini belli belirsiz düşünmüş olabilirim. Ama öyle bile olsa, aşçının o gün benim doğum günüm olduğunu nereden bilebileceğini merak etmiş olmam gerekmez miydi? Belki de, yastığın altına konulan dışın bozuk paralara dönüşmesi gibi, doğaüstü bir güç tarafından oraya konuverdiğine inanmıştım, kim bilir. Tıpkı Zomba Dağları'ndaki saklambaç hikâyesi gibi, bu olay da çocukluk yıllarımda eleştirel ve şüpheci düşüncenin yakınına yaklaşan herhangi bir yetimin olmadığına işaret ediyor. Bu örnekleri utanç verici bulsam da, bazı şeylerin *akla yatkınlığı* konusunda enine boyuna düşünme kabiliyetinin yokluğu, insanlar arasında ilginç derecede yaygın. Bu konuya sonra tekrar döneceğim.

Chafyn Grove'daki ilk yıllarımda fevkalade dağınık ve tertipsiz bir çocuktum. İlk değerlendirme raporlarım ısrarla mürekkep teması üzerinde duruyor.

Başöğretmenin raporu: İyi iş çıkardı ve ödülünü hak etti. Mürekkeple olan ilişkisi çalışmalarını rahat edebilir.

Matematik öğretmeni: Gayet iyi çalışıyor ama yazdıklarını her zaman okuyamıyorum. Mürekkebin yazmak için olduğunu öğrenmeli, yıkamak için değil.

Latince öğretmeni: İstikrarlı bir ilerleme kaydetti ama maalesef mürekkep kullandığı zaman çalışmalarını karmakarışık oluyor.

Yaşlı Fransızca öğretmenim Bayan Benson bir şekilde mürekkep temasından kaçınmayı başarmış ama onun raporu bile iyi başlayıp kötü bitiyor.

Fransızca öğretmeni: Çok maharetli. Özellikle telaffuz ve işten kaytarma konusunda...

Mürekkep mi? Her sıraya ağzı açık bir mürekkep hokkası koyup, odanın orasına burasına mürekkep sıçratmak ya da en azından kâğıdın üzerine (benim bazen bacak çizip örümcek yaptığım veya kâğıdı katlayarak Rorschach lekesi haline getirdiğim) büyük, yuvarlak ve pırıl pırıl bir mürekkep damlası bırakmak için tasarlanmış mürekkep kalemlerini çocukların eline verirsiniz ne olmasını bekliyorsunuz ki? Tevekkeli, tüm lavabolara, parmaklarımızı mürekkep lekesini çıkarmak için ponza taşı konuyordu. Korkarım her yerdeki bu mürekkep bir şekilde kendisini test kitaplarımdan başka şeylerin üzerine sıçratmayı da başarıyordu. Sadece kitap kapaklarındaki isimleri değiştirmekten bahsetmiyorum. Benim mürekkep huyum, bunun da ötesine geçiyordu. Okul kitaplarının her yerini karalıyor, kâğıtları mürekkeple dolduruyor, kitaplarımda sağ üst köşesine, sayfaları hızlıca döndürünce hareket ediyormuş gibi görünen karikatürler çiziyordum. Kitaplar bize ait değillerdi. Her dönemin sonunda, alttan gelen sınıflara verilmek üzere onları iade etmemiz gerekiyordu. Mürekkep kaplı kitaplarımda iade etme sırası bana gelince, başıma geleceklerden korkuyordum. Bu konuda endişelenmekten geceleri uyuyamıyor, (zaten kötü olan) yemekleri yiyemiyordum ve bu durum beni ciddi şekilde mutsuz ediyordu. Yine de çizmeye devam ediyordum. Şimdi bakınca bugünkü kitap delisi halim ile o kitap karalayan çocuğun aynı kişi olmasını çok da anlamsız bulmuyorum ama bu kötü çocukluk huyunu bugün anlamakta zorlanıyorum; tıpkı çocukken zorbalıklara ve sataşmalara karşı tutumumu anlamakta zorlandığım gibi (sanırım tüm yaşlıların şimdiki hissiyatı da benzerdir).

Görünürdeki sataşmaların birçoğu tamamen palavraydı, içlerinin boş olduğu, belirsiz bir geleceğe yönelik olarak söylenmelerinden belliydi: “Tamam! Bittin sen. Seni döveceklerimin listesine ekliyorum” aşağı yukarı “ölünce cehenneme gideceksin” kadar bulanık bir tehditti (her ne kadar ikincisinin bulanıklığı herkes için aşikâr olmasa da). Ama gerçek sataşmalar da oluyordu, özellikle zorba bir liderin etrafında toplanıp onun onayını almak için çaba sarf eden dalkavuk yandaşlardan oluşan çetelerin yaptığı zalimlikler de vardı.

Chafyn Grove’un “Teyzoş Peggy”si, Kartal’inkinden çok daha ciddi zorbalıklara maruz kalıyordu. Çok iyi bir öğrenciydi, iri, sakar ve hantaldı, ahenksiz çatlayan bir sesi ve az arkadaşı vardı. Bu satırları okuyabileceği ve anıları hala acı verebiliyor olabileceği için ismini burada zikretmeyeceğim. Talihsiz çocuk, hiç şüphesiz kuğu olma yolunda bir çirkin ördek yavrusuydu. Herhangi düzgün bir ortamda merhamet ve sevecenlik gösterilecek biriydi ama bizim okulun bahçesi bu ortamlardan biri değildi. Onun ismini taşıyan ve tek amacı çocukcağızın hayatını çekilmez kılmak olan bir çete bile vardı: “anti-... çetesi”. Çocuğun tek suçuysa, zarafetten yoksun sekmesi dışında koşamaması, bir topu yakalayamayacak kadar koordinesiz, sırık gibi, hantal ve çok ama çok zeki olmasıydı.

Gündüzcü öğrencilerden biriydi, yani günümüzde okul kapılarının dışında Facebook ve Twitter üzerinden de devam eden sataşmalara maruz kalan kurbanlardan farklı olarak, akşam olduğunda evine kaçıp kurtulabiliyordu. Ancak bir dönem geldi ve bir sebepten ötürü (belki ailesi yurtdışı seyahatine çıktığından) yatılı kalması gerekti. İşte asıl eğlence o zaman başladı. Çektiği eziyet, soğuk banyolara katlanamamasıyla daha da beter bir hal almıştı. Suyun soğukluğu muydu yoksa çıplaklık mıydı bilmiyorum ama geri kalanımızın mesele etmediği bir şeyler onu dehşete düşürüyor, hıçkırarak ağlamasına sebep oluyordu. Kontrolsüzce titreyip havlusuna sarılarak onu bırakmayı reddediyordu. Bu banyolar onun için işkence gibiydi. Sonunda Gallows ona acıdı ve soğuk banyolardan muaf olmasına izin verdi. Tabi bu da, çocukcağızın hâlihazırda dipteki popüleritesini iyice yerle bir etti.

İnsanların nasıl olup da bu kadar acımasız olduklarını anlamıyorum. Zorbalığın kendisini yapmayıp durdurmayı dene-

memek yoluyla da olsa, hepimiz öyle ya da böyle acımasızdık. Nasıl bu kadar empati yoksunu olabilmişiz? Aldous Huxley'in *Gazze'deki Kör* isimli kitabında, karakterlerin eski okullarının yatakhanesinde, benzeri bir çirkin ördek yavrusuna yaptıkları zorbalıkları utanç ve şaşkınlıkla anımsadıkları bir sahne vardı. Belki de, benim ve muhtemelen bu dönemi hatırlayan Chafyn Grove'daki tüm arkadaşlarımla hissettiği suçluluk duygusu, toplama kamplarındaki nöbetçilerin yaptıklarını nasıl olup da yaptıklarını anlamamıza az da olsa yardımcı olabilir. Gestapo, çocuklukta normal olan bir psikolojinin, psikopatlık olarak ortaya çıkacak şekilde yetişkinliğe kadar sürdüğü bir durumu temsil ediyor olabilir mi? Büyük ihtimalle bu söylediğim fazlasıyla basit kalıyor ama yetişkin ben, o günlerdeki davranışım karşısında afallamadan edemiyorum. Empati yoksunuydum da denemezdi aslında. Doktor Dolittle bana insan olmayan hayvanlarla, diğer insanların abartı bulacağı derecede empati kurmayı öğretmişti. Yaklaşık dokuz yaşımıdayken Mullion limanındaki bir botta, büyükannemle balık tutarken bir uskumru yakalama şanssızlığı yaşadım. Yakalar yakalamaz gözlerim vicdan azabının getirdiği yaşlarla dolmuş ve balığı hemen denize geri bırakmak istemiştim. Büyükannem izin vermediğindeyse ağlamıştım. Büyükannem beni teselli edecek kadar nazikti ama zavallı yaratığı denize geri bırakmama izin verecek kadar değildi.

Otoriteyle başı derde giren okul arkadaşlarımla da, yine aşırı denilebilecek kadar empati kurardım. Onları kurtarmak için şaka gibi (aslında oldukça gözü kara demeliyim) yollara başvurdum ve bunu empati yoksunu olmadığımı yoruyorum. Ama yine de az önce tasvir ettiğim korkunç zorbalığı durdurmak için parmağımı bile kıpırdatmadım. Sanırım bu kısmen, baskın ve popüler karakterler arasındaki popüleritemi korumak için duyduğum istektendi. Başarılı bir zorbanın en belirgin özelliği kendine sadık bir yardımcıları takımına sahip olmasıdır. Bunun, zorbaların anonimliğin arkasına saklandığı internet forumlarında salgın gibi yayılan sözlü saldırı ve zalimliklerde yine vahşice ortaya çıktığını görüyoruz. Ama hala Chafyn Grove'daki zorbalıkların kurbanı için gizliden gizliye bir acıma hissi taşıdığımı bile hatırlamıyorum. Bu nasıl mümkün olabilir? Bu çelişkiler, geriye dönük güçlü bir suçluluk duygusuyla birlikte, bugün bile hala canımı sıkıyor.

Bir kez daha, mürekkep olayında olduğu gibi, çocukluğum ile büyüyünce olduğum yetişkini bağdaştırmakta zorlanıyorum ve sanırım birçok insan da aynı güçlüğü yaşıyor olsa gerek. Görünürdeki bu çelişki, çocukla yetişkinin aynı “kişi” olduğu fikrine rağbet etmemizden kaynaklanıyor: “çocuk adamın babasıdır”. Her ne kadar çocuk bedeninden bu yana tek bir molekülün bile sağ kalmadığını bilsek de, hafızamızın gün be gün ve devamında on yıllar boyunca sürekli olageldiğini düşünürsek bu doğal bir eğilim. Hiç günlük tutmadığım göz önünde bulundurulursa, bugün bu kitabı yazıyor olmam tam da bu hafızanın sürekliliği sayesinde mümkün olabildi. En derin düşünen filozoflarımız, örneğin Derek Parfit ve onun *Reasons and Persons*¹ kitabında alıntılıdığı başkaları tarafından ilgi çekici düşünce deneyleriyle gösterildiği üzere, bir insanın yıllar boyunca aynı kişi olduğunu söylediğimizde neyi kastettiğimiz hiç de bariz değildir. Bruce Hood gibi psikologlar ise aynı probleme farklı yönlerden yaklaşıyorlar. Burası felsefi bir inceleme yapmanın yeri değil. O nedenle burada, bu genç kitap-karalayıcısı ve empati-yoksunu ile aynı kişi olduğum gerçeğine inanmakta zorlansam da, hafızanın sürekliliğinin bana kimliğimin de tüm yaşamım boyunca sürekli olduğunu hissettirdiğini söylemekle yetineceğim.

Oyunlarda da berbattım, ama okulun bir squash kortu vardı ve squashı takıntı haline getirmiştim. Bir rakibe karşı oynayıp kazanmaktan fazla keyif almıyordum. Sadece kendi başıma topu duvara vurmaya ve bunu ne kadar süre devam ettirebileceğimi denemeyi seviyordum. Okul tatillerinde squash yoksunluğu belirtileri gösteriyordum. Topun duvara vurduğunda çıkardığı yankı sesini ve siyah lastiğin kokusunu özleyor, çiftlikte bir yerlerde (belki terkedilmiş bir domuz ahırında) bir squash kortu nasıl yaparım diye düşünüyordum.

Chafyn Grove’da squash oyunlarını üst balkondan izler, oyunların bitmesini bekleyip aşağı iner ve kendim oynamaya başlardım. Bir gün (aşağı yukarı on bir yaşında olmalıyım) balkonda benimle birlikte öğretmenlerden biri de vardı. Beni dizlerine oturttu ve elini şortumdan içeri soktu. Elini biraz gezdirmekten fazlasını yapmadı ama inanılmaz derecede nahoş bir histi (kremaster refleksi acı verici değil ama hissettiğim tüyleri diken di-

¹ Derek Parfit, *Reasons and Persons* (Oxford, Oxford University Press, 1984)

ken eden, ürpertici bir şekilde acı çekmekten daha kötü bir histi) ve aynı zamanda da utanç verici. Kucağından kaçabildiğim anda, birçoğu kendisi de aynı şeyi tecrübe etmiş olan arkadaşlarımla yanına olanları anlatmak için koştum. Hiçbirimize kalıcı bir hasar verdiğini sanmıyorum ama birkaç yıl sonra bu öğretmen intihar etti. Sabah duası esnasındaki atmosfer, Gallows nemrut açıklamasını yapmadan önce bile bize bir şeylerin ters gittiğini hissettirmişti ve kadın öğretmenlerden biri ağlıyordu. Yıllar sonra Oxford'da, Yeni Kolej'deki öğretmenler masasında iri bir psikopos yanıma oturdu. İsmi hatırladım. Chafyn Grove'un her pazar, sıraya girip uygun adım ayine gittiği St. Mark kilisesinde vaizdi ve görünüşe bakılırsa dedikodulardan haberdardı. O gün ağlayan kadının, kendini öldüren çocuk sapığı öğretmene umutsuzca âşık olduğunu söylemişti. Nerden bilirdik!

Pazar ayinleri St Mark'tayken, günlük sabah ve akşam ayinleri okulun küçük kilisesinde olurdu. Gallows son derece dindardı. Öyle göstermelik de değil: görevleri icabı öyleymiş gibi yapan birçok eğitmenin (ve hatta din adamının) ve kendilerine oy kazandırdığı kanısında oldukları için (bence bu etki abartılıyor biraz) dindar gibi davranan politikacıların aksine, tümüne inanıyordu. Gallows tanrıya "Kral" diye hitap ediyordu. Sanırım küçükken bu kısmen aklımı karıştırmıştı. Kral VI. George'un gerçekten tanrı olmadığına farkında olmalıydım ama krallık ve tanrılıkla ilgili, neredeyse sineztetik bir karmaşa yaşadığım kesindi. Bu durum VI. George'un ölüp kızı taç giyerken Gallows'un bize kutsal yağ ile kutsama gibi törensel saçmalıklara derin bir saygı duymayı aşıladığında da değişmedi. Hala daha, 1953'teki taç giyme töreni anısına yapılmış bir kahve fincanı gördüğümde veya Handel'in fevkalade "Zadok the Priest" ilahisi veya Walton'un "Orb and Sceptre" marşı veya Elgar'ın "Pomp and Circumstance"ını dinlediğimde o huşu hissini tekrar hatırlarım.

Her pazar akşamı vaazlar olurdu. Gallows beyaz kukuletalı Cambridge cüppesini, Çamur da kırmızı kukuletalı Oxford cüppesini giyerek sırayla vaiz olurlardı. Bunların arasından sıra dışı bir vaaz hafızamda yer etmiş. Kimin vaiz olduğunu hatırlamıyorum. Her kimdiyse demiryolu hattı yakınlarında tatbikat yapan bir bölük askerle ilgili bir hikâye anlatmıştı. Eğitim çavuşunun dikkati bir anlık dağılmış ve "geriye dön!" komutunu vermeyi

unutmuş. Askerler de dosdoğru gelmekte olan bir trenin yolu üzerine ilerlemeye devam etmişler. Bu hikâye gerçek olamaz. Bir de şimdi düşünüyorum da, eğer hikayeyi yanlış hatırlamıyorsam, askerlerin askeri otoriteye sorgusuz sualsiz itaat etmelerine hayranlık duymamızı gerektiren bir hikâye olduğu göz önünde bulundurulduğunda da doğru olamaz. Belki de hafızam yanıltır. Umarım öyledir. Elizabeth Loftus gibi psikologlar yanlış hatıraların doğru olanlardan ayırt edilemez olduklarını gösterdiler. Hatta bu hatıralar etik değerleri hiçe sayan terapistler tarafından, örneğin tükenmiş insanları çocukken cinsel tacize uğramış olmaları gerektiğine ikna etmek için, bilerek konulsalar bile...

Bir Pazar günü, genç öğretmenlerden, hoş bir genç adam olan Tom Stedman, belli ki istemeye istemeye o günkü vaazı vermek için razı edilmişti. İstemediği her halinden belli oluyordu. Sıklıkla “Cennet ne içindir ki?” dediğini hatırlıyorum. Yıllar sonra değil de o zaman, bu öbeğin Browning’den bir alıntı olduğunu fark etseydim benim için daha anlaşılır olacaktı. Diğer genç ve popüler bir öğretmen olan Bay Jackson’ın ise güzel, tenör bir sesi vardı. Ona da bir gün Handel’in “The Trumpet Shall Sound”unu söyletmişlerdi. O da sanatından hiçbir şey anlamadığımızı fark ettiğinden bunu hiç istemeyerek yapmıştı.

Kıymetini anlamadığımız şeylere başka misafir konuşmacılar ve sanatçılar da dâhildi. Gerçi sanıyorum onları hatırlıyor olduğum gerçeği bir anlam ifade ediyor olmalı. Bunlardan R. Keith Jopp’un “Hala orada” (arkeoloji) sunumu, Lady Hull’un yemekhanedeki duvar piyanosunda Schumann’ın *Faschingsschwank*’ını çalışı, birisinin Shackleton’ın Antarktika gezilerini anlatışı, bir başkasının Sydney Wooderson’ın da dâhil olmak üzere 1920’lerin ve 1930’ların atletleri hakkında gösterdiği titrek siyah-beyaz film ve üç İrlandalı ozanın kendilerine küçük bir sahne kurup “ke-manımı dokuz peniye aldım, o da bir İrlandalı” diye şarkı söyledikleri aklımda kalanlar. Konuşmacılardan biri de patlayıcılar hakkında bir sunum yapmıştı. Dinamit olduğunu iddia ettiği bir çubuğu çıkarıp göstermişti. Eğer yere düşürecek olursa tüm okulun havaya uçacağını söyledikten sonra, havaya atıp tutmuştu. Elbette kolay aldanan saftirikler olarak ona inanmıştık. Nasıl inanmayalım ki? O bir yetiskindi ve bizler, bize söylenene inanmak üzere yetiştiriliyorduk.

Tek inandıklarımız yetişkinler de değildi. Yatakhane de ikamet eden iğ eğirici çocuk da bizi her gece kandırırdı. Kral VI. George'un kendi amcası olduğunu söylledi. Talihsiz kral, Buckingham Sarayı'nda esir tutuluyormuş. Buradan yatakhaneimizin hikâye anlatıcısı olan yeğenine bir ışıldak yardımıyla çaresizce şifreli mesajlar yolluyormuş. Bu genç martavalcı, duvardan insanların kafasına atlayarak şakaklarda bilye büyüklüğünde bir delik açıp, içine öldürücü zehir dolu bir kese bırakan korkunç bir böceğin hikâyeleriyle hepimizi dehşete düşürürdü. Bize, eğer şiddetli bir fırtınada yıldırım çarparsa bundan on beş dakika boyunca tamamen bihaber olacağımızı söylemişti. İlk fark edeceğimiz şey her iki kulağımızdan da akmaya başlayan kan olurmuş ve hemen ardından da ölmüşüz. Ona inanmıştık ve her şimşek çakışının ardından diken üstünde beklerdik. Neden? Onun bizden daha fazla şey bildiğini düşünmemizi gerektirecek ne vardı? Yıldırım çarptıktan on beş dakika sonrasına kadar hiçbir şey hissetmemek hiç inandırıcı mı? Bir kez daha eleştirel düşüncenin o üzücü eksikliği... Tüm çocuklara erken yaştan itibaren şüpheli düşüncenin öğretilmesi gerekmez mi? Hepimize şüphe etmenin, akla yatkınlığı tartmanın ve kanıt istemenin öğretilmesi gerekmez mi?

Belki de gerekir ama öğretilmiyordu. Hatta tam tersi, saflık özellikle teşvik ediliyordu. Gallows hepimizin okuldan ayrılma- dan önce İngiltere Kilisesi'ne kabul edildiğimizi görmeye aşırı derecede hevesliydi ve mezun olmadan önce neredeyse hepimiz kabul edilmiş- tik de. Hatırlayabildiğim tek istisna Roma Katolik Kilisesi'ne mensup bir aileden gelen (ve her pazar güzel Katolik hemşireyle farklı bir kiliseye gittiği için haset ettiğimiz) bir çocukla, ateist olduğunu iddia ederek hepimizi hayranlık ve dehşet içinde bırakan büyümüş de küçülmüş bir çocuktü. İncil'e Kutsal Saçmalık dediği için her gün tepesine yıldırımlar inmesini bekliyorduk.

Ben de kiliseye yaş grubumun geri kalanıyla birlikte kabul edildim, St. Mark'taki papaz olan Bay Higham bize okulun şapelinde her hafta kabul dersleri verirdi. Bay Higham yakışıklı, beyaz saçlı, babacan bir figürdü ve ne dediyse uygulamıştık. Dediklerini anlamasak ve anlam veremesek de, bunun anlamak için çok genç olmamızdan kaynaklandığını düşünmüştük. Ancak

şimdi geriye bakınca zaten anlaşılacak bir şey olmadığını görebiliyorum. Hepsi sonradan icat edilmiş saçmalıklar. Bana kabul günümde verilen incili hala tutuyorum ve hala sıklıkla başvuruyorum. Bu kez verilen gerçek İncildi, Kral James'in yorumuydu. En iyi kısımları hala ezberimdedir, özellikle Ekleziast ve Ezgiler Ezgisi (Solomon'un ki olmadığını belirtmeme gerek yok sanırım).

Annem yakın bir zamanda Bay Galloway'in ebeveynlere ayrı ayrı telefon açıp, bizlerin kiliseye kabul edilmesini ne kadar çok istediğini söylediğini anlattı. On üç yaşın, çocukların kolayca etkilenebileceği bir yaş olduğunu ve devlet okullarında aksi yönde etkilere maruz kalmadan önce sağlam bir dini temele sahip olmalarının iyi bir fikir olduğunu söylemiş. En azından genç ve toy beyinleri nasıl şekillendirdikleri konusunda dürüst olmadığını söyleyemeyiz.

Kiliseye kabul edildiğim dönemde, aşırı derecede dindar olmuştum. Ukala bir şekilde kiliseye gitmediği için anneme çıkmıştım. Annemse olması gerektiği gibi bana defolup gitmemi söylemek yerine çok iyi idare etmişti. Her gece, yatağın kenarında diz çömelere değil ama içinde, kendime belirlediğim "tanrıyla beraber olduğum küçük köşem"de cenin pozisyonu alarak dua ederdim. Gecenin bir yarısı şapele koşup bir meleğin, tabi eğer yeterince dua edersem, bana görüneceğine inandığım snakta diz çölmeyi isterdim ama buna hiç cesaret edemedim.

Son dönemimde, on üç yaşımıdayken, Gallows beni sınıf başkanı yaptı. Bunun neden beni bu kadar mutlu ettiğini bilmiyorum ama tüm dönem boyunca bulutların üzerinde gibiydim. Hayatımın ilerleyen dönemlerinde, Oxford'daki bölümümün başkanına Kraliçe tarafından şövalyelik nişanı verildiğinde, onun kutlama partisine gitmiştim. Meslektaşlarımdan birine, profesörümüzün kendisine verilen onurdan memnun olup olmadığını sorduğumda, hala hatırladığım o cevabı almıştım: "zevkten beş köşe olmuş durumda". Benim de başkan olduğumda aşağı yukarı hissettiğim buydu. Bir de Tren Kulübü'ne kabul edildiğimde...

Tren Kulübü, ebeveynlerimin beni Chafyn Grove'a gönderme kararından memnun olmamın asıl sebebiydi. Kulüp, çocuklardan birinin Almanca öğrenmek istediği o nadir durumlar hariçinde öğretmenlik yapmayan K. O. Chetwood Aiken tarafından idare ediliyordu. Bay Aiken, uzun üzgün suratlı melankolik bir

adamdı. Gerçek aşkı ve görünüşteki tek meşgalesi Tren Odası'ydı (gerçi geçenlerde ismini Google'da aradığımda öğrendiğim üzere tanınmış bir sanatçıymış aynı zamanda). Okuldaki bir oda ona tahsis edilmişti, burada Büyük Batı Demiryolu'nun büyüleyici bir O-ölçek elektrikli modelini inşa etmişti. Modelin Paddington ve Penzance olmak üzere iki terminali, bir de ikisinin arasında Exeter istasyonu bulunuyordu. Her bir lokomotifin ismi vardı, Susan ve George gibi. İki de küçük sevimli manevra lokomotifi vardı ve ikisinin de ismi Boanerges¹ idi (Bo Bir ve Bo İki). Her istasyonda bir yığın anahtar vardı ve her bir anahtar rayın kendi kısmını aktive ediyordu, kırmızılar gidiş hatlarını, maviler de dönüş hatlarını çalıştırıyordu. Bir tren Paddington'a geldiğinde, onu kendisini çeken büyük lokomotiften ayırmanız ve küçük manevra lokomotifiyle yürüterek treni diğer hatta geçirmeniz, lokomotifi de dönebilmesi için döner platforma yolladıktan sonra trenin yeni ön tarafına bağlamanız ve tüm bu sürecin yeniden yaşanacağı diğer son durak olan Penzance yönüne ilerletmeniz gerekiyordu. Elektrik kıvılcımlarından kaynaklanan ozon kokusunu çok severdim, her bir seferde hangi anahtarların açık hangilerinin kapalı olduğunun kombinasyonunu bulmaya çalışmaya bayılırdım. Sanırım bundan aldığım haz, daha sonra bilgisayar programlamadan ve daha öncesinde de tek tüplü radyo setimdeki bağlantıları lehimlemekten aldığım hazla benzerdi. Herkes Tren Kulübü'ne girmek isterdi ve isteyen herkes de kederli havasına rağmen Bay Chetwood Aiken'in etrafında pervane olurdu. Şimdi geriye bakınca belki de o zamanlar bile çok hasta olabileceğini düşünüyorum çünkü ben ayrıldıktan kısa bir süre sonra kanserden hayatını kaybetti. Tren Odası'nın onun ölümünden sonra ayakta kalıp kalmadığını bilmiyorum ama okulun o odaya bir şey olmasına izin vermesi delilik olurdu.

Her ne kadar Tren Odası'nı ve sınıf başkanlarının çalışma odasının kapısından davetsizce süzölmeyi çok sevsem de başka bir okula geçip her şeye sıfırdan başlayacağım zaman gelip çattı. Henüz üç aylıkken babam ismimi eski okulu olan Marlborough'a kaydettirmişti ama o zaman bile çok geç kaldığı, ismimi doğar doğmaz sıraya yazdırması gerektiği söylenmişti. Marlborough'nun kibirli mektubu adamcağızı epey incitmiş-

1 -çev.n. İncil'de geçen iki erkek kardeş.

ti ama yine de zamanı gelince Marlborough'a gidebilmem için ismimi bekleme listesine yazdırmıştı. Ancak bu esnada babamın düşünceleri başka yönde değişmişti. Donanımlı bir atölye sahibi, kaynak yapımında uzman olan komşu çiftçi, Binbaşı Campbell'in teknik kabiliyetlerinden etkilenmişti. Babam doğal olarak benim bir çiftçi olabileceğimi düşünmüştü ve (tanıdığım en başarılı ve alışılmadık şekilde yaratıcı çiftçilerden biri olan, cesur ve güçlü George Scales'dan yakın zamanda öğrendiğim üzere) atölyede kazanılacak beceriler böyle bir kariyer yolunda gerçekten de çok işe yarar.

Binbaşı Campbell hünerlerini Northamptonshire'daki eski okulu Oundle'da kazanmıştı. Oundle ülkedeki en iyi atölyelere sahipti. 1901 ila 1922 yılları arasında okulun genel müdürlüğünü yapan büyük F. W. Sanderson, tüm öğrencilerin her dönem, diğer tüm okul işlerinin askıya alındığı bir hafta boyunca atölyelerde çalıştığı bir sistem getirmişti. Ne Marlborough'nun ne de başka bir okulun böylesi övünülecek bir şeyi yoktu. Dolaşısıyla ebeveynlerim ismimi Oundle için yazdırmışlardı ve ben de Chafyn Grove'daki son dönemimde burs sınavına girmiştim. Bursu alamadım ama Oundle'a kabul edilecek kadar iyi bir puan yapmıştım. Böylece Oundle, 1954'te, 13 yaşımdayken gittiğim okul oldu.

Binbaşı Campbell'in Oundle'da geçirdiği dönemde daha başka neler kaptığını bilmiyorum. Yanındaki söz dinlemez çalışanlarına karşı takındığı sert tutumunun ordudaki günlerinden kaldığını tahmin ediyorum. Bir keresinde çalışanlarından birini küçük çaplı bir hırsızlık (sanırım atölyesinden bir alet çalmış olsa gerek) yaparken yakalamış ve onu kısmen gerçek şu sözlerle kovmuştu: "Kurşunları yemeye başlamadan önce sana 50 metre mesafe tanıyorum." Elbette bu tehdidi yerine getirmeyecekti ama anlatması hoş bir hikâye ve ayrıca "etik *Zeitgeist*'ta kayma"nın yani çağın ruhundaki değişimin bir başka güzel göstergesi.

BÖLÜM 7

“VE İNGİLİZ YAZIN SONA ERDİ”

ELBETTE okulun ötesinde de hayat vardı. Chafyn Grove'dayken, her dönemin sonunu sabırsızlanarak beklerdik, en sevdiğimiz ilahi son gün söylediğimiz ilahiydi: "Tekrar görüşünceye dek tanrı seninle olsun". Yeri, sevdiğimiz diğer bir şarkı olan coşkulu asker marşından bile daha yukarıdaydı:

Yoldaşlarım! Gökyüzünde dalgalanan işareti görün
Destek kuvvetleri yolda, zafer yakın
"Yakında geleceğim" diyor İsa "dayanın"
"Göz kulak olacağız majesteleri" diye cennete cevap yollayın

Tatillerde hepimiz eve neşe içinde giderdik, kimimiz Londra'ya giden okul treniyle, kimimiz onları almaya gelen ebeveynlerinin arabalarıyla... Benim durumumda bu yıpranmış eski bir Land Rover'dı. Bende asla züppe yatılı okul çocuklarının, ebeveynleri Jaguar'dan daha ucuz bir şeyle geldiğinde sözümona hissettikleri utanma duygusunu uyandırmazdı. Eski püskü, çatısı akan bu eski tüfekte gurur duyardım. Babam, kullanmaktan kenarları yıpranmış Ordnance Survey¹ haritasında dümdüz uzanan ana yolun iki eşdoğrusal uzantısını birleştiren bir Roma yolunun olması gerektiği teorisi gereğince, bu arabayı pusulanın gösterdiği doğrultuda çalıları ezip geçerek sürerdi.

1 -**çev.n.** İngiltere'nin resmi haritacılık kuruluğu olan Ordnance Survey tarafından hazırlanan detaylı haritalar dizisi.

Bu tam babamın yapacağı türden bir şey. Tıpkı kendi babası gibi o da haritalara bayılırdı ve her ikisi de kayıt tutmayı severdi. Örneğin hava durumu kayıtları gibi. Yıllar boyunca babam defterleri, titizlikle tarihlenmiş günlük maksimum ve minimum sıcaklıklar ve yağış miktarları ölçümleriyle doldurmuştu. Hevesi sadece köpeğimizi ölçüm aletine işerken yakaladığımızda birazcık kaçmıştı. Sevgili Bunch'ın bunu daha önce kaç kez daha yaptığını ve kaç geçmiş yağış kaydının benzer şekilde fazladan yazıldığını bilmemizin bir yolu yoktu.

Babamın her zaman takıntılı şekilde sürdürdüğü bir hobisi bulunurdu. Bu genellikle pratik zekâsını kullanabileceği bir hobi olurdu. Babamın pratik zekâsı Binbaşı Campbell tarzı torna ve kaynak kiti ekolünden ziyade hurda metal ve sicim ekolündendi. Kraliyet Fotoğraf Topluluğu babamı, nefis “çözülen” yapımları dolayısıyla üye olarak kabul etmişti. Bunlar elle dikkatlice yapılmış renkli dia dizilerinden oluşuyordu. Bu düzende yan yana duran ikiz projektörler tarafından yansıtılan her bir dia, yavaş yavaş solarak müzikli ve sözlü sunum eşliğinde sıradakine geçiyordu. Bugün bunların hepsi bilgisayar yardımıyla yapılabilir ancak o günlerde fotoğrafların yavaş yavaş görünmesi veya kaybolması efekti, biri kapanırken diğeri açılan ters bağlı iris diyaframlar sayesinde elde edilebiliyordu. Babam iki projektör için mukavvadan diyaframlara eliyle şekil vermişti. Bu projektörleri, şeytani bir ustalıkla, tahta bir manivela ile çalışan lastik ve sicimler sistemiyle birbirine bağlamıştı.

Aile arasında bu tekniğe “çözülme” yerine “cozurtma” derdik çünkü hızlıca karalanmış bir notu bir keresinde bu şekilde okumuştuk. Tekniğe “cozurtma” demeyi o kadar benimsemiştik ki, başka bir ismi olduğu aklımıza bile gelmiyordu ve kelime asıl anlamını yitirmişti. Bir keresinde babam bir fotoğrafçılık kulübüne sunum yapıyordu (o sıralar yaptığı pek çok benzer sunumdan biriydi). Bu sunumda gösterdiği fotoğraflar büyük oranda “çözülme” hobisine başlamadan öncekilerden oluşuyordu ve dinleyicilere bunu açıklayarak sunumuna başlamıştı. Kendini sevdiren, duraksamalı ve dağınık bir konuşma stili vardı. Dinleyiciler açılış cümlesini duyunca, biraz da şaşkınlıkla ona ısınvermişlerdi: “Ee, aslında, aslında, ee, bu fotoğraflar çoğunlukla, ee, çoğunlukla ben cozurtmaya başlamadan önce . . .”

Pek de akıcı olmayan konuşma tarzı, daha önce annemle flört ettikleri esnada da kendini göstermiş. Annemin gözlerine sevgiyle, derin derin bakarken “gözlerin... tıpkı bir makyaj çantası gibi” diye mırıldanmış. Kulağa her ne kadar tuhaf gelse de, sanırım biraz anlam verebiliyorum bu söylediğine ve bunu yine iris diyaframlara bağlıyorum. Makyaj çantalarının büzgülü kenarlarına ucundan bakıldığında, biraz göz irisinin çekici çizgilerini andırıyor değil.

Başka bir sene, bir diğer hobisi de kadın tanıdıkları için, denizde kıvrımları iyice yuvarlanmış çakıl taşlarına kayış geçirerek kolye yapmak olmuştur. Daha ilerleyen yaşlarındaysa, süt ürünleri için, yanıp sönen rengarenk ışıklı sinyal lambaları ve köpüklere karşı tepesinde ihbar sistemi olan kendi otomatize pastörizörünü tasarlayıp inşa etme takıntısı hasıl olmuştur. Bu hobisi yanında çalışan domuz bakıcılarından Richard Adams’a (meşhur tavşan adam olan değil) ilham kaynağı olmuştur:

Etkileyici bir düzenek, buhar bulutları ve yanıp sönen ışıklarla,
Köpükler naylon askılar üzerinde peri misali uçmaya başladığında

Babamın bitmek tükenmeyen bir yaratıcılığı vardı. Tarlayı küçük Ferguson traktörüyle ekip biçerken giydiği yıpranmış KAS şapkasıyla, avazı çıktığı kadar ilahi söylerken (bu arada ilahi söylemesinden dindar olduğu anlamını çıkarmayın) düşünecek çok vakti oluyordu. Her bir sürümün sonunda aynı yolu tekrar dönmenin zaman kaybı olduğunda karar kıldığı için, tarlanın köşegeni üzerinde sık dönüş açılarıyla zigzaglar çizerek tarlayı sürmenin ustaca bir yolunu bulmuştu. Öyle ki bu sistemle tarlayı iki kez sürmek, tarlayı normal biçimde bir kez sürmekten sadece biraz daha fazla zaman alıyordu.

Traktör üzerinde ustaca davranırsa da her zaman akıllıca davranıldığı söylenemez. Bir keresinde traktörün debriyajı sıkışmış. Boşa alamayınca, neden sıkıştığını anlamak için traktörün altına yatıp sonunda kurtarmayı başarmış. Ama şu var ki, eğer debriyaja bakmak için bir traktörün altına yatıyorsanız, kendinizi sol yandaki büyük tekerleğin tam önünde bulursunuz. Babamın

debriyayı kurtarmasıyla traktörün coşkuyla öne fırlaması ve üzerinden geçmesi bir olmuş. Tek söyleyebileceğim, Ferguson'un bugünün dev traktörlerinden biri olmadığı için şanslı olduğu. Küçük Fergie muzaffer bir edayla tarla boyunca hopleya zıplaya yoluna devam ederken, tüm bu olay boyunca orada bulunan, babamın çalışanlarından Norman dehşetle arkasından bakakalmış. Babamın bir de ayağa kalkıp durdurmak için traktörün peşinden koşması gerekmiş. Zavallı Norman o kadar sarsılmış ki babamı hastaneye götürememiş ve babam bunu da kendi başına yapmak zorunda kalmış. Hastanede bir süre bacağı askıda kalmasının haricinde uzun süreli bir hasar oluşmamış. Hastanede kaldığı sürecin, bir de piposunu bırakmasını sağlamak gibi faydalı yan etkisi olmuş. Babam pipo içmeye hiç geri dönmedi ve pipo içtiği dönemden geriye, üzerinde "kesinlikle enfes eski zengin tütün" yazan boş tütün tenekeleri kaldı. Bu tenekeleri on yıllar sonra bile, çok sevdiği boylarına göre ayrılmış çivilerini, vidalarını ve civatalarını saklamak için hala kullanıyordu.

Babam, hararetli ziraat yazarı F. Newman Turner'ın ve belki de Malborough ve Oxford'dan eksantrik arkadaşı Hugh Corley'nin etkisinde kaldığından, moda olmadan veya prensler tarafından akıl verilmeden çok önce ilk organik tarıma geçiş yapan çiftçilerden biriydi. Hiçbir zaman inorganik gübre veya zirai ilaç kullanmazdı. Bu organik tarım akıl hocaları, ayrıca biçerdöver kullanmayı da tasvip etmiyorlardı. Bizim çiftliğimiz bir biçerdöver edinmek için zaten çok küçüktü, o yüzden hasadımızı eski bir biçerbağlar ile toplardık. Küçük gri traktörün arkasında, tarla boyunca gürültülü bir şekilde zangırdardı. Önden aldığı buğday veya arpayı keser, arkadan düzgünce bağlanmış demetler halinde çıkarırdı (demetlere düğümleri atan mekanizmaya hayran kaldığımı hatırlıyorum). Asıl iş sonrasında başlardı çünkü ekin demetlerinin yığılması gerekirdi. Hepimiz biçerbağların arkasından yürür, her seferde iki tane olmak üzere demetleri alır ve onları birbirlerine yaslayarak küçük çadırlar oluştururduk, bunların altı tanesi bir yığın ederdi. Zorlu bir işti ve kollarımızı çizikler, sıyrıklar, hatta zaman zaman kanlar içinde bırakırdı. Ama tatmin ediciydi ve o gece güzel bir uyku çekerdik. Annem biz tarla çalışanlarına testi testi fiçı sırası (elma sırası) getirir ve Hardy romanlarını andıran ortamı sıcak bir samimiyet hissiyle doldururdu.

Yığma işleminin amacı ekinlerin kurumasını sağlamaktı. Kuruduktan sonra demetler el arabasına yüklenir ve bir yığının üzerine atılırdı. Küçük bir çocukken, gücüm tomarları yabayla yığının tepesine atmaya yetmezdi. Ama elimden geleni yapar, babamın güçlü kollarına ve herhangi bir çalışanından farksız nasırlı ellerine imrenirdim. Haftalar sonra bir çırcır makinası kiralanır ve yığının yakınına konumlandırılırdı. Demetler makinarya elle beslenir, taneler bir yana ayrılır, kamışlar balyalanırdı. Tüm çiftlik çalışanları, asıl işleri ne olursa olsun (sığır bakıcısı veya domuz bakıcısı veya genel yardımcı ya da her neyse) tüm iyi yetleriyle harman işine katılırlardı. Daha sonra biz de çağa ayak uydurup komşunun biçerdöverini kiralamaya başladık.

Daha önceki bölümlerden birinde gizli bir okur olduğumdan bahsetmiştim. Her türlü havada kendini dışarı atan Dawkins geleneğinin aksine bir kitap alır odama kapanırdım. Gizli bir okuyucu olsam da, dürüst olmam gerekirse okul tatillerimde yaptığım okumaların felsefeyle veya hayatın anlamıyla veya benzer derin sorularla bir ilgisi yoktu. Tipik gençlik hikâyeleri okuyordum: *Billy Bunter*, *Just William*, *Biggles*, *Bulldog Drummond*, Percy F. Westerman, *The Scarlet Pimpernel*, *Treasure Island*. Bir sebepten ötürü ailem Enid Blyton'ı uygun görmemişti ve beni onu okumaktan vazgeçirmişlerdi. Amcam Colyear bana arka arkaya Arthur Ransome kitaplarını vermişti ama onları da pek sevebildiğim söylenemez. Sanırım bu kitapları fazla kızsı buluyordum, ne aptalca bir yaklaşımış... Hala Richmal Crompton'ın *William*'ının, bir çocuğa olduğu kadar bir yetişkine de hitap edebilen ironisiyle gerçek bir edebi liyakat olduğunu düşünüyorum. Hatta *Billy Bunter* kitapları bile, her ne kadar neredeyse bir bilgisayar tarafında yazılmışçasına formüsel bir yapıda olsalar da, edebi göndermeler içeriyordu. *Bulldog Drummond*, döneminin diğer eserleri gibi, baştan aşağı şovenizm ve ırkçı gericilik ile doluydu ama bu konular o zamanlar genç ve saf olan benim boyumu aşıyordu. Annemin anne ve babasında *Rüzgâr Gibi Geçti*'nin (*Gone with the Wind*) bir kopyası vardı. Bu kitabı da, içindeki ırkçılığı ilerleyen yaşlarıma kadar fark etmeden, birden fazla yaz tatilinde büyük bir istekle tekrar tekrar okumuştum.

Over Norton'daki aile yaşantımız, bir aile ne kadar mutlul olabilirse o kadar mutluydu. Annem ve babam birbirlerine çok

bağlıydı. Babam Aralık 2010'da, 95 yaşında vefat etmeden kısa bir süre önce, birlikte 70. evlilik yıldönümlerini kutladılar. Pek zengin bir aile sayılmazdık ama fakir de değildik. Merkezi ısıtma sistemimiz ya da televizyonumuz yoktu, gerçi televizyonsuzluk bir tercihti, fakirlikten değil. Aile arabalarımız daha önce bahsettiğim kirli eski Land Rover veya krem rengi karavandan ibaretti. Hiç biri de lüks arabalar değildi ama iş görüyorlardı. Sarah'nın ve benim okullarımız pahalıydı. Ebeveynlerim bizi bu okullara göndermek için başka yerlerden kısmak zorundaydı. Çocukluğumuzdaki tatiller Fransa'nın güney kıyılarındaki lüks otellerde değil, Galler'de yağmurda kalmış üretim fazlası ordu çadırlarında geçiyordu. Bu kamp tatillerinde eski Burma-Orman-Şubesi'nin brandadan bozma küvetlerinde yıkanır, aynı zamanda yemeklerimizi pişirdiğimiz kamp ateşiyle ısınırdık. Sarah ve ben çadırımızdayken babamızın ayaklarını küvetten dışarı sarkıtarak dalgın bir şekilde kendi kendine "Hiç daha önce botlarımla banyo yaptığımı hatırlamıyorum" diye mırıldandığını duyduğumu hatırlıyorum.

Gelişme çağının üç yılı boyunca bir ağabeye sahiptim. Afrika'dan çok sevdiğimiz arkadaşlarımız Dick ve Margaret Kettlewell, bizden sonra Nyasaland'de kalmışlardı. Dick fevkalade erken yaşta Tarım Müdürlüğü'ne getirilmişti ve işinde öylesine parlamıştı ki daha sonra da, tam bağımsızlığa giden süreçte geçici hükümet kurulduğunda Arazi ve Tabii Kaynaklar Bakanı olmuştu. Bebekliğimden beri oyun arkadaşım olan oğulları Michael, İngiltere'de Sherborne Okulu'na yatılı olarak başladığında on üç yaşına basmıştı. Bir nesil önce babam için olduğu gibi, Michael için yaz tatillerinde nerede kalacağı sorusu baş göstermişti. Bize geldiği zamanlar bayram ediyordum. Yaşça benden sadece bir yıldan biraz daha fazla büyüktü ve her şeyi beraber yapardık: vadideki buz gibi derede yüzerdik, evde kimya dzenekleri kurardık, pin pon, iskambil, badminton, minyatür futbol oynardık, şarap veya deterjan veya vitamin hapları yapmak üzere çocukça uydurmasyon tarifler ve karşılar hazırlardık. Sarah'la üçümüzün, küçük bir çiftlik işletmesi vardı. Babam bize domuz yavruları vermişti. Onları her gün besliyorduk ve bakımlarından tamamen biz sorumluyduk. Mike ile yaşam boyu arkadaş olarak kaldık. Aslına bakarsanız, kendisi kardeşimin eşi ve genç akrabalarımın büyükbabası olur.

Ancak ergenlik çağınızda ağabey sahibi olmanın bir dezavantajı da var. Ne zaman ne yaparsanız yapın, tüm operasyonu ağabey yapar ve siz sadece ona araç-gereçleri uzatmakla yetinirsiniz (Mike'in sonradan seçkin bir cerrah olduğu düşünülürse bu benzetme gayet yerinde). Muhtemelen aynı sebeplerden ötürü amcam Bill hayatı boyunca "beceriksizliği" ile bilinirdi, babam ise tam tersi. Küçük kardeş çırak olma eğilimindedir, asla usta değil. Büyük ağabey karar alıcı, küçük kardeş ise takipçidir ve erken yaşta edinilmiş huylar kalıcı olur. Amcam Bill'den farklı olarak ben, beceriksizlikle ilgili bir üne kavuşmadım. Yine de becerikli ellere sahip olduğum söylenemez(di). Ben yanındaki fuzuli asistanı olarak dururken, her şeyi Mike yapardı. Babam ise, beni Binbaşı Campbell'in yolundan götürecek olan Oundle'ın ünlü atölyelerine çok yakında maruz kalacak oluşumu muhtemelen dört gözle bekliyordu. Ancak göreceğimiz üzere bu atölyeler birer hayal kırıklığı olacaktı.

Muhtemelen doğa tarihçisi olarak da bir hüsrandım. Üstelik genç David Attenborough ile bir gün geçirme ayrıcalığını yaşamış olmama rağmen... İkimiz de amcam Bill ve teyzem Diana'nın evinde misafir olmuştuk. David'in ismi daha o zamanlar duyulmaya başlamıştı ama henüz çok ünlü değildi, amcamlar Sierra Leone'dalarken bir film yolculuğunda tanışmışlar ve ondan sonra arkadaş olarak kalmışlar. Bill ve Diana İngiltere'ye taşındıktan sonra, onlarda kaldığım bir gün David oğlu Robert ile ziyarete gelmişti ve biz çocukları bütün gün ellerimizde balıkçı ağıları ve iplere bağlı reçel kavanozlarıyla hendeklerin ve göletlerin içinden yürütmüştü. Ne aradığımızı şimdi hatırlamıyorum, sanırım yusufçuk larvası veya su keleri veya iribaş olabilir, ama unutmaz bir gündü. Dünyanın en karizmatik hayvan bilimcisiyle geçirdiğim o gün bile, annem ve babam gibi benim de bir çocuk doğa tarihçisi olmama yetmemişti. Derken Oundle günleri gelip çattı.

BÖLÜM 8

NENE'NİN YAKININDAKİ KULE

Erkekler tarafından erkekler için
Erkekler en iyisini bildiği için
Bırakın çürümüşleri onlar ayıklasın
O bildikleri adaletle okul çocuklarının

John Betjeman, *Summoned by Bells*

JOHN Betjeman döneminin gerçek acımasızlıklarının yaşandığı İngiliz devlet okulu tecrübesini (neyse ki) çok geç tecrübe ettim. “Erkekler tarafından erkekler için” icat edilmiş bir sürü saçma kural vardı. Ceketinde açık bırakabileceğin düğme sayısı katı bir şekilde yaşa bağlıydı ve bu kurala uymak kesinlikle zorunluydu. Belli bir yaştan altındakiler kitaplarını kollarını kırımdan taşımak zorundaydı. Neden? Öğretmenlerin böyle bir durumun varlığından haberdar olmaması mümkün değil ama yine de bunu durdurmak için hiçbir şey yapmıyorlardı.

Küçük sınıfları uşak olarak kullanma sistemi o zamanlar hala güçlüydü, neyse ki artık değil. Oundle'daki her bir yatakhane temsilcisi yeni gelen öğrencilerden birini, kendisine kişisel köle olarak seçerdi. Ben de titremeleri olduğu için Heyhey olarak bilinen bir başkan tarafından seçilmiştim. Bana karşı nazikti ama yine de her işine koşturmak zorundaydım. Ayakkabılarını temizlemem, askeri üniformasının pirinç şeritlerini parlatmam ve her gün çay saatinde çalışma odasındaki gaz sobasında ona tost hazırlamam gerekiyordu.

Biz köleler cinsel tacizden de muaf değildik. Dört farklı sefer, benden yaşça büyük, çok daha iri ve güçlü çocukların gece ziyaretlerini defetmek zorunda kaldım. Sanırım onları bunu yapmaya iten dış dünyadaki bilindik anlamlarıyla ne eşcinsellik ne de pedofiliydi, basitçe okulda kızların olmayışydı. Okulda genel kabul gören bir kanı da, erkeklerin kızsı bir çekiciliği olan diğer erkeklere “âşık” olduğuydu. Ben de yine, tek gerçek hasarı yararsız dedikodularla zamanı (epey) boşa harcamak olan bu söylenilerin kurbanlarından biriydim.

Chafyn Grove’dan sonra Oundle’la ilgili birçok şey göz korkutucuydu. Sabah dualarının yapıldığı Büyük Salon’daki ilk günümde, yeni gelen çocukların yerleri henüz belli olmadığından, bulabildiğimiz boş sandalyelere oturmamız gerekiyordu. Bir tane buldum ve yanındaki sandalyede oturan büyük çocuğa çekine çekine sandalyenin boş olup olmadığını sordum. Buz gibi kibar sesiyle “Gördüğüm kadarıyla boş” dediğinde kendimi küçücük hissetmiştim. Chafyn Grove’un tiz sesli korusu ve ayak-pompasıyla çalışan küçük orgundan sonra, Oundle’daki gürleyen devasa orgun eşlik ettiği kükreme sesleri tüyler ürperticiydi. Siyah MA cüppesi içinde, düşük omuzlu okul müdürü Gus Stainforth, Gallows’dan farklı bir şekilde olsa da hayli ürkütücüydü. Okulun üçüncü haftasında, genizden gelen sesiyle bize “dönemin belini kırmamızı” tembihlemişti. Bense bırakın dönemin belini kırma-yı, herhangi bir şeyin beli nasıl kırılır bilmiyordum.

4Bı’daki sınıf öğretmenim, Snappy Priestman, tepesinin attığı (nadir) zamanlar haricinde yumuşak, kültürlü, nazık ve uygar biriydi. Hatta öfkeye kapılışında bile, garip bir efendilik olurdu. Derslerinden birinde, bir çocuğu yaramazlık yaparken yakaladı. Geçici bir sessizlikten sonra, sanki kendi iç dünyasını izleyen objektif bir gözlemciymiş gibi oldukça sakin bir şekilde konuşarak bizi artmakta olan öfkesine dair sözlü olarak uyarmıştı:

Aman Tanrım. Yok, daha fazla tutamayacağım. Çile-
den çıkmak üzereyim. Sıralarınızın altına girin. Sizi
uyarıyorum. Geliyor. Sıralarınızın altına girin.

Sesi istikrarlı bir şekilde artarken yüzü de git gide kızarıyordu. Sonunda ulaşabildiği uzaklıktaki her şeyi, tebeşir, mürekkep şi-

şesi, kitap, tahta silgisi, ne varsa olabildiğince sert bir şekilde onu kızdırana fırlattı. Ertesi gün ise tüm sempatikliğiyle aynı çocuktan öz ama cana yakın bir şekilde özür dilemişti. Dayanma sınırlarının ötesinde tahrik edilmiş kibar bir beyefendiydi, onun mesleğinde kim olsa bu kadar kışkırtılma karşısında sinirlenmezdi ki? Hatta benim mesleğimde bile?

Snappy bize Shakespeare okutmuş ve bu yüce dehayı ilk kez takdir etmeme vesile olmuştu. Henry IV'ü (her iki kısmını da) ve Henry V'i oynamıştık. Tahta erken çıktığı için Hal'ı azarlayan ölüm döşegindeki Henry IV'ü Snappy oynamıştı. Gal (Williams) ve İrlanda (Rumary: "Oh, Rumary, sen bir hazinesin") aksanı yapabilen bir gönüllü istemişti. Snappy bize Kipling de okumuştı ve Baş Mühendis M'Andrew'in ilahisini övgüye değer bir İskoç aksanıyla okumuştı.

Aynı yıldaki matematik öğretmenimiz Froust, baş dönmesi nöbetlerinden muzdaripti. Bir keresinde o sınıfa gelmeden önce tavandan sarkan tüm ışıkları ileri geri sallamış, sınıfa girdiğinde biz de ışıklarla birlikte sallanmaya başlamıştık. Sonrasında ne olduğunu hatırlamıyorum. Belki vicdan azabı, bu anıyı zihnimden uzaklaştırmıştır. Ya da belki de bu, başkalarının yapılmış okul çağı efsanelerinden birine dayanan yalancı bir anıdır. Her halükarda, şimdi bunu çocukların esef edilecek zalimliklerine bir diğer örnek olarak görüyorum, okul hatıralarımda tekrar tekrar karşıma çıkan bir tema...

İşlerin bizim planladığımız gibi gitmediği de oluyordu. Bir keresinde 4B1 fizik öğretmeni Bufty hastalanınca derse daha kıdemli bir öğretmen olan Bunjy girmişti. Konularda Boyle Kanunu'na kadar ilerlediğimizi öğrendikten sonra dersi anlatmaya başlamıştı. İsimlerimizi öğrenmek için vakti olmadığından bizi numaralarla etiketlemişti. Kısa, düşük omuzlu, yaşlı ve gözleri o zamana kadar ve o zamandan beri karşılaştığım herkesten daha bozuk olan bu adamın şakalarımız için kolay lokma olacağını düşünmüştük. Yaramazlıklarımızın pek farkında değil gibi gözüküyordu. Ama yanıliyorduk. Dersin sonunda Bunjy usulca hepimizi o öğleden sonra cezaya bıraktığını duyurdu. Öğleden sonra başlarımız önde sınıfa geri döndük ve defterlerimizde yeni bir sayfa açarak şunları yazmamız söylendi: "4B1 Sınıfı için Ek Ders. Dersin Amacı: 4B1'e terbiye ve Boyle Kanunu'nu

öğretmek". Bu anının sahte olmadığından eminim, bilhassa Boyle Kanunu'nu hiç unutmadım.

Öğretmenlerimizden birinin (takma adıyla seslenmemize izin veren tek kişi) güzel çocuklara zaafı bulunuyordu. Bildiğimiz kadarıyla hiçbir zaman, sınıfta kolunu omuzlarına dolanmanın ve müstehcen imalarda bulunmanın ötesine geçmese de, bugün bu kadarı da başının polisle ve kızgın infazcılarla derde girmesine yeterli olurdu.

Benzeri birçok diğer okul gibi Oundle'da da öğrenciler topluluklara bölünmüştü. Her çocuk bu topluluklara ait on bir yurttan birinde yaşar, yemek yerd ve ondan tüm rekabetçi uğraşlarda topluluğuna sadakatle bağlı olması beklenirdi. Benimkisi Laundimer'di. Diğerlerinde durum nasıldı bilmiyorum, çünkü diğer yurtları ziyaret etmemiz istenmezdi, ama hemen hepsi benzer olsa gerek. İlginçtir ki, zihinlerimizde her bir topluluğun bir "karakteri" olduğunu düşünme eğilimindeydik ve istemsizce o karakteri ilgili topluluğa ait çocuklara da atfediyorduk. Bu "karakter" meselesi o kadar bulanıktı ki, herhangi birini anlatmaya kalksam anlatamam. Bu öznel olarak "hissedilebilecek" bir şey. Sanıyorum bu, dünyanın geri kalanında yaygın olarak hüküm süren, örneğin ırkçılık ve tarikatçılık saçmalıklarında ortaya çıktığı üzere, altta yatan o berbat, insani "kabileye" ait olma dürtüsünün nispeten daha masum bir biçimini teşkil ediyordu. İnsanların, bireyleri, birey olarak görmektense mensubu oldukları gruba göre tanımlama eğiliminden bahsediyorum. DeneySEL psikologlar, bu durumun, bireyler rastgele gruplara ayrılıp, t-shirt rengi gibi keyfi seçilmiş kimliklerle etiketlenmeleri halinde bile gerçekleştiğini gösterdiler.

Bu etkiye örnek olması açısından: Ben Oundle'dayken okulda Afrikalı kökenlere sahip tek bir çocuk bulunuyordu. Bana öyle geliyor ki, bu çocuk o zamanlar hiçbir ırkçı muameleye maruz kalmamıştı. Muhtemelen, tek siyah çocuk olduğundan okuldaki hiçbir ırksal gruba ait olarak tanımlanmamıştı. Ama mensubu olduğu topluluğa bağlı olarak tanımlanmıştı. Laxton Evi'ndeki yaşlılarıyla birlikte, bizim için o da benzer karakterdeki "Laxton Evi'ndeki tipler"den biriydi, siyahlığını gördüğümüz bile yoktu. Geriye dönüp bakınca, ne Laxton ne de diğer topluluklarla mantıklı bir şekilde ilişkilendirilebilecek tanımlanabilir belirli bir

karakter özelliği olduğundan şüpheliyim. Bu gözlemim sadece Oundle'daki yaşamın gerçekliği için değil, insan psikolojisindeki, bireyleri bir grup etiketiyle görme şeklindeki genel eğilim için de geçerli.

Laundimer'i evim olarak seçme nedenim, sonradan asılsız olduğu anlaşılacağı üzere, (Amerikalı öğrencilerin "kabul sınaması" dedikleri) kabul töreni geleneği olmayan birkaç evden biri olduğu söylentisiydi. Ama sonunda masanın üzerine çıkıp şarkı söylememiz gerektiği ortaya çıktı. Ben de cırtlak tiz sesimle babamın şarkılarından birini söyledim. Şarkıyı söylemek tam bir çileydi ama korktuğum kadar da kötü değildi.

Oundle'da bireysel zorbalığa pek denk gelmedim ama her yeni gelen çocuğun ilk döneminde bir ya da iki hafta boyunca maruz kaldığı daha biçimselleşmiş bir zorbalık mevcuttu. En azından Laundimer'de durum böyleydi ama diğer evlerde de hemen hemen aynı şeylerin yaşandığını düşünüyorum. Bu, yeni gelen çocuğun ayak işlerine koşulduğu yıldırma haftasıydı. Bu hafta boyunca her şeyden sen sorumlu oluyordun ve tabi eğer herhangi bir şey ters giderse (ki genellikle gidiyordu) sen suçlanıyordun. Ateşi yakmak ve sönmediğinden emin olmak senin görevindi. Yıldırma haftasının cumartesi günü, her işe koşturan şamar oğlanı olarak tüm çalışma odalarını dolaşıp pazar gazeteleri için sipariş alman ve para toplaman gerekiyordu. Sonra pazar sabahı, erkenden kalkıp, şehrin ta öteki ucuna yürüyüp gazeteleri alman, geri taşıman ve tüm çalışma odalarına dağıtman gerekiyordu. Herkesi en çok ilgilendiren işlevin, gün boyunca birçok belirli vakit için, tam zamanında zili çalmaktı: uyanma vakti, yemek vakitleri, yatma vakti vb. Bu da düzgün çalışan hassas bir saatin olması gerektiği anlamına geliyordu. Kendi haftamın sonunda işi kapmıştım ama ilk günüm tam bir felaketti. Bir şekilde, beş dakika uyarı zilinin kahvaltı çanından tamı tamına beş dakika önce çalınması gerektiğini anlamamışım. Büyük çocukların birçoğu, kahvaltı çanından tam beş dakika önce yataktan kalkma alışkanlığı geliştirmişlerdi. Beş dakika, giyinmek ve el yüz yıkamak için uzun bir zaman olmadığından zamanlama kritikti. İlk günümde beş dakika zilini çaldıktan yaklaşık yarım dakika sonra aheste aheste gidip kahvaltı çanını çalmıştım. Önce bir şaşkınlık hüküm sürdü, sonra bunu kızgın söylenmeler takip etti.

Getir götür işleri ve uşaklık görevleri o kadar çoktu ki, biz yeni çocukların bırakın “dönemin belini kırmayı” derslerimizde herhangi bir şey yapabiliyor olması bile mucizeydi. Uşaklık uygulaması, günümüzde bildiğim kadarıyla tüm İngiltere okullarından kaldırıldı. Ama ben hala en başta neden müsaade edildiğine dahi anlam veremiyorum. 19. yy’da, bu uygulamanın bir çeşit eğitimsel değeri olduğuna dair garip bir inanç vardı. Belki de bu kadar uzun süre yürürlükte kalmasının bir nedeni de “ben çektim, sen neden çekmeyesin?” mantığı olabilir, bu zihniyet hala Britanya’daki pratisyen hekimlerin en büyük dertlerinden biri.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, kekelemem Oundle’daki ilk dönemlerimde geri döndü. D ve T gibi sessizleri çıkarmakta zorlanıyordum ve şanssızlığa bakın ki sıklıkla telaffuz etmek zorunda kaldığım soyadım bunlardan biriyle başlıyordu. Derslerde test olduğumuz zaman doğru yanıtladığımız sorulara artı işareti atardık, sonrasında bunları sayıp not edebilmesi için öğretmene söylememiz gerekirdi. On üzerinden on yaptığımda “dokuz” (*ing. nine*) demeyi alışkanlık haline getirmiştik çünkü “o-o-on” (*ing. ten*) demekten çok daha kolaydı. Askeri lisedeyken, bir ziyaretçi komutan tarafından teftiş edilecektik. Teker teker sıramızdan çıkıp, komutanın önünde hazırola geçip, ismimizi bağırımız, selamımızı vermemiz, geriye dönüp yerimize uygun adım geçmemiz gerekiyordu. “Er Dawkins, komutanım!” demekten ödüm kopuyordu. Geceleri uykum kaçıyordu. Kendi başıma pratik yaparken iyiydi ama tüm alayın önünde bağırımam gerektiğinde ne olacaktı? “Er D-d-d-d-d...”. Sıra bana geldiğinde sorunsuzca atlattım, sadece D’den önce uzun tereddütlü bir duraklamadan sonra...

Askeri okul tam olarak zorunlu sayılmazdı. Onun yerine erkek izcilere katılmak mümkündü. Diğer bir seçenek de Boggy Cartwright ile tarla sürmekti. Önceki kitaplarımdan birinde Bay Cartwright’ı “dobra dobra konuşan ve elinden kazması düşmeyen çalı kaşlı fevkalade bir adam” olarak tasvir etmiştim. İş bize Almanca öğretmek olsa da, aslında bize sakın taşra aksanıyla öğrettiği, gerçekçi tarımsal eko-bilgelikti. Tahtasında daima “Ekoloji” yazardı ve eğer o bakmazken biri silecek olursa tek kelime etmeden derhal geri yazardı. Tahtaya Almanca yazarken eğer bir cümle “Ekoloji”nin üzerine denk gelecek

olursa, etrafından dolaştırırdı. Bir keresinde çocuklardan birini P.G.Wodehouse okurken yakalamış ve sinirle kitabı ikiye yırtıvermişti. Belli ki Daily Mirror'dan Cassandra tarafından gayretli bir şekilde büyütülen, Wodehouse'un savaş sırasında Alman işbirlikçisi olduğu iftirasına inanmıştı. Ancak Bay Cartwright hikâyeyi, Cassandra'nın iftirasından bile fazla çarpıtıyordu. "Wodehouse bir keresinde Alman bir albayı merdivenlerden aşağı iteleme fırsatı yakalamış ama yapmamış". Kulağa öfkeli bir adammış gibi geliyor ama hiç değildi. Tabi aşırı tahrik edilmediği sürece ve ilginç bir şekilde P.G.Wodehouse bunu başaramamış görünüyor. Ekolojik acayiplikleri zamanının ilerisinde, yavaş konuşan ve tam anlamıyla ayakları yere basan çok harika, çok orjinal bir karakterdi.

Bu iki yoldan birini kullanarak askeri okuldan kaçacak kadar uyanık olamamıştım. Muhtemelen dönemdaşlarım tarafından fazla etkilenmiştim, ki bu zaten Oundle'daki hayatımın özeti diyebilirim. Sonunda askeri eğitimin en kötü yanlarından, bandocu bir astsubay tarafından yönetilen bando takımına girerek sıyrılabilirdim, önce klarnet sonra da saksafon çaldım. Elbette bandoda olmak bizi asker botlarımızı cilalamak, kemerlerimizi katlamak ve pirinç rütbelerimizi parlatmak gibi haftalık görevlerimizden alıkoymuyordu. Ayrıca yılda bir kere askeri kampa da gitmemiz gerekiyordu. Kampta alayla birlikte koğuşlarda kalıyor, uzun yürüyüşlere çıkıyor, antika Lee-Enfield tüfeklerimizin manevra hartucuyla yalandan savaşlar düzenliyorduk. Hedeflere gerçek mermi attığımız da oluyordu ve benim birliğimden bir çocuk yanlışlıkla emir subayını bacağının etli kısmından vurmuştu. Biz hala elimizde makinalı tüfeklerimiz, dehşet içinde bakarken, o yere düşer düşmez bir sigara yakmıştı.

Leicester kışlasına yaptığımız seyahatlerden birinde, kocaman kızıl bıyıkları vaksle burulu gerçek bir başçavuşla karşılaşmıştık. "Tüfeeeeek omza" veya "Selaaaam dur" diye kükrerdi. Her seferinde ilk kelimeyi pes bir sesle uzatarak, ikincisini ise kesik ve komik derecede tiz bir çığlıkla söylerdi. Kahkahamızı, Monty Python'un "Biggus Dickus" sahnesindeki askerler gibi, burnumuzdan sesler çıkararak bastırmamız gerekirdi.

A Sertifikası denen, ordu müfredatını ezberlemeye dayalı bir sınavı geçmemiz gerekiyordu. Zekâyı ve girişkenliği uzaktan da

olsa andıracak her türlü özelliği baskılamak için tasarlanmış bir testti (er rütbesindekilerde yararlı hiçbir şeye değer verilmezdi): “Ordugahta kaç tip ağaç bulunuyor?”

Okul çağındaki çocuklarda arkadaşlardan çok fazla etkilenildiği herkesçe malum. Ben ve arkadaşlarımın birçoğu bu durumdan son derece muzdariptik. Her ne yapıyorsak bunu akran baskısıyla yapıyorduk. Arkadaşlarımız, özellikle de aramızdaki nüfuzlu doğal liderler tarafından kabul edilmek istiyorduk ve Oundle’daki son yılıma kadar akranlarımdan değer ve inançlar sistemi, entelektüellik karşıtlığı üzerine kuruluydu. Gerçekte çalıştığından daha az çalışıyor gibi yapman gerekiyordu. Doğal yeteneğe saygı duyuluyordu ama çalışkanlığa değil. Spor alanında da bu böyleydi. Sporculara, her türlü, okumuş kimselerden daha çok hayranlık duyulurdu. Ama bir de çalışmadan sporda başarılı oluyorsanız daha iyisi yoktu. Neden doğal yetenek çalışarak kazanılandan daha çok beğeniliyordu? Tam tersi olması gerekmez mi? Evrimsel psikologların bu konuda söyleyecek ilginç şeyleri olabilir.

Ya kaçırılan onca fırsata ne demeli! Katılsaydım faydasını görebileceğim bir sürü heyecan verici kulüp ve topluluk vardı. Teleskobu olan bir gözlemevi vardı (belki de eski öğrencilerden birinin hediyesiydi) ama ben yanına bile gitmedim. Neden? Gerçek bir teleskopla bilgili bir astronomu dinleme imkânım olsa, şimdi bayıla bayıla giderdim. Bazen okul çağının ergenlerde boşa harcanmayacak kadar güzel olduğunu düşünüyorum. Belki de fedakâr öğretmenler, kıymet bilmez sıpalar yerine, takdir edecek kadar olgun öğrencilere ders vermeli.

Oundle’daki atölyelerde kaçırdığım en büyük fırsatsa, babamın beni oraya göndermesindeki başlıca nedendi. Ama bu tamamen benim suçum değil. Sanderson’ın eşsiz zorunlu atölye haftası fikri hala tastamam yürürlükteydi ve atölyeler çok iyi donanımlıydı. Taş motoru, freze tezgâhı gibi dış dünyada kolay kolay denk gelemeyeceğimiz ileri düzey makinaları kullanmayı öğrenmiştik. Öğrenmediğimiz şeyse tam olarak babamın iyi olduğu şeydi: doğaçlama yapmak, tasarlamak, çalıştırmak, üstesinden gelmek, elde ne varsa (babam söz konusu olduğunda bu genellikle sicim ve eski püskü demir parçaları olurdu) ondan yaratmak...

Oundle atölyelerinde yaptığımız ilk şey mihengir olmuştuk. Bize mihengirin ne olduğu bile anlatılmamıştı. Eğitimcilerimiz ne dediyse aynen kopyalamıştık. Önce yapmak istediğimiz metal nesne için tahta bir kalıp hazırladık. Kalıbı dökümhaneye götürüp etrafına yapışkan kum sıvadık. Koruyucu gözlüklerimizi kuşanıp, akkor halindeki potadan kalıba eriyik alüminyum dökmeye yardım ettik. Soğuyan metali kumdan ayırıp, törpülemek, delmek ve son halini vermek için metal atölyesine götürdük. Sonra da ne bir doğaçlama ne bir yaratıcılık kullanmadan yaptığımız bitmiş haldeki mihengiri, hala ne olduğu hakkında hiçbir fikrimiz olmadan, evimize götürdük. Fabrikada toplu üretim yapan işçilerden bir farkımız yoktu.

Problemin bir kısmı gerçekten de eğitimcilerimizin öğretmen değil, (tahminim o ki) fabrika ustalarından veya şeflerinden devşirme olmasından kaynaklanıyor olabilir. Bize genel olarak becerilerimizi nasıl geliştirebileceğimizden ziyade, nesneleri yapmayı öğretiyorlardı. Aynı sorunla Banbury'de profesyonel sürüş dersleri almaya başladığımda da karşılaştım. Kursta bana Banbury'deki belirli bir köşeyi nasıl geri geri almam gerektiği öğretilmişti çünkü bu köşe sınavı yapan eğitmenin favori köşesiydi: “Lamba direği arka cam ile aynı hizaya gelene kadar bekle ve sonra sert bir şekilde direksiyonu döndür.”

Oundle atölyelerinde, Sanderson geleneğinden kısmen faydalandığım tek istisna, metal atölyesinin köşesinde demir ocağına bakan yaşlı emekli bir nalbant sayesindeydi. “Fabrika üretimi”nden kaçıp bu nazik, küçük, gözlüklü, yaşlı adama çıraklık etmeye başladım. Bana demirciliğin geleneksel zanaatlarını ve bir de asetilen kaynağı yapmayı öğretmişti. Annem o zaman yaptığım, kıvrımlı ayaklığında duran soba maşasını hala kullanır. Ama yaşlı nalbantla dahi, yaratıcı becerikliliğimi geliştirmekten ziyade hemen hemen her zaman bana söyleneni yapıyordum.

Kötü bir işçi aletlerini suçlarmış (ve ustalarını). Belirlenen hafta dışında atölyelerin yanına bile uğramamam kesinlikle benim hatamdı. Akşamları gidip kendi tasarladığım bir şeyleri yapma fırsatını değerlendirmedim. Tıpkı yıldızlara bakmak için gözlemine gitmediğim gibi. Boş zamanlarımdan çoğunu arkadaşlarımdan yaptığım gibi tembellik ederek, sobada tost hazırlayarak ve Elvis Presley dinleyerek geçiriyordum. Bir de gerçek müzik yap-

maktansa oyalanıp durduğum enstrümanlarım vardı. Boşa harcanıp giden bir ilk yıl. Kaçan zar zor edinilmiş fırsatların neredeyse trajik öyküsü... Tekrarlayayım, okul ergenlere fazla olabilir mi?

Yine de Oundle'ın ilham veren genç hayvanbilimi öğretmeni Ioan Thomas tarafından yürütülen arıcılık kulübüne katılmıştım. Balmumu ve dumanın kokusu hala mutlu anılarımı canlandırır. Oldukça sık sokulmama rağmen mutlu anılar... Bir kere (biraz gururla söyleyebilirim ki) arıyı hemen kovalamak yerine, yavaş yavaş dans ederek iğnesini söküşünü dikkatlice izlemiştim. Bal arılarının iğnesi, yaban arılarının aksine, dikenlidir. Bir arı bir memeliyi soktuğu zaman bu dikenler, iğnenin deriye saplanmasına neden olur. Eğer arıyı savuşturacak olursanız, iğnesi arının bazı hayati iç organlarını da beraberinde götürmek suretiyle arkada kalır. Evrimsel olarak bakarsak, işçi arı burada kovanın güvenliği için (daha doğrusu, onu böyle davranmaya programlayan kraliçe ve erkek arılardaki gen kopyaları için) kendi hayatını feda ederek özgeci bir davranış sergiliyor. Arı ölürken, iğnesi kurbanında kalır ve zehir bezleri zehir pompalamaya ve söz konusu kovan yağmacısını caydırmada etkili olmaya devam eder. Evrimsel açıdan bu son derece mantıklıdır ve bu konuya *Gen Bencildir* bölümünde geri döneceğim. İşçi arı kısır olduğundan kendi gen kopyalarını sonraki nesillere aktarma şansı yoktur, dolayısıyla onları kraliçe arı ve kovandaki kısır olmayan diğer arılar aracılığıyla aktarır. Elimdeki işçi arının kendisini sökmesine izin verdiğimde, ben de ona karşı özgeci davranmış oldum ama benimki daha ziyade meraktandı: Bay Thomas'dan duyduğum süreci ilk elden kendim gözlemlemek istemiştim.

Ioan Thomas'dan daha önceki yayınlarımda da bahsetmiştim. On dört yaşımdayken ondan aldığım ilk ders ilham vericiydi. Detayları hatırlamıyorum ama daha sonra *Gökkuşağını Çözmek*'te yakalamak için uğraştığım, şimdi "gerçeğin şiiri olarak bilim" olarak adlandırabileceğim havayı bana aksettirmişti. Thomas, Sanderson'a duyduğu hayranlık sebebiyle, onunla tanışabilmek için çok geç olsa da, çok genç yaşta öğretmen olarak Oundle'a gelmişti. Onun yerine Sanderson'ın halefi Kenneth Fisher ile tanışmış. Bize Sanderson ruhunun yaşamaya devam ettiğine dair bir hikâye anlatmıştı. 2002'de Oundle'da verdiğim açılış konuşmasında tekrar ettiğim hikâye şöyle:

Kapı çalınıp küçük bir çocuk içeri girdiğinde, Kenneth Fisher bir toplantıyı yönetmektedir: “Efendim, nehrin aşağısında kara sumrular var.” Fisher toplanmış haldeki komiteye kararlı bir şekilde “Bu bekleyebilir” der. Koltuğundan kalkıp kapının arkasındaki dürbününü alır ve küçük kuşbilimciyle birlikte bisiklete atlayıp nehre gider. İnsan Sanderson’ın al yanaklı sevecen hayaletini, onların yollarını aydınlatırken hayal etmeden edemiyor. İşte eğitim budur, istatistik tablolarınızın, doldurduğunuz ders programlarınızın ve bitmek bilmeyen sınavlarınızın canı cehenneme...

Sanderson’ın ölümünden 35 yıl kadar sonra, durgun tatlı suların müdavimi *Hydra*’larla ilgili bir dersimi hatırlıyorum. Bay Thomas bizden birine: “Hangi hayvan *Hydra*’yı yer?” diye sormuştu. Çocuk bir tahminde bulunduktan sonra Bay Thomas ne düşündüğünü belli etmeden hemen onun yanındaki çocuğa sormuştu. Giderek artan bir heyecanla, bizlere tek tek isimlerimizle hitap ederek sınıftaki herkesi dolaştı: “Hangi hayvan *Hydra*’yı yer? Hangi hayvan *Hydra*’yı yer?” Ve teker teker hepimiz bir tahminde bulunduk. Sınıftaki son çocuğa yaklaşırken artık hepimiz doğru cevap için sabırsızlanmıştık “Hocam hocam, hangi hayvan?” Ortalığın çıt çıkmayana kadar sessizleşmesini bekleyen Bay Thomas, yavaşça, tane tane ve her kelimededen sonra durarak konuşmaya başlamıştı:

“Bilmiyorum ...” (Kreşendo) “Bilmiyorum...” (Molto kreşendo) “Ve Bay Coulson’ın bildiğini de sanmıyorum (Fortissimo) “Bay Coulson! Bay Coulson!”

Yan sınıfın kapısını aniden açarak, kıdemli meslektaşının dersini dramatik bir biçimde böldü. “Bay Coulson, hangi hayvan *Hydra*’yı yer biliyor musunuz?” Birbirlerine göz kırıp kırmadıklarını bilmiyorum ama Bay Coulson kendine düşen kısmı gayet güzel oynadı: o da bilmiyordu. Sanderson’ın babacan gölgesi yine köşeden kıkırdıyordu. Hiçbirimiz o derisi unutmadık. Gerçeklerin kendisi değil, onları nasıl keşfettiğin ve keşfetmek için nasıl düşündüğündü

önemli olan. Bugünün değerlendirme manyaklığına kapılmış sınav odaklı kültüründen çok daha farklı olarak gerçek anlamda eğitim budur.

Bu iki olayda çoktan ölmüş bir müdürün hayaletini fantastik bir şekilde hikâyeye karıştırmam, bir bakıma benim de doğaüstücü sayılabileceğim iddialarını gündeme getirdi. Elbette öyle bir şey yok. Böylesine bir imgeleme belki de şairane olarak adlandırılabilir. Mecazi olduğu açık bir şekilde anlaşıldığı sürece bu şekilde kullanımda sorun yok. Umarım bu her iki kullanımdaki bağlam yanlış anlaşılmalara mahal vermeyecek kadar açıktır. Problem, (özellikle de) ilahiyatçılar bu mecazi dili ne yaptıklarını fark etmeden ve hatta mecaz ve gerçek arasındaki ayrımın farkında olmadan şöyle kullandıklarında ortaya çıkıyor: “Önemli olan, İsa’nın beş bin kişiyi gerçekten doyurup doyurmamış olması değil. Önemli olan bu hikâyenin ana fikrinin bize ne anlattığı.” İşin aslı, hikâyenin gerçek olup olmaması da önemli çünkü milyonlarca inançlı insan İncil’in kelimesi kelimesine doğru olduğuna inanıyor. Hiçbir okuyucumun, benim Sanderson’ın gerçekten de Bay Thomas’ın dersinde köşede durduğuna inandığını düşünmediğini umuyorum ve buna güveniyorum.

Hydra dersimiz biraz utanç verici bir hikâyeye de sahne olmuştu, açıklayıcı olduğu için anlatayım. Bay Thomas bize, hiç daha önce *Hydra* görüp görmediğimizi sormuştu. Sanırım el kaldıran tek çocuk bendim. Babamın eski bir pirinç mikroskobu vardı ve birkaç yıl evvel onunla, çok kez büyütülmüş gölet yaşamına bakarak güzel birkaç gün geçirmiştik: çoğunlukla *Cyclops*, *Daphnia* ve *Cypris* gibi kabuklular ve bir de *Hydra*. Yavaşça salınan, neredeyse bitkimsi *Hydra*’yı, aktif bir biçimde bacaklarını oynatan kabuklulara kıyasla biraz sıkıcı bulmuştum. *Hydra* o hatırlanası günün en az heyecan verici anıydı ve sanırım o derste Bay Thomas’ın *Hydra*’ya verdiği onca alakayı züppe bir şekilde küçümsemiştim. Bay Thomas bana *Hydra* ile önceki karşılaşmanın detaylarını sorduğunda da: “Bu tip hayvanların hepsini gördüm” demiştim. Elbette Bay Thomas için *Cyclops*, *Daphnia* ve *Cypris*, *Hydra* ile aynı tipte hayvanlar değillerdi. Ama benim için aynıydılar çünkü babamla hepsini aynı gün görmüştüm ve hepsini aynı kefeye koymuştum. Bay Thomas benim gerçekten *Hydra*

görüp görmediğimden bile şüphe etmiş olsa gerek beni yakın sorguya çekmişti. Maalesef bu bende tam aksi bir etkiye neden oldu. Belki de onun sorguya çekişini, beni “tüm bu tip hayvanlarla” tanıştıran ve onların Latince isimlerini öğreten babama bir çeşit saygısızlık olarak algılamıştım. İnatla, net ve tartışmasız (ve haklı) bir şekilde gerçekten de bir *Hydra* gördüğümü açıklamak yerine, onu diğer “tüm bu tip hayvanlardan” ayırmayı reddettiğimi hatırlıyorum. Hatırlaması utanç verici bir anı. Açıklayıcı mı? Bilmem, belki de... Belki de ebeveynlerimle ilgili, ister bir Ferguson marka traktör (“Pis eski Fordson!”) olsun, ister Jersey ineği (“Alaca inekler süt vermezler, su verirler”), her şeye duyduğum güçlü bağlılıkla bir alakası olabilir.

Bay Thompson’ın beni arıcılıkla tanıştırtmasının ardından, babamın tuhaf eski okul arkadaşı Hugh Corley’nin de bana bir kovan hediye etmesiyle okul tatillerinde de bu hobiye devam etme şansım olmuştu. Arılarım son derece uysal bir cinsti ve abartısız, hiç sokmuyorlardı. Onlarla maske veya eldiven olmadan çalışmaya alışmıştım. Neyazık ki daha sonra komşu tarladan rüzgârla taşınan bir ilaç nedeniyle zehirlendiler. Tutkulu organik çiftçi ve ilk eko-savaşçılardan biri olan Bay Corley küplere binmiş ve bana yeni bir kovan vermişti. Maalesef bu seferkiler, diğerlerinin tam tersi olarak (şüphesiz genetik farklılıklarından ötürü) hareket eden her şeyi sokan cinstendi. O günlerde bu sokulmalara kötü tepki vermiyordum. Ama çocukluğumdaki bu sokulmalar, beni ilerleyen yıllarda arı sokmalarına hassaslaştırmış olabilir mi merak ediyorum. Yetişkinliğimde, biri kırklı öbürü ellili yaşlarımda olmak üzere iki kez sokuldum. Her iki seferde de, vücudum aktif bir arıcıyken vermediği ilginç tepkiler verdi. Bir gözüm o kadar şişiyordu ki etrafı güçlükle görebiliyordum. Sokmaların birinin elimden birinin de ayağımdan olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, neden gözümün şiştiğine anlam veremiyorum. Bir de, neden sadece bir göz?

Bay Thomas ile arıcılık haricinde, sanırım Oundle’daki kısmen yapıcı diğer bir uğraşım da enstrüman çalmaktı. Müzik Okulu’nda epey zaman geçirdim ama itiraf etmeliyim ki orada da boşa harcadığım fırsatların haddi hesabı yoktu. Küçüklükten beri, her türlü enstrüman beni mıknaş gibi kendine çekerd, vitrinlerinde kemanlar veya trompetler veya obualar bulunan

dükkanlardan çekiştirilerek uzaklaştırılmam gerekirdi. Hatta bugün bile, bir bahçe partisinde ya da düğünde ne zaman bir yaylı çalgılar dörtlüsü veya caz grubu görsem sosyal vazifelerimi unuttur müzisyenlerin etrafında dört dönerim, parmaklarını izler, aralarda onlarla enstrümanları hakkında laflarım. Ne ilk eşim Marian gibi mükemmel bir sesim var ne de herhangi bir melodiye uyumlu besteler doğaçlayabilen şimdiki eşim Lalla gibi harmonik algım güçlü. Ama doğal bir melodik kabiliyetim var, yani herhangi bir ezgiyi, şarkı söyler veya ıslık çalar gibi kolaylıkla enstrümanda çalabiliyorum. Bunu söylemekten gurur duyuyorum ama Müzik Okulu'ndayken hobilerimden biri bana ait olmayan enstrümanları izinsiz bir şekilde alıp çalmayı öğrenmeye çalışmaktı. Bir keresinde büyük çocuklardan birinin pahalı trombonunu çalarken yakalanmış, sonrasında da trombon hasarlı bir şekilde bulunduğu için başım derde girmişti. Hasarı ben vermemiştim ama suçlanan ben olmuştum (trombonun sahibi tarafından değil gerçi, o oldukça nazikti).

Daha sonra mahir yeteneğimin bir lütuftan ziyade bir lanet olduğu ortaya çıktı, en azından tembel bir çocuk olduğum için öyle oldu denebilir. Kulaktan çalmak benim için o kadar kolaydı ki, nota okumak veya yaratıcı bir şekilde doğaçlama yapmak gibi önemli beceriler geliştirmeyi ihmal ettim. Hatta durum tembellikten de vahimdi. Bir süre züppe bir şekilde nota okuması “gereken” müzisyenlere tepeden baktım. Doğaçlamanın daha üstün bir beceri olduğunu düşünüyordum. Ama görünen o ki doğaçlamada da pekiyi değildim. Okulun caz kulübüne katılmaya davet edildiğimde, ezgileri hatasız bir şekilde çalabildiğim ama ezgiler üzerine doğaçlama yapmakta kesinlikle yeteneksiz olduğum ortaya çıktı. Gam pratiği yapmakta da epey ihmalkârdım. Ama bunun için ufak da olsa bir bahanem var: kimse bana gamların ne işe yaradığını açıklamamıştı. Şimdi yetişkin bir bilimci olarak geriye dönüp bakınca bağlantıları kurabiliyorum. Gamları çalıştıkça anahtarlarla çok rahat olabiliyorsunuz, böylelikle dizinin başındaki diyez ve bemolleri gördüğünüzde parmaklarınız kendiliğinden rahat bir şekilde o anahtarda çalabiliyor.

Müzik Okulu'nda enstrüman çalmaktan ziyade oyalanıyordum. Klarnet ve saksafonda nota okumayı yeterli düzeye öğrenebilmiştim. Ama (eşzamanlı olarak birden fazla nota çalmanız

gereken) piyanoda dayanılmaz derecede yavaşım, tıpkı okumayı öğrenen ve tüm cümleyi bir kerede akıcı bir şekilde okumak yerine kelimeleri, harfleri tek tek çıkararak güç bela çözmeye çalışan bir çocuk gibi... Doğuştan gelen melodik kabiliyetimi fark eden nazik piyano öğretmenim Bay Davidson, kendime sol el akorlarıyla eşlik edebilmem için bazı basit kurallar öğretmişti. Bunları çabucak kapsam da, sadece C majör ve A minör (siyah tuşların en az olduğu) akorlarda uygulayabiliyordum ve (her ne kadar tecrübesiz kulaklar istek parçaları derhal çalabilme kabiliyetimden etkilenseler de) sol el akor basma stilim son derece tekdüze oluyordu.

Çok güçlü olmasa da gerçek ve saf bir soprano sese sahiptim ve hemen Oundle'ın şapelindeki küçük ama seçkin Chancel Korosuna alınmışım. Bu koroda çok eğlenmişim, müzik öğretmeni Bay Miller'in yönetiminde geçen düzenli provalar haftamın en önemli etkinliği idi. Bu koro, bence tipik bir İngiliz katedral korusu ile boy ölçüşebilecek derecede iyi bir koroydu. Ama "r" harflerini yarım yuvarlamadan söylememizin (en azından benim önyargılı kulaklarım için) koral vokallerin çoğunu mahvettiğini eklemeyemeyceğim.

Her pazar, Stanford'dan veya Brahms'dan veya Mozart'dan veya Parry'den veya John Ireland'dan ya da Tallis veya Byrd veya Boyce gibi daha erken bestecilerden bir ilahi söyledik. Şefimiz yoktu ama arka sıranın iki ucundaki iki bas, birbirlerine dönük durarak baş hareketleriyle bu rolü yerine getirirlerdi. Bu baslardan biri olan C.E.S.Patrick'in (muhtemelen eğitilmediğinden bozulmamış) olağanüstü bir sesi vardı. Onunla hiç konuşmadım (diğer evlerdeki büyük çocuklarla karşılaşmıyorduk) ama bir başka üstün yetenekli müzisyen Donald Payne'in yönetimindeki Erkek Sesler Korosu'nun yıldızı olarak o benim kahramanımdı. Ne yazık ki Erkek Sesler Korosu'na hiç davet edilmedim. Sesim kırıldıktan sonra, hem kalitesi hem de perdesi düştü.

Oundle'ın, yine Sanderson tarafından başlatılmış, bir geleneği vardı: tüm okulu yılda bir kez oratoryoda buluşturmak. Müzik seçimi dönüşümlü yapıldı, böylece okuldaki herkes beş yılı boyunca en az bir kez Handel'in *Messiah*'ını ve Bach'ın B Minor Ayini'ni tecrübe etmiş olurdu. Ara yıllardaki parçalar ise çeşitliydi. Benim ilk dönemimde Bach'ın *Sleepers Wake* kantatasını

ve Haydn'ın İmparatorluk Ayini'ni yapmıştık. Her ikisine de bayılmıştım, özellikle, orkestranın yükselen kontrpuan melodisine karşı vokaller için zekice kurgulanmış olan yavaş korallıyla Bach'inkine... Daha önce hiç tatmadığım büyüleyici bir tecrübeydi. Her sabah, dualardan sonraki beş dakika boyunca, Bay Miller uzun-ince endamıyla canlı bir şekilde öne çıkar ve büyük temsil günü gelene kadar tüm okula azar azar prova yaptırırdı. Londra'dan profesyonel solo performans sanatçıları gelirdi: uzun elbiseleriyle büyüleyici soprano ve kontraltolar, kusursuz fraklarıyla tenör ve baslar... Bay Miller onlara büyük bir hürmetle davranırdı. Korodan olmayanların kükreme sesleri karşısında ne düşündüklerini allah bilir. Ama benim genç amatör kanatimce, solo performans sanatçılarından hiçbirisi Erkek Sesler Korosu'ndan C.E.S.Patrick'in eline su dökemezdi.

İngiliz devlet okullarındaki atmosferi, yaşadığım o dönemdeki halleriyle tasvir etmek kolay değil. Lindsay Anderson, filmi *If*'de bunu yakalamayı başarmış. Filmin sonundaki katliam sahnesini kastetmiyorum elbette, o kısmı abartılmış. Üzerlerinde nakışlı yelekleri, ellerinde kamçıyla dolaşan sınıf başkanları daha önceden vardıysa da benim zamanımda olmadıklarından eminim. Aslına bakarsanız Oundle'dayken tanıdığım hiç kimse'nin dövüldüğünü duymadım, sadece yakın geçmişte (kurbanlardan birinden) böyle bir şeyin gerçekleştiğini duydum.

If, kızların olmadığı bir okulda güzel oğlan çocukları etrafında filizlenmeye başlayan cinselliği de gayet güzel yansıtıyor. Büyük kolalı başlığını takmış hemşire tarafından el feneriyle yapılan kasık kontrolü filmde sadece biraz abartılmıştı. Bizim kontrollerimiz, *If*'teki hemşire gibi şehvetle bakmayan okul doktoru tarafından yapıldı. Mülayim doktorumuz onun gibi rugby sahasının taç çizgisi kenarında dolanıp "Vur! Vur! Vur!" diye de bağırılmazdı. Vaktimizin çoğunu geçirdiğimiz, çalıştığımız, tostları yaktığımız, caz ve Elvis dinlediğimiz çalışma odalarındaki şamata ortamsa, Lindsay Anderson tarafından yine mükemmel bir biçimde yansıtılmış. Ergen iki arkadaşı, köpek yavrularının güreşmesi gibi (ama bu durum özelinde fiziksel değil, kelime kelime evrilmiş özel bir dil kullanarak, garip lakaplarla sözlü sataşmalar şeklinde güreşmeyi kastediyorum) birbirine bağlayan histerik kahkahaları çok güzel yakalamış.

Karakterinin orduyla uzaktan yakından alakası olmamasına rağmen “albay” diye çağırdığımız bir arkadaşımın olması, takma isim evriminin garipliğinin (ve belki de daha genel olarak memetik mutasyonun) bir örneği olabilir. “Albay’ı gördün mü?”. Bu lakabın evrimi şöyle gerçekleşmişti: Yıllar önce, artık okulu bitirmiş olan büyük çocuklardan biri bu arkadaşıma abayı yakmıştı. Bu büyük çocuğun takma adı “Deri” idi (kim bilir bu lakap nerden gelmişti, belki de “sünnet derisi” ile bir bağlantısı vardır ama bu isim ben gelmeden önce bu hale evrilmişti). Böylelikle arkadaşım bu hayranından Deri lakabını devraldı. Deri ise, BBC Radyo’daki Goon Show adlı programda bir Albay’ın ismiyle kafiyeliydi. Ona bu sefer de Albay’ın ismiyle hitap etmeye başladık, daha sonra da sadece “Albay” olarak kaldı. Goon Show’u çok severdik, karakterlerin seslerini taklit etmek için (tıpkı o zamanlar kendisi de benzer bir okulda olan Prens Charles gibi) birbirimizle yarışır, birbirimize Goon lakapları takardık.

Bazı iğrençliklerimize, bugün olsa bir sağlık müfettişi tarafından asla izin verilmezdi. Rugby oynadıktan sonra “duş alırdık”. Sanıyorum bir zamanlar gerçekten orada bir duş varmış ve muhtemelen diğer evlerde hala daha doğru düzgün duşlar bulunuyordu. Ama Laundimer’de duştan geriye sadece dikkörtgen porselen bir küvet kalmıştı. İki çocuğun dizlerini çenelerine kadar çekerek yüzyüze oturabileceği büyüklükteki bu küveti sıcak suyla doldurur, “duşa girmek” için sıraya girerdik. On beş rugby oyuncusundan sonra, su artık su olmaktan çıkar seyrelttik bir çamura dönerdi. İlginç olansa kimsenin son çift olmayı umursamamasıydı. Hatta küveti sırada bekleyenlere bırakmak için acele etmektense, sıcak suda oyalanmaya devam etme avantajı vardı. On dört başka çocuğun çamurlu suyunda banyo yapmak fikrini de, küçücük küvete çıplak başka bir erkekle girmeyi de sorun ettiğimi hiç hatırlamıyorum. Bugün olsa her ikisinden de son derece rahatsızlık duyarım. Sanırım bu da hayatımızın her evresinde aynı kişi olarak kalmadığımızın bir başka örneği.

Oundle, ebeveynlerimin beklentilerini pek karşılamadı. Bana kalırsa yere göğe sığdırılamayan atölyeler bir hayal kırıklığıydı. Rugby takımı çok pohpohlanırken, çalışkanlığa veya zekâyâ ve hatta Sanderson’ın teşvik ettiği diğer özelliklere çok az saygı duyuluyordu. Ama en azından son yılımda, etrafımdaki yaşlılarım

sonunda akla da önem vermeye başlamışlardı. Parlak bir tarih öğretmeni, altıncı sınıflar arasında entelektüel tartışmalara imkân tanıyan Kolokyum adında bir kulüp kurmuştu. Toplantılarımızda ne yaptığımızı hatırlayamıyorum, belki de hevesli lisans öğrencileri gibi makale okumaya bile başlamış olabiliriz. Yine bir o kadar hevesle, toplantıların dışında birbirimizin zekâsını değerlendiriyorduk. John Betjeman'ın yazdığı beyittekinden çok da farklı olmayan suratsız bir züppelikle:

Ortak odamız adeta küçük bir Atina

Lewis hariç: fena biri değil ama onun birinci kalite olduğunu düşünüyor musun?

Son yılımızda, (on yedi yaşındaki) ben ve iki arkadaşım militan seviyede din karşıtı olmuştuk. Şapelde diz çökmeyi reddediyor, kollarımızı kavuşturup dudaklarımızı oynatmadan, mırıldanan eğik başlar denizinde volkanik adalar gibi muhalif bir şekilde dimdik duruyorduk. Anglikanlardan beklenileceği üzere, okuldaki yetkililer gayet makuldüler ve ben şapele gitmeyi hepten reddettiğimde bile hiç yakınmadılar. Ama burada biraz geriye gidip dini inancımı kaybetme sürecimden bahsetmem gerek.

Oundle'a geldiğimde İngiliz Kilisesi'ne kabul edilmişim ve hatta ilk yılımda birkaç kez Şarap ve Ekmek ayinlerine bile katılmışım. Erken kalkıp kilisenin aydınlık avlusunda karatavuk ve ardıç kuşu seslerini dinleyerek dolaşmaktan hoşlanıyor, sonrasında hak edilmiş bir açlıkla kahvaltıya oturmaktan zevk alıyordum. Şair Alfred Noyes (1880-1958) şöyle der: "Dinin temelinde yatan gerçeklerle ilgili ne zaman şüpheye düşsem, tek bir anı tüm bu şüpheleri defetmeye yeter: sabah ayininden dönen babamın yüzündeki aydınlık." Bir yetişkin için son derece vasat bir mantık yürütme şekli ama on dört yaşındaki beni gayet güzel özetliyor.

İlk kez, yaklaşık dokuz yaşımdayken annemden Hristiyanlığın var olan birçok dinden biri olduğunu ve bu dinlerin birbirleriyle çeliştiğini öğrendiğimde peydahlanan eski şüphelerime çok geçmeden geri döndüğümü belirtmekten mutluluk duyarım. Hepsi birden doğru olamayacağına göre, neden sırf şans eseri doğup büyüdüğüm toplumun dinine inanayım? Oundle'dayken

ayinlere gittiğim kısa dönemin ardından Hristiyanlığa dair ne varsa inanmayı bıraktım ve hatta diğer dinlere de küçümseyerek bakmaya başlamıştım. Özellikle “Günah Çıkarma” sırasında “zavallı günahkârlar” olduğumuzu koro halinde mırıldanışımızdaki riyakârlığa katlanamıyordum. Bu kelimelerin (1662’den beri’ olduğu gibi) her hafta tekrar edilmek üzere yazılmış olması gerçeği, bizlerin gelecekte de zavallı günahkârlar olmaktan başka bir halt olmaya niyetimiz olmadığını apaçık bir göstergesiydi. Gerçekten de “günah”a olan saplantı ve Paulcü, herkesin (Aziz Paul’un utanç verici yokluğundan bihaber olduğu) Âdem’den miras günahlarla doğduğu inancı Hristiyanlığın en kötü yanlarından biri.

Ama belirsiz bir çeşit yaratıcının varlığına dair güçlü bir inanç muhafaza etmeye devam ettim. Bunun neredeyse tek nedeni, yaşadığımız dünyadaki güzellik ve görünürdeki tasarımdan büyülenmiş olmamdı. Birçok insan gibi ben de kendimi görünürdeki tasarımın bir tasarımcı gerektirdiği fikrine inandırmıştım. O sıralar bu argümandaki en temel mantık yanlışlığını fark edememiş olduğumu kabul etmekten utanıyorum: Evreni tasarlama kabiliyetindeki herhangi bir tanrının da tasarlanmış olması gerekmiyor mu? Eğer kendinize yoktan bir tasarımcı var edecekseniz, neden aynı mantığı onun yarattığını varsaydığınız şeye de uygulayıp bir bakıma aracıyı aradan çıkarmıyorsunuz? Zaten, doğru olduğunu bildiğimiz, fevkalade güçlü asıl argüman Darwin tarafından ortaya kondu. Darwin’in teorisinin, ilkel basitlikten başlayıp yavaş, aşamalı bir şekilde dudak uçuklatıcı karmaşıklığın ortaya çıkışını açıklamak gibi muazzam bir üstünlüğü vardı.

Ama o dönemler “her şey o kadar güzel ki, mutlaka bir tasarımcısı olmalı” argümanı beni esir almıştı. İnancım, birçok arkadaşım gibi benim de coşkulu bir hayranı olduğum Elvis Presley ile pekişiyordu. Plaklarını çıktıkları anda alırdım: “Heartbreak Hotel”, “Hound Dog”, “Blue Moon”, “All Shook Up”, “Don’t be Cruel”, “Baby I Don’t Care” ve diğer birçoğu... Bu şarkılar aklımda ergenliğimizde siyah noktalarımıza sürdüğümüz merhemin hafif kükürt kokusuyla bağdaşmış. Bir keresinde, babamı farketmeyip evde yalnız olduğumu sanarak bağıra bağıra “Blue Suede Shoes” şarkısını söyleyerek kendimi rezil etmiştim. “You can knock me down / Step on my face / Slander my name / All over the pla-

ce". Bu şarkıda Elvis'i düzgün bir şekilde taklit edebilmek için, bir nevi günümüz rap şarkıcıları gibi kelimeleri aniden keserek telaffuz etmeniz gerekiyordu. Babamı bir çeşit nöbet geçirmediğime ya da Tourette sendromundan muzdarip olmadığımı ikna etmem biraz zaman aldı.

İşte böyle, o sıralar Elvis'e tapıyor ve dinlerden bağımsız yaratıcı bir tanrıya derinden inanıyordum. Bir gün Chipping Norton'daki bir dükkânın vitrininde, Elvis'in, içinde "I Believe" (inanıyorum) isimli bir şarkı olan *Peace in the Valley* albümünü görmemle tüm parçalar bir araya geldi. Donakalmıştım. Elvis de inançlıydı! Heyecandan delirmiş halde dükkâna dalıp albümü aldım. Bir koşu eve gidip plağı zarfından çıkarıp pikaba yerleştirdim. Büyük bir hazla, kahramanımın, ne zaman etrafındaki doğanın güzelliklerini görse tanrıya olan inancının pekiştiğini anlattığı şarkıyı dinledim. Tam olarak benim hislerimi anlatıyordu! Bu muhakkak bana cennetten gönderilmiş bir işaretti. Neden Elvis'in inançlı olduğuna bu kadar şaşırmış olduğumu bilemiyorum. Amerika'nın güneyinden, eğitimsiz işçi-sınıfı bir aileden geliyordu. İnançsız olması mümkün müydü? Yine de o zamanlar buna çok şaşırmıştım ve neredeyse Elvis'in bu beklenmedik kaydında benimle kişisel olarak konuştuğuna inanmıştım. Beni, hayatımı insanlara yaratıcıyı anlatmaya adamaya davet ettiğini ve babam gibi bir biyolog olursam bu görev için gayet uygun bir aday olacağımı düşünmüştüm. Bu bana yapılan bir çağrı olmalıydı ve çağrı yarı-tanrı Elvis'ten geliyordu.

Bu inanç çılgınlığı dönemiyle gurur duymuyorum ama en azından uzun sürmediğini söyleyebilirim. Gün geçtikçe Darwinci evrimin, yaşamın görünürdeki tasarımını ve güzelliğini açıklamada benim yaratıcı tanrıma daha güçlü bir alternatif açıklama sunduğunu fark ettim. Evrimi bana ilk babam açıklamıştı. Evvela, temel prensibini anlamakta sorunum yoktu ama evrimin bu işin altından kalkabilecek büyüklükte bir teori olduğunu düşünmüyordum. Okul kütüphanesinde Bernard Shaw'ın *Back to Methuselah*'a yazdığı önsözü okuduktan sonra evrime önyargılı yaklaşıyordum. Shaw ikna edici karışık üslubuyla, (daha amaca yönelik) Lamarkçı evrimi destekliyor, (daha mekanistik) Darwinci evrimden nefret ediyordu ve bu beni de karmaşaya sürüklemişti. Doğal seçilimin kendisinden beklenen işi yapabilecek

güçte olup olmadığından şüphe ettiğim bir dönemden geçtim. Fakat sonunda, sanıyorum on altı yaşındayken, bir arkadaşım (şapelde birlikte diz çökmeyi reddettiğim iki arkadaşımdan biri) Darwin'in dâhiyane fikrinin gücüne dair beni ikna etmeyi başardı. Sonrasında militan bir ateiste dönüşmem çok sürmedi.

Dediğim gibi okuldaki yetkililer şapelde diz çökmemem konusunda hoşgörülüydüler ve duruma göz yumuyorlardı. Ama bu, en azından iki kişi için geçerli değildi. Biri, bir elinde şemsiyesi, diğeriyle bisikletin kivrımlı direksiyonunu kavramış dimdik görüntüsüyle hatırladığımız o zamanki İngilizce öğretmenim Flossie Payne'di. Flossie beni, sınıfta açıkça neden şapelde diz çökmeye karşı bir isyan başlattığımı açıklamaya zorlamıştı. Korkarım bu soru karşısında kendimi yeterince iyi ifade edemedim. Sınıf arkadaşlarıma bu konuda önderlik etme şansını kaçırıp, sefil bi halde İngilizce dersinin bu konuyu tartışmak için uygun olmadığı hakkında bir şeyler geveleyip kabuğuma çekilmiştim.

İkincisinden ise yakın geçmişte haberim oldu. Yurttaki (aslında nazik ve daha ziyade konformist ve gelenekçi olan) öğretmenimiz Peter Ling benimle ilgili endişelerini belirtmek için, hayvanbilimi öğretmenim Ioan Thomas'ı aramış. Bay Thomas bana bunu anlattığı mektubunda Bay Ling'e, benim gibi birinden pazar günleri iki kez şapele gitmesini istemenin bana müspet zararvermek anlamına geleceğini söylediğini, bunun üzerine telefonun suratına kapandığını yazmış.

Bay Ling, şapeldeki asi davranışıma dair samimi bir konuşma yapmak için ebeveynlerimi çaya da davet etmiş. Bundan hiç haberim yoktu, annemden yeni öğrendim. Bay Ling annem ve babamdan beni yolumu değiştirmem için ikna etmelerini istemiş. Annemin aklında kaldığı kadarıyla babamın cevabı şöyle olmuş: "Onu bu şekilde kontrol etmek bize düşmez, bu sizin probleminiz. Korkarım isteğinizi geri çevirmek zorundayım". Ebeveynlerimin genel tavrı, tüm bu olan bitenin çok önemli olmadığı yönündeydi.

Dediğim gibi Bay Ling kendine göre nezih bir kişilikti. Benimle aynı evde kalan, aynı dönemden bir arkadaşımdan yakın geçmişte şu hoş hikâyeyi öğrendim: Arkadaşım gün içinde yasadık olmasına rağmen yatakhanedeymiş ve oda hizmetçilerinden biriyle öpüşüyormuş. Merdivenlerde ağır ayak seslerini duyan

çift paniklemiş ve arkadaşım gizlemek için kızın üzerine perdeyi çekmiş. Bay Ling odaya girmiş. Üç perdeden sadece birinin kapalı olduğunu fark etmiş olmalı. Daha da kötüsü, arkadaşım dehşet içinde, perdenin altından kızın ayaklarının açıkça görülebilir olduğunu fark etmiş. Arkadaşım Bay Ling'in olup bitenin gayet farkında olduğundan emin ama o hiçbir şey yokmuş gibi davranmış ve belki de "delikanlı işte" diye düşünüp, "Günün bu saatinde burada ne arıyorsun?" diye sormuş. "Sadece çoraplarımı değiştirmeye gelmiştim efendim." "İyi pek, çabuk ol." Bay Ling burada çok doğru bir karar vermiş! Çünkü o çocuk ileride, eski Oundle mezunları arasında kendi döneminin belki de en başarılısı, dünyadaki en büyük uluslararası şirketlerden birinde CEO olarak okulun cömert bağışçılarından oldu ve diğer katkılarının yanı sıra Peter Ling bursunu vermeye başladı.

Büyük bir okulun müdürü, genelde uzak ve korkutucu bir şahsiyettir. Çökük omuzlu Gus Stainforth benim dersime (ilahiyat dersi) sadece bir kez girmişti ve hepimiz ondan çok korkardık. *The Pilgrim's Progress* (Hacının İlerleyişi) kitabını okumuş, daha sonra da bu sıkıcı kitabın bir de profilini çıkarmak zorunda kalmıştık. Oundle'daki görev süresinin yarısında, Gus kendi okulu, Wellington'ı kurmak için görevi bıraktı. Onun yerine gelen iri yarı, atletik yapılı Dick Knight, topu saha dışına vurabilme kabiliyetiyle (Waltshire'da kriket oynamıştı) saygımızı kazanmıştı. Bunun yanı sıra, yıllık oratoryolarımız esnasında herkesle birlikte o da şarkı söylerdi. Gövdesinin görkemli dik stilinden (sonraki yıllarda daha düz yapmaya başladılar) tahmin ettiğim kadarıyla 1920'lerden kalma bir model Rolls-Royce kullanıyordu. Ben ve bir başka arkadaşım daha Oxford'a giriş sınavı ve mülakatı için oradayken, o da bir işi için eşiyle birlikte Oxford'u ziyaret etmekteymiş. Bunu öğrendiklerinde bizi Oundle'a antika Rolls ile geri götürmeyi teklif ettiler. Yolda ihtiyatlı bir şekilde benim Hristiyanlığa başkaldırımın konusunu açtı. Anglikanizm hoşgörüsünü içselleştirmiş, makul, insancıl ve akıllı başında bir Hristiyanla konuşmak çok aydınlatıcıydı. Benim gerekçelerimle samimi olarak ilgilenmiş görünüyordu ve hiç beni ayıplamak gibi bir tavır takınmamıştı. Yıllar sonra vefat ilanından, gençliğinde tanınmış bir atlet olduğu kadar üstün bir öğrenci olduğunu da okuduğumda hiç şaşırmadım. Emekliliğinde Açık Üniversite'den

(Open University) matematik derecesi de almış. Sanderson olsa ona bayılırdı.

Ne babam ne de büyükbabam, Oundle'dan sonra benim için Oxford, Balliol Koleji'nden başka bir istikamet düşünmemişlerdi. Balliol o sıralar Oxford kolejleri arasında en önde gelen olma ünvanını koruyordu. Sıralamalar arasında hep en yukarılarda olan Balliol'un parlak eski mezunlar listesi de tanınmış kişilerden oluşuyordu: dünyanın her yerinden yazarlar, bilimciler, devlet büyükleri, başbakanlar, başkanlar... Annem ve babam benim hakkımda görüş almak için Ioan Thomas'ı görmeye gitmişler. Bay Thomas gerçekçi bir açık sözlülükle, "Oxford'a sıyrarak da olsa girmeyi başarabilir ama Balliol büyük ihtimalle hedefi fazla yüksek tutmak olur" demiş.

Bay Thomas benim Balliol'e girebilecek kadar iyi olduğumdan şüphe etse de, harika bir öğretmen olduğundan, elimden gelenin en iyisini yapmam gerektiğine karar vermişti. Akşamları bana evinde ekstra özel ders verirdi (elbette ücretsiz, çünkü o böyle bir öğretmendi) ve mucizevi bir şekilde beni Balliol'e sokmayı başardı. Daha önemlisi bu Oxford'a girdiğim anlamına geliyordu. Beni ben yapan tek bir şeyden bahsetmek gerekirse o da Oxford'dur.

BÖLÜM 9

SARMALLARI DÜŞLERKEN

“**B**AY Dawkins? Burayı imzalayın efendim. Üç kardeşinizi hatırlıyorum, biri çok iyi bir kanat oyuncusuydu. Sanırım siz rugby oynamıyorsunuz efendim?”

“Hayır, maalesef oynamıyorum ve eee, aslında benim hiç kardeşim yok. Babam ve iki amcamla karıştırıyor olmalısınız.”

“Evet efendim, çok iyi genç adamlar, lütfen burayı imzalayın. Merdiven 11, Oda 3’tesiniz, Bay Jones ile paylaşıyorsunuz. Sırada kim var?”

Eh, konuşma yaklaşık olarak böyle geçmişti. Tabi o zamanlar konuşmayı not almamıştım. Balliol Kolejinin hademesi, melon şapkalı mesleğinin karakteristiği olan ebedi bir görüşü benimsemişti. Delikanlılar gelip gider ama kolej sonsuza dek ayakta kalır. Gerçekten de ben oradayken kolejin 700. yıldönümü kutlanacaktı. Melon şapkalı o sadık ve tarihi meslekten bahsedip, şu anki kolejim olan Yeni Kolej’in (eh, 1379 yılında yeniydi) Baş Hademesinin bana daha yakın bir tarihte anlattığı bir anekdottan bahsetmeden edemem. Deneyimsiz yeni bir hademe henüz hademelerin olay defterine alışamamış, onun ne için kullanıldığını anlayamamıştı. İlk geceki vardiyasında bir saat aralıklarla deftere yazdığı girdiler (yaklaşık olarak; detaylar yanlış olabilir) şunlardan oluşuyordu:

20.00 Yağmur yağıyor.

21.00 Hala yağmur yağıyor.

22.00 Yağmur şiddetini artırdı.

23.00 Yağmur iyice şiddetlendi. Etrafta devriye gezerken şapkama çarptığını duyabiliyordum.

Açıklamak gerekirse, Oxford federal bir üniversitedir: Balliol'un en eski üçünden biri olduğunu iddia ettiği otuz küsur kolejden oluşan bir federasyondur. Daha yeni kolejler hariç her biri bir dizi avlunun etrafına inşa edilmiştir. Bu güzel ve eski binaların çoğunlukla, otellerde ve yurtlarda olduğu gibi yatay olarak uzayan ve bir geçit boyunca odaları olan koridorları yoktur: bunun yerine avluya açılan kapılardan başlayan çok sayıda merdiven vardır ve her merdiven üç veya dört kattaki belli sayıdaki odaya erişim sağlar. Dolayısıyla her oda merdiven numarasıyla ve merdivenin içindeki oda numarasıyla anılır. Yakın bir komşunuzu ziyaret etmek için muhtemelen avluya çıkıp başka bir merdiven girişinden içeri girmeniz gerekecektir. Benim zamanımda her merdivende bir banyo vardı dolayısıyla artık robdöşambırlarımızla dışarının soğuğuna çıkmamıza gerek yoktu. Bugünlerde odaların içinde banyo olması daha olasıdır ki babam buna “ziyadesiyle hanım evlatlığı” derdi. Sanırım banyo inşa etmeye yönelik gösterilen bu çabanın büyük bir bölümü, okul dönemi dışında tüm Oxford ve Cambridge kolejlerinin düzenlediği kazançlı bir faaliyet olan “konferans turizmini geliştirmek” maksadıyla ortaya çıkıyor olmalı.

Hem Oxford hem Cambridge'deki kolejler finansal olarak özerk, kendi kendini yöneten enstitülerdir ve Oxford'daki St John's ve Cambridge'deki Trinity gibi bazıları çok varlıklılardır. Bu arada Trinity parasal açıdan olduğu kadar başarı açısından da fazlasıyla zengindir. Bu kolej tek başına ABD, (elbette) Britanya, Almanya ve Fransa hariç dünyadaki münferit tüm ülkelerden daha fazla Nobel Ödülü kazanmıştır. Aynı gururlu iddiayı Oxford Üniversitesi de yapabilir fakat herhangi bir Oxford koleji Cambridge'nin Trinity'sinin yanına yaklaşmamaktadır (Oxford'un en çok Nobel ödülü kazanan koleji olan Balliol bile). Şimdi farkına vardım ki babam hem Oxford'daki Balliol'da hem de Cambridge'deki Trinity'de okumuş az sayıdaki insandan biridir.

Hem Oxford'da hem de Cambridge'de kolej ve üniversiteler arasında, ABD'de federal ve yerel hükümetlerin arasındakile aynı tedirgin gerilim vardır. Bilimin yükselişi “federal hükümetin” (yani üniversitenin) güç ve önemini artırmıştır çünkü bilim, her bir kolejin birbirlerinden bağımsız şekilde yürütemeyeceği

kadar büyük bir girişimdir (ne var ki birkaç tanesi on dokuzuncu yüzyılda tek başlarına ilerlemeyi denemiştir). Bilim bölümleri üniversiteye aittir ve benim Oxford'daki hayatıma hükmeden, kolejden ziyade Hayvanbilimi Bölümü olacaktı.

O hademe bana (“efendim” bir kenara) “Bay Dawkins” olarak hitap eden (bana yetişkin gibi davranan) ilk insanlardan biri olmalı ve ben buna alışkın değildim. Sanırım olduğumuzdan daha yetişkin gözükme için bilinçli bir şekilde çabalamak benim ait olduğum lisans öğrencisi neslinin karakteristik özelliği idi. Daha sonraki senelerdeki lisans öğrencileri zıt yöne eğilim gösterip, kapüşon veya beysbol şapkalarıyla, rahatça sırtlarından sarkan sırt çantaları ve bazen daha da rahatça bellerinden sarkan kot pantolonlarıyla pasaklı bir şekilde giyinmişlerdi. Fakat benim neslim deri dirsek yamaları olan İskoç kumaşı ceketleri, süslü yelekleri, fitilli kadife kumaş pantolonları, fötr şapkaları, bıyıkları, kravatları, hatta papyonları tercih ederdi. Bazıları (babamın örneğine rağmen, ben değil) bir pipo tütürerek bu imajın son rötuşlarını yapardı. Bu tavırlara, birinci sınıftaki arkadaşlarımdan pek çoğunun aslında benden iki yaş büyük olması gerçeği neden olmuş olabilir; zira benim ekibim, askeri görevini yapmaya çağırılmayan savaş sonrası nesillerinden neredeyse ilkiydi. 1959'da doğrudan okullardan gelenlerimiz, askeri eğitimden geçmiş *erkeklerle* ders, avlu ve yemekhane paylaşan oğlanlardı ve belki de bu, büyüüp yetişkinler olarak ciddiye alınma isteğimizi artırmıştır. Elvis'i ardımızda bırakıp Bach veya Modern Caz Dörtlüsünü dinlerdik. Birbirimize vakarla Keats ve Auden ve Marvell alıntılardık. Chiang Yee biraz daha erken bir döneme ait sevimli kitabı *The Silent Traveller in Oxford*'da¹, zarif Çinli stiliyle bir birinci sınıf öğrencisi çiftini kolej merdivenlerini ikişer ikişer tırmanırken çizerek bu ruh halini yakalamıştı. Resmin zekice alt yazısında şu yazıyordu: “Onların birinci sınıf öğrencileri olduklarını, birinin diğerine ‘Çok Shelley okur musun?’ diye sormasından anladım.”

Ordu hizmetinin oğlanları erkeklere dönüştürdüğü iddiası, Wadham kolejinin efsanevi Müdürü Maurice Bowra hakkındaki sevecen bir hikâyenin temelini oluşturmaktadır (Bowra hakkındaki anekdotlar o kadar çoktur ki en iyisi onlardan uzak durmak-

¹ Chiang Yee, *The Silent Traveller in Oxford* (Londra, Methuen, 1944).

tır fakat bu bilhassa sevimli bir anekdot). Savaştan hemen sonra Bowra, bir delikanlıyı koleje giriş için mülakata almıştı:

“Efendim, ben savaştaydım ve itiraf etmek gerekirse bildiğim tüm Latinceyi unuttum. Giriş için gereken Latince sınavını geçemem.”

“Ah, sen hiç meraklanma delikanlı, savaş Latince olarak sayılır, savaş Latince olarak sayılır.”

1959’da Ulusal Hizmetteki eski meslektaşlarım Bowra’nın giriş adayı gibi gerçek anlamda “savaşla sertleşmiş” değillerdi fakat (bende olmayan bir şekilde) belirgin bir görmüş geçirmiş ve yetişkin havaları vardı. Bahsettiğim gibi, benim neslimde pipo içmeye, papyon takmaya ve düzgünce kırpılmış bıyık bırakmaya heves edenler, kıdemli askerlere ayak uydurmakla cebelleşiyor olabilirlerdi. Günümüz lisans öğrencilerinin tam tersi yön olan çocuklaşmaya heves ettiklerinden şüphe etmekte haklı mıyım? Yeni bir üniversite yılının ilk gününde modern bir kolej ilan tahtasında şöyle ilanların olması olasıdır: “Birinci sınıflar! Yalnız mı hissediyorsunuz? Kayıp mı hissediyorsunuz? Annenizi mi öz-lüyorsunuz? Gelin kahve içip laflayalım. Sizi seviyoruz.” Benim ilk dönemimde ilan tahtasında birinci sınıfların üzerine titreyen böylesi davetler tasavvur edilemezdi. Onda, yetişkinlerin dünyasına geldiğimi hissettirmek üzere ayarlanmış duyurular olması daha olasıydı: “Şemsiyemi ‘ödünç alan’ ‘beyefendi’ lütfen...”

Biyokimya çalışmak için başvurmuştum. Beni mülakata alan öğretmen (daha sonra Trinity’nin başına geçecek olan kibar Sandy Ogston) beni (şükürler olsun ki) bir biyokimyacı olarak bölüme almayı (belki kendisi de bir biyokimyacı olduğu ve bana hocalık yapmak zorunda kalacağı için) reddetti fakat bana hayvanbilimi okuyabileceğim bir pozisyonu önerdi. Minnetle kabul ettim ve bunun benim için mükemmel bir rota olduğu ortaya çıktı. Biyokimya benim hevesli ilgimi hayvanbilimi gibi yakalayamazdı: Dr. Orgston muhterem gri sakalının ima ettiği kadar bilgeydi.

Balliol’un hayvanbilimi alanında bir öğretim üyesi yoktu bu yüzden ben kolej dışına, harikulade bir şekilde neşeli Peter Brunet’in Hayvanbilimi Bölümüne gönderilmiştim. Beni eğit-

mekten veya başkalarının eğitmesini ayarlamaktan o sorumlu olacaktı. Dr. Brunet’le olan ilk derslerimden birinde yaşadığım bir olay, eğitime, okul bakış açısından uzaklaşıp üniversite bakış açısına geçmemin başlangıcını teşkil ediyor olabilir. Dr. Brunet’e embriyoloji hakkında bir soru sormuştum. “Bilmiyorum” diyerek düşünceli bir şekilde cevap vermişti, piposunu içine çekerek. “İlginç bir soru. Fischberg’e sorup sana döneceğim.” Dr. Fischberg bölümün kıdemli embriyologuydu, dolayısıyla bu son derece makul bir cevaptı. Ne var ki o anda Dr. Brunet’in tavrından o kadar etkilenmiştim ki, ebeveynlerime bunun hakkında bir mektup yazmıştım. Öğretmenim bir sorunun cevabını bilmiyordu ve soruyu uzman bir meslektaşına sorup bana geri dönecekti! Büyük adamların arasına katıldığımı hissetmiştim.

Michael Fischberg İsviçreliydi ve güçlü bir İsviçre Almancası aksanı vardı. Derslerinde sık sık “til barları” adlı şeylerden bahsederdi ve sanırım çoğumuz bunu ders notlarımıza “til barları” diye yazmışızdır; ta ki (embriyonun gelişimin belli bir aşamasındaki bir özelliği olan) bu terimi “dil barları” olarak yazılı görene kadar. Dr. Fischberg Oxford’dayken, kendini sevdirecek bir biçimde, bizim İngiliz milli sporumuza [krikete] karşı derin bir heves geliştirdi ve bir bölüm takımı kurup kaptanlığını yaptı. Son derece alışılmadık bir yuvarlama tarzı vardı. Bir beysbol atıcısının aksine bir kriket yuvarlayıcısı kollarını dik tutmak zorundadır. Fırlatmak kati suretle yasaktır: kolunuzu kırmamalısınız. Bu kısıt göz önüne alındığında topu herhangi bir hızda ileri yollamanın tek yolu koşmak ve halen koşmaktayken topu yuvarlamaktır. Dünyada, Avustralyalı korkunç Jeff Thomson (“Tommo”) gibi en hızlı yuvarlayıcılar saatte 160 kilometrelik top hızlarına erişmişlerdir (bu bükük koluyla atış yapan bir beysbol atıcısıyla kıyaslanabilir bir miktardır) ve bunu, koşullarıyla zarif bir ritme sahip olan düz bir kol hareketiyle topu ellerinden çıkarmadan önce çok hızlı koşarak yaparlar. Dr. Fischberg hariç. O, vurucuya dönük bir şekilde esas duruşa geçer, dümdüz yuvarlama kolunu kaleyi dikkatlice hedef alacak şekilde yerden yatay olarak havaya kaldırır ve sonra da tek bir yay çizerek, topu yayın zirvesinde elinden çıkarırdı.

Ben beysbolda ziyadesiyle yeteneksizdim ama bazen, daha iyi birisini bulamayıp gerçekten çaresiz olduklarında Hayvan-

bilimi Bölümü için oynamaya tatlı dille ikna edilirdim. Kriketi izlemekten ise oldukça hoşlanırdım. Şahı çevrelemek için taşlarını konuşlandıran bir satranç ustası gibi, meydancılarını vurucunun etrafına yerleştiren kriket kaptanının stratejisi beni büyüler. Oxford Üniversitesi Parklarında oynarken gördüğüm en iyi oyuncu, Oxford'un kaptanı ve Balliol'da benimle tam olarak aynı dönemden olan Pataudi'li ('Kaplan') Nawab idi. Bir vurucu olarak, meydancıları zekâsıyla alt ederken topa rahatlıkla yön veriş şekli görkemliydi. Fakat beni asıl meydancılığıyla etkilemişti. Bir keresinde bir vurucu topa vurmuş ve kolay olacağını düşündüğü bir koşu için talimatlarını vermişti. Sonra topa doğru koşan meydancının Kaplan Pataudi olduğunu görünce, kalesine geri dönmesi için partnerine çılgıncasına bağırıyordu. Ne yazık ki Kaplan daha sonra bir trafik kazasında bir gözünü kaybetti ve tek gözle vuruş yapabilmek için duruşunu değiştirmek zorunda kaldı; fakat yine de Hindistan'a kaptanlık yapacak kadar iyiydi.

Oxford'un beni ben yapan şey olduğunu söylemiştim ama aslında bu, Oxford ve Cambridge'nin karakteristiği olan eğitim sistemiydi. Oxford'un hayvanbilimi bölümünün de elbette dersleri ve laboratuvar saatleri vardı fakat bunlar diğer üniversitedekilerden daha dikkate şayan değildi. Bazı dersler iyiydi, bazılarıysa kötü. Fakat bu benim için pek de fark etmiyordu çünkü henüz derse girmenin ne anlama geldiğini kavrayamamıştım. Önemli olan şey bilgileri emmek değildir ve dolayısıyla benim (ve neredeyse tüm lisans öğrencilerinin) yaptığı şey olan, düşünmeye dikkat edemeyecek kadar körü körüne not almanın bir anlamı yoktur. Bu alışkanlıktan yalnızca, bir keresinde kalem getirmeyi unuttuğumda sapmıştım. Yanımda oturan kızdan ödünç kalem isteyemeyecek kadar utangaçtım (erkek okuluna gittiğim ve mi-zaç olarak da utangaç olduğum için, kızlara karşı çocuksu bir hayranlık içerisindeydim ve bir kalem bile ödünç isteyemeyecek kadar çekingensem, bundan daha ilginç şeyler için kızlara ne sıklıkla yaklaştığımı tahmin edebilirsiniz). Dolayısıyla o ders boyunca hiç not almadım ve sadece dinledim (ve düşündüm). O bilhassa iyi bir ders değildi ama (bir kısmı çok daha iyi olan) diğer derslerde öğrendiklerimden çok daha fazlasını öğrendim çünkü kalemimin olmaması beni dinleyip düşünmek üzere öz-

gür bırakmıştı. Fakat dersimi alıp, takip eden derslerde not almayı bırakacak kadar aklım başımda değildi.

Teoride fikir, ders notlarını, yeniden gözden geçirmek için kullanmaktı fakat ben benimkilere hiç dönüp bakmazdım ve çoğu meslektaşımın da bakmadığını sanıyorum. Dersin amacı bilgi aktarmak olmamalıdır. Bunun için kitaplar, kütüphaneler ve günümüzde internet vardır. Ders ilham vermeli ve düşünceyi ateşlemelidir. İyi bir eğitmeni karşınızda yüksek sesle düşünürken, bir düşünceye uzanırken, bazen ünlü tarihçi A.J.P. Taylor gibi onu havada yakalarken izlersiniz. Yüksek sesle düşünen, değerlendiren, düşüncelere dalan, netleştirmek için farklı bir şekilde ifade eden, tereddüt eden ve sonra kavrayan, hızını değiştiren, düşünmek için ara veren iyi bir eğitmen, bir konu hakkında nasıl düşünüleceği ve ona dair bir tutkunun nasıl aktarılabileceğine dair bir rol modeli olabilir. Eğer eğitmen bilgiyi bir yerden okumuş gibi tekdüze bir şekilde aktarırsa, dinleyiciler (bir ihtimal eğitmenin kendi kitabından) gidip pekâlâ kendileri de okuyabilirler.

Hiç not alınmaması yönünde tavsiye verirken biraz abartıyorum. Eğer eğitmen sizi düşünceye sevk eden çarpıcı bir orijinal fikir üretirse, elbette onun hakkında düşünmek veya bir şeyi araştırmak için kendinize not düşün. Fakat eğitmenin söylediği her cümleyi kaydetmeye çalışmak (benim de yapmaya çalıştığım buydu) öğrenci için anlamsız, eğitmen için de moral bozucudur. Bugün öğrencilerden oluşan bir dinleyici kitlesine ders verdiğimde tek gördüğüm, dizüstü bilgisayarlarının üzerlerine eğilmiş kafalardan oluşan bir denizdir. Ben sıradan dinleyicileri, edebi festivalleri, anı sunumlarını ve öğrencilerin eğer katılırlarsa, müfredatta olduğu için değil katılmak istedikleri için katıldıkları, üniversitelerdeki misafir sunumlarını tercih ediyorum. Böylesi kamuya açık sunumlarda eğitmen, eğilmiş kafalar ve not alan eller yerine uyanık yüzler, gülümsemeler, kavrayışlar görür (veya tam tersi). Amerika'da sunum yaptığımda eğer bir profesörün benim sunumuma katılmayı "kredi" için *gerekli kıldığını* duyarsam çok bozulurum. En iyi anlarımda bile "kredi" fikrine çok sıcak bakmam ve öğrencilerin beni dinledikleri için kredi aldıkları fikrinden de kişisel olarak nefret ederim.

Daha sonra akıl kocam olacak olan Niko Tinbergen hayatıma, yumuşakçalar hakkındaki eğitmen olarak girdi. İstiridye-

lere düşkünlüğü dışında o gruba dair özel bir yakınlığı yoktu fakat bölümün, her bir eğitmene hemen hemen rastgele bir şekilde bir hayvan şubesini vermek şeklindeki geleneğine ayak uydurmuştu. O derslerden Niko'nun karatahtaya yaptığı hızlı çizimlerini, küçük bir adam için şaşırtıcı bir şekilde derin olan aksanlı ama bariz bir şekilde Hollandalı olmayan sesini ve sevecen gülümsemesini (o zamanlar gülümsemesini babacan buluyordum fakat o aralar benim şu an olduğumdan çok daha genç olmalıydı) hatırlıyorum. Bize bir sonraki yıl da, bu sefer hayvan davranışları üzerine bir ders vermişti ve babacan gülümsemesi, kendi konusuna olan hevesiyle birlikte genişlemişti. Tinbergen'in Cumberland'deki Ravensglass'da bulunan martı kolonilerindeki araştırma grubunun o altın çağında karabaş martılarındaki yumurta kabuğunu kaldırma hakkındaki filminden büyülenmiştim. Grafikleri çizme yöntemini özellikle beğenmiştim: kuma dikilen çadır direklerini eksenler olarak ve stratejik olarak yerleştirilmiş yumurta kabuklarının veri noktaları olarak kullanırdı. Ne kadar Niko-sal. Ne kadar PowerPoint-sel değil.

Her dersten sonra laboratuvarında bir uygulama dersi vardı. Uygulamadaki işlere herhangi bir yatkınlığım yoktu ve (o kadar genç ve toydum ki) karşı cins dikkatimi laboratuvarında, derslerde olduğundan daha çok dağıtıyordu. Beni gerçek anlamda eğiten, yalnızca eğitim sistemi olmuştur ve bu eşsiz hediye yüzünden Oxford'a sonsuza dek minnettar olacağım: eşsiz çünkü en azından bilimsel alanlar söz konusu olduğunda sanırım Cambridge bile bu açıdan ona denk değildi. Lisans eğitiminin ilk iki yılını dolduran Cambridge Doğa Bilimleri Çalışma Kursu Bölüm I, övgüye değer bir biçimde geniştir fakat bunun bir sonucu olarak Oxford'un aksine öğrenciye, (kabul etmek gerekir ki dar) bir konu kümesi hakkında dünya çapında bir otorite olmanın (ki bunu neredeyse gerçek anlamıyla kullanıyorum) verdiği coşkulu deneyimi veremez. Bunu pek çok yerde ve nihai olarak *Oxford Eğitimi*: "Teşekkürler, bana düşünmeyi öğrettiniz"¹ isimli bir ki-

1 'Evolution in biology tutoring?', David Palfreyman, editör, *The Oxford Tutorial: 'Thanks, you taught me how to think'* (Oxford Centre for Higher Education Policy Studies, 2001; ikinci baskı 2008). Makale ilk yayınlandığında (şurada: *The Oxford Magazine*, No. 112, Eighth Week, Michaelmas Term 1994), kasıtlı bir şekilde zarafetten yoksun olan 'Eğitim Odaklı' başlığına sahipti, bu benim bahsettiğim 'Ders Odaklı' eğitimi eleştiriyordu.

tapta yayınlanan bir makalede anlattım. İlerleyen paragrafların bazı kısımları bu makaleden alınmıştır.

O makalede bizim Oxford'daki eğitimimizin, yalnızca derslerde işlenmiş olan konulardan sınava tabi tutulmaları gerektiğini düşünen öğrencilerin derslerinin olmalarını istedikleri gibi “ders odaklı” olmadığından bahsetmiştim. Tam aksine, ben lisans öğrencisiyken sınavı hazırlayanlar hayvanbilimi konusunun tamamını kullanabilirlerdi. Tek kısıt, herhangi bir yıldaki sınavın, geçmiş yılların genel emsallerinden haksızca uzaklaşmaması şeklindeki yazısız gelenektir. Ayrıca özel dersler de “ders odaklı” değildi (bugün öyle olduklarından korkuyorum); hayvanbilimi odaklıydı.

Sondan bir önceki dönemimde Peter Brunet bana, Niko Tinbergen'in kendisinden özel ders almanın nadir ayrıcalığını tahsis etmeyi başarmıştı. Hayvan davranışları derslerinden tek sorumlu kişi olarak Dr. Tinbergen istese “ders odaklı” özel dersler verebilirdi. Vermediğini söylememe gerek olmamalı. Her hafta ödevim bir DPhil (PhD'nin Oxfordcası) tezini okumaktı. Makalem DPhil denetçisinin raporu, tezin dâhil olduğu konunun tarihinin gözden geçirilmesi, takip edecek çalışmalar için öneri ve tezin ortaya attığı konunun teorik ve felsefi olarak tartışılmasının bir kombinasyonu olacaktı. Ne hocanın ne de öğrencinin aklına, bu ödevin bir sınav sorusunu cevaplama da doğrudan faydalı olup olmayacağını sorgulamak bir an bile gelmemişti.

Benim biyolojideki yanlılığımın, kendisinininkinden fazla felsefi olduğunu fark eden Peter Brunet bir başka dönemde benim, bölümün yükselen dâhiyane yıldızlarından olan ve daha sonra Manchester'da ve ardından Liverpool'da Hayvanbilimi Profesörü olan Arthur Cain'den özel dersler almamı sağlamıştı. Bu derslerin herhangi bir müfredattaki herhangi bir derse odaklı olması şöyle dursun, Dr. Cain bana tarih ve felsefe kitaplarından başka bir şey okutmamıştı. Okuduğum şeylerle hayvanbilimi arasındaki bağlantıları kurmak bana düşüyordu. Bu bağlantıları kurdum ve bunu çok sevdim. Biyoloji felsefesi hakkındaki çocuksu makalelerimin iyi olduklarını söylemiyorum (geriye dönüp baktığımda iyi olmadıklarını biliyorum) fakat onları yazarken duyduğumu heyecanı veya kütüphanede okurken gerçek bir âlim olduğum hissini hiç unutmadığımı söyleyebilirim.

Aynısı, hayvanbilimsel konuları daha doğrudan ele alan makalelerim için de geçerlidir. Denizyıldızının su-vasküler sistemi hakkında bir ders alıp almadığımıza dair anım yok. Muhtemelen almışızdır fakat bu gerçeğin hocamın bana bu konuda bir makale verme kararı almasında herhangi bir etkisi olmamıştı. Denizyıldızının su-vasküler sistemi, hayvanbiliminin en çok uzmanlaşmış alanlarından birisidir ve ben şu an onu aynı sebepten ötürü hatırlıyorum: bir zamanlar onun hakkında bir makale yazmıştım. Denizyıldızlarının kanları kırmızı değildir; bunun yerine, yıldızın orta yerinde bir halka oluşturan ve her beş kol boyunca dallara ayrılan karmaşık şekilde tesisatlandırılmış bir sistem boyunca dolaşımı sağlanan borularla taşınmış deniz suyu vardır. Borularla taşınan deniz suyu, beş kol boyunca dizilmiş yüzlerce minik ambulakral ayakçığı yöneten eşsiz bir hidrolik basınç sistemi için kullanılır. Her ambulakral ayakçık, yakalayıcı bir vantuzla sonlanır ve bunlar denizyıldızını belli bir yöne doğru çekmek için birbirleriyle uyum içinde ileri geri gidip gelirler. Ambulakral ayakçıklar yarı özerktirler ve aynı anda hareket etmezler ve eğer onlara emirlerini veren ağzı çevreleyen sinir halkası bir şekilde koparsa, farklı kollardaki ambulakral ayakçıklar zıt yönlerden çekerek denizyıldızını ikiye koparabilirler.

Denizyıldızı tesisatıyla ilgili çıplak gerçekleri hatırlıyorum ama önemli olan gerçekler değil. Önemli olan şey o gerçekleri keşfetmek için teşvik edilme şeklimizdir. Basitçe gidip ders kitabına dalmadık; kütüphaneye gidip eski ve yeni kitapları inceledik; kendimizi dünya çapında otorite olmaya yakın hale bir haftada getirilebilecek kadar orijinal araştırma makalelerinin izini sürdük (günümüzde bu işin çoğu internette yapılır). Haftalık derslerin bize sunduğu teşvik, kişinin gidip denizyıldızı hidroliği hakkında (veya konu her neyse) basitçe *okumaması* anlamına geliyordu: o hafta boyunca iliklerime kadar işleyecek şekilde denizyıldızları hakkında düşündüğümü hatırlıyorum. Gözkapaklarımın arkasında ambulakral ayakçıklar geziniyordu ve uyuklayan zihnimde *pedicellariae* dolanıyordu ve deniz suyu akıyordu. Makalemi yazmak arınmaktı ve tüm bu haftanın mazereti özel dersimizdi. Bir sonraki hafta da yeni bir konu ve kütüphanede hayal edilecek yeni bir görsel şölen olurdu. Eğitiliyorduk ... ve

(sahip olduğum kadarıyla) böylesi bir yazma yeteneğimi büyük oranda bu haftalık eğitime borçlu olduğuma inanıyorum.

Denizyıldızı makalesini yazdığım hoca, daha sonra Exeter'de Hayvanbilimi Profesörü olacak olan David Nichols'dı. Beni genç bir hayvanbilimci olarak şekillendiren kayda değer bir diğer hoca, daha sonra York Üniversitesinde Hayvanbilimi Profesörü olan John Currey'di. Beni (diğer başka şeylere ilaveten) kendisinin (ve artık benim), hayvanlardaki açıklayıcı bir şekilde kötü "tasarımın" en favori örneğiyle, yani "geri dönen gırtlak siniri" ile tanıştırdı. *Yeryüzündeki En Büyük Gösteri* isimli kitabımda da açıkladığım üzere bu sinir, beyinden, son organı olan gırtlığa doğrudan gideceğine dolambaçlı bir yol izleyerek (zürafa özeline muazzam uzunlukta bir dolambaç), göğüsten aşağı iner ve burada geniş bir atardamarın etrafından dolaştıktan sonra boyundan yukarı tırmanıp gırtlığa ulaşır. Bu, dokunaklı derecede korkunç bir tasarımıdır fakat tasarımı unutup, evrimsel geçmiş açısından düşünmeye başladığınızda tamamen açıklanabilir. Balıksal atalarımızda bu sinirin gidebileceği en kısa yol, o zamanlar atardamarın eşdeğeri olan (ve o erken dönemlerde solungaçlardan birisini besleyen) şeyin arkasından dolaşmaktı. Balıkların boynu yoktur. Karada boyunlar uzamaya başladığında atardamar yavaşça kafaya kıyasla arkaya doğru hareket etmiştir ve evrimsel zaman içinde minnacık adımlarla beyinden ve gırtlaktan uzaklaşmıştır. Sinir çok uzaklaşmamıştır, önceleri küçük yoldan sapmalar yapmıştır fakat evrim ilerledikçe yoldan sapmalar giderek büyümüştür, ta ki modern bir zürafada yoldan sapma metrelerle ifade edilecek duruma gelene kadar. Yalnızca birkaç yıl önce bir televizyon belgeselinin bir parçası olarak, ne yazık ki birkaç gün önce ölmüş olan bir zürafadaki bu kayda değer sinirin kesilmesine yardımcı olma ayrıcalığını yaşamıştım.

Genetik özel hocam Robert Creed'di. Creed, eksantrik ve kadının düşmanı olan E.B.Ford'un öğrencisiydi, Ford da (hepimize ona saygı duymayı öğrettiği) R.A.Fisher'dan fazlasıyla etkilenmişti. Bu özel derslerden ve Dr. Ford'un kendi derslerinden, be-dendeki etkileri söz konusu olduğunda genlerin birbirlerinden atomistik olarak bağımsız olmadıklarını öğrenmiştim. Daha ziyade bir genin etkisi, genomdaki diğer genlerin "arka planıyla" şarta bağlanmıştır. Genler birbirlerinin etkilerini değiştirir-

ler. Daha sonra ben de bir özel hoca olduğumda, öğrencilerime bunu daha iyi açıklayabilmek için bir analogi tasarladım. Beden, tavandaki bir dizi kancaya tutturulmuş binlerce iple hemen hemen yatay olarak asılmış bir çarşafın şekliyle temsil edilir. Her bir ip bir geni temsil eder. Gendeki bir mutasyon, ipin tavana olan bağının gerilimindeki değişikliklerle temsil edilir. Fakat (ve analoginin önemli noktası da burasıdır) hiçbir halka, altında asılı çarşaf ile olan bağlantısında izole değildir; diğer pek çok iple karmaşık bir şekilde düğüm olmuş durumdadır. Bunun da anlamı herhangi bir “gende” bir mutasyon gerçekleştiğinde (yani onun tavandaki kancaya olan bağının geriliminde bir değişim olduğunda), onunla düğüm olmuş diğer tüm iplerin geriliminin de (düğümün tamamında bir zincirleme etki silsilesi yaratarak) aynı anda değişeceğidir. Dolayısıyla çarşafın (bedenin) şekli, her genin kendi başına çarşafın “kendisine ait” küçük bir parçasında çalışmasından etkilenmekten ziyade, genlerin tümünün etkileşiminden etkilenir. Aslında hiçbir gen çarşafın bir parçasına “sahip” değildir. Beden, “kesilen” beden bölümlerinin belli genlere denk düştüğü bir kasap diyagramı gibi değildir. Daha ziyade, bir gen, bedenin tamamını diğer genlerle etkileşerek etkileyebilir. Bu kısa hikâyenin detaylandırılmış hali, düğümü kenardan çeken çevresel (genetik olmayan) etkileri de içerir.

Yukarıda bahsettiğim Arthur Cain'den, hayvanları, aralarındaki benzerlik ve farklılıklarının matematiksel ölçümüyle sınıflandırmak için kullanılan nümerik sistemlerin (hala moda olan bir şekilde) alaya alınmasına karşı durmayı öğrendim. Bundan bağımsız olarak Dr. Cain'den doğal seçilimin aşırı derecede mükemmel adaptasyonlar sağlama gücünden etkilenmeyi öğrendim (az önce bahsettiğim geri dönen gırtlak sınırı gibi önemli ve ilginç istisnalar hariç). Bu derslerin her ikisi de beni, hayvanbilimi dünyasında halen egemen olan bazı geleneklerle zıt düşürmüştü. Arthur bana ayrıca “yalnızca” kelimesini daha tutumlu kullanmayı öğretmişti: o günden beri benimle kalan bir bilinç yükseltme faaliyetiyle. “İnsanlar *yalnızca* kimyasal torbaları değildirler...” Eh, tabi değildirler fakat sen bunu söyleyerek hiçbir şey söylemiş olmazsın ve “yalnızca” kelimesini kullanmak işgüzarlıktır. “İnsanlar *yalnızca* hayvan değildirler...” Burada klişe olmayan ne söyledin? Bu cümlede “yalnızca” kelimesinin ne önemi

var? Bir hayvanın nesi “yalnızca”dır? Anlamalı hiçbir şey söylemedin. Bir şey söylemeye çalışıyorsan, söyle.

Arthur ayrıca bana Galileo hakkında, hiç unutmadığım ve Rönesans biliminde neyin yeni olduğunu özetleyen bir hikâye anlatmıştı. Galileo eğitilmiş birisine teleskopuyla astronomik bir olguyu gösteriyormuş. Beyefendi yaklaşık olarak şunları demiş: “Efendim, teleskopla gösterdikleriniz o kadar etkileyici ki, Aristoteles tam olarak aksini belirtmemiş olsa size inanırdım.” Bugün birilerinin gözleme veya deneye dayalı gerçek kanıtları, sözüm ona bir otoritenin basitçe ortaya attığı fikirler uğruna reddedilmesi bizleri hayrete düşürür (veya düşürmelidir). Fakat vurgulamak istediğim nokta da bu: değişen budur.

Biz hayvanbilimciler için özel dersler, (Tarih, İngilizce veya Hukuk okuyan lisans öğrencilerinin aksine) neredeyse hiçbir zaman, bizim kolejimizde veya herhangi bir kolejde verilmezdi. Özel derslerin neredeyse tamamı, Üniversite Müzesine yapılan derme çatma bir eklenti olan Hayvanbilimi Bölümünde verilirdi. Varlığımın merkezi, daha önce de bahsettiğim üzere, bu oda ve koridorlardı. Bu, bilim harici bir alanda okuyan ve varlığının merkezi kolej olan Oxford lisans öğrencilerinin tipik deneyiminden çok farklıydı. Eski moda kolej hocaları, kolej duvarları dışında özel ders yapmanın en iyi ikinci alternatif olduğunu düşünürler. Benim deneyimim bunun tam tersinin doğru olduğunu gösteriyor. Belirtmek için bana neredeyse fazla bariz gibi gözüken sebeplerden ötürü her dönem farklı bir özel hocaya sahip olmak ferahlatıcıydı.

Balliol’da (çoğu, bilim harici bölümlerde okuyan) arkadaşlarım da vardı. (Daha sonra bir pansiyonu paylaştığım ve Londra’daki University College’da bir tarih profesörü olacak olan) Nicholas Tyacke ve (seçkin bir siyaset profesörü ve Yeni Kolej’in Müdürü olacak olan) Alan Ryan benim merdivenimdelerdiler. Tesadüfen arkadaşlarımdan pek çoğu kolejin oyunculuk birliğindelerdi, bu da benim bazı amatör drama yapımlarını görmemi sağladı. Deneyimlediğim en etkileyici tiyatro akşamlarından biri Balliol Koleji Drama Cemiyeti tarafından sahneye konulan, Robert Ardrey’in 1956’daki Macar devrimi hakkındaki eseri olan *Kahramanların Gölgesi*’ydi. Her yıl Aristofanes’in bir oyununu öykünerek sergileyen, seyahat eden bir topluluk olan Balliol Oyuncuları ise daha

tasasızlardı. Sanırım 1920'lerde kurulduklarında Aristofanes'i doğrudan (hatta Yunanca olarak) sergiliyorlardı. Fakat gelenek değişti ve benim zamanımda artık Aristofanes'i, güncel siyaseti hicveden gösterilere uyarlıyorlardı. Benim zamanımda Oyuncuların parlayan yıldızları, daha sonra televizyonda tanınan bir yüz olan Peter Snow ve ünlü tiyatro hanedanlığının zeki ve yetenekli bir üyesi olan ve daha sonra Oxford'daki University College'in başına geçecek olan John Albery'di. John Albery şahane bir şekilde General Montgomery taklidi yapardı ("Sonra Tanrı dedi ki: ve ben onunla hemfikivim...") ve Peter Snow da en az onun kadar unutulmaz bir şekilde General de Gaulle taklidi yapardı: "*La glo-rie ... la victoire ... l'histoire ... et ... la plume ... de ma tante.*" Jeremy Gould'un şarkı söyleyen Harold Macmillan taklidi yapmak için rol yapmasına gerek yoktu. O zamanlar imparatorluğun alacakaranlık zamanlarıydı ve Oyuncular, muhtemelen John Albery tarafından yazılmış ve benim beş dizesini hatırladığım sevimli bir veda şarkısı yazmışlardı:

Güneş batar, yıldız doğar
Aden'den Zanzibar'a kadar
İmparatorluğun bağları çözülüyor
Ve son selamlar veriliyor
İnsan merakını yitirmiyor...

Aynı tiyatro seti beni, Balliol'daki en mutlu zamanlarımı yanlarında geçirdiğim Viktorya Cemiyetiyle tanıştırmıştı. Dönemde bir veya iki kez buluşup, bir yandan Porto şarabı yudumlarken piyano eşliğinde müzikhol şarkıları söyledik. Seremoni ustalarından biri, özel şarkılarını söylemek için solistleri tek tek çağırırdı ve biz de koroya katılırdık. Şarkılar çoğunlukla (mendil dağıtılan duygusal ve mızımız eserlerle bölünen) keyifli, küstah şarkılardı ve gece aşırı milliyetçi vatanseverlikle sonlanırdı. Balliol günlerimden yeniden yaşamayı içtenlikle isteyeceğim bir deneyim varsa bu, Viktorya Cemiyetiyle geçireceğim bir akşamdır.

Hayatımın çok daha sonrasında, böylesi bir yeniden yaşayışa en çok yaklaştığım anlar, Wootton'daki Killingworth Şatosu barındaki her Cuma akşamı gerçekleşen şarkı söyleme toplantılarıydı. Wootton Oxford'un hemen dışında yer alan bir köydür ve

ikinci eşim ve sevgili kızım Juliet'in annesi olan Eve'yle burada tanışmıştım. Müzik, Britanya "halk müziği"di" (müzikhol müziği değildi) ve içecek (Porto şarabı değil) biraydı ama burada Viktorya Cemiyetindeki atmosferin bir benzerini yaşamıştım: içecekten daha çok müzik ve toplulukla coşan sıcak bir şamata. Bu Cuma gecelerinde solist ve çalgıcılar (gitar, akordeon, teneke flüt) düzenli dört ya da beş icracı veya grup olarak dönüşümlü olarak çalışırlardı. Hepsi farklı yönlerden iyilerdi ve hepsinin, Eve ve ben de dâhil olmak üzere koronun müdavimlerince bilinen kendine has şarkı repertuvarları vardı. Bazı şarkılar için oldukça şık kanonlar gerçekleşir ve hararetle okumalar yapılırdı ve (Viktorya Cemiyetinde olduğu gibi) koro her zaman disipline edilir ve tempo yükselttirilirdi; olağan "yalnızca, alacakaranlıkta söylenen bir şarkı" sarhoş ağıtından çok farklı. Öne çıkan üyeleri, Eve tarafından verilmiş özel lakaplarıyla tanırdık: "İki bira" (biralarını kaldıran ve müzisyenler için hesabı toplayan kolları kadar kaslı bir bas sesi olan iri ve sakallı genç bir adam); "Koca Baba" (ana solistlerin işlerini tamamlamalarının ardından bazen "Cock Robin"i söyleyen, tatlı bir tenör sesi olan babacan biri), "Maynard Smith" (ismini büyük bilim adamına olan benzerliğinden alan neşeli, gözlüklü biri), "Yeşil Dev Hulk" (detone olan az sayıdaki kişiden biri) ve diğerleri.

Lisans dönemi günlerimde Balliol'dan arkadaşlarım ve ben sık sık sinemaya giderdik; genelde Walton Caddesindeki Scala'ya: Ingmar Bergman veya Jean Cocteau veya Andrzej Wajda veya kıtasal diğer yönetmenlerin entelektüel filmlerine. Özellikle Ingmar Bergman'ın *Yaban Çilekleri* ve *Yedinci Mühür* filmlerindeki siyah beyaz, karanlık imgelerden ve trajediye dönüşmeden önce *Yaz Oyunları*'ndaki lirik aşk sahnelerinden çok etkilenmiştim. Bu türden filmler ve babamın beni tanıştırdığı şiirler (Rupert Brooke, A.E.Housman ve hepsinden öte erken dönem W.B.Yeats) genç bünyemi, romantik fantezinin gerçeklikten uzak hatta kafası iyice karışmış sapa yollarına yöneltti. Pek çok on dokuz yaşındaki saf insan gibi ben de âşık oldum; herhangi bir kıza değil, âşık olma fikrine. Pekâlâ, bir kız vardı ve tesadüfen İsveçliydi ki bu da Bergman'ın yönlendirdiği fantezilerimle uyumluluk gösteriyordu. Fakat benim sevdiğim (benim trajik Romeo rolünü oynadığım) şey, aşk fikrinin kendisiydi. O İsveç'e döndükten ve

benimle olan kısa Yaz Oyunlarını (şüphesiz) unuttuktan sonra gülünç derecede uzun bir süre boyunca onu düşünüp durdum.

Bekâretimi, nispeten ilerlemiş bir yaş olan yirmi iki yaşında, Londra'da tatlı bir viyolonselciye değin kaybetmeyecektim. Tek odalı evinde bana viyolonsel çalmak için eteğini (dar bir etekle viyolonsel çalamazsınız) ve sonra da her şeyini çıkarmıştı. Kişinin bu konudaki ilk deneyimini yerden yere vurması modadır ama ben böyle yapmayacağım. Harikaydı ve başlıca hatırladığım şey, atasal bir doygunluktu: "Evet, hissedeceğim şey elbette hep *buydu*. Zamanın başlangıcından beri bu hep böyle olacaktı." Sinir sisteminin neden cinsel birleşmeyi yaşamın sunabileceği düzenli olarak en harika deneyimlerden biri haline getirecek şekilde evrildiğini açıklamak bir biyolog için zor değildir. Fakat açıklamak onu daha az harika kılmaz; tıpkı Netwon'un gökkuşağı tayfını sökmesinin gökkuşağının görkemini azaltmadığı gibi. Hayatınız boyunca kaç gökkuşağı gördüğünüzün önemi yoktur. Görkem her seferinde yeniden tahsis edilir ve kalp her seferinde yerinden fırlar. Fakat bu konuda daha fazla bir şey söyleyip gizlilikleri ihlal etmeyeceğim. Bu o türden bir otobiyografi değil.

Bu arada Wordsworth hiçbir zaman benim favorilerimden biri olmamıştır fakat sondaki Ek bölümünde genç bir adamken beni etkileyen diğer bazı şiirlerden birkaç kesit alıntılar yapmak isterim. Bu dizeler beni ben yapmanın önemli bir kısmıydı ve hepsini hafızamda kelimesi kelimesine tutardım (bir kısmını hala tutarım).

Babam, her biri kendi eliyle yazılmış, favori çok sayıda şiirini içeren, sayfaları çıkarılıp takılabilen bir klasör tutardı. Benim şiir zevkim, hala annemde olan bu özel antolojiden oldukça etkilenmişti. Bunun, ebeveynlerim yirmili yaşlarındaiken, babamın doktora araştırmalarını yaptığı Cambridge'den yolladığı mektuplarla başladığını öğrenmekten etkilenmiştim. Her şiir bir zarfın içinde yollanmış ve annem tarafından saklanmıştı.

Fakat benim lisans günlerime ve sırada ne gelmesi gerektiğine dair düşüncelerime dönersek: babama çiftçilikte eşlik etmeyi hiç ciddi ciddi değerlendirdiğimi sanmıyorum. Bir araştırma derecesi yapmak üzere Oxford'da kalmayı giderek daha çok istiyordum. Ondan sonra ne gelebileceğine veya ne türden bir araştırma yapmak istediğime dair çok net herhangi bir fikrim yoktu. Peter Brunet bana bir biyokimya projesi önerdi ve ben de memnuniyetle

kabul ettim ve çok hevesle olmasa da ilgili araştırma literatürünü çalıştım. Fakat daha sonra Niko Tinbergen'den hayvan davranışları hakkında özel dersler aldım (ve hayatım değişti). Önümde gerçekten düşünebileceğim bir konu vardı: felsefi çıkarsamaları olan bir konu. Niko benden memnun gözüküyordu: kolejime verdiği dönem sonu raporu benim, özel ders verdiği en iyi lisans öğrencisi olduğumu söylüyordu (tabi bu yorum, Niko'nun lisans seviyesinde fazla özel ders vermediği gerçeğiyle dengelenmelidir). Her neyse bu durum ona, beni araştırma öğrencisi olarak yanına almak isteyip istemeyeceğini soracağım kadar özgüvenimi artırdı ve beni halen mutlu eden şekilde, cevabı evet oldu. Geleceğim garanti altına alınmıştı: en azından takip eden üç yıl boyunca. Hatta şimdi düşününce, ömrümün geri kalanı da.

BÖLÜM 10

ZANAATİ ÖĞRENMEK

BELKİ tüm bilim insanları doktora öğrencisi yıllarını huzurlu olarak hatırlarlar. Fakat şüphesiz bazı araştırma çevreleri diğerlerinden daha huzurludur ve bence 1960'ların başında Oxford'daki Tinbergen grubuna dair özel bir şey vardı. Hans Kruuk, sevgi dolu olan ama methiyeler düzmeyen *Niko'nun Doğası*¹ isimli biyografi kitabında, atmosferi yakalamıştır. Kruuk ve ben, Desmond Morris, Aubrey Manning ve diğerleri tarafından tarif edilen destansı "çetin ceviz" döneme yetişemedik fakat bence bizim zamanımız da onu andırmıştır; tabi biz Niko'yu daha az gördük çünkü onun odası Hayvanbilimi Bölümü'nün ana binasında idi; geri kalan bizlerse 13 Bevington Sokağındaki ek binada konuşlanmıştık. Kuzey Oxford'da bulunan bu bina uzun ve dardı ve Parks Caddesindeki Üniversite Müzesine eklenmiş Hayvanbilimi ana binasına yaklaşık olarak sekiz yüz metre uzaklıktaydı.

13 Bevington Sokağının en kıdemli ismi, muhtemelen hayatındaki en önemli akıl hocası olan Mike Cullen'di ve sanırım Hayvan Davranışları Araştırma Grubundaki (HDAG) çağdaşlarımın çoğu buna katılacaktır. Hepimizin bu fevkalade adama olan borcunu açıklamak için, 2001 yılında Wadham Koleji, onu anmak için Oxford'da gerçekleştirilen törende yaptığım konuşmanın kapanış satırlarını alıntılamaktan daha iyisini yapamam.

¹ Hans Kruuk, *Niko'nun Doğası: Niko Tinbergen'in Hayatı ve Onun Hayvan Davranışları Bilimi* (Oxford, Oxford Üniversitesi Yayınevi, 2003)

Kendisi fazla makale yayınlamamıştır fakat hem eğitim hem de araştırma için fevkalade yoğun çalışırdı. Muhtemelen Hayvanbilimi Bölümünün tamamında en çok rağbet gören özel hocaydı. Zamanının geri kalanı (hep bir acelesi olurdu ve son derece uzun me-sailerle çalışırdı) araştırmaya adanırdı. Fakat nadiren kendi araştırmasına adanırdı. Onu tanıyan herkes aynı şeyi anlatır. Ölüm ilanlarının tamamı, açıklayıcı şekilde benzer ifadelerle bu durumu ortaya koymuş-tur.

Araştırmalarınızla ilgili bir sorunuz olurdu. Yardım için tam olarak nereye gitmeniz gerektiğini bilirdiniz ve hemen sizin yardımınıza koşardı. Man-zara dün gibi aklımda. Bevington Sokağının kalaba-lık küçük mutfağındaki öğle yemeği konuşmaları, olağanüstü bir entelektüel enerjiyle bükülmüş bir yay gibi hafifçe eğilmiş, bazen konsantrasyondan ile-ri geri sallanan, kırmızı süveterli sıırım gibi ve çocuk-su adamın görüntüsü. Kelimeler ağzınızdan dökül-medene ne demek istediğinizi anlayan derinlemesine zeki gözler. Açıklamaya yardım etmesi için zarfın ar-kası, savruk saçlarının altında ara sıra şüpheli ve mu-zip bir şekilde kalkan kaşlar. Daha sonra aceleyle (her yere hep acele giderdi) bir yerlere, belki özel bir derse gitmesi gerekirdi ve kurabiye tenekesini telli sapın-dan kavrıldığı gibi sırta kadem basardı. Fakat ertesi sabah sorunuzun, Mike'nin iki sayfalık, küçük ve kendine has el yazısıyla yazdığı, sıklıkla cebir, diyag-ramlar, literatüre yapılan önemli bir referans, bazen kendi kaleme aldığı duruma uyan bir dize veya Latin-ce veya klasik Yunanca kıvrıntısı içeren cevabı elinize ulaşırdı. Hep teşvik ederdi.

Bizler minnettardık fakat yeterince minnettar değildik. Biraz düşünsük farkına varırdık ki, benim araştırmamın o matematiksel modeli üzerinde tüm akşam çalışmış olmalıydı. Ayrıca bunu bir tek be-nim için yapmazdı. Bevington Sokağındaki herkes aynı muameleye maruz kalırdı. Sadece kendi öğ-

rencileri de değil. Ben resmi olarak ben Mike'nin değil Niko'nun öğrencisiydim. Benim araştırmam Niko'nun başa çıkabileceğinden daha matematiksel hale gelince, Mike ücretsiz ve resmi bir tanıma olmadan beni yanına aldı. Tezimi yazma zamanım geldiğinde onu okuyan, eleştiren, her satırı cilalamama yardım eden Mike Cullen'di ve tüm bunların aynılarını kendi resmi öğrencilerine de yapmıştı.

Hepimizin merak etmiş olacağı üzere, sıradan aile yaşamına ne ara vakit buluyordu? Kendi araştırmalarına ne ara vakit buluyordu? Bu kadar nadir yayın yapmasına şaşmamak gerek. Hayvan iletişimi hakkında uzun süredir beklenen kitabını hiç yazamamasına şaşmamak gerek. Aslına bakarsanız, o altın dönem boyunca 13 Bevington Sokağından çıkan yüzlerce makalenin hemen hemen hepsinde ortak yazar olarak adı geçmeliydi. Gelin görün ki ismi bu makalelerin neredeyse hiçbirinde yoktur; teşekkürler kısmı hariç ...

Bilim insanlarının dünyevi başarıları (terfi veya payeler için), yayınladıkları makalelerle ölçülür. Bu endekste Mike çok yukarılarda değildi. Fakat modern danışmanların çok daha az katkı yaptıkları makalelere isimlerini eklemeye hevesli oldukları kadar Mike öğrencilerinin yayınlarına isminin eklenmesine razı olsaydı, yaygın payelerle donatılmış, alışılmış olarak başarılı bir bilim adamı olurdu. Şu haliyle Mike, çok daha derin ve gerçek bir anlamda son derece başarılı bir bilim adamıydı ve sanırım biz, gerçekte ne tür bir bilim insanına hayranlık duyduğumuzu biliyoruz.

Oxford onu maalesef Avustralya'ya kaptırmıştı. Yıllar sonra Melbourne'de, misafir konuşmacı olarak benim için düzenlenen bir partide elimde bir içkiyle (muhtemelen dimdik bir şekilde) ayakta duruyordum. Bir anda tanıdık biri, her zamanki acelesiyle içeri daldı. Geri kalanlarımız takım elbise giyiyordu ama bu tanıdık kişi giymiyordu. Yıllar ortadan kaybolmuştu. Her şey aynıydı (çoktan altmışlarına girmiş olduğu halde

hala otuzlarında gibi gözüküyordu) çocuksu hevesin parıltısı ve hatta kırmızı süveter. Ertesi gün sevgili penguenlerini göstermek için, yolda metrelerce uzunluktaki dev Avustralya solucanlarına bakmak üzere dura dura beni sahile götürdü. Tüm günü konuşarak geçirdik; eski günler ve eski dostlar hakkında konuştuğumuzu sanmıyorum ve kesinlikle hırslarımız, fon bulma ve *Nature* dergisindeki makaleler hakkında konuşmadık; yeni bilimden ve yeni fikirlerden konuştuk. Mükemmel bir gündü; onu gördüğüm son gündü.

Mike Cullen kadar zeki başka bilim insanları tanıyabiliriz (gerçi çok fazla tanıyamayız). Desteğini onun kadar esirgemeyen başka bilim insanları tanıyabiliriz (fakat son derece az sayıdadırlar). Fakat diyorum ki, verebilecek bu kadar çok şeyi olup, verirken bu kadar cömert olan bir başkasını tanımadık.

Wadham şapelinde bu anma konuşmasını yaparken neredeyse ağlamıştım ve şimdi, on iki yıl sonra tekrar okuduğumda neredeyse yine ağlayacaktım.

13 Bevington Sokağındaki dostluğun istisnai olup olmadığını veya tüm doktora öğrencisi gruplarının benzer bir birliktelik ruhu geliştirip geliştirmediklerini bilmiyorum. Sanırım geniş bir üniversite binası yerine ayrı bir ek binada konuşlanmış olmak sosyal bağları geliştiriyordur. HDAG (ve David Lack'ın, Edward Grey Saha Ornitolojisi Enstitüsü ve Charles Elton'un Hayvan Popülasyonları Bürosu gibi dışarda kalan diğer gruplar) nihayetinde South Parks Caddesindeki betonarme garabete taşındıklarında, bir şeylerin kaybolduğuna inanıyorum. Fakat bu, o noktada artık yaşlı olmam ve sorumlulukların ağırlığını hissetmemle de alakalı olabilir. Sebebi ne olursa olsun, 13. Bevington Sokağına ve Cuma gecesi seminerlerinde veya öğle yemeği odasında veya Rose ve Crown'daki barın bilardo masasında toplanan yoldaşlarıma karşı sadık bir duygusal yakınlığı muhafaza ediyorum: bulaşıcı espri anlayışını daha sonra, kitabı *How to Keep Dinosaurs*'a yazdığım önsözde hatırladığım Robert Mash; peş peşe sigaralar içen, aşırı alkol tüketen ve hakkında (makul olmayan bir şekilde)

1 Robert Mash, *How to Keep Dinosaurs* (Londra, Orion, 2005).

dindar olduğu dedikoduları dolaşan Dick Brown; çılgıncasına eksantrik dehası hep eğlendirici olan Juan Delius; Juan'ın bana Almanca dersleri veren normal üstü bir şekilde şahane eşi Uta; daha sonra Niko'un biyografisini yazan uzun, sarışın Hollandalı Hans Kruuk; İskoç Ian Patterson; ilk ayım boyunca yalnızca kapısındaki esrarengiz "Nelson Bass Rock'ta" yazısıyla tanıdığım, sümsük kuşu sorumlusu Bryan Nelson; sakallı Cliff Henty; kendisi Psikoloji Bölümünden olsa da, hayat dolu eşi Jill, Juan'ın araştırma asistanı olduğu için (çift her gün Bevington Sokağında öğle yemeği yerd) grubun onursal bir üyesi olan ve nihayetinde Niko'nun halefi olan David McFarland; neşeli Yeni Zelanda kızları Lyn McKeachie ve Ann Jamieson'u grubun diğer onursal üyeleri olarak tanıştıran Vivienne Benzie; güler yüzlü diğer bir Yeni Zelandalı Lou Gurr; Robin Liley; şen şakrak doğa bilimci Michael Robinson; daha sonra ev arkadaşım olan Michael Hansell; daha sonra beraber bir makale yazdığım Monica Impekoven; daha sonra evlendiğim Marian Stamp; Heather McLannahan, Robert Martin, Ken Wilz; daha sonra Kenya'da bir danışmanlık ortaklığı kuran Michael Norton-Griffiths ve Harvey Croze; daha sonra benimle üç makalenin yazılmasında işbirliği yapan John Krebs; filler hakkındaki tezini yazarken istemeden de olsa Afrika'dan sürülen gözü pek Iain Douglas-Hamilton; baştankaralarda en uygun yiyecek arayışı hakkında birlikte makale yazdığım Jamie Smith; semender sorumlusu Tim Halliday; sevgiyle restore edilmiş Lagonda'sı ve karikatür çizme yeteneğiyle Sean Neill; usta fotoğrafçı Lary Shaffer ve es geçtiğim için özür dilediğim diğer dostlar.

Cuma gecesı seminerleri Tinbergen grubu için haftanın en önemli olaylarıydı. Bu seminerler iki saat sürer ve sıklıkla bir sonraki Cumaya taşardı fakat zaman göz açıp kapayıncaya kadar geçerdi çünkü bir konuşmacıyı dinleyerek geçirilen bir saatin ardından soruların gelmesi şeklindeki insanın uykusunu getiren formül yerine, bizim iki saatimiz tüm seminer boyunca tartışmalarla canlandırılırdı. Niko, neredeyse konuşmacı daha ilk cümlesini tamamlayamadan, seminerinin gidişatını belirlemek için araya girerdi: "Ja, Ja, ama [. . .] ile ne kastediyorsun?" Bu kulağa geldiği kadar sinir bozucu değildi çünkü Niko'nun müdahaleleri her zaman netleştirme amaçlıydı ve genellikle gerekliydi. Mike

Cullen'in soruları daha nüfuz edici, daha bilgili ve daha korkulan sorulardı. Katkı sağlayan kayda değer diğer isimler (kendilerine has yönlerden dâhiler olan) Juan Delius ve David McFarland'di fakat hepimiz, neredeyse oraya adımıımızı attığımız ilk günden itibaren çekinmeden söze karışabilirdik. Niko bunu teşvik ederdi. Araştırmalarımızda sorduğumuz soruların tamamen net olması gerektiğinde ısrar ederdi. Cambridge Madingley'deki kardeş araştırma grubumuza gerçekleştirdiğim bir ziyarette, bir doktora öğrencisinin çalışmasını şu kelimelerle tarif etmeye başladığında nasıl şok olduğumu hatırlıyorum: "Yaptığım şey ..." Kendimi Niko'nun sesini taklit etmekten zor alıkoymuştum: "Ja, ja, ama sorduğun soru ne?" Bu hikâyeyi yıllar sonra Madingley'de bir araştırma semineri verdiğimde anlatmıştım. Failin kimliğini, şakayla karışık mahcup olan (Madingley grubunun, daha sonra St John's Kolejin başına geçecek olan son derece zeki ve karizmatik lideri) Robert Hinde'ye bildirmeyi reddettim ve dudaklarım o gün bugündür mühürlü.

Niko'nun benim önüme koyduğu soru, *The Tempest*'ten alınan ve sıklıkla "yaratılış mı yetiştirme mi?" klişesiyle etiketlenen sorunun bir versiyonuydu:

Yaratılışı şeytan, doğuştan şeytan olanda
Yetiştiriliş tutmaz asla...

Yüzyıllar boyunca filozoflar bu soruya kafa yormuştur. Bildiklerimiz ne kadarı doğuştan içimize işlenmiştir ve genç bir zihin ne ölçüde (John Locke'nin inandığı gibi) üzerine yazılmayı bekleyen boş bir sayfadır?

Niko'nun kendisi de (hayvan davranışları bilimini Niko'yla birlikte kurmasıyla nam salmış) Konrad Lorenz gibi ilk zamanlarda "yaratılış" ekolüyle ilişkilendirilmiştir. Daha sonra büyük oranda reddedeceği meşhur kitabı *İçgüdü Araştırması*'nda¹ Niko içgüdüyü "öğrenim süreçleriyle değişikliğe uğramamış davranış" olarak tanımlanan "ırsi davranışla" eş anlamlı olarak kullanmıştır. Hayvan davranışları bilimi, hayvan davranışlarının biyolojik olarak incelenmesidir. Farklı psikoloji ekolleri, hayvan davranışlarını (farklı yönleri vurgulayarak) incelerler. Tarihsel olarak

¹ N. Tinbergen, *The Study Of Instinct* (Oxford, Clarendon Basımevi, 1951).

psikologlar insanların alternatifi olarak sıçan, güvercin veya maymun gibi hayvanları inceleme eğiliminde olmuşlardır. Hayvan davranışları bilimcileri ise hayvanlarla, herhangi bir şeyin temsilcisi olarak gördükleri için ilgilenmezler; başlı başına hayvanların kendileriyle ilgilenirler. Bunun bir sonucu olarak hep daha geniş bir tür yelpazesini incelemişlerdir ve türlerin doğal ortamlarındaki davranışlarının rolünü vurgulama eğiliminde olmuşlardır. Değindiğim üzere hayvan davranışları bilimcileri aynı zamanda tarihsel olarak “ırsi” davranışları vurgularlarken psikologlar daha ziyade öğrenmeyle ilgilenmişlerdir.

1950’lerde Amerikalı bir grup psikolog, hayvan davranışları bilimcilerinin çalışmalarıyla ilgilenmeye başladı. Bunların arasından en öne çıkan, doğa tarihi hakkında olduğu kadar psikoloji hakkında da derin bilgili, büyük bir adam olan Daniel S. Lehrman’dı. Lehrman aynı zamanda yeterli miktarda Almanca biliyordu, bu da onun, hayvan davranışlarına getirilen iki yaklaşım arasında etkin bir köprü olmasına neden olmuştu.

Lehrman 1953 yılında, geleneksel hayvan davranış bilimsel yaklaşımı eleştirdiği oldukça etkili bir makale kaleme aldı. Irsi davranış anlayışının tamamını şiddetle eleştirdi; her şeyin öğrenildiğini düşündüğü için değil (gerçi onu alıntılayan bazı psikologlar böyle düşünmüştü), irsi davranışları tanımlamanın teorik olarak mümkün olmadığını düşündüğü için: herhangi bir davranışın irsi olduğunu gösterecek bir deney gerçekleştirmenin imkânsız olduğunu düşündüğü için. Teorik olarak en bariz yöntem “mahrum bırakma deneyiydi.” İnsanlara nasıl çiftleşecekleri hakkında sözlü herhangi bir talimat verilmediğini ve ek olarak diğer türleri gözlemleme fırsatı verilmediğini düşünün; en ufak bir ipucu bile verilmesin. Fırsat nihayet kendini gösterdiğinde, nasıl çiftleşeceklerini bilirler miydi? Bu ilgi çekici bir soru ve ipucu mahiyetinde anekdotlar olabilir; örneğin belki aşırı korunmuş ve saf Viktorya dönemi çiftlerinde. Fakat insan dışı hayvanlarda deneyler (mahrum bırakma deneylerini) gerçekleştirebiliriz.

Eğer genç bir hayvanı, herhangi bir deneyim fırsatının olmadığı mahrum bırakılmış şartlarda yetiştirirseniz ve hayvan nasıl düzgünce davranacağını yine de bilirse, bu, davranışın irsi, doğuştan, içgüdüsel olduğu anlamına gelmek zorundadır. Değil mi? Fakat Lehrman’ın itiraz ettiği nokta, genç hayvanı her şey-

den (ışık, yiyecek, hava vs.) mahrum bırakamayacağınız ve ırsilik kriterini sağlamak için ne kadar mahrumiyetin gerekli olduğunun hiçbir zaman bariz olmadığıdır.

Lehrman ve Lorenz arasındaki tartışma kişisel bir hale geldi. Ailevi arka planı Yahudi olan Lehrman, Lorenz'ın, savaş yıllarından kalma ve şüpheli derecede Nazi yanlısı yazılarını ortaya çıkardı ve meşhur eleştirisinde bundan bahsetmekten çekinmedi. Lorenz, eleştirinin yayınlanmasının ardından Lehrman'ı ilk görüşünde (yaklaşık olarak) şunları söyledi: "Yazılarından senin küçük, alçak, kart bir adam olduğunu düşünmüştüm. Ama şimdi BÜYÜK olduğunu [ve Lehrman gerçekten çok büyük bir adamdı] gördüğüme göre arkadaş olabiliriz." Bu arkadaşlık beyanı Lorenz'ı, Paris'te sürmekte olduğu devasa bir Amerikan arabasıyla Lehrman'ı neredeyse ezerek gözdağı vermeyi denemekten alıkoymadı (bu hikâyeyi Desmond Morris, arabanın içinden bir görgü tanığı olarak anlatmaktadır).

Fakat yaratılış mı yetiştirme mi tartışmasına geri dönelim. Yalnızca bir örneği ele almak gerekirse, erkek kındıra kamışcını kuşlarının karmaşık ve detaylı şarkıları vardır ve bu şarkıyı, diğer herhangi bir kındıra kamışcını duymadan, yalıtılmış bir şekilde yetiştirilirse de söyleyebilmektedirler. Dolayısıyla Lorenz-Tinbergen ekolü bunun "ırsi" olduğunu söylerdi. Fakat Lehrman gelişimsel süreçlerin karmaşıklığını vurgulamış ve hep, öğrenmenin, daha az bariz bir şekilde olaya müdahil olup olmadığını sorgulamıştır. Lehrman için genç hayvanın mahrum bırakılmış şartlarda yetiştirildiğinin söylenmesi yeterli değildir. Onun için soru "Neden mahrum bırakılmıştır?" idi.

Lehrman'ın eleştirisinin yayınlanmasından bu yana hayvan davranış bilimcileri gerçekten de, aralarında kındıra kamışcılarının da bulunduğu çok sayıda ötücü kuşun, yalıtılmış bir şekilde yetiştirilseler dâhi, kendilerinin beceriksiz denemelerini dinleyip, iyi olanları tekrarlamak ve kötü olanları elemek suretiyle, türlerinin doğru şarkısını söylemeyi öğrendiklerini keşfetmişlerdir. Dolayısıyla bu da yetiştirme gibi gözükmektedir. Fakat bu noktada Lorenz ve Tinbergen, genç kuşların, hangi denemelerin iyi hangilerinin kötü olduğunu nereden bildiklerini sorabilirler. O "bilgi" (türlerinin şarkısının kulağa nasıl gelmesi gerektiğinin bir şablonu) elbette ırsi mi olmalıdır? Öğrenmenin yaptığı tek şey, şarkı

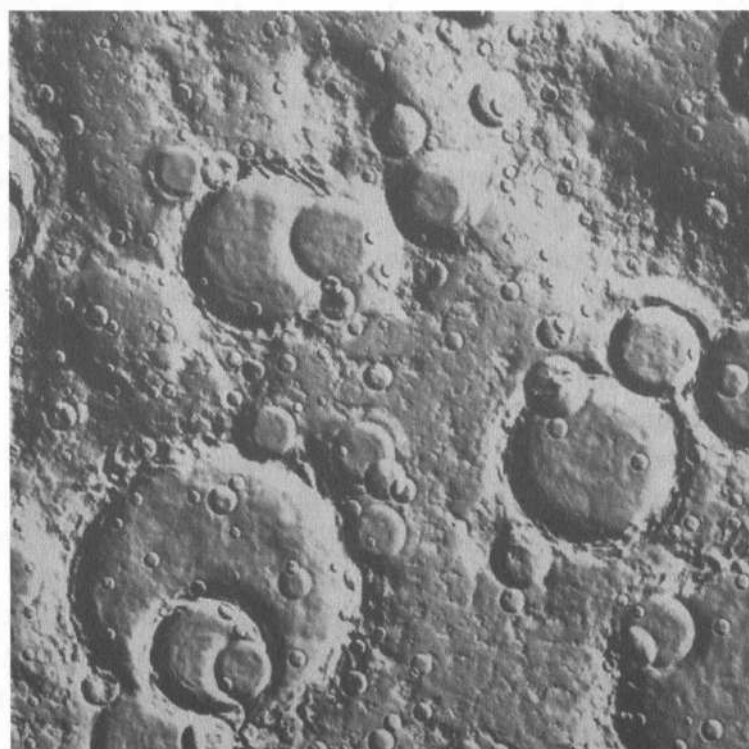
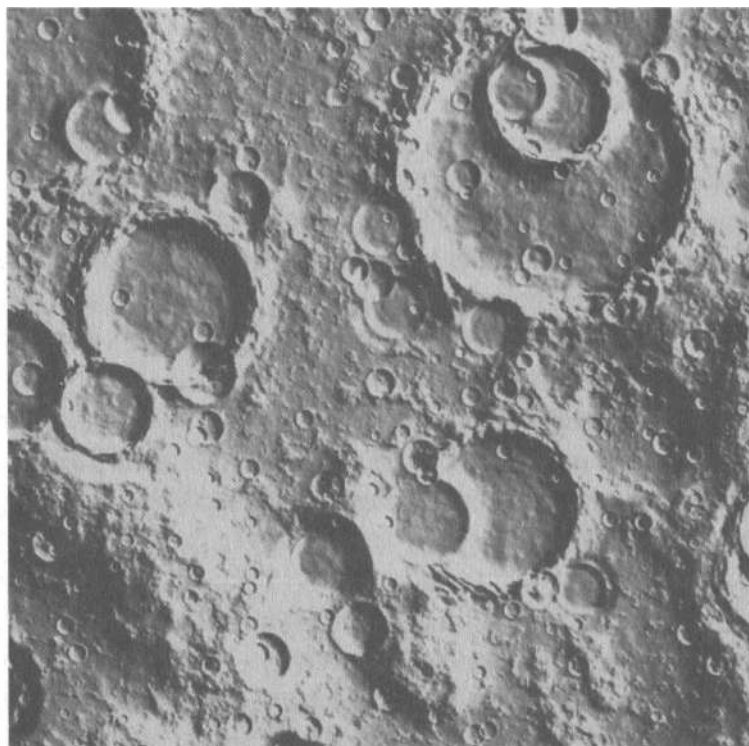
örüntüsünü beynin duyuşal kısmından (yerleşik şablon) motor kısmına (şarkıyı bilfiil söyleme yeteneği) transfer etmektir.

Bu arada Amerikan ak tepeli serçesi gibi diğer türler de şarkı söylemeyi kendilerine bu “beceriksizlik” yöntemiyle öğretirler fakat türün şarkısını hayatlarında daha önce duymuş olmaları gerekir. Genç kuş sanki şarkı söylemeye başlamadan önce bir “bant kaydı” almakta ve bunu, şarkıyı kendi kendisine öğretmek için bir şablon olarak kullanmaktadır. Ayrıca ileri dönem öğrenmelerinin bir şablonu olarak “öğrenilmiş bant kaydı” ve “ırsi bant kaydının” ara kademeleri de mevcuttur.

Niko Tinbergen’in beni 1962’de salıverdiği felsefi mayın tarlası buydu. Sanırım Lorenz’le arasındaki algılanan ilişkiden geri adım atmak istemiş ve beni Lehrman kampına yönelik bir köprü olarak görmüştü. Benim deneysel konum şarkı söyleyen kuşlar değil, gagalayan yavru civcivler olacaktı. Bir dizi deney yapmıştım ve burada onların yalnızca birinden bahsedeceğim.

Yumurtadan yeni çıkan yavru civcivler, muhtemelen yemek aramak için küçük nesneleri gagalamaya başlarlar. Fakat neyi galayacaklarını nereden bilirler? Onlar için neyin iyi olduğunu nereden bilirler? Bir aşırı uç, doğanın onların beyinlerine, herhangi bir deneyimleri olmadan önce buğday tanesinin bir şablon resmini bahşetmesidir. Bu (özellikle bir hepçil için) gerçekçi değildir. Buğday tanelerinin, un kurtlarının, arpa tanelerinin, darı tohumlarının ve kınkanatlı larvalarının (sıkıcı ve yenilemez olan işaret ve lekelerle kıyasla) ortak bir özelliği var mıdır? Evet vardır. Her şeyden önce, bunlar katıdır.

Bir şeyin katı olduğunu nasıl anlarsınız? Bunun bir yolu, yüzey gölgelemesidir. Bir sonraki sayfadaki ay krateri resimlerine bakın. Bunlar aynı resimdir fakat biri diğerlerine kıyasla 180 derece döndürülmüştür. Tahminimce soldakinde çukurlu kraterler, sağdakindeyse üstü yassı tepeler göreceksiniz; ve kitabı ters çevirirseniz tam tersiniz göreceksiniz. Bu illüzyon uzun zamandır bilinmektedir ve ışığın nereden geldiğine dair peşin bir hükme (yani tesir itibarıyla, güneşin yerine dair peşin bir hükme) dayanır. Katı nesnelerin (genelde yaklaşık olarak tepede bulunan) güneşe yakın olan kısımları genelde daha aydınlıktır. Dolayısıyla katı bir nesnenin fotoğrafını tersine çevirirseniz çukurlu gözükecektir ve bunun tersi de doğrudur.



Güneş nadiren *doğrudan* tepededir fakat güneş ışığının genel yönünün aşağıya doğru olması, yukarıya doğru olmasından daha olasıdır. Dolayısıyla olası avlar olarak katı nesnelerin peşinden koşan bir avcı bu varsayıma dayanarak yüzey gölgelemesi ipuçlarını kullanabilir. Av-avcı silahlanma yarışının diğer tarafında da doğal seçim, katılıklarını “karşı-gölgeleme” ile gizleyebilen hayvanları pekâlâ destekleyebilir. Pek çok balık türünün üst tarafları koyu, alt tarafları açık renklidir, bu da güneşin yukarıdan gelmesi yönündeki doğal eğilimi nötralize ederek balığı daha yassı görünür kılar. Bir balık (“ters yüzen kedibalığı”) gerçek bir “kuralı kanıtlayan istisna” örneğidir. Bu balık düzenli olarak ters yüzer ve bekleneneği üzere ters karşı-gölgelenmiştir: göbeği sırtından daha koyudur.

Tinbergen’in Leen De Ruiter isimli Hollandalı bir öğrencisi, düzenli olarak sırtları üzerinde dinlenen, ters karşı-gölgelenmiş tırtıllar üzerinde hoş bazı deneyler yapmıştır. Bir sonraki sayfada üstte bulunan resim *Cerura vinula*’yı normal pozisyonunda göstermektedir. Yassı ve göze çarpmaz gibi durmaktadır. Alttaki resimse De Ruiter’in tırtılın dalını ters çevirdiğinde tırtılın nasıl gözüktüğünü göstermektedir: benim gözüme (ve daha önemlisi, De Ruiter onları deneysel avcılar olarak kullandığı zaman alakargaların gözüne) çok daha fazla çarpmaktadır.

Fakat bunların hiçbirisi (insan veya alakargalarda) güneşin normalde tepede olduğu bilgisinin ırsi mi yoksa öğrenilmiş mi olduğu hakkında herhangi bir şey söylemez. Katı gölgeleme illüzyonu bana bu soruyu, yavru civcivleri mahrum bırakma deneylerinde kullanarak test etmek için güzel bir fırsat sunuyor gibi gelmişti.

Öncelikle, civcivler illüzyonu görüyorlar mıydı? Görünen o ki görüyorlardı. Asimetrik bir şekilde aydınlatılmış yarım bir masa tenisi topunun resmini çekip, görüntü cezbedici bir tahıl veya tohum boyutlarında olacak şekilde kâğıda bastım. Aydınlik tarafı üstteyken fotoğrafa baktığımda, yarımküre katı gözükiyordu. Fotoğrafi ters çevirdiğimdeyse gözükmüyordu. Civcivlere iki yönelim arasında bir seçim fırsatı tanındığında kuvvetli bir şekilde, katı gözüken (yukarıdan aydınlatılmış) resmi gagalamayı seçtiler. Bu bizim, güneşin normalde tepede olduğu şeklindeki “peşin hükmümüzü” civcivlerin de paylaştıklarına işaret etmekteydi.



Buraya kadar her şey yolunda: fakat bu civcivler genç de olsalar tamamen saf değillerdi. Üç günlüklerdi ve bu süre zarfında tepeden verilen normal ışıktaki besleniyorlardı. Yukarıdan aydınlatılan katı nesnelerinin görünümünü öğrenmek için zamanları olmuş olabilirdi.

Bunu test etmek için hayati bir deney yaptım. Işığın *aşağıdan* geldiği bir ortamda civcivler yetiştirdim ve aynı şartlar altında bunları test ettim. Yani test anında bunların tepeden gelen ışığa dair herhangi bir deneyimleri olmamıştı. Onlar için yumurtadan çıktıkları dünya, güneşin altlarında olduğu bir dünyaydı. İster yiyecek nesneleri, ister diğer civcivlerin parçaları olsun, gördükleri katı her nesne tepeden değil alttan aydınlatılmıştı. İki masa tenisi topu fotoğrafıyla test edildiklerinde, alttan aydınlatılmış olanı gagalamayı tercih edeceklerini bekliyordum.

Fakat yanılmış olmaktan büyük bir keyif almıştım. Civcivlerin ezici bir çoğunluğu tepeden aydınlatılmış fotoğrafı gagalamıştı. Benim yorumumu kabul ederseniz bu, civcivlerin, atasal doğal seçim tarafından “ileri bilginin” muadili bir şeyle genetik olarak donatılmış oldukları anlamına gelmektedir: civcivlerin yaşayacağı dünyada güneş normalde tepeden ışıkmaktadır. Benim deneyim, aksini öğretmek için bilfiil uğraşıldığında tersine dönmeyen irsi bilginin gerçek bir örneğini belirlemişti.

Düzenli olarak alttan aydınlatmalı ortamlarda yaşayan bir insan grubu aklıma gelmiyor. Böyle gruplar varsa onları, benim civcivlerimi test ettiğim gibi test etmek ilginç olurdu. Sonucun ne olacağına dair sezgisel bir tahminde bulunmayı düşündüm ama açıkçası bahse girmemeyi tercih ederim. Biz de illüzyonu irsi olarak görsek büyüleyici olmaz mıydı? Civcivler tarafından şaşırtıldıktan sonra aynısını insanlar da yapsa yalnızca biraz daha fazla şaşırdırdım. Bunu asla bilemeyebiliriz ama çok küçük bebeklerde bu deneyi gerçekleştirmenin yolları olabilir. Bebekler gagalamazlar fakat ilgilerini çeken nesnelere gözlerini sabitlerler ve bu göz dikmeyi ölçebilirsiniz. Bir gelişim psikoloğu bebeklere benim masa tenisi topu deneyimin bir versiyonunu sunup her iki fotoğrafa baktıkları süreleri ölçebilir mi? Doğumdan sonraki ilk birkaç günde bebeğin odasında alttan aydınlatma kullanmak etik dışı olarak değerlendirilir mi? Neden böyle değerlendirilebi-

leceğini göremiyorum ama modern bir “etik komitesinin” kararının ne olacağını kim bilir?

Nihayetinde “yaratılış mı yetiştirme mi” üzerine olan çalışmalarım, doktora araştırmalarımın¹ yalnızca küçük bir bölümünü teşkil etti ve kendilerine tezimin yalnızca ek bölümünde yer bulabildiler. Tezimin ana bölümünün, civcivlerin gagalamalarını içermesi haricinde bununla pek alakası yoktu. Ayrıca bu felsefi bir ilgi alanımı dile getirme denemesiydi; her ne kadar felsefenin farklı bir alanından alınmış olsa da. Bu, gagalamaları kaydetmek için iyileştirilmiş olan bir teknik sayesinde mümkün oldu.

Bevington Sokağı ve özellikle kuzeydeki büyük martı kolonilerindeki uydu araştırma istasyonları “kölelik” sistemiyle çalışırdı; bu köleler üniversiteye gitmeden önce kısa Tinbergen deneyimini tatmak isteyen ücretsiz çalışan genç gönüllülerdi. Bunların arasında (daha sonra Oxford’a dönüp örümcek davranışları hakkında büyüyen bir grubun başına geçen ve yakın arkadaşım olma-ya devam eden) Fritz Vollrath ve (yine Almanya’dan) Jan Adam vardı. Jan’la hemen yakınlaşıp birlikte çalışmaya başladık. Kayda değer atölye yetenekleri vardı (babamın ve Binbaşı Campbell’in çok farklı erdemlerini kendinde birleştirirdi) ve neyse ki o günler, sağlık ve güvenlik düzenlemelerinin araya girip bizi kendimizden koruyarak inisiyatifimizi baltaladığı günlerden önceydi. Jan ve ben, bölüm atölyelerinin özgürlüklerine sahiptik: tornalar, freze makineleri, şerit testereler vs. Biz (aslına bakarsanız Jan, yanına beni gönüllü bir çırak olarak alarak; yine erkek kardeş sendromu sanırım), Jan tarafından hassas mikro şalterle zarifçe sıfırdan yapılmış, hassasça menteşelenmiş küçük gagalama anahtarlarını kullanarak civcivlerin gagalamalarının sayımını otomatikleştiren bir aparat inşa ettik. Daha önceleri yüzey gölgeleme illüzyonu üzerinde çalışırken gagalamaları elle saymıştım. Bir anda devasa miktardaki veriyi otomatik olarak toplayabilecek duruma gelmiştim. Bu da bana, farklı bir felsefe (Karl Popper’in Peter Medawar’dan öğrendiğim bilim felsefesi) tarafından motive edilen bambaşka bir araştırmanın kapılarını açtı.

Daha önce de açıkladığım üzere babamın okul arkadaşı olan Medawar hakkında hâlihazırda babam aracılığıyla bilgi sahibiy-

¹ R. Dawkins, ‘The ontogeny of a pecking preference in domestic chicks’, *Zeitschrift für Tierpsychologie*, 25 (1968), sf. 170–86.

dim. Britanya biyolojisinin yıldız entelektüeli olarak Medawar ben orada bir lisans öğrencisiyken Oxford'daki eski bölümünü misafir konuşmacı olarak ziyaret etmişti ve bu uzun boylu, yakışıklı, zarif adamın gelmesini bekleyen salonu tıka basa doldurmuş dinleyicilerin heyecanlı uğultularını hatırlıyorum (daha sonraki eleştirmenlerinden birinin sözleriyle “Bu konuşmacı hayatında hiç zarafetten yoksun olarak nitelenmemiştir”). Bu konuşma beni Medawar'ın, daha sonra *Çözülebilir Olanın Sanatı* ve *Plüton'un Cumhuriyeti*'nde¹ antoloji haline getirilen makalelerini okumaya teşvik etti ve Karl Popper'i de onlardan öğrendim.

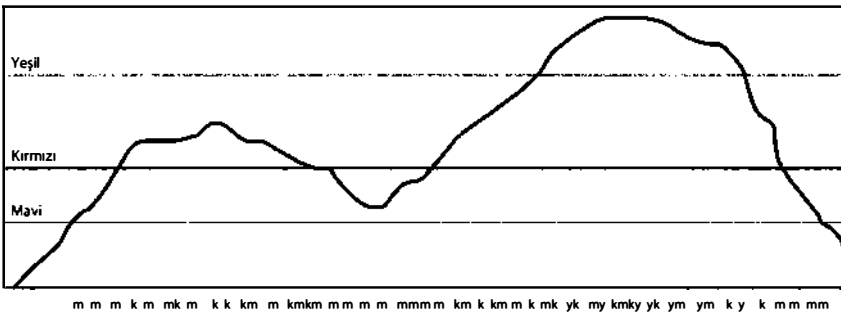
Popper'in bilimi iki kademeli bir süreç olarak gören vizyonu ilgimi çekti: ilk olarak hipotezin veya “modelin” yaratıcı (nere-deyse sanatsal) bir şekilde hayal edilmesi, ardından ondan çıkarılan tahminleri *yanlışlama* denemelerinde bulunmak. Harfi harfine Popper'ci bir araştırma yapmak istiyordum: doğru veya yanlış olabilecek bir hipotez hayal etmek, ondan kesin matematiksel tahminler çıkarsamak, sonra da laboratuvarında o tahminleri yanlışlamaya çalışmak. Tahminlerin matematiksel olarak kesin olması benim için önemliydi. Bir X ölçümünün Y'den büyük olacağını tahmin etmek yeterli değildi. X'in kesin değerini tahmin edecek bir model istiyordum ve böylesi kesin bir tahmin, geniş miktarda veriye gereksinim duyuyordu. Jan'ın muazzam miktarda gagalamayı sayma aparatı bana bu fırsatı sundu. Masa tenisi toplarının fotoğraflarını gagalamaktansa, kuşlarım, Jan'ın (mikro şalterleri tetikleyen) menteşeli pencerelerine yerleştirilmiş renkli, küçük yarımküreleri gagalıyordu. Maviyi kırmızıya, kırmızıyı da yeşile tercih ediyorlardı ama beni ilgilendiren bu değildi. Ben, hangi renge yönelmiş olursa olsun her bir gagalama kararını neyin yönettiğini bilmek istiyordum. Elbette bu da, herhangi bir hayvanın herhangi bir andaki kararlarının nasıl alındığı şeklindeki daha genel sorunun yalnızca bir numunesiydi.

Medawar başka bir yerde bilimsel araştırmaların, araştırma sonunda yayınlanan “hikâye” kadar düzenli bir sırada gelişmediğini ifade etmişti. Gerçek hayat daha karmakarışıktır. Benim özelimde o kadar karmakarışıktı ki “Popperci” deney fikrini bana

¹ Peter Medawar, *The Art of the Soluble: Creativity and Originality in Science* (Londra, Methuen, 1967); *Pluto's Republic: Incorporating The Art of the Soluble and Induction and Intuition in Scientific Thought* (Oxford, Oxford Üniversitesi Basımevi, 1982).

neyin verdiğini hatırlayamıyorum. Bir tek, Medawar'ın bekleyeceği üzere, makul olmayan derecede düzenli bir intiba bırakan bitmiş hikâyeyi hatırlıyorum.

Bitmiş hikâye şuydu: alternatif hedefler arasında karar verirken bir civcivin aklından ne geçiyor olabileceğine dair farazi bir “model” hayal ettim; modelden kesin, niceliksel tahminler çıkarmak için biraz cebir yaptım ve sonra da bu tahminleri laboratuvarında test ettim. Modelin kendisi bir “dürtü/eşik” modeliydi. Kuşun kafasında, dürtü güçlenip zayıfladıkça grafiği sürekli olarak aşağı ya da yukarı doğru kıvrılan (belki de rastgele olarak; bu önemli değildi) bir değişken (gagalama “dürtüsü”) olduğunu varsaydım. Dürtü ne zaman belli bir renk için eşiğin üzerine çıksa, kuş o rengi gagalayabiliyordu (gagalamaların zamanlamasını (bunu yapması için başka bir modeli geliştirip test ettiğim ve daha sonra değineceğim) başka bir şey belirliyordu). Tercih edilen bir renk olduğu için mavinin eşiği yeşilinkinden düşüktü. Fakat eğer dürtü yeşilin eşiğinin üzerine çıkarsa otomatikman mavinin eşiğinin de üzerinde olmak zorundaydı. Bu durumda kuş ne yapardı? Ben, her iki eşik de aşıldığı için iki renk arasında kayıtsız kalacağını öngörmüştüm: bu iki renk arasında tercih yapmak için “yazı tura atardı.” Dolayısıyla model, uzun bir dönem boyunca kuşun tercihlerinin, yalnızca tercih edilen renge



Dalgalı çizgi dürtüyü gösteriyor. Sadece mavinin eşiğinin üstünde olduğunda bütün gagalamalar mavi. Kırmızının üstüne çıktığında otomatik olarak mavinin de üstünde oluyor ve bu iki renk rasgele seçiliyor. Dürtü yeşilin eşiğinin üstüne çıktığında, her üç renk te rasgele seçiliyor çünkü dürtü her üç eşiğin de üstüne çıkmış oluyor.

yapılan gagalamalardan oluşan dönemlerin arasına serpiştirilmiş, her iki renk arasında rastgele seçim yapılan dönemlerden ibaret olacağını öngörmekteydi. Daha az tercih edilen rengin düzenli olarak tercih edildiği dönemler olmazdı.

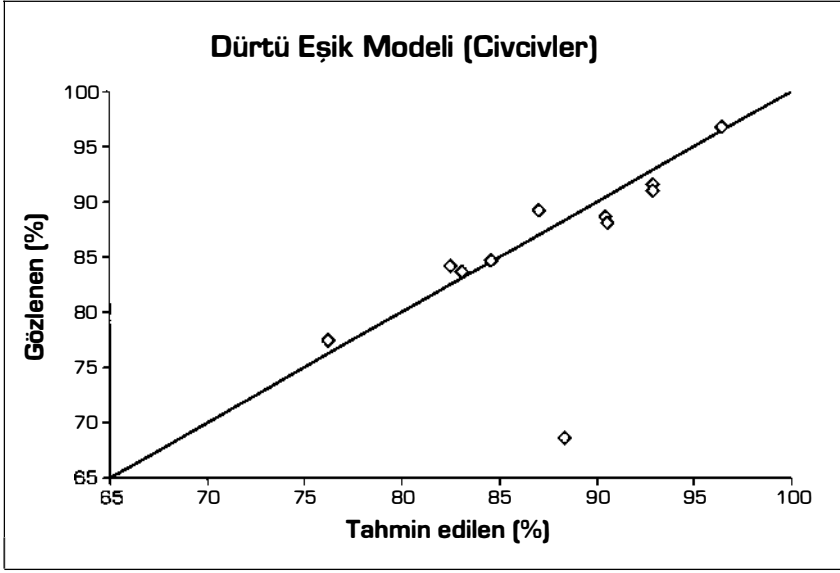
İlk başlarda gagalama dizilerine doğrudan bakmadım. Bu daha sonra, ben Kaliforniya'ya taşındığımda gerçekleşecekti. Sanırım önce dizileri test etmememin sebebi, Jan'ın aparatının gagalamaları sayarken onların hangi sırada gerçekleştiklerini kaydetmemesi gerçeği kadar sıradandı; ve bu noktada Jan Almanya'ya geri döndüğü için aparatını modifiye etmesi mümkün değildi. Ayrıca ölçülmüş niceliklerden ölçülmüş bir diğer niceliği tahmin edebilecek bir matematik formülünü çıkarsamanın zarif Popperci cazibesine kapıldığımı düşünüyorum.

Civcivler maviyi kırmızıya, kırmızıya da yeşile tercih ediyorlardı. Mavi ile Yeşil, Mavi ile Kırmızı ve Kırmızı ile Yeşil'i sunduğum ve her durumda, tercih edilen renge yapılan gagalamaların $P_{\text{EnlyiEnKötü}}$ oranını saydığım bir deney hayal ettim. Bu bana üç sayı ($P_{\text{EnlyiEnKötü}}$, $P_{\text{EnlyiOrtanca}}$, $P_{\text{OrtancaEnKötü}}$) verecekti: $P_{\text{EnlyiEnKötü}}$ 'nün diğer ikisinden büyük olmasını beklemek gayet normaldi. Fakat model, tam olarak ne kadar büyük olacağını tahmin edebilir miydi? Modelden, $P_{\text{EnlyiOrtanca}}$, $P_{\text{OrtancaEnKötü}}$ 'yü girdiğimde $P_{\text{EnlyiEnKötü}}$ 'nün tam olarak ne olması gerektiğini tahmin edebilen bir formül çıkarsayabilir miydim? Evet, yapmayı başardığım şey tam olarak buydu. Çeşitli eşikler arasında dürtüler tarafından harcanan zamanı sembolize etmeleri için cebirsel sembolleri tanımladım, bilinmeyen değişkenleri elemek için okul seviyesinde cebirsel işlemler (Ernie Dow'un öğrettiği şekliyle eşzamanlı denklemler) yaptım ve sayfalar boyu süren cebirin ardından ortaya basit, kesin, niceliksel bir tahminin çıkmasından oldukça memnun olmuştum. Dürtü/ eşik modeli şunu tahmin eder:

$$P_{\text{EnlyiEnKötü}} = 2(P_{\text{EnlyiOrtanca}} + P_{\text{OrtancaEnKötü}} - P_{\text{EnlyiOrtanca}} \cdot P_{\text{OrtancaEnKötü}}) - 1.$$

Buna Tahmin 1 adını verdim. Beni Tahmin 1'e dair ilgilendiren şey, niceliksel olarak kesin olmasıydı.

Sıra test etmeye gelmişti. Civcivler tahmine uyacaklar mıydı? Evet: memnuniyetle ve şaşırarak, deneyi gerçekleştirdiğim sekiz denemenin yedisinde tahmine yakinen uyduklarını gözlemle-



dim. Sekizinci deneyin sonuçlarıysa o kadar farklıydı ki, makalelerimden biri *Hayvan Davranışı*¹ dergisinde yayınlandığında yazıcının ilgili noktayı bir leke sanarak sildiğini utanarak görmüş-tüm! Neyse ki mevzubahis nokta, eşlik eden tabloda açıkça mevcuttu, yoksa dürüst davranmamakla suçlanabilirdim. Civcivlerle, gagalama hakkında değil ama farklı renkte ışıklarla aydınlatılmış odalara yürüme hakkında bir kısım deney daha yaptım. Burada gösterilen grafik iki deneyi birleştiriyor ve 11 civciv deneyinin tamamı için gözlemlenen ve beklenen yüzdeleri gösteriyor.

Modelin tahminleri mükemmel olsaydı, noktaların hepsi tam olarak çapraz doğrunun üstünde olurdu. Az önce bahsettiğim 8. deney hariç, Dürtü Eşik Modeli, hayvan davranışları deneylerinde beklemeyi umabileceğimizden çok daha iyi bir iş çıkarıyor (fizikçiler daha yüksek bir kesinlik beklerler çünkü genelde ölçümlerinde daha az istatistiksel hata vardır).

Ayrıca aynı verilerin tamamını, alternatif bir modelin tahminlerini test etmek için de kullandım. Bu model basitçe her rengin hayvan için bir “değerinin” olduğunu ve hayvanın kararlarını, rengin değeriyle orantılı olarak pay ettiğini varsayıyordu. İki model, biri doğruysa diğeri de mecburen doğru olacağı

¹ R. Dawkins, 'A threshold model of choice behaviour', *Animal Behaviour*, 17 (1969), sf. 120-33.

şekilde benzer tahminlerde bulunuyordu. Fakat Dürtü Eşik Modeli, gözlemlenen sonuçları tahmin etmekte düzenli olarak daha isabetliydi. “Renk değeri” modeli ise $P_{EnlyiEnKötü}$ ’yu düzenli olarak olduğundan fazla veriyordu. “Renk değeri” modeli yanlışlanmıştı. Dürtü Eşik Modeli, yanlışlama denemesini başarıyla atlatmıştı ve gerçekten de tahminleri (bir deney istisnasıyla) kayda değer bir biçimde isabetliydi.

Modelin bu iyi performansı gerçekten de civcivin kafasında inip çıkan, “eşikleri” aşan bir “dürtünün” eşdeğeri olan bir şey olduğu ve dürtü birden çok eşiğin üstünde olduğunda yazı turanın eşdeğeri bir şeyin gerçekleştiği anlamına mı gelmektedir? Eh, Popper modelin güçlü bir yanlışlama denemesinden sağ çıktığını söylerdi; ama bu, “dürtü” ve “eşiklerin”, sinirler ve sinapslar cinsinden tam olarak neye tekabül ettiği hakkında bize bir şey söylemez. Kafayı kesip açmadan içinde olan bitene dair çıkarımlarda bulunabilmeniz en azından ilginç bir düşüncedir.

Modeli hayal edip tahminlerini test etme yöntemi bilimin pek çok alanında son derece verimli sonuçlar vermiştir. Örneğin genetikte, mikroskoba hiç bakmadan, yalnızca ıslah etme deneylerinin verilerini kullanarak, tek boyutlu doğrusal genetik kodu dizileri olarak kromozomların varlığını çıkarsayabilirsiniz. Hatta genlerin kromozomlar üzerinde hangi sırayla dizildiklerini ve genlerin birbirlerinden ne kadar uzakta olduklarını, tamamen cevabın ne olduğunu hayal edip, tahminleri ıslah etme deneyleriyle test ederek bulabilirsiniz. Benim katılık ve gölgeleme deneylerimde olduğu gibi Dürtü Eşik Modelimi, civcivin kafasında gerçekten olup bitene dair nihai bir keşiften ziyade, bir modelle yapılabilecek *türden* şeylere dair açıklayıcı bir örnek olarak görüyorum.

Dürtü Eşik Modelini pek çok açılardan detaylandırıdım (bu da Popperci felsefeye göre yapılması gereken şeylerden biridir) ve toplamda dokuz tahmini (başarıyla) test ettim. Modelin bu detaylandırmalarından biri, daha önce de bahsettiğim, gagalamaların tam zamanlarını açıklama denemesiydi (“eşiklere” görece olarak “dürtünün” pozisyonunun “örnekleri”). Bu modelin tahminleri, meslektaşım ve dostum olan ve Bevington Sokağının İsviçre’den gelen bir ziyaretçisi olan Dr. Monica Impehoven’in

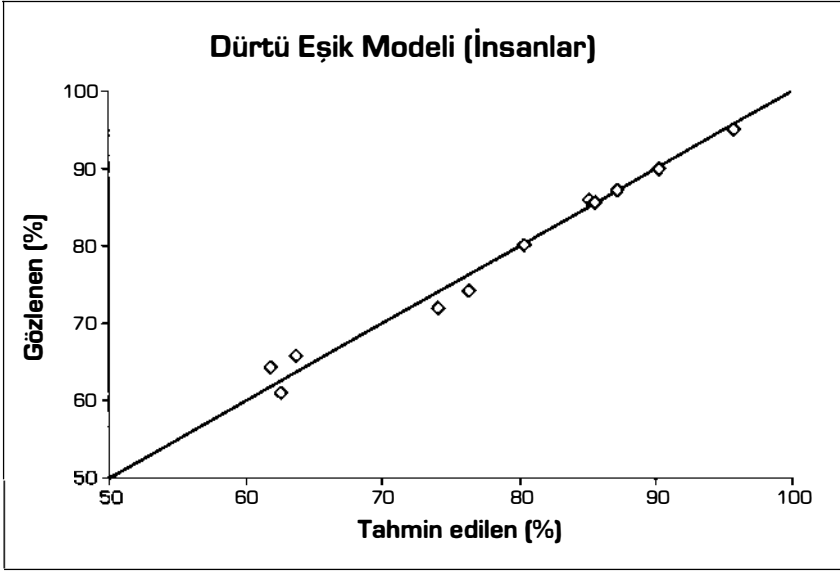
karabaş martıları verileriyle örtüşüyordu. Bu konu hakkında birlikte bir makale yayınladık.¹

Modelin, “Dikkat Eşik Modeli”² olarak yayınladığım bir diğer detaylandırması, orijinal Dürtü Eşik Modeli’nin “yazı turasını” (birden çok eşik aşıldığında hedeflerin ayırım gözetmeksizin seçilmesini) daha yakından inceleme denemesiydi. Kısaca, civcivlerin bir seferde tek bir boyuta (renk, şekil, ebat, doku vs.) belli bir sırada dikkat ettiklerini öne sürdüm. Tüm bu dikkat sistemlerinin kendilerine ait Dürtü Eşik Modeli sürümleri vardır. Civciv ilk boyuta, örneğin renge dikkat eder. Eğer renk sisteminin dürtü/eşiği kesin bir karar verirse, civciv tercih edilen renge, örneğin maviye yönelir. Fakat eğer renk sisteminin kararı “yazı turaysa” civciv dikkatini başka bir şeye, örneğin şekle yöneltir ve rengi görmezden gelir. Renk sisteminin bakış açısına göre şekle göre seçim yapmak rastgele seçim yapmakla aynıdır. Fakat elbette şekil sisteminin bakış açısına göre bu rastgele değildir. Bu aşagğı yönlü süreç tüm dikkat sistemleri boyunca devam eder. Diğer her şey başarısız olursa, “yazı turanın” eşdeğeri, “en yakın olanı seç” gibi bir şeydir. Dikkat Eşik Modeli, başarıyla test ettiğim bir dizi ileri tahmin (toplamda 9 tahmin) ortaya atmıştı.

Bir kez daha, katı gölgeleme deneylerinde olduğu gibi sorulabilir: Dürtü Eşik Modelinin bir versiyonunun insanlara uygulanması mümkün müdür? Bilim literatürünü taradım ve pek çok psikoloğun insanlarda ikili tercih testleri yaptığını gördüm. Onların motivasyonları benimkinden farklıydı fakat onların yayınlanmış sonuçlarını kullanabilirdim. Bir psikoloğun, olası tüm çift kombinasyonlarının geniş bir tercih yelpazesini seçenek olarak sunmak için pek çok sebebi olabilir: örneğin, oy verme teorisindeki bir fikri test etmek. Muhafazakâr, Liberal ve Sosyalist arasında, ya kazananın her şeyi kazanacağı ya da her tarafın alınan oylara göre sıralanacağı üçlü bir tercih sunmak yerine anketçi, ikili test etmenin faydalarını araştırabilir: “(Başka bir seçenek olmasa) Muhafazakârla Liberal arasında, Liberal ve Sosyalist arasında (başka seçenek olmasa) ve son olarak Muhafazakârla Sosyalist arasında nasıl tercih yapardınız?” Her neyse, ne sebeple olursa

1 R. Dawkins and M. Impekoven, ‘The peck/no-peck decision-maker in the black-headed gull chick’, *Animal Behaviour*, 17 (1969), sf. 243–51.

2 R. Dawkins, ‘The attention threshold model’, *Animal Behaviour*, 17 (1969), sf. 134–41.



olsun psikologlar insanlara olası tüm ikili kombinasyonları seçenek olarak sunmuşlardır. Dolayısıyla onların En İyi'ye karşılık Ortanca ve Ortanca'ya karşılık En Kötü ölçümlerini formülüme girip modelimin En İyi'ye karşılık En Kötü'ye dair tahminlerini test edebilmişim. Veriler çeşitli çalışma kümelerinden (el yazısı örneklerini seçen Amerikalı öğrencilerden, sebzeleri seçen Amerikalı öğrencilerden, acı/tatlı tatları seçen Amerikalı öğrencilerden ve renkleri seçen Çinli öğrencilerden) gelmişti. İlaveten Boston Senfoni Orkestrası, Philadelphia Orkestrası, Minneapolis Senfoni Orkestrası ve New York Filarmonisi'nin üyelerinin bestecilere dair gösterdikleri tercihlerden oluşan büyük bir araştırmayı kullanabilmekten dolayı bilhassa sevinmişim. Üstteki diyagramda, insanlardan elde edilen sonuçların tamamını görebilirsiniz. Bir kez daha, eğer Dürtü Eşik Modeli mükemmel olsaydı, noktalar tam olarak çapraz doğru üzerine düşerdi. Tahminlerin ne kadar yakinen doğru çıktığını gördüğümde son derece heyecanlandığımı söylemeliyim. Davranış biyolojisindeki tahminler genelde bu kadar kesin bir şekilde doğru çıkmazlar!

Orkestra çalışması büyüktü ve verileri işlemek zahmetliydi. Sorunu, o noktada Oxford Orman Bölümünde istatistiksel yöntemler üzerine ders ve tavsiye veren Colyear amcamla paylaştım.

Kendisi, üniversitenin bilgisayarını programlamayı öğrenmemi önerdi. O ve eşi Barbara başlamamı sağladılar ve besteci tercihleri için bir program yazmama yardım ettiler. Böylelikle bilgisayar programcılığıyla olan kırk yıllık, zamanımı israf eden ve ruhumu tüketen aşk maceram başlamış oldu. Bu aşk macerası artık neyse ki sona erdi: bilgisayarı hala yoğun bir şekilde kullanıyorum ama programcılığı artık profesyonellere bırakıyorum.

1960'ların ortalarında Oxford Üniversitesinin yalnızca bir bilgisayarı vardı: yepyeni bir English Electric KDF9. Günümüzün iPad'lerinden daha az güçlüydü fakat zamanında son teknoloji ürünüydü ve geniş bir odayı doldururdu. Amcamın ve yengemin tercih ettiği programlama dili, Fortran'a Britanya'lı bir alternatif olan ve yapı, gramer ve kötü programlama alışkanlıklarını teşvik etmesi (örneğin, mutlak atamalar) açısından Fortran'a benzer olan K-Autocode idi. O zamanlarda Amerikan bilgisayarları çok sayıda delikli kart istiflerini kullanırdı (bu istifler düşürülmeye ve geri dönüşü imkânsız bir şekilde karışmaya yatkındı) ve Britanyalı bilgisayarlar delikli kâğıt şerit kullanırdı (bunların da spagetti öbekleri olarak yere püskürtüldükten sonra sarılmaları gerekirdi ve yırtılmaya yatkındılar). Çok şükür ki o günler geçmişte kaldı. Yine çok şükür ki bilgisayarlar artık bizlerle öbek öbek kâğıtlarla değil, ekran ve hoparlörlerle (ve 24 saatlik bir gecikmenin ardından değil, derhal) iletişim kuruyorlar.

Fakat o günlerde elimizdeki imkânlar bunlardı ve ben büyülenmişim. Bir operasyon dizisini önceden programlamak ve bir kalemle adım adım kontrol etmek, ardından da çok yüksek hızlarda ve binlerce defa yeniden yürütülmek üzere bilgisayara verme fikrinin cazibesine kapılmışım. Rüyamda programımı çalıştıran bir bilgisayar olduğum ve gecenin tamamını ateşli beynimde (görünen o ki) tekrar döngüsü üzerine tekrar döngüsüyle harcadığımı gördüğüm berbat bir gece geçirmiştim. Aslına bakarsanız o geceki şartlar uyumaya pek elverişli değildi. Bevington Sokağı ekibinin pek çok üyesiyle birlikte ben, arkadaşım Robert Mash tarafından hafta sonunu Surrey Puma'sını aramakla geçirmeye ikna edilmişim.

1959'dan beri güney İngiltere'deki Surrey'in ormanlarında, gizemli bir büyük etobur gözlemlendiği rapor edilmekteydi. Surrey Puma'sı olarak adlandırılan yaratık, Yeti-vari bir küçük

efsane statüsü kazanmıştı ve 1966 Mayıs'ında bazılarımız, bir hafta sonunu onu aramakla geçirmek üzere toplandık. Gazeteler durumdan haberdar oldu ve haber malzemelerinin azaldığı yaz döneminin yaklaşmasıyla *Observer* gazetesi benim, çocukken giydiğim türden bir İngiliz İmparatorluğu güneş kaskı giydiğim fotoğrafımı bastı. Arkadaşlarımla çadırlarını nereye kurduklarını unuttum ama bana atanan görev geceyi yıldızların altında, kocaman çiğ et butlarıyla çevrelenmiş olarak bir uyku tulumunda geçirmektir. Bana flaşlı bir kamera verilmişti ve bana verilen talimat, eti (veya sanırım beni) almak için gelmesi halinde pumayı fotoğraflamaktır. En hafif tabirle, huzurlu bir şekilde uyuyamadım, dolayısıyla belki bilgisayar kâbusumun o gece çıkagelmesi şaşırtıcı değildir. Şafakla beraber ben ve arkadaşlarım derin bir oh çekmiştik ve (resimler bölümünde yer alan fotoğrafta görebileceğiniz gibi) o gerçekten de rüyalarından fırlamışçasına puslu bir şafaktı. Surrey Puma'sını hiç bulamadık ve gözlemlerin 2005'e kadar rapor edilmeye devam etmesi (ki bu da Surrey Puma'sının türünün, tutsaklıktakiler de dâhil, kayıtlardaki en uzun yaşam süresinin iki katından fazla yaşadığı anlamına gelir) önem arz edebilir.

Bilgisayar alışkanlığım KDF9'dan, daha küçük ama daha erişilebilir olan bir bilgisayara kaydı. Oxford Hayvanbilim Bölümü, cana yakın ve biraz çatlak görünümlü Sör Alister Hardy'nin hâlefî olarak dinamik bir yeni profesörü (zamanın Oxford'casında, bölüm başkanı olarak) kadrosuna katmıştı. Oxford'dan gelen bu yeni çetin ceviz, "Gülen John" Pringle'di (şu ironik lakaplardan biri, örneğin çok kısa boylu birine "Selvi" demek gibi) ve bölüm bir modernizasyon kasırgasına girivermişti. İhtiyar Alister Hardy'nin ihtiyar bölümünün her yönü (şüphesiz iyi yönde) "pringle'lanmıştı." Pringle'lanmanın heyecan verici örneklerinin arasında Londra'dan, aynı derecede dinamik X-ışını kristalografi aletlerinin gelmesi vardı (Watson/Crick'in çalışmalarındaki gibi, fakat DNA yerine protein molekülleriyle). Benim için en heyecan verici olansa, bu aletlerin beraberinde kendi bilgisayarlarını getirmeleriydi. Bilgisayarın sorumlusu Dr. Tony North, geceleri kristallerin X-ışını saçılmalarının hesaplamasında kullanılmadığı için bilgisayarı kullanmama izin vermişti. Bir Elliott 803 olarak modern standartlara göre KDF9'dan bile daha ilkel bir bil-

gisayardı fakat elimi onlara geçirmeme izin verilmesi şeklinde kocaman bir avantajı vardı.

Bilgisayarların bağımlılık yaratan cazibelerinin farkına tamamen varmam bu zamana tekabül eder. Gerçekte (ve sıklıkla) gecenin tamamını, muhtemelen benim uykusuzluktan dağılmış saçlarımı andıran delikli kâğıt şeritlerinin spagettilerine dolanmış olarak sıcak, parıldayan bilgisayar odasında geçirirdim. Elliott'un içsel işlemlerinin akustik bir icrasını bip sesleriyle bildirmek gibi sevimli bir huyu vardı. Bilgisayımınızın ilerlemesini, ritmik bir serenat mırıldanan ve öten küçük bir hoparlör aracılığıyla dinleyebilirdiniz. Bu sesler şüphesiz Dr. North'un uzman kulağına bir anlam ifade ediyordu fakat benim yalnızca geceki yalnızlığıma yarenlik ediyordu. Gençken geceleri bilgisayarlarla uğraşma alışkanlığı, bilgisayarlarla olan aşk ilişkileri benimkinden uzun (ve kârlı) sürenlerin karakteristik bir özelliğidir: bir isim vermek gerekirse, Bill Gates. Geriye dönüp baktığımda Elliott ile olan kaçamağımın üretken olduğunu söyleyemem. Şüphesiz programlama sanatında değerli bir pratik elde ettim. Fakat Elliott Autocode, diğer bilgisayarlarda kullanılabilecek bir dil değildi ve benim geceleri ineklememin (her ne kadar özenli ve çok zor bir iş olsa da) gerçek programcılıkla ilişkisi, Oundle müzik okulunda flüt çalmamın gerçek müzikle olan ilişkisiyle aynıydı.

Dürtü Eşik Modelim hakkında 1965'te Zürih'teki Uluslararası Hayvan Davranışları Bilimi Konferansında bir konuşma yaptım. Konuşma için modelimin fiziksel bir modelini inşa ettim; inip çıkan "dürtüyü" temsil etmek üzere aşağı yukarı salladığım, içi cıva dolu kauçuk bir tüp vardı. Bu kauçuk tüp dikey bir cam tüpün altına bağlanmıştı. Buradan da, "eşikleri" temsil eden, farklı derinliklerdeki üç elektrik kontağına bağlanıyordu. Cıva elektriği iletir dolayısıyla sallanan sütun bu devrelerden birine çarptığında (yani "dürtü" "eşiği" aştığında) devre tamamlanıyordu. Elbette cıva herhangi bir elektrotla temas halindeyse, onun altındaki tüm elektrotlarla da otomatikman temas halinde oluyordu, bu da modelin önemli varsayımını yerine getiriyordu. Modelin kurallarını, farklı renklere yapılan gagalamaları temsil etmek üzere renkli ışıkları yakan gürültülü bir elektromekanik röle sistemi aracılığıyla uyguladım. Tüm bu alengirli düzenek

(tıpkı Oxford'da düzenlenmiş daha önceki bir Hayvan Davranışları Bilimi Konferansında Desmond Morris, Aubrey Manning ve arkadaşlarının tasarladığı hidrolik simülasyonun neden olduğunu duyduğum gibi) alkış tufanına neden olacak şekilde tasarlanmıştı. Düzenegi Oxford'dan Zürih'e nasıl taşıdığım aklıma gelmiyor (ve aklıma sığmıyor). Günümüzdeki havaalanı güvenliği, amatörce lehimlenmiş kablo, röle, pil ve cıvayla döşenmiş düzeneğimi uzaktan da olsa andıran bir şeyin geçmesine asla izin vermezdi.

Ne yazık ki tam ilk konferans performansım için büyük sahneye çıkmak üzereyken bir şeyler yanlış gitti ve düzeneğim bozuldu. Panik halinde sağlıklı düşünemeyerek, salonun dışında dizlerimin üstünde yere çökmüş ve çılgıncasına düzeneği tamir etmeye çalışırken bir anda, arkamda bana büyük bir hızla amirane emirler yağdıran, hayatından memnun bir Avusturya aksanının farkına vardım. Hızlı atış yapan kekeme ses bana tam olarak ne yapmam gerektiğini söyledi. Rüyadaymışçasına sese uyudum; ve işe yaradı. Dönüp kurtarıcıma baktım ve daha önce tanışmadığım ama kim olduğunu bildiğim Wolfgang Schleidt'i gördüm. Makinemin ne işe yaradığına dair önceden herhangi bir bilgisi olmamasına rağmen kıta Hayvan Davranışları Biliminin bu yükselen yıldızı paniklediğimi görmüş, derhal problemi tartmış ve çözümü bana bildirmişti. O günden beri (daha sonra teknik dâhiliğe dair bir ününün olduğunu öğrendiğimde hiç şaşırmadığım) Dr. Schleidt'e minnettar oldum. Tuhaf aletimi salona taşıdım ve konuşmamın sonunda aletin cızırdayan renkli ışıkları ve alengirliliğinin amatörlüğü alkış tufanına yakın bir tepki aldı. Teşekkürler Wolfgang Schleidt: ve sadece yüzümün kızarmasının önüne geçtiğiniz için değil. Zira o gün dinleyiciler arasında, Amerikan Hayvan Davranışları Biliminin parlayan yıldızı, yakışıklı George Barlow vardı ve konuşmamdan, beni Kaliforniya Üniversitesinde yardımcı profesör olmak için davet ettirecek kadar etkilenmişti; üstelik ne bir mülakat ne de bir özgeçmiş olmadan: bu ilk gerçek işimdi.

Fakat bu daha sonra gelecekti. Bu arada Oxford'da, Niko Tinbergen 1966'da maaşlı izne çıkmıştı ve beni, o yıl hayvan davranışları hakkındaki lisans derslerini üstlenmeye davet etmişti. Bana ders notlarını önerdi fakat ben sıfırdan kendi derslerimi

hazırlamaya karar verdim. Bunlar verdiğim ilk dersler oldukları için onları dolu dolu hazırladım. Bunları uzun zaman önce kaybettiğimi sanıyordum fakat bu kitabı yazarken evimin bodrumunda karton bir kutuda ortaya çıkıverdiler ve kırk altı yıl aradan sonra onları okumak benim için oldukça ilginç oldu; özellikle sosyal davranış hakkındaki dersleri çünkü *Gen Bencildir*'den tam on yıl önce yazılmış olsalar da, o kitabın merkezi mesajını ve stilini son derece net bir şekilde ortaya koyuyorlardı.

1964'te *Journal of Theoretical Biology* dergisi, o noktada hiçbirimizin tanımadığı fakat daha sonra yakın bir meslektaşım olacak olan, Londra Üniversitesinden genç bir doktora öğrencisi W. D. Hamilton'un uzun ve fazlasıyla zor iki matematiksel makalesini yayınladı. Karakteristik bir şekilde Mike Cullen, Hamilton'un makalelerinin önemini, dünyada (belki John Maynard Smith hariç) neredeyse herkesten önce farkında vardı ve bir akşam onları Bevington Sokağı grubuna açıkladı. Mike'nin hevesi bulaşıcıydı ve ben derhal heyecanlanmıştım. Hatta o kadar ki, hayvan davranışları üzerine vekâleten verdiğim derslerde lisans öğrencilerine Hamilton'un fikirlerini anlatmak istiyordum.

Hamilton'un, artık sıklıkla "akraba seçilimi" olarak adlandırılan teorisi (Maynard Smith'in verdiği isim, Hamilton'un değil), neo-Darwinci "Modern Sentezin" doğrudan bir sonucudur: "doğrudan" ile kastedilen, akraba seçiliminin ekstra bir şey olmadığıdır; neo-Darwinci senteze tutturulan bir eklenti değildir: sentezin gerekli bir parçasıdır. Pisagor teoremini Öklidçi geometriden çıkaramayacağınız gibi, akraba seçilimini de neo-Darwincilikten çıkaramazsınız. Akraba seçilimini "test etmeye" çalışan bir saha araştırmacısı, elinde bir cetvelle üçgenleri ölçmeye niyetlenen Pisagor'la aynı durumdadır.

Neo-Darwinci sentez (kuramın Darwin'in kendisine ait versiyonunun aksine), doğal seçilimin birimi olarak geni merkez alır. Genler (organizmaların hücrelerinde bulundukları gerçeğini hemen hemen dikkate almazsak) bir popülasyonda *sayılabilecek olan* ayırık varlıklardır. Her genin "gen havuzunda" bir *sıklığı* vardır: bu, ona sahip olan üreme yeteneği olan bireylerin sayısıyla yaklaşık olarak hesaplanır. Başarılı genler, başarısız alternatiflerin (ki bunların sıklığı düşer) pahasına sıklıkları yükselen genlerdir. Bir hayvanı, çocuklarının bakımı konusunda başarılı

kılan genlerin sayısı artma eğiliminde olacaktır çünkü o genler, bakımı sağlanan çocukların bedenlerinde de taşınırlar. Hamilton, çocukların, genleri paylaşan ve dolayısıyla evrimleşen bakımdan faydalanabilecek tek akraba kategorisi olmadığını fark etmiştir (Fisher ve Haldane de kısmen fark etmişlerdi ama pek üstünde durmamışlardı).

Hamilton basit bir kural çıkarsadı (artık Hamilton'un kuralı olarak adlandırılan kural): akrabalara yönelik özgeciliğe “neden olan” her gen, özgeciye olan maliyet M , özgeciliğe maruz kalanın sağladığı fayda olan F 'den (ikisi arasındaki akrabalık derecesi olan r uyarınca değeri düşürülünce) azsa, popülasyonda yayılma eğiliminde olacaktır. Akrabalık derecesi r , Hamilton'un nasıl hesaplanacağını gösterdiği bir orandır, yani sıfırla bir arasında bir sayıdır (tam manasını sezgisel olarak açıklamak zordur ama imkânsız değildir).¹ Öz kardeşler arasında r , 0,5'tir. Amca ve yeğenler arasında 0,25, birinci dereceden kuzenler arasında 0,125'tir. Hamilton sosyal böceklere özel bir ilgi duyuyordu ve karınca, arı, yabanarısı ve (fazlasıyla farklı bir şekilde) termitlerin kayda değer sosyal özgecilik özelliklerinin nasıl evrimleştirdiklerini açıklamada kendisine ait akraba seçilimi teorisini dâhiyane bir şekilde kullandı.

Yeraltındaki tipik bir karınca yuvası, genleri üretip kırsal alan boyunca yaymak için çalışan bir fabrikadır. Genler genç kraliçelerin ve erkeklerin kanatlı bedenlerinin içinde paketlenmiş olarak fabrikada seri olarak imal edilir. Bu uçan karıncalar (ki sıklıkla görülmeyen kanatları nedeniyle bunların karınca olduklarının farkına varamayabilirsiniz), yerdeki deliklerden fıskırıp uçarken çiftleşmek üzere havalanırlar. Çiftleşme uçuşu esnasında her dişi (genç kraliçe) yaşamı boyu yetecek kadar sperm toplar ve bunu bedeninin içinde depolayıp uzun yaşamı boyunca idareli olarak kullanır. Çiftleşen dişi spermle dolu bir şekilde uçar gider ve bir delik kazıp yeni bir yuva kurmaya koyulur. Bazı türlerde kendi kanatlarını ısırarak veya kırarak koparır zira yeraltı kraliçesi rolünde onlara ihtiyaç duymayacaktır.

¹ En net açıklama Oxford'dan meslektaşım ve bir zamanlar doktora öğrencim olan Profesör Alan Grafen tarafından verilmiştir, 'A geometric view of relatedness', şurada: R. Dawkins ve M. Ridley, editörler, *Oxford Surveys in Evolutionary Biology*, cild 2 (Oxford, Oxford Üniversitesi Basımevi, 1985), sf. 28–89.

Kraliçenin çocuklarının çoğu kısır işçiler olacaktır fakat gen yayılımı açısından önemli olan çocuklar (kanatlı olan) genç kraliçeler ve erkeklerdir. İşçilerin (karıncalar, arılar ve yabancılara) bunlar hep dişidir; termitlerde erkek ve dişidir) normalde genlerini çocuklarına aktarma şansları yoktur ve çabalarını, doğurgan akrabaları olan genç kraliçelerin ve erkeklerin, örneğin kendilerinin kardeş veya yeğenlerinin beslenmesi ve bakımına yöneltirler. Kısır bir işçiyi, kaderinde kraliçe olmak olan bir kız kardeşinin bakımını üstlenmeye yönelten bir gen, kendisini, genç kraliçenin bedeninde taşınmak suretiyle geleceğin gen havuzlarına aktarabilir. Bakım davranışı kraliçenin kendisi tarafından asla sergilenmeyebilir fakat o davranışın geni onun işçi kızlarına aktarılacaktır, onlar da bunun bir sonucu olarak, o geni ileriki nesillere aktarabilecek olan genç kraliçelere ve erkeklere bakım yapacaktır.

Sosyal böcekler yalnızca özel bir durumdur. Hamilton'un kuralı, pratikte akrabalarına bakım yapsın yapmasın, tüm hayvan ve bitkiler için geçerlidir. Akrabalarına bakım yapmıyorlarsa bunun sebebi, Hamilton'un Kuralındaki ekonomik maliyet ve faydaların (M'lerin ve F'lerin), akrabalık katsayısı r yüksek bile olsa, o davranışı destekleyecek şekilde gelişmemesi olacaktır. Ayrıca (ki bu profesyonel biyologlar tarafından bile sıklıkla yanlış anlaşılan bir noktadır) bireyler çocuklarına, büyük kardeşlerin küçük kardeşlere bakım yapmasıyla (yaptıkları zaman) aynı nedenden dolayı bakım yaparlar: her iki durumda da bakım genlerini paylaşılmaktadır.

Belirttiğim gibi, Mike Cullen, Hamilton'un dâhiyane fikirlerini bize sunduğunda hevesle heyecanlanmışım ve Niko Tinbergen'in yedeği olarak vereceğim derslerde bu fikirleri kendi üslubumla açıklamayı denemeyi çok istiyordum. Niko'nun mesajından bu kadar uzaklaşıp, yerine (birbirini takip eden ve genlerin geleceğe yönelik amansız ilerleyişinde bir kenara atılacak olan ölümlü bedenlerde ikamet eden "bencil genler" hakkındaki) kendi retorikimi koymaktan çekiniyordum. İçimi rahatlatması için, daktiloyla basılmış sunumumu Mike Cullen'a gösterdim ve sayfa kenarlarına yazılmış el yazısını bugün bir kez daha görmek o zamanlarda bundan ne kadar yüreklendiğimi hatırlatıyor (bu sayfa yanda gösteriliyor). Beni bu konu hakkında ve bu

Natural selection acts directly on phenotypes, but it will affect evolution only insofar as phenotypic ~~xxxxxxxxxx~~ differences are correlated with genetic differences. The important effect of natural selection is therefore on genes.

Genes are in a sense immortal. They pass through the generations, ~~xxxxxxxx~~ reshuffling themselves each time they pass from parent to offspring. The body of an animal is but a temporary resting place for the genes; the further survival of the genes depends on the survival of that body at least until it reproduces, and the genes pass into another body. The structure and behaviour of the body are to a large extent determined by the genes - the genes build themselves a temporary house, mortal, but efficient for as long as it needs to be. Natural selection will favour those genes which build themselves a body which is most likely to succeed in ~~reproducing~~.

handing ~~xxxxx~~down safely to the next generation, ~~xxx~~ a large number or replicas of those genes.

To use the terms "selfish" and "altruistic" then, our basic expectation on the basis of the orthodox neo-Darwinian theory of evolution, is that Genes will be "selfish".

~~Must this mean that individuals will be selfish? Not necessarily, though it does mean that we must be very suspicious of expressions like "the good of the species." There are two main ways in which individual altruism~~

(This gives us the most important difference between individuals and social groups. If an individual body is a colony of cells, it is a very special kind of colony, because all those cells are genetically identical. Every ~~xxxxxxxxxxxx~~ somatic cell, muscle, bone, skin, brain etc., contains the same complement of genes. Furthermore the reproduction of all the genes in these somatic cells is limited to the life-span of the body. Only the genes in the germ cells ~~will~~ *may* survive. The other cells are built by the genes simply to ensure the survival of the ~~xxxxxxxx~~ identical genes in the germ cells.

In say a ~~fixed~~ colony of gulls, the individual birds all contain different ~~xxxxx~~ sets of genes (except identical twins), and because of the arguments given above, we shall have to think very carefully about whether we should expect altruism between individuals. Only in the social insects where the workers are sterile and very closely related, do we have a social group that is really comparable with the many-celled body. We will return to this later.)

If genes are selfish then, how can individuals evolve altruism?

stilde ders verme planımı sürdürmeye cesaretlendiren, Mike'in düştüğü "çok hoş" notuydu ve sanırım bu, on yıl sonra doğacak olan *Gen Bencildir*'in rahme düştüğü an olarak da tanımlanabilir. Ders notlarım "genler bencil olacaktır" ifadesini bile içeriyor. Kitabın kendisine geldiğinde buna geri döneceğim.

1967 yazında, Marian'ın ailesinin yazlığının olduğu İrlanda'nın güney kıyısındaki Annestown'ın küçük Protestan kilisesinde Marian Stamp'le evlendim. Marian Niko Tinbergen'in doktora öğrencileri grubunun bir üyesiydi ve daha sonra Niko'nun halefi oldu (ama Oxford'un Hayvan Davranışları Profesörü olarak) ve hayvan refahının deneysel biliminin dünyanın önde gelen otoritelerinden biri oldu. Bu noktada Berkeley'deki Kaliforniya Üniversitesindeki bir asistan profesörlük teklifini kabul etmeye söz vermiştim. Niko Marian'ın doktora araştırmasını (kendisinin uzak mesafeli minimum gözetimiyle) orada devam ettirme yeteneğinden emindi ve gerçekten de böyle düşünmekte son derece haklıydı. Kiralık bir arabayla İrlanda'yı gezdiğimiz kısa bir balayı yaptık. Arabayı Marian kullanmak zorunda kalmıştı çünkü ben ehliyetimi unutmuşum ve arabayı kiralayan tezgâhtar Marian'ın "doktora öğrencisi" olduğunu öğrendiğinde garip bir an yaşamıştık (görünen o ki doktora öğrencilerinin kabarık sabıkaları vardı). Balayının neredeyse hemen ardından, havaalanında, her daim nazik George Barlow tarafından karşılandığımız San Francisco'ya doğru yola koyulduk. Yeni Dünya'da yeni bir yaşam başlamıştı.

1 -ed.n. Resmi bir önceki sayfada gösterilen kağıdın sol üstünde el yazısıyla not düşülmüş "lovely stuff" yazısı.

BÖLÜM 11

BATI YAKASI RÜYASI ZAMANI

BERKELEY 1960'ların sonlarında politik açıdan hareketliydi ve Telegraph Avenue'nin (ve körfezin karşı yakasındaki San Francisco'daki Haight-Ashbury'nin) siyasi yaşamı, oradaki iki yılımıza hükmedecekti. Diğer açılardan büyük reformcu bir başkan olarak hatırlanabilecek olan Lyndon Johnson, kendisine Kennedy'den miras kalan Vietnam Savaşı felaketiyle cebelleşiyordu. Berkeley'deki hemen herkes savaşa karşıydı ve biz de onlara katıldık: San Francisco'daki marşlarda, Berkeley'deki göz yaşartıcı gazlı yürüyüşlerde, ders boykotlarında, oturma eylemlerinde...

Amerika'nın Vietnam'a müdahalesini protesto etmiş olmandan ve Senatör Eugene McCarthy'nin verdiği savaş karşıtı mücadeledede sıkı çalışmış olmaktan gurur duyuyorum; müdahil olduğum diğer bazı siyasi oluşumlardan ise daha az gurur duyuyorum. Bunlardan en aklımda kalan, gerçeküstü bir olay olan "Halkın Parkı" hareketiydi (David Lodge'un kampüs romanı *Changing Places*'de "Halkın Bahçesi" olarak kurgulaştırılmıştır). Bu hareket, halkın, üniversitenin sahibi olduğu ve üzerine inşaat yapmayı planladığı bir atık alanının, dinlence amaçlı kullanılması için (yakın zamanda Berkeley'e gerçekleştirdiğim bir çekim seyahatinde keşfettiğim üzere, nihayetinde başarılı

olmuş olan) ele geçirme denemesiydi. Geriye dönüp baktığımda, bunun maksat radikal siyasi aktivizm olsun diye (sokaktaki “çiçeğin gücüne” inanan narin insanları manipüle eden anarşist öğrenci liderleri tarafından) uydurulmuş bir bahane olduğunu görüyorum. Radikal öğrenci liderleri ve ünlü Vali Ronald Reagan (David Lodge’nin romanındaki “Ronald Duck”), kendi tabanlarındaki takipçilerini çoğaltmak için durumu sömürerek ve muhtemelen ne yaptıklarının son derece farkında olarak, birbirlerinin ekmeğine neşeyle yağ sürdüler ve ben de (üniversitenin genç üyelerinin çoğuyla birlikte) onların ekmeğine yağ sürdüm. Bizler gösterilerde bulunduk, oturma eylemleri yaptık, göz yaşartıcı gazdan kaçtık, gazetelere öfkeli mektuplar yazdık (benim *The Times*’a yazdığım ilk mektup bu konu hakkındaydı) ve sokaktaki insanlar, afallamış ve fazlasıyla korkmuş genç Ulusal Muhafızların tüfeklerinin namlularına çiçekler sokarken alkış tuttuk. Dürüst olmak gerekirse, göz yaşartıcı gaz yemekten ve (çok az da olsa) tehlikede olmaktan, (şu an sessizce utandığım) heyecan verici bir neşe duyduğumu itiraf etmeliyim.

Yirmili yaşlarımda Berkeley’deki ruh halimi elimden geldiğince dürüstçe incelemeye çalışıyorum. Sanırım bakınca gördüğüm şey, isyan fikrine yönelik duyulan gençlik dolu bir heyecan: Wordsworth’çü bir “O şafakta hayatta olmak ne büyük mutluktur / Ama genç olmak cennetin kendisiydi” hissi. James Rector isimli bir öğrenci, bir Oakland polisi tarafından vurularak öldürülmüştü. Bunu protesto etmek için yürümemiz doğrudu ve geriye dönüp baktığımda, Halkın Parkı için yürüme kararımızı da (bize göre) haklı kılmış gibi gözüküyordu. Fakat elbette bu başlı başına yeterli değildi, Halkın Parkı hareketi tamamen bağımsız gerekçelere ihtiyaç duyuyordu.

Üniversitenin genç üyeleri olarak bizler, aktivistlerle dayanışmaları için meslektaşlarımızı zorbalıkla derslerini iptal etmeye zorlamaya çalıştığımız toplantılar düzenledik. Burada “zorba” kelimesini bilerek kullanıyorum zira daha yakın geçmişte aynı şeyi, internetteki bir tür düşünce polisliği işlevi görece kadar güçlü radikal aktivistlerin gerçekleştirdiği “siber-zorbalık” biçiminde gördüm; tıpkı okulda gönüllü işbirlikçilerinin okul bahçesinin zorbasının etrafında toplanmaları gibi... Dersini iptal etmekte gönülsüz olan iyi yaşlı bir profesörü, dersini iptal et-

meye zorlamak için oylama yapmaya çalıştığımız bir fakülte toplantısını bilhassa vicdan azabıyla hatırlıyorum. Bu profesörün ve meslektaşının planlanmış olan dersini verme görevini yerine getirme hakkına destek amaçlı eli havaya kalkan tek kişi olan, öbüründen bile yaşlı diğer bir profesörün cesaretlerine pişmanlıkla şapka çıkarıyorum. Chafyn Grove’da da yapmam gerektiği gibi zorbalara direnmeliydim. Ama direnmedim. Hala gençtim ama o kadar da değil. Daha iyisini akıl edebilmeliydim.

Radikal siyasetten ve sokaktaki insanlardan bahsetmek beraberinde açıklayıcı (sosyal geleneklerde gerçekleşen büyük değişimi açıklayan) bir anıyı aklıma getiriyor. Berkeley’in boncuktütsü-ve-marihuana kültürünün beşiği olan Telegraph Avenue’de yürüyordum. Önümde, çiçeğin gücü neslinin sembolü olan kıyafetler giyen genç bir adam yürüyordu. Ne zaman yanından diğer yöne giden genç bir kadın geçse bu adam uzanıp kadının göğüslerinden birisini çimdikliyordu. Adamı tokatlamak veya “Taciz!” diye bağırarak şöyle dursun, çimdiklenen kadın sanki hiçbir şey olmamış gibi basitçe yürümeye devam ediyordu. Adam da bir sonraki kadına yöneliyordu. Bugün buna inanmayı neredeyse imkansız buluyorum ama hatıranın gerçekliğinden de çok eminim. Adamın tavırları bilhassa şehvetli gözüküyordu ve öyle görünüyor ki davranışları kadınlar tarafından şovenist bir domuz davranışı olarak algılanmıyordu. Altmışların San Francisco’sunun rahat, barış ve aşk dolu atmosferiyle birlikte hippiliğin bir parçası gibi gözüküyordu. Artık durumun değiştiğini söylemekten büyük mutluluk duyuyorum. O adamın ve saldırdığı (artık bunu böyle adlandırmalıyız) kadınların yaş ve sınıf açısından günümüzdeki eşdeğerleri, o dönem, sınıf ve siyasi kabuller için norm olan bu davranış karşısında en ağır tepkiyi verecek olan insanlardan oluşuyor.

Tüm siyasi gelişmelere rağmen, kıdemsiz (hatta istisnai derecede genç) bir asistan profesör olarak fena bir iş çıkarmadım. George Barlow ve ben hayvan davranışları dersini beraber verdik ve ben Oxford’da başlattığım “bencil gen” dersini de dahil ettim. Altmışların sonunda Oxford ve Berkeley’deki öğrencilerin, (yetmişler ve sonrasında) “sosyobiyoji” ve “bencil gencilik” olarak popülerleşecek yeni fikirleri dünyada duyan ilk lisans öğrencileri olduğunu düşünmek istiyorum.

Marian ve ben Berkeley’de oldukça iyi karşılanmıştık ve orada iyi arkadaşlar edindik. George Barlow’un yanı sıra bu arkadaşların arasında nörofizyolog David Bentley, şu anda hayvanlar alemindeki gözler konusunda dünyanın en saygın otoritelerinden olan Michael Land ve daha sonra Bevington Road grubuna ateşli bir ilave olmak üzere Oxford’a gelen Barbara MacRoberts ile benim Berkeley’deki yıllarımda George Barlow’un nazik bir biçimde alaycı olan parlak lisansüstü öğrencisi David Noakes vardı. George her hafta Berkeley Hills’deki evinde, ilgilenen lisansüstü öğrencileri için bir hayvan davranışı bilimi seminerine ev sahipliği yapardı ve bu akşamlar Marian ve benim için, Niko’nun Cuma akşamları Oxford’da yarattığı muhteşem atmosferi bir nebze olsun yeniden yaşamamızı sağlardı.

Daha önce hiç Amerika’ya gelmemiştim ve bazı şeyleri gerçekten de hayret verici buldum. Hayvanbilimi fakültesindeki ilk toplantımda hemen herkes tamamen rakamlarla konuşuyordu. 314’ü kim veriyor? Hayır, ben 246’yı veriyorum. Günümüzde dünyanın İngilizce konuşulan yerlerinde herkes X-oloji 101’in (bazen tepeden bakan veya hatta alaycı bir şekilde) birinci sınıfları X-oloji ile tanıştıran ders olduğunu bilir. Ama Amerika’ya ilk geldiğimde tüm bu sayısallaştırma benim için kafa karıştırıcıydı. Mesela günümüzde kim “uzmanlaşmak [*to major*]” ifadesinin ne anlama geldiğini bilmiyor? Fakat o dönemlerde bir Amerikan kampüs romanını okuduğumu ve ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencileri arasında geçen laklaklamalardan sıkılmışken “bir İngilizce uzmanının” odaya girdiğini” sevinerek okuduğumu hatırlıyorum. Nihayet gerçek bir karakterle karşılaştım diye sevinmiştim ve zihnimde binici pantolonu ve bıyık imgeleri canlanmıştı.

Hem Marian hem ben araştırmalarımız üzerinde çok çalıştık. Berkeley Hills’deki Tilden Park yürüyüşlerimizde, güzel kırsal Kaliforniya’nın etrafındaki araba yolculuklarında, yemeklerde, Bay köprüsünden San Francisco şehrine giderek yaptığımız alışveriş çıkarmalarında ve her anımızda birbirimizle ortak bilimsel ilgi alanlarımız hakkında konuştuk, konuştuk ve konuştuk. Tartışmalarımızın atmosferi ikimizin de birbirimizden bir şeyler öğ-

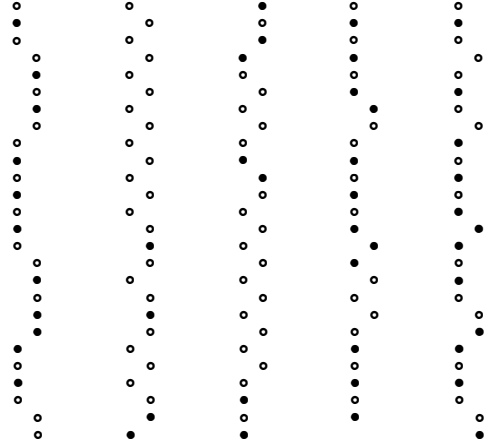
1 –**çev.n.** *English major*: aynı zamanda “İngiliz binbaşı” anlamına gelir.

renebileceğimiz, argümanları teker teker inceleyip bir adım geri iki adım ileri attığımız türdendi. Birbirinden bir şeyler öğrenme formatı benim şimdi de, sıklıkla web sitem için kaydedilen veya DVD’lerde yayınlanan, meslektaşlarımla yaptığım kamusal tartışmalarımızda uygulamaya çalıştığım bir şey. Marian’la yaptığımız o tartışmalar, ileride Oxford’a dönmemizin ardından gerçekleştirildiğimiz ortak deneylerin temelini oluşturacaktı.

Berkeley’deki araştırmalarım, civcivlerin gagalamalarına dair çalışmalarımın bir devamıydı. Doktora araştırmalarım son derece Popperciydi. Sabit bir zaman aralığında yapılan tercihlerin toplam sayıları hakkında kesin öngörülerde bulunuyordu. Fakat modelin, dakika başına gerçekleşen toplam gagalama sayısından ziyade gagalamaları gerçekleştirdiği an be an kayda alan hassas ölçüm dizileri kullanan daha kesin gözlemsel testlere tabi tutulması gerekiyordu. Berkeley’de dikkatimi bu kesin dizilere yönelttim ve Oxford’daki gibi dakika başına düşen gagalamaları saymak yerine her bir gagalamanın ne zaman gerçekleştiğini kaydetme yeteneği olan bir aparat geliştirdim. Ayrıca her gagalamayı kızılötesi ısı vermek suretiyle ödüllendirerek (civcivler bunu seviyordu) gagalama sıklığını artırdım. Civcivler gagaladıkları anahtardan bağımsız şekilde eşit derece ödüllendirilmelerine rağmen hala renkler arasında tercih yapıyorlardı ve hala Dürtü Eşiği Modeli uyarınca tercih yapıyor gibi gözüküyorlardı. Gagalamalar, George Barlow’un geliştirdiği gelişmiş ve pahalı bir ekipman olan ve Veri Edim Sistemi olarak bilinen (adının böyle olmasının nedeni etiketinde “Edinim” kelimesinin yanlış yazılmasıydı) manyetik bir teybe kaydedilmişti.

Dürtü Eşiği modelinin basit beklentilerinden birisi, tercih edilen bir renge gerçekleştirilen uzun süreli (dürtü yalnızca o renk için eşiğin üstündeyken gerçekleşen) gagalamaların aralarında tercihsiz (dürtü iki eşiğin üstündeyken gerçekleşen) gagalamaların olmasıdır. En az tercih edilen renge uzun süreli bir gagalama asla olmamalıdır. Dikkat Eşiği Modelini takip ederek, renge gösterilen tercihsizliğin gerçekte bir *tarafa* olan tercih anlamına gelmesini beklemiştim. Aparat, her gagalamadan sonra değişerek (arada rastgele varyasyonlarla birlikte) her rengi tüm taraflara göstermek üzere programlandığı için, bir sonraki sayfada gördüğünüz türden diziler görmeyi öngörmüştüm. Bu dizi

Birbirini takip eden sütunlar
gagalama dizilerini temsil
ediyor. İçi boş daireler
tercih edilen rengi temsil
ediyor. Tercih edilen
renklere gerçekleştirilen
gagalama serilerinin (içi
boş daireler), bir taraf
veya diğer taraftaki
(belki en yakın taraftaki)
gagalama serileriyle sürekli
değiştiğine ve bunun da
renkler arasında değişim
serilerine denk düştüğüne
dikkat edin.



Şu makaleden alınmıştır: M. ve R. Dawkins, 'Some descriptive and explanatory stochastic models of decision-making', D. J. McFarland, ed., **Motivational Control Systems Analysis** [Londra, Academic Press, 1974], sf. 119-68.

deneylerden birinden alınan gerçek bir veriyi temsil ediyor ve öngörüü layıkıyla doğrular gibi gözüküyor.

Elbette bu resim, pek çok deneyden yalnızca birini gösteren bir anekdottan daha fazlası değil. Çok sayıda deneyden alınan verileri kullanarak bu ve diğer pek çok öngörüü desteklemek için istatistiksel analizler yaptım. Dürtü Eşiği Modelinin, Dikkat Eşiği versiyonunun öngörülerini tasdik edilmişti.

Berkeley'deki ikinci yılımda, Niko ve Lies Tinbergen bir ara Marian ve beni ziyaret etmişti. Niko, Marian'ın da (Niko'nun da görebildiği üzere, Berkeley'de oldukça iyi giden) doktora araştırmasını yazabileceği ve benim için düşündüğü cezbedici bir araştırma fonunu elde ettiği Oxford'a dönmemiz konusunda bizi ikna etmek istiyordu. Tinbergenler, bizi teklifi düşünmek üzere bırakarak Oxford'a geri döndü. Teklifi kabul etmeye karar verdik fakat bu sırada Niko bize yeni bir fırsattan bahsetti. Oxford hayvan davranışları üzerine, Yeni Kole'deki bir burs programına bağlı yeni bir üniversite okutmanı atamaya karar vermişti ve Niko benim buna başvurmamı istiyordu. Bu öğretmenlik görevi, Niko'nun bana daha evvel söz verdiği araştırma fonuna mani olmayacaktı. Okutmanlık görevine başvurmayı kabul ettim ve Oxford beni mülakat için yanlarına uçurdu.

Büyülü bir yolculuktu; her şey önüme sunulmuş gibiydi. Müzik hafızama kazınmıştı: uçakta, aşağıdaki Rocky Dağlarından ve önümde yatan heyecan verici olasılıklardan büyülenmişçesine Mendelssohn'un Keman Konçertosunu dinlemiştim. Oxford da en iyi performansını sergilemişti; Mayıs ayında kiraz ve sarısalımlar Banbury Road ve Woodstock Road'da boylu boyunca açmıştı. Yeni Kolej de ondördüncü yüzyıla ait altın rengiyle kendi rolünü oynamıştı ve ben mutluydum. Vardığımda, Oxford HDÇG'nin eski bir üyesi ve şimdi New Jersey'deki Rutger Üniversitesinde bir profesör olan Colin Beer'in de son anda beklenmedik bir şekilde okutmanlığa başvurduğu haberini almam bile neşemi azaltmadı. Niko'nun tercihini heyecanlı bir şekilde benden Colin'e değiştirmesi bile iyimser ruh halimi bozmadı. Eğer Niko Colin'in benden daha iyi bir tercih olduğunu düşündüyse, bu benim için yeterliydi. Ben her halükarda araştırma pozisyonuna sahip olacaktım ve mülakat komitesine de söylediğim gibi, Colin'in de Oxford'da olması oldukça iyi olurdu. Gerçekten de okutmanlığı Colin'e verdiler ve ben de araştırma fonunu aldım.

BÖLÜM 12

BİLGİSAYAR BAĞIMLILIĞI

MARIAN ve ben 1969'da Berkeley'den karmaşık duygular içinde ayrıldık ve orası benim için büyülü bir hac mekânı olarak kaldı: yitip giden gençliğin, akıllı ve sevecen dostların, Golden Gate'in üzerinde, soğuk sisin ardından boy gösteren berrak, parlak günışığının, çamların ve okaliptüslerin taptaze kokusunun, safça bile olsa düzgün ve samimi değerleri olan çiçek çocukların mekânı...

Berkeley'deki apartmanımızdaki az sayıdaki eşyamızı sandıklara doldurup postayla gönderdik ve üzeri savaş karşıtı sloganlar ve Eugene McCarthy seçim çıkartmalarıyla kaplanmış olan eski ve krem renkli Ford Falcon'umuzla kıtayı boyu boyunca kat ederek New York'a ulaştık. Daha önceden anlaştığımız üzere Ford'u rıhtımın kenarında sattık (inanılmaz bir şekilde, kendisi de New York'a tasasız Berkeley stiliyle varmış olan daha önceden anlaşılmış olduğumuz müşterimiz, tam vaktinde gelmişti), Southampton'a giden *France* isimli yolcu gemisine bindik ve pek çok arkadaşımızın hala orada olduğu ve Colin Beer'in de yeni vardığı Oxford'da hayatlarımıza devam etmeye kendimizi hazırladık. Colin zamanını Yeni Koley'de geçirmeyi seçti ve herkesi hayal kırıklığına uğratacak şekilde bölüme pek uğramadı. Yalnızca bir yıl aramızda kaldı. Danny Lehrman (yani teorik eleştirisi benim doktora tezimi oldukça etkileyen Daniel S. Lehrman) kurnaz bir şekilde Colin'in Rutgers'daki pozisyonunu onun için sıcak tutmuştu ve Oxford'un, Colin'in eşi için onun Amerika'da sahip olduğu

kürsüye denk düşecek bir ortaçağ Fransa'sı pozisyonunu bulamayacağı netleşince, Colin geri dönmeye karar verdi. Hayvan davranışları okutmanlığı kadrosu bir kez daha ilan edildi ve bir kez daha cefakâr Yeni Kolej onunla öğretmenliği [fellowship] ilişkilendirmeyi kabul etti ve bir kez daha Niko başvurmam için bana ısrar etti. Az sayıdaki birkaç diğer adayla beraber yine iki komite tarafından mülakata alınmışım: bu iki komite, başkanlığını “Gülen” John Pringle’nin yaptığı bir üniversite komitesi ve başkanlığını, gerçekten gülen, neredeyse doğaüstü derecede güleç olan ve Britanya’nın eski Moskova büyükelçisi olan Sör William Hayter’in yaptığı bir kolej komitesi idi.

Bu sefer bu işe girmeyi gerçekten istiyordum ve sonunda girdim. Haberi, Marian ve ben, arkadaşlarımızla Oxford’daki bir Hint lokantasında gergin bir biçimde beklerken aldık. Bir anda, Mike Cullen’in dışarda yavaşmakta olan motorunun sesini duyduk. Mike restorana daldı, tek bir kelime sarf etmeden her iki işaret parmağını bana doğru uzattı ve geldiği gibi hızla gitti. İş benimdi. Geriye dönüp baktığımda o zaman için bu işe girmeyi hak etmediğimi düşünüyorum çünkü en büyük rakibim, olağanüstü derecede dahi olan Juan Delius idi. Yine de zamanla işe uygun hale geldiğimi ve sonunda da layık olduğumu düşünmek istiyorum. Juan değerli bir dosttu ve akıl hocasıydı, inanılmaz derecede zeki, bilgili ve esprili bir Alman-Arjantinliydi. Bir keresinde bana Arjantinlilerin mizah anlayışını tanımlamıştı: “Hokkabazlıktan hoşlanırlar, ama eğer biri muz kabuğuna basıp kayarsa bu ancak düşenin bacağına kırması halinde *gerçekten* komik olur.” 13 Bevington Sokağındaki tahta, sık sık Juan’ın kendine has İngilizcesiyle yazılmış muazzam notlarla bezeli olurdu: “Hangi namussuz olelerimi iç etti?” (Farklı boyutlarda daire çizme şablonumu kim aldı?)

Bir Oxford kolejinde öğretmenlik yapan birisinin hayatı pek çok açıdan tılsımlı bir hayattır. Parıldayan, oolitli kireçtaşından yapılmış olan ve güzelliği dillere destan bahçelerle çevrili bir ortaçağ binasında bir odam oldu; kitap ödeneği, oturum ödeneği, araştırma ödeneği; kendiminki hariç her alanın önde gelen bilimcilerinin aydınlatıcı ve eğlendirici eşliğinde yenilen bedava yemekler (ama kıskanç dedikoduların aksine şarap bedava değildi). Kendi alanımın aydınlatıcı bilimcileri, zamanımın çoğunu geçirdiğim Hayvanbilimi Bölümünde bulunabilirdi.

Eğitmenler sofrasının tuhaf dünyasıyla tanıştırmıştım. Akşam yemeği sonrasında bazen *Kıdemlilerin Ortak Odası Bahis Defteri* ortaya çıkarılırdı; bu defter, ya yeni bir bahsi kaydetmek için ya da, her biri sofradaki sohbetlerin stili kadar suni bir stilde yazılmış olan eski bahisleri incelemek için kullanılırdı. En dikkatli bahisçinin, eksantrik bir dahi olan (Lewis Carroll-vari matematikçi espri anlayışı meslektaşlarına da sirayet etmiş gibi gözüken) G. H. Hardy olduğu 1920'lere dayanan birkaç örneği aşağıda bulabilirsiniz:

(7 Şubat 1923) Müdür Yardımcısı Prof. Hardy ile, güneşin yarın doğacağına, ölene kadarki tüm malvarlığına karşılık bir penisine iddiaya girer.

(6.8.27) Prof. Hard Bay Woodward ile, Prof. Hardy'nin Magdalen'in bir sonraki başkanı olmayacağına 1'e 10.000 oranından yarım penisine iddiaya girer ve Bay Woodward Prof. Hardy ile, Bay Woodward'ın Magdalen'in bir sonraki başkanı olmayacağına 1'e 5.000 oranıyla iddiaya girer.

(Şubat 1927) Prof. Hardy Bay Creed ile, Yeni Dua Kitabının yok olup gideceğine $1/6$ 'ya $2/6$ oranıyla iddiaya girer. Gerek duyulması halinde hakem kararı Bay Smith, Bay Casson ve Bay Woodward tarafından verilecektir.

Bu kadar bariz bir değer yargısının bahis yapmaya konu olması bana komik geliyor. Oylarda eşitlik olmaması için çift değil de tek sayıda hakeme ihtiyaç duyulmasına şaşmamak gerek.

Hatta bir diğer bahis, bahsin bedelini bile daha sonra belirlemeye açık bırakıyor.

(2 Aralık 1923) Profesör Turner, SCR'nin bakıcısıyla, SCR'de ABC (Londra) Demiryolu Kılavuzunun bir kopyasını bulundurmanın iyi bir fikir olacağına dair, büyük bir meblağ karşılığında iddiaya girer.

(15 Şubat 1927) Bay Cox Prof. Hardy ile, Rahip Canon Cox'un ("Fred") Nyasaland'ın bir sonraki piskoposu olmayacağına dair 1/-'e 10/- oranıyla iddiaya girer.

Parantez içindeki "Fred"e bayılıyorum. Ne yazık ki bu bahsin sonucu kaydedilmemiş. "Piskopos Fred'in" benim ilk vatanımı yönetip yönetmediğini bilmek isterdim. Google bu soruma cevap veremese de, Nyasaland'ın on dokuzuncu yüzyıldaki bir piskoposunun (çok büyük ihtimalle benim papaz olan yedi nesillik Smythies atalarımın akraba olan) Charles Alan Smythies olduğunu ortaya koydu.

(11 Mart 1927) Bay Yorke Bay Cox ile, gerçek anlamıyla yorumlandığında Matta İncilindeki hiçbir dizenin, kişinin kendi kendisini hadım etmesini haklı kılmadığı veya savunmadığına, 2/6d'lik iddiaya girer. Bay Cox kazanmıştır.

(26 Ekim 1970) Profesör Sör A Ayer Bay Christiansen ile, habersizce sorulması halinde okulun din görevlisinin, Toplu Dua Kitabında bulunan otuz dokuz maddenin on ikisini sayamayacağına iddiaya girer. Kazanan bir şişe kırmızı şarap kazanır.

(24 Kasım 1985) Okulun din görevlisi Dr. Ridley ile, Londra Piskoposunun ziyaret etmesi durumunda Dr. Bennett'in bir rahip elbisesi yakası giyeceğine, bir şişe kırmızı şarabına iddiaya girer. (Din görevlisi kazanmıştır.)

(4 Ağustos 1993) Bay Dawkins Bay Raine ile, Bertrand Russell'ın Leydi Ottoline Morrell ile evlendiğine 1 pounduna iddiaya girer. Son kararı verecek olan kişi Mlle Bru-neau. (Dawkins kaybedip, yirmi yıl gecikmeyle borcunu ödemiştir.)

Bu sonuncusu gibi bahisler artık gerçekleşemez çünkü hakikate dayanan böylesi soruların cevabına Kıdemlilerin Ortak Odasındaki kol-tuklarından kalkmadan akıllı telefonlarından bakmak artık herkes için çok kolaydır. O zaman bile, yalnızca hakikate dayanan konularda karar verici atamak pek gerekli değildi.

Yirmi dokuz yaşında ve Oxford'a yeni dönmüş olduğum 1970'e döne-
nelim. Şakıyan bilgisayar Elliott eskilerde kalmıştı ama Moore Yasası
ve bir önceki yıl beni Oxford'a çeken araştırma fonu, "kendime" ait
bir bilgisayarım olmasını (bir PDP-8) olanaklı kıldı ve bu bilgisayar,
fiziksel ebat ve fiyat hariç her açıdan Elliott'dan daha iyiydi. Ayrıca
(o dönemlerde bile güçlü bir şekilde yürürlükte olan) Moore Yasası
uyarınca bu bilgisayar, modern bir dizüstü bilgisayardan fonksiyonel-
lik açısından çok daha küçük olmasına rağmen fiziksel olarak daha
büyüktü ve gülünç bir şekilde, bilgisayarı her açışınızı kaydetmeniz
gerekten bir kayıt defteri vardı (ben elbette kaydetmedim). Bu bilgisa-
yar benim gurur kaynağımdı ve değerli bir özkaynaktı; keza, 13 Be-
vington Sokağındaki tek programcı olarak ben de öyleydim (ki bu da
vaktimden yiyordu). Artık bilgisayarlara olan bağımlılığım alıp başı-
nı gidebilirdi ve Elliott 803 ile olan utanç verici ilişkimde olduğu gibi
onunla yalnızca geceleri ilgilenmem gerekmeyecekti.

Daha önceleri yalnızca yüksek seviyeli derleyici dillerini kullan-
mıştım ve bu yüksek dereceli derleyici dilleri bilgisayarın kendi ikili
makine diline çevirdiği insan dostu dillerdi. Fakat şimdi PDP-8'i bir
araştırma aleti olarak kullanmak için onun 12-bit'li makine dilinde
uzmanlaşmam gerekiyordu ve ben de kendimi buna keyifle adadım.
İlk makine kodu projem, hayvan davranışlarını kaydetmek için kul-
lanılan bir sistem olan "Dawkins Orgu"ydu (George Barlow'un "Veri
Kazanımı" aparatının dengi, ama çok çok daha ucuzu). Fikir, bir göz-
lemcinin, tuşlara basarak hayvan davranışlarını belirtecek şekilde
sahada kullanabileceği bir klavye yapmaktı. Tuş basımları bir teybe
kaydedilecekti, bunlar da daha sonra bilgisayara otomatik olarak her
hayvan davranışının tam olarak ne zaman gerçekleştiğini söyleyecekti.

Benim klavyem, her tuşun (yalnızca bant kayıt aletinin duyabildi-
ği) farklı bir notayı çaldığı gerçek anlamıyla derme çatma bir orgdu.
Bu kısmı yapmak kolaydı. Kutu, notası bir direnç tarafından ayar-
lanmış olan basit bir çift transistörlü osilatör içerecekti. Orgdaki her

anahtar farklı bir direnci devreye sokacak ve böylece farklı bir notayı çalacaktı. Gözlemci, orgu sahaya götürüp hayvanın davranışını iş etüdü görevlisi gibi izleyecek ve her davranış örüntüsü için belirli bir tuşa basacaktı. Böylelikle notalar dizisinin bir bant kaydı, hayvanın davranışının sürekli bir kaydını oluşturacaktı. Teorik olarak, iyi bir kulağı olan bir kişi bandı dinleyerek, hangi tuşa basıldığını belirleyebilirdi ama bu pek işe yaramazdı. Bilgisayarı “iyi bir kulağı olan bir kişi” rolüne büründürmeliydim. Ayarlanmış bir frekans ölçücüler serisiyle bu iş elektronik olarak yapılabilirdi ama bu pahalı ve yorucu olurdu. Aynı iş (yani bilgisayarda mükemmel perde hassasiyeti) yalnızca yazılım kullanılarak elde edilebilir miydi?

Sorunu, Profesör Pringle’nin büyük araştırma fonundan pay alan, zeki bir mühendis (ve tesadüfen bir orgcu) olan, o zamanlardaki bilgisayar gurum Roger Abbott ile tartışıyordum. Roger yaratıcı bir öneriyle geldi. Her müzik notasının, kendisinin perdesini belirleyen karakteristik bir dalga boyu vardır. Bilgisayarlar o kadar hızlıdır ki (ve o günlerde de hızlılardı), dalgaların zirveleri arasında geçen süre, yüzlerce program döngüsüyle ölçülebilir. Roger benim dalgaların zirvelerinin arasında geçen süreyi ölçmek üzere bir makine kodu programı yazmamı önerdi: diğer bir deyişle, sıradaki dalga zirvesinin gelmesiyle bölünmeden öne kaç tane “geriye zıplama” programı döngüsünden geçebileceğini sayarak (ki çok sayıda dalga zirvesine bakılarak ortalaması alındığında bu notanın perdesini verir) hızlı bir saat işlevi görecektir küçük bir yordam yazmamı. Bir nota sona erdiğinde (en son dalga zirvesinden bu yana kritik bir süreden daha fazla süre geçtiğinde) bilgisayar zamanı not alıp bir sonraki org notasını beklemelidir. Diğer bir deyişle bilgisayarın zamanlayıcı döngüsü yalnızca müzikal bir notanın perdesini tanımak için değil aynı zamanda, çok daha uzun bir zaman diliminde, notalar arasında geçen süreyi ölçmek için de kullanılacaktı.

Bu merkezi yordamı işler kıldıktan sonra gerisi kullanıcı dostu bir programın yazılması ve hataların ayıklanmasından ibaretti. Bu bayağı uzun sürdü ama nihayetinde başarıyla gerçekleşti. Dawkins Orgu kullanılabilir bir üründü. Orgun kullanıcısı her seansa teypteki bir ölçeği çalarak başlıyordu; yani bu başlangıç işlemi orgdaki tüm notaları, perdeleri giderek artacak şekilde sırayla çalarak gerçekleştiriliyordu.

Daha sonra, kaydedilen bu ölçek, yazılımı “kalibre etmek” yani bilgisayarla, daha sonra tanımasının isteneceği nota repertuarını ‘öğretmek’ için kullanılıyordu. Kalibrasyon ölçeği (ilk notaya ikinci kez basılıp) tamamlandığında, artık banta kaydedilecek diğer tüm notalar davranışsal olayları belirtirdi. Bu kalibrasyon sisteminin avantajı, orgun dikkatlice akort edilmesini gerektirmemesiydi. Birbirlerinden yeterince farklı her nota kümesi iş görüyordu çünkü bilgisayar hangi notaları duymayı beklemesinin gerektiğini hızla öğreniyordu.

Dolayısıyla bant eve getirilip bilgisayara okutulduğunda, bilgisayar hayvanın neyi ne zaman yaptığını tam olarak biliyordu. Programın çekirdeği zamanlayıcı döngüsüydü fakat bu, tüm davranışsal örüntülerin adlarını ve tam olarak gerçekleştikleri zamanı (kâğıt banda) delerek yazmak için kullanılan kayda değer miktardaki kodun içine yerleştirilmişti.

Dawkins Orguyla ilgili bir makale yayınladım¹ ve yazılımı ücretsiz olarak kullanıma sundum. Takip eden birkaç yıl içinde Dawkins Orgu Oxford HDAG’nin çok sayıdaki üyesi ve dünyanın farklı yerlerindeki (örneğin British Columbia Üniversitesindeki) hayvan davranış bilimcileri tarafından kullanıldı.

Makine kodu programcılığına olan bağımlılığım beni pençesine aldı. Kendine ait bir programlama kılavuzu olan kendime ait bir programlama dili bile geliştirdim: BEVPAL. Bu bir nebze beyhude bir uğraştı zira bu dili benden (ve kısa bir süreliğine Mike Cullen’den) başka kimse kullanmıyordu. Douglas Adams, tam da benim mustarip olduğum türden bilgisayar bağımlılığını nüktedan bir şekilde hicvetmişti. Hicvinin odağında, çözüme ihtiyaç duyan belli bir X sorunu olan bir programcı vardı. Programcı X’i çözmek için beş dakika içinde bir program yazıp, bu çözümü kullanarak işine devam edebilirdi. Fakat basitçe bunu yapmak yerine programcı, herhangi bir kişi tarafından herhangi bir anda genel X sınıfındaki benzer sorunların tamamını çözmek için kullanılabilecek daha genel bir program yazmak için günlerini, haftalarını harcar. Bunun cazibesi belli bir X sorununun cevabını bulmakta değil, genelliğinde ve estetik açıdan tatmin edici, kullanıcı dostu bir ürünün varsayımsal ve çok büyük ihtimalle var olmayan kullanıcılara sunulmasında yatmaktadır. Bu tür inekçe

1 R. Dawkins, ‘A cheap method of recording behavioural events for direct computer access’, *Behaviour*, 40 (1971), sf. 162-73.

bağımlılığın bir diğer belirtisi de, ne zaman bilgisayara bir kez daha taklalar attırıp yerel bir sorunu çözseniz sokağa fırlayıp yoldan geçen birini içeri sürüklemek ve çözümün ne kadar zarif olduğunu onlara göstermek istemenizdir.

13 Bevington Sokağı gibi küçük bir binanın pekiştirdiği yapıcı dostluk bu zamanlarda sona erdi ve hayvan davranışları grubu, o zamanlar gayri resmi olarak, üniversite yetkililerini (Matthew Arnold'un düşlenen sarmallarını feci bir şekilde aşacak olan ipince bir gökdelen inşa etmeye razı edememesinin ardından) o binayı inşa etmek için ikna eden hırslı Linacre Profesörünün adıyla HMS Pringle olarak anılan (South Parks Caddesindeki kocaman, savaş gemisi görünümlü garabet olan) yeni hayvanbilimi/psikoloji binasına yerleşti. HMS Pringle'nin isminin daha sonra resmi olarak Tinbergen Binası olarak değiştirilmesinde oynadığım role dair karmaşık hisler içerisindeyim zira bu binadan yaygın bir şekilde Oxford'daki en çirkin bina olarak nefret edilmektedir. Bina Beton Cemiyetinden mimari bir ödül kazanmıştır: başka söze gerek yok.

Bu zamanlarda Nature dergisinde kısa bir makale yayınladım.¹ Her gün yüz binlerce beyin hücremiz ölür ve bu yirmi dokuz yaşında bile beni rahatsız etmekteydi. Darwin'le kafayı bozmuş beynim, eğer hücrelerin ölümleri rastgele değilse, görünürde böylesi toptan bir katliamın yalnızca yıkıcı değil yapıcı olabileceği fikrinde teselli arıyordu:

Bir heykeltıraş homojen bir kaya parçasını, materyal ekleyerek değil çıkararak karmaşık bir heykele dönüştürür. Elektronik bir veri işleme makinesi muhtemelen bileşenlerinin karmaşık şekillerde bağlanması ve daha sonra da daha da karmaşılaşmak için bağlantıların zenginleştirilmesiyle oluşturulabilir. Öte yandan makine, son derece zengin hatta rastgele bağlantılarla işe başlayıp, tellerin seçilimli olarak kesilmesiyle daha anlamlı bir organizasyona erişerek de inşa edilebilir.

1 R. Dawkins, 'Selective neurone death as a possible memory mechanism', *Nature*, 229 (1971), sf. 118-19.

Burada öne sürülen kuram ilk bakışta hayal ürünü gibi gözükebilir. Ne var ki konu hakkında ayrıntılı düşünmek, kuramın olası olmamasının sebebinin temel olarak, onun dayandığı son derece olasılıksız bir varsayımın bir sonucu olduğunu anlamamızı sağlar. Bu varsayım, beyin hücrelerinin sayılarının her gün fevkalade bir hızla azalıyor olduğudur. Ne kadar inanılmaz olursa olsun bu varsayım yerleşmiş bir hakikat olduğu için, mevcut kuram ilave olarak makul olmayan herhangi bir şey eklemeyi öne sürmemektedir; hatta tam tersi, zira bu kuram süreci daha az savurgan kılmaktadır. Ortadaki tek konu, nöronların rastgele mi yoksa bilgiyi depolayacak şekilde seçilimli olarak mı öldükleridir.

Bu konudaki tek eserim olan bu garip makale, daha sonraları “apoptoz” ismiyle (ki bu isim bir yıl sonra konulduğu için elbette makalemde kullanmadım) moda olacak olan türden bir kurama erken bir örnek olması açısından az da olsa ilginçlik arz edebilir.

Kısa süre sonra Marian doktorasını tamamladı ve ikimiz, Berkeley günlerimizdeki pek çok sohbetten (karşılıklı özel dersimizden) doğmuş olan araştırma projelerinde işbirliği yapmaya başladık. Hayvan davranışları biliminin temel kavramlarından biri olan Sabit Eylem Düzeni kavramını örneklendirip netleştirecek bir çalışma planladık.

Lorenz ve Tinbergen ve onların ekolü, pek çok hayvan davranışının saat gibi işleyen küçük bir yordam dizisinden (Sabit Eylem Düzeni, SED) oluştuğunu düşünüyordu. Örneğin köprücük kemiğinin veya sol böbreğin hayvanın bedensel donanımının bir parçası olduğu gibi SED’in de anatominin bir bölümü olduğu düşünülüyordu. Aradaki fark, köprücük kemikleri ve böbrekler katı materyallerden oluşurken SED’in bir zaman boyutunun olmasıdır: onu alıp çekmeceye koyamazsınız; gelişimini zaman içinde gözlemlersiniz. Tanıdık bir SED örneği, bir kemiği gömerken köpeğin burnuyla yaptığı itme hareketidir. Kemik halının üzerindeyken ve gömülebileceği bir toprak yokken bile bu hareketler aynen tekrarlanır. Köpek gerçekten de saat gibi işleyen (sevimli) bir oyuncak gibi gözükmemektedir, tabi hareketin tam yönü kemiğin pozisyonundan etkilenir.

Her hayvanın, şu ipi çekilerek kurulan ve sonrasında sınırlı bir repertuvarından rastgele seçilen bir söz söyleyen bebeklerdeki gibi bir SED repertuarı vardır. Bir kez kurulduğunda seçilen söz sonuna kadar söylenir. Bebek orta yerinde mesajı değiştirmez. Bir düzine sözden hangisinin üretilceğinin kararı öngörülemezdir ama bu karar bir kez alındığında kararın sonuçları bir saat gibi öngörülebilir bir şekilde sonuna kadar sürdürülür. Marian ve bana (Tinbergenci hayvan davranış bilimcileri olarak) öğretilen SED öğretisi buydu; ama bu gerçekliğin doğru bir temsili miydi? Cevaplamak istediğimiz soru buydu; ya da daha net olmak gerekirse, cevaplanabilir kılablecek türden terimlerle yeniden ifade etmek istediğimiz soru buydu.

Teoride, kesintisiz hayvan davranışları silsilesi bir kas kasılması dizisi olarak yazılabilir. Fakat eğer SED kuramı doğruysa, davranışın öngörülebilirliği, (bunu yapmak mümkün olsa bile) tüm kas kasılmalarını tek tek yazmayı zahmetli bir israf kılar. Onun yerine yapmamız gereken tek şey SED'leri yazmaktır ve SED dizileri (aşırı bir yorumda) belirli bir hayvanın davranışlarının eksiksiz bir tanımı olurdu.

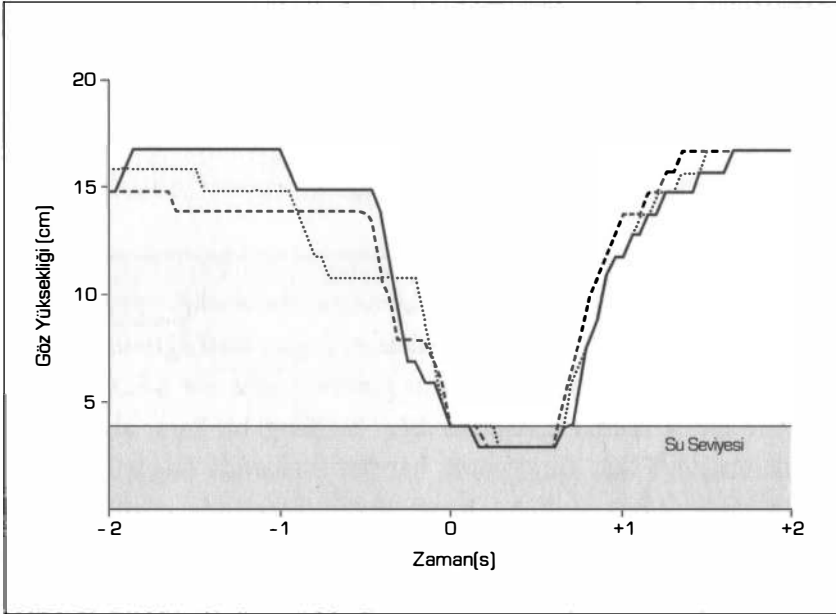
Fakat bu yalnızca, SED'ler gerçekten de organların veya kemiklerin muadilleriyse gerçekleşebilir; diğer bir deyişle eğer her bir yapının bir bütün halinde gerçekleştiği, yani işlemin ortasında kesintiye uğramadığı veya başka bir yapıyla karışmadığı doğruysa. Marian ve ben bu önermenin ne ölçüde doğru olduğunu belirlemek için bir yol bulmak istedik. Her ikimizin doktora tezi de (kendi yönlerinden) karar vermeyle ilgiliydi ve bizim için SED sorununu, karar verme diline çevirmek doğaldı. O dilde hayvan bir SED başlatmak için belli bir karar alır ve SED'in sonuna dek başka bir karar almaz. O noktada hayvanın davranış silsilesi, bir sonraki SED'i başlatma (ve tamamlama) kararını beklerken bir kararsızlık dönemine girer.

Örneğimiz olarak civcivlerin su içmesini incelemeyi seçtik ve bunun temsili olacağını umduk.¹ (Suyu emerek içen güvercin ve kumrular hariç) kuşlarda su içme işlemi, zarif bir kayma hareketinden oluşur ve kesinlikle, ayrık bir karar ile başlatıldığı (ve sonrasında her zaman sonuçlandırıldığı) yönünde öznel bir izlenim bırakır. Fakat öznel izlenimimizi somut verilerle destekleyebilir miydik?

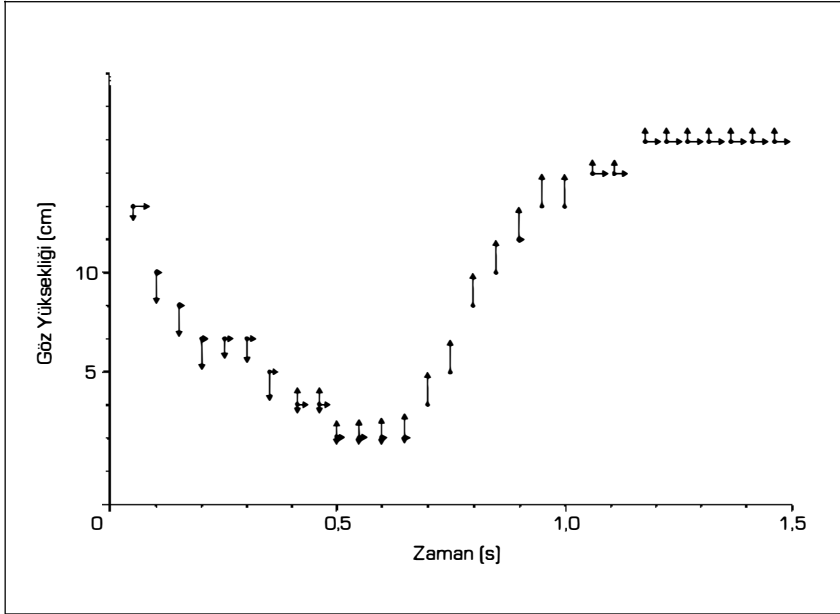
1 R. and M. Dawkins, 'Decisions and the uncertainty of behaviour', *Behaviour*, 45 (1973), sf. 83-103.

Civcivlerimizi su içerlerken profilden filme kaydettik ve sonrasında, civcivin “karar yapısını” ölçebilir miyiz diye davranışı kare kare izledik. Kuşun kafasının art arda gelen karelerdeki pozisyonunu ölçerek koordinatlarını bilgisayara aktardık. Fikir, kafanın önceki karelerdeki pozisyonunu bilerek, bir sonraki karenin öngörülebilirliğini ölçmektir.

Aşağıda görülen şema, aynı civcivin gerçekleştirdiği üç su içimi için, gaganın suya değdiği ana hizalanmış (zaman ekseninde sıfır), göz yüksekliğinin zamana karşı bir grafiğidir. Gaganın suya değdiği andan itibaren, hatta onun hemen öncesinden itibaren, davranışın basmakalıp ve öngörülebilir olduğu, fakat suya inişin daha öncesindeki hareketlerin daha çeşitli ve karara tâbi olduğu izlenimine kapılıyorsunuz: duraklama ve hatta (bağımsız olarak gösterdiğimiz üzere) su içmeyi iptal etme kararlarına.



Fakat öngörülebilirliği nasıl test etmeliydik? Aşağıda grafik bunun bir yolunu gösteriyor. Bu grafik tek bir su içimini daha öncekiyle aynı şekilde temsil ediyor. Fakat göz pozisyonunun grafiğindeki her noktaya iliştilmiş oklar var. Okun uzunluğu her bir kare için, bir sonraki karedeki göz yüksekliğinin daha aşağıda, daha yukarıda ya da aynı noktada olma olasılığını (tüm civcivler tarafından gerçekleştirilen tüm su içimlerinin toplamıyla belirlendiği şekliyle) belirtiyor.

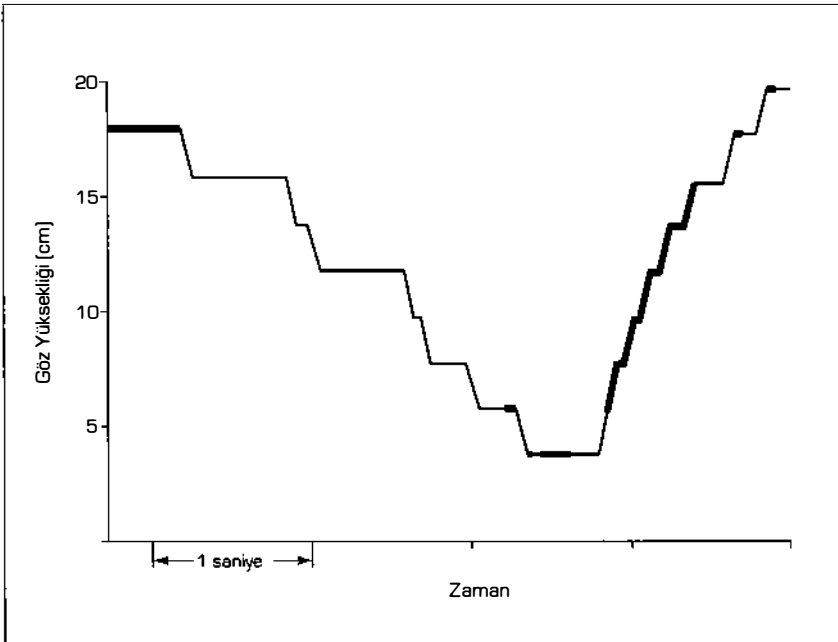


Kuşun suyun boğazına doğru akmasına izin verdiği yukarı yönlü hareket esnasında, bu hareketin yukarıya doğru zarif eğrisine devam etme olasılığının yüksek olduğunu görebilirsiniz. Bir SED’i gerçekleştirme kararı, işlem esnasından diğer herhangi bir karar alınmadan uygulanmıştır. Fakat aşağı yönlü hareket esnasında öngörülemezlik daha fazladır. Aşağı yönlü her hareketin her karesinde, gözün bir sonraki karedeki pozisyonu ya aşağı inecek ya da aynı kalacak şekilde belirsizdir ve hatta yukarıya çıkması (yani içimin sonlandırılması) bile olasılık dâhilindedir.

Bir belirsizlik veya “kararsallık” indeksi belirlemek için bu okları kullanabilir miydik? Seçtiğimiz indeks, Amerika’lı yaratıcı mühendis Claude Shannon tarafından 1940’larda geliştirilen bilgi kuramına dayanmaktaydı. Bir mesajın bilgi içeriği, gayri resmi bir şekilde mesajın

“sürpriz değeri” olarak tanımlanabilir. Sürpriz değeri, öngörülebilirliğin elverişli bir zıttıdır. Klasik örnekler “İngiltere’de bugün yağmur yağıyor” (bu bir sürpriz olmadığı için bilgi içeriği düşüktür) ifadesine karşılık “Sahra Çölünde yağmur yağıyor” (bu bir sürpriz olduğu için bilgi içeriği yüksektir) ifadesidir. Matematiksel olarak kolaylık sağlaması için Shannon bilginin içeriği indeksini, mesaj gelmeden önce şüpheye açık olan önsel olasılıkların logaritmalarını (iki tabanında) toplayarak bitler cinsinden hesaplamıştır. Yazı tura atmanın bilgi içeriği bir bittir çünkü atmadan önceki belirsizlik yazı veya tura, yani birbirine eşit olasılıktaki iki alternatiftir. İskambil kâğıdı takımının bilgi içeriği iki bittir (birbirine eşit olasılıkta dört alternatif vardır ve dördün iki tabanındaki logaritması ikidir, bu da takımı belirlemeniz için sormanız gereken en az sayıdaki cevabı evet/hayır olan soruyu sormanıza denk düşer). Gerçek örneklerin çoğu bu kadar basit değildir ve olası sonuçlar genelde eşit olasılıkta değildir ama ilke aynıdır ve aynı matematik formülünün bir versiyonu rahatlıkla iş görür. Bizi öngörülebilirlik veya belirsizlik ölçütümüz olarak Shannon Bilgi İndeksini kullanmaya iten, bu matematiksel kullanım kolaylığıydı.

Bir kez daha, su içme esnasındaki göz yüksekliğinin zamana karşı bir grafiğini görüyorsunuz (aşağıda). İnce çizgi düşük öngörüle-



bilirlikli zamanları ya da bir davranışın geleceği değiştirecek şekilde sürece müdahil olmasının olasılığının yüksek olmasını temsil ediyor. Siyah, kalın çizgiyse, bir kararın sonuçlandırıldığı ve yeni bir kararın beklenmediği yüksek öngörülebilirlikli zamanları temsil ediyor (bilgi içeriği, keyfi bir eşik olan 0,4 bitten az). Yukarı yönlü hareket bir kez başladığında öngörülebilirdir ama aşağı yönlü hareket değildir. İçimler arasında verilen ara, bu aranın bir sonraki karede de devam etmesinin son derece olası olması şeklindeki sıkıcı sebepten ötürü öngörülebilirdir; bir sonraki su içiminin ne zaman gerçekleşeceğini tahmin etmek zordur.

Her zaman olduğu gibi belli bir davranışın (bu örnekte su içiminin) kendi başına ilginç olmadığını aklınızda tutun. Tıpkı doktora araştırmalarımda gagalamada olduğu gibi, civcivlerin su içmesi de genel davranışlara vekâleten kullanılmaktaydı. Biz, (su içimi özeline) karar alma fikrinin kendisiyle ve karar alma anlarını belirleyip belirleyemeyeceğimizle ilgileniyorduk. Hayvan davranışları biliminin yapmayı alışkanlık haline getirdiği şekilde Sabit Eylem Düzenninin varlığını basitçe kabul etmekten öte, varlığını göstermenin bir yolunu araştırmaya çalışıyorduk.

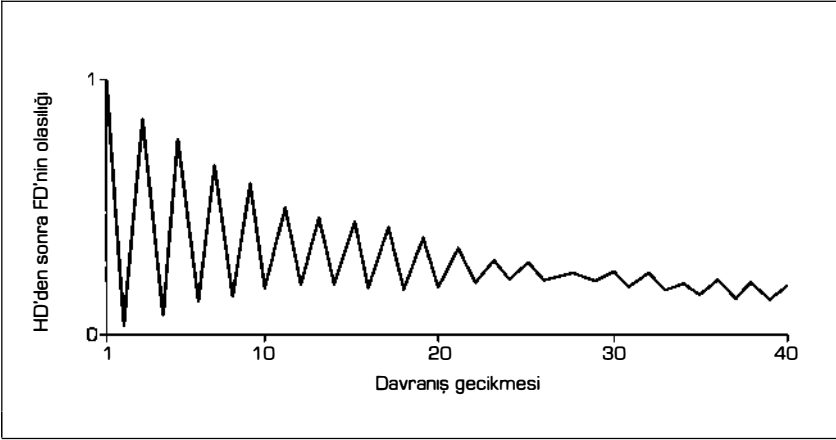
Karar alımına dair sıradaki projemiz olan sineklerin kendi kendilerini temizlemesi araştırmamızda farklı bir yaklaşım izledik. Hayvan davranış bilimcileri sık sık, bir hayvanın şu an ne yaptığını biliyorsanız, bundan sonra ne yapacağını tahmin edip edemeyeceğinizi sorarlar. Marian ve ben hayvanın uzak gelecekte ne yapacağını, daha yakın gelecekte ne yapacağını tahmin edebileceğimizden bazen daha iyi tahmin edip edemeyeceğimizi bilmek istiyorduk. Bu, davranışlar örneğin insan dilleri gibi organize edildiyse doğru olabilir. Cümlelerin başının, cümlelerin sonunun nasıl geleceğini, ortasını ettiğinden daha iyi tahmin ettiği durumlar vardır; örneğin cümlelerin başı içeyerleşik pek çok sıfat veya ilgi tümcesi içerebilir.

Biz sineklerin kendi kendilerini temizlemelerinde dil benzeri bir gramer yapısına dair bir kanıt bulamadık. Fakat öngörülebilirliğin zaman için yitirilmesinde ilginç bir zikzak örüntüsü bulduk: diğer bir deyişle yakın gelecek, (bir nebze) daha uzak gelecekte daha az öngörülebilir olabilir. Burada çalışmamızı detaylandırmadan özetleyeceğim zira biraz karmaşık.

Sinekler genelde güzel olarak değerlendirilmezler fakat yüzlerini ve ayaklarını yıkama şekilleri ziyadesiyle sevimlidir. Bir daha üzerinize sinek konuştuğunda dikkat edin: muhtemelen bu davranışı göreceksiniz. Ön ayaklarını birbirine sürtebilir veya ayaklarıyla kocaman gözlerini silebilir. Bir taraftaki orta ayağını aynı taraftaki arka ayağına sürtebilir veya arka ayaklarıyla karın veya kanatlarını temizleyebilir. O küçük kafanın içinde bir yerlerde kendiliğinden kararlar alınmaktadır ve bu kararların önemli bir bölümü, sırada vücudun hangi parçasının temizleneceği hakkındadır. Kendi kendini temizleme davranışının bizi cezbeden yanı, hayvanın bu davranış tercihinin muhtemelen dışsal uyarılara bağlı olmamasıydı. Biz dışsal uyarıların, temiz kalmaya dair sürekli duyulan bir ihtiyaca tekabül ettiğini varsaydık: ihtiyacın sürekli olmasından kasıt, her ne kadar önemli olsa da, belli bir temizleme davranışının tam olarak ne zaman seçileceğini belirlemesinin olası olmamasıdır. Kirli kanatlar uçuşu zorlaştırır. Kir, sineklerin dillerini uzatıp yiyip yemeyeceklerine karar vermede kullandıkları ayaklardaki son derece hassas tat alma organlarını bozar. Dolayısıyla temizlik önemlidir. Fakat tahminen hangi kısmın temizleneceğinin kararı, yeni bir toz parçasının aniden çıkagelmesiyle belirlenmez. Biz daha ziyade bu hızlı, bir andan diğerine değişen kararların, sinir sisteminin derinliklerindeki görülmeyen dalgalanmalarla içsel olarak oluşturulduklarından şüpheleniyorduk.

Civcivlerin su içmelerine yaptığımız gibi kare kare analiz yapmak için vaktimiz olsa SED'ler olarak ortaya çıkacağını düşündüğümüz sekiz farklı temizleme hareketi tespit ettik: FR (ön ayakları birbirine sür), TG (ön ayakların arasından dili ov), HD (ön ayaklarla kafayı sil), FM (ön ayakların arasından orta ayaklardan birini veya diğerini ov), BM (arka ayakların arasından orta ayaklardan birini veya diğerini ov), BF (arka ayakları birbirine sür), AB (arka ayaklarla karnı sil), WG (arka ayaklarla kanatları sil). Bir Dawkins Orgu kullanarak bu sekiz temizleme hareketi dizisini ve ayrıca MV (uzaklaş) ve NO (hiçbir şey yapmadan sabit dur) davranışlarını kaydettik.

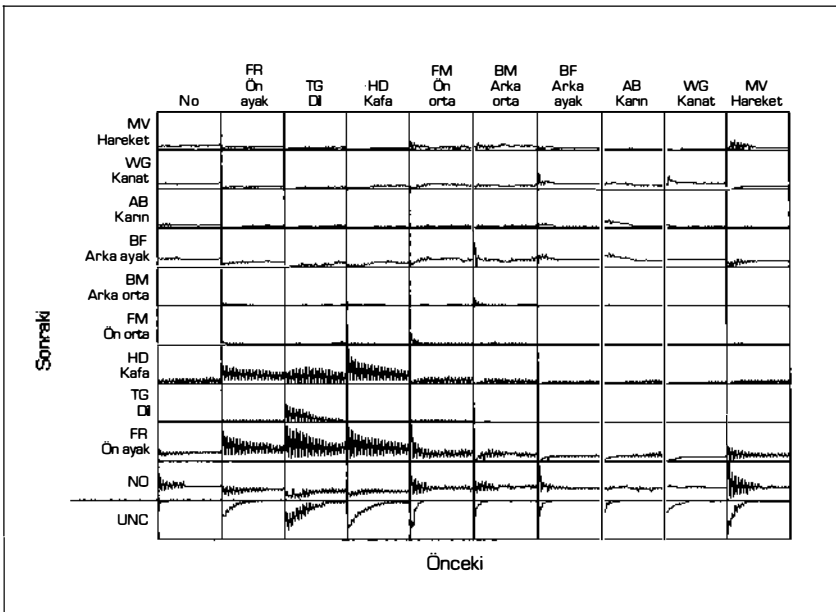
Bir sonraki sayfadaki grafik sinek şu an HD yaptığına göre, bundan bir sonra FR yapacağının ("gecikme" = 1, olasılık çok yüksek), iki sonra FR yapacağının (çok düşük olasılık), üç sonra FR yapacağının (yüksek olasılık), dört sonra FR yapacağının (düşük olasılık) vs. ola-



sılığını gösteriyor. Gördüğünüz üzere davranışları değişimli olarak yapma yönünde belirgin bir eğilim var ve daha uzak geleceğe baktığımızda öngörülebilirlikte (bekleyeceğiniz üzere) genel bir yok olup gitme durumu yani giderek uzayan “gecikmeler” var.

O resim HD’yi takip eden FR’nin belirli durumu hakkındaydı. Biz aynı türden grafikleri olası tüm geçişler için çizdik ve grafikleri bir tabloya yerleştirdik (aşağıda).

Her ne kadar bir kısmı birbirine kıyasla tamamen faz dışında olsa da, pek çok geçişin aynı zikzak örüntüsünü takip ettiğini görebilirsi-



niz. En alt sıra (UNC) her davranışı takiben, geleceğe dair tahminlerde bulunan belirsizliği göstermektedir ve civcivlerin su içmesi araştırmasındaki gibi Shannon Bilgi İndeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Biz aynı zamanda, hayvan davranışlarındaki örüntüleri belirlemek için insan kulağını kullanma deneyini de denedik. Bunun için sineğin temizleme davranışının Dawkins Orgu tarafından gerçekleştirilen bir yorumunu kullandık ama müzikal notaların aralarındaki gerçek aralıkları ortadan kaldırdık. Bilgisayara tüm aralıkları, kısa bir standart aralığa kısaltmasını söyledim ve bundan sonra biz basitçe oturup “müziği” dinledik. Bir nebze “modern” caza (“geleneksel” caza değil) benziyordu. Ayrıca benim gençlik dönemimin uykusuz gecelerindeki uğraşım olan Elliott bilgisayarının “şarkı söylemesine” benziyordu (belki bu kıyas ilginç olabilir). Ben insan kulağının, hayvan davranışlarındaki örüntüleri saptamak için umut vadeden bir alet olabileceğini düşünüyordum ama bunun takipçisi olmadım; burada da yalnızca ilginç bir merak konusu olduğu için bahsediyorum. O günlerde internet olsaydı sineğin temizleme müziğini mutlaka internete yüklerdim ve siz de şimdi onunla dans edebilirdiniz. Maalesef o Çiftkanatlı Melodiler sonsuza dek yok oldu, tıpkı Kayıp Akor gibi.

Sinek çalışmamızın veya ondan önce gelen karar vermeyle ilgili diğer çalışmalarımızın hayvan beyinlerinin nasıl işlediği hakkında bize gerçekten pek bir şey söylediklerini iddia edemem. Onları daha çok, yöntemlerin bir keşfi olarak görüyorum: yalnızca araştırma yapma yöntemleri değil aynı zamanda düşünme yöntemleri. Marian ve ben sinekler hakkında daha pek çok çalışma yaptık ama bunların hepsi yayınlanmıştır ve ben onlar hakkında burada daha fazla bir şey yazmayacağım. Ne var ki bu çalışmalar benim bir sonraki yazı projemi beslemiştir: “Hayvan davranışları bilimi için aday bir ilke olarak hiyerarşik organizasyon” hakkında uzun ve teorik bir makale. Bu daha sonraki bir bölümün konusu.

Bu esnada Niko Tinbergen 1973 yılında (hayvan davranışları bilimini beraber kurduğu Konrad Lorenz ve efsanevi arı dansını keşfeden Karl von Frisch’le birlikte) Fizyoloji veya Tıp dalında Nobel ödülünü kazandı. Sadece bir yıl sonra 1974’te Niko Oxford’un zorunlu emeklilik yaşı olan altmış yediye ulaştı ve üniversite Hayvan Davranışlarında Okutman olarak bir halef atamayı kabul etti. “Okutman”

Oxford'da son derece prestijli bir makamdı. Şimdiyse, "profesör" unvanını daha özgürce dağıtarak Amerikan gelenekleriyle uyumlu hale getirmek için yapılan bir hamleyle sanırım yürürlükten kalkmıştır. Ben eğitmen olduğum yerden son derece memnundum ve bu işe başvurmaya niyetim yoktu.

Çoğu insan Niko'nun doğal halefi olarak Mike Cullen'i görüyordu. Belki de bu yüzden, yeni bir sayfa açmak için, atama komitesinin çoğunluğu David McFarland'ı seçti. Hans Kruuk'un Tinbergen'in biyografisinde yazdığı gibi, "Niko'ya bundan daha fazla benzemeyen birini bulmak zordu". Pek çok yerde tartışmalı olsa da David'in atanması bazı açılardan yaratıcı bir atamaydı, en azından yeni bir atamanın yeni bir ayrılık için bir fırsat olduğu görüşünü benimzerseniz. David'in bilimi son derece teorik, hatta matematiksel. Ona bir matematikçinin önsezilerini getirmiş ve kendisini cebirden anlayan deneyimli matematikçi ve mühendislerle çevrelemişti. Kahve odasındaki konuşmalar sahadaki martı ve gümüşsırtlardan, geri besleme kontrol sistemlerine ve bilgisayar simülasyonlarına dönmüştü.

Bu belki de biyolojinin değiştiği şeklin bir mikrokozmosuydu. Ben gençtim ve kendi üslubum henüz gelişmemişti. Tavrım "onları yene miyorsan onlara katıl" idi. Böylelikle artık etrafımı çevrelemekte olan mühendis ve matematikçilerden kontrol kuramını öğrenmeye giriştim ve bunu birinci elden öğrenmekten daha iyi bir öğrenme yolu var mıydı? Bir kez daha bilgisayar programcılığına olan tutkumu (veya zayıflığımı) şımarttım ve dijital bir bilgisayarın ("benim" PDP-8'im) analog gibi davranmasını sağlayan bir program yazdım. Bu amaçla SysGen adını verdiğim bir bilgisayar dili daha geliştirdim.

Fortran gibi geleneksel bir bilgisayar dilinin sıralı olarak uygulanan önermelerinin aksine SysGen'in ifadeleri "aynı anda" uygulanıyordu (gerçekten aynı anda değil elbette çünkü en temelde dijital bir bilgisayar her şeyi sıralı olarak yapar; ama bu ifadeler herhangi bir sırada yazılabilirdi). Benim SysGen Yorumlayıcı programını yazmaktaki amacım bilgisayarı, sanki operasyonlar aynı anda gerçekleşiyormuş gibi (sanal bir analog bilgisayarmış gibi) davranmaya ikna etmektir. Analog bir bilgisayarda olduğu gibi sonuçlar osiloskoptan oluşan ekranda bir grafik kümesi olarak gösterilecekti.

Pratikte SysGen'in ne kadar faydalı olduğundan emin değilim fakat dili icat etmek ve onun için Yorumlayıcı programı yazmak yalnızca kontrol kuramını değil aynı zamanda integral kalkülüsü anlamama da kesinlikle yardımcı oldu. İntegral almanın ne demek olduğuna dair çok daha iyi bir fikir sahibi olmamı sağladı. Annemin babasının (onun eski akıl hocası olan ve daha önce de alıntılanmış üzere, "Bir ahmağın yaptığını bir diğer ahmak da yapabilir" demekten hoşlanan Silvanus Thompson tarafından yazılmış) Kolaylaştırılmış Kalkülüs kitabı önerisi aklımdaydı. Thompson integral almaya dair açıklamasını, zihnimde yer eden bir diğer deyişle sunmuştur: "O halde integralin nasıl alınacağını öğrenmek için hiç vakit kaybetmeyelim". Ernie Dow'un derslerinde integral almayı yarım yamalak anlamıştım ve SysGen bana, kavrayışa yardımcı olan türden bir birinci el deneyimini vermişti.

Niyet olarak benzer şekilde fakat çok daha kolay olan ve çok daha az zaman gerektiren bir şey de, birinci el yöntemiyle Chomsky-tarzı dilbilimini anlama çabalarım olmuştu. Her zaman çok anlamlı olmayan ama grameri her zaman titizlikle doğru olan cümleler üreten bir bilgisayar programı yazdım. Bunu yapmak, programlama diliniz kendilerini özyinelemeli olarak çağıran prosedürlere (altyordamlara) izin verdiği sürece kolaydır (ve kolay olması başlı başına öğreticidir). Bu durum, o zamanlar (PDP-8 için bir Algol derleyici yazmakta dâhiyane bir şekilde başarılı olmuş olan) Roger Abbott'un etkisi altında tercih ettiğim programlama dili olan Algol-60 için böyleydi. Bilimsel programcıların iş atı olan (IBM'e ait) Fortran dilinin çağdaş versiyonunun aksine Algol altyordamları kendilerini çağırabiliyorlardı. Fortran'dan bahsetmek bana, yapay zekânın öncülerinden Terry Winograd'ın yaptığı güzel bir espriyi hatırlatıyor. 1970'lerde bir ara Cambridge'de, yapay zeka programcılığına dair teknolojinin son durumu konulu harikulade bir konferansa katılmıştım ve Winogard da yıldız konuşmacıydı. Bir noktada muazzam bir alaycılık örneğiyle duygularını açığa vurdu: "Bu noktada siz 'Fortran dedeme yettiyse bana da yeter' diyenlerden olabilirsiniz."

Programlama diliniz prosedürlerin kendilerini özyinelemeli olarak çağırmasına izin verdiği sürece, doğru gramer üreten programlar yazmak kayda değer bir biçimde (zarıfçe) kolaydır. Ben İsimÖbeği,

SıfatÖbeği, EdatÖbeği, İlgiCümleciği gibi isimli prosedürleri olan bir program yazmıştım. Bunlardan her biri, kendileri de dâhil olmak üzere diğer herhangi bir prosedürü çağırabilirdi ve program şunun gibi rastgele cümleler ürettiyordu:

(((((Fiillenen) ismin) isminde) zarfça zarfça fiillenen)
sıfat ismin) sıfat ismi zarfça fiillendi)

Benim burada parantezleri kullanarak yaptığım gibi (her ne kadar bilgisayar parantezleri basmayıp imalı olarak bıraksa da) dikkatlice çözümlerseniz, cümlelerin gramer olarak doğru olduğunu ama çok fazla bilgiyle dolup taşmadığını göreceksiniz. Bu sözdizimsel (sentaktik) olarak anlam ifade etmektedir, anlamsal (semantik) olarak anlam ifade etmemektedir. Bilgisayar “isim” “sıfat” ve saireyi, rastgele seçilmiş isim ve sıfat örnekleriyle değiştirerek (anlam değilse bile) semantik enjekte edebilirdi. Böylelikle dilediğiniz bir alanın, örneğin pornografinin veya kuşbiliminin terimlerini enjekte edebilirdiniz. Veya benim *Bir Şeytan'ın Papazı*'nda aşağıdaki şekilde alıntıladığım üzere, Andrew Bulhak'ın daha sonra kendisinin komik “Postmodernizm Jeneratörünü” yazdığında yaptığı gibi meta zırvalamaların terimlerini de enjekte edebilirsiniz:

Kişî kapitalist kuramı incelediğinde bir seçimle karşı karşıya kalır: ya yenimetinsel materyalizmi reddet ya da toplumun nesnel değerlerinin olduğu sonucuna var. Eğer diyalektik de-durumculuk doğruysa, Habermascı diskurla, bağlamın altmetinsel paradigması arasında bir seçim yapmamız gerekir. Konunun, doğruyu bir gerçeklik olarak içeren metinsel bir milliyetçiliğin bağlamında değerlendirildiği söylenebilir. Bir anlamda bağlamın altmetinsel paradigmasının temel dayanağı gerçekliğin, müşterek bilinçdışından geldiğini belirtmektedir.

Rastgele olarak üretilmiş olan bu zırva yaklaşık olarak, “yazın kuramının” meta zırvalarına adanmış pek çok derginin ettiği kadar anlam ifade etmektedir ve Bulhak'ın programı bunlardan gerçek anlamda sonsuz sayıda üretme yeteneğine sahiptir.

Yaklaşık olarak bu tarihlerden hayatımda yere eden iki programlama projesi daha vardır ki bunların ikisi de kısa vadeli fayda getirmekten ziyade uzun vadede yeteneklerimi geliştirmeme yardımcı olmuştur. Bunlardan ilki bir bilgisayar dilini diğerine çeviren bir programdı: özel olarak BASIC'ı Algol-60'a çeviriyordu. Program bu iki dil için iyi çalışıyordu ve küçük değişikliklerle, o genel algoritma türündeki tüm bilgisayar dillerini başka bir dile çevirebilirdi. O zamanlar ki ikinci projem STRIDUL-8 idi: PDP-8 bilgisayarını cırcırböceği gibi öttürmeye yarayan bir programdı.

Cırcırböcekleri üzerine çalışmaya başlamama Berkeley'den arkadaşım nörobiyolog David Bentley ilham olmuştı; ve böcekleri inceleme eğilimleri olan doktora öğrencim Ted Burk (şu anda Nebraska'da profesör) doktora tezini onlar üzerine yapmaya istekliydi. David bana kibarca birkaç Pasifik cırcırböceği *Teleogryllus oceanicus* yumurtası gönderdi. Yumurtalar Oxford'da açıldı ve kısa süre içinde, Ted'in marulla besleyerek baktığı bir kolonimiz oldu. Ted, cırcırböcekleri üzerine verimli araştırmasını sürdürürken ben bilgisayarla üretilmiş çiftleşme şarkılarını kullanarak paralel bir proje tasarladım. O araştırma projesi hiç tamamlanmadı fakat STRIDUL-8'in yazımını bitirdim ve gayet iyi çalışmıştı.

Test etme aletim, hafif olması için (zira cırcırböcekleri için kullanılacaktı) balsa ağacı kesteresinden yapılmış bir tahterevalliydi. Aslında yalnızca, her iki ucunda ve tepesinin üzerinde bağlanarak kapatılmış ve ortada menteşelenmiş bir dayanak noktasının üzerinde duran uzun bir balsa kesteresi geçidiydi. Herhangi bir anda geçide yalnızca bir cırcırböceği yerleştiriliyordu ve o bir uçtan diğerine istediği sıklıkta yürümekte serbestti. Cırcırböceği hangi yöne yaklaşırsa tahterevalli (bekleneceği üzere) o yöne eğiliyordu ve bu durum (aynı zamanda, önemli bir şekilde, sesin yerini tersine çeviren) bir mikro anahtar tarafından kaydediliyordu. Tahterevallinin uçlarında birer tane küçük hoparlör vardı. Cırcırböceğinin olduğu uçtan uzak olan uçtaki hoparlörde cırcırböceği şarkısı çalıyordu. Yani koridorun batı ucunda bir yerlerde oturan bir dişi bir cırcırböceği olduğunuzu hayal edin. Şarkı doğudan gelmektedir. Duyduğunuz şey hoşunuza gider ve doğuya doğru yürümeye başlarsınız. Doğu ucuna yaklaştığınızda ağırlığınız tahterevalliyi doğuya doğru eğip mikro anahtarı değiştir-

rerek bilgisayarı bilgilendirir; o da şarkıyı batı ucundaki hoparlörde çalmaya başlar. Bu yüzden dönüp batıya doğru yürümeye başlarsınız ve tüm süreç tersine tekrarlanır. Dolayısıyla, tercih edilen şarkılar çok sayıda geri dönüş hareketine neden olurdu ve bunlar bilgisayar tarafından otomatik olarak sayılırdı. Cırcırböceğinin giderek uzaklaşan nazlı bir erkeği takip ettiğini mi, erkeğin kaprisli bir şekilde dışının kafasının üzerinde atladığını mı düşündüğünü veya onun herhangi bir düşüncesinin olup olmadığını söylemek imkânsızdır. Tercih edilmeyen şarkılar tahterevallinin az sayıda sallanmasına neden olurdu. Hatta bir şarkı son derece tiksindiriciyse cırcırböceği geçidin diğer ucunda kalarak tahterevallini eğilme hareketine hiç neden olmazdı.

Cırcırböceklerinin değişik şarkı türlerini ne kadar sevdiklerini ölçmekte kullandığım alet buydu. Git gel şeklindeki beş dakikalık tahterevalli hareketi esnasında A Şarkısını çal, daha sonra aynısını B şarkısı için yap ve düzgünce rasgeleleştirerek defalarca tekrarla vs. Tahterevalli eğilmelerinin sayısını, cırcırböceklerinin her şarkıyı ne kadar sevdiklerinin bir ölçütü olarak say. Gerçek şarkılar yerine bilgisayar tarafından üretilmiş şarkıları kullanmanın amacı, klasik Tinbergen yaklaşımıyla, cırcırböceklerinin kendi türlerinin şarkılarında tam olarak neyi beğendiklerini bulmaktır. Bilgisayar şarkı söyleme şeklini sistematik bir şekilde değiştirirdi. İlk plan işe, türün doğal şarkısının bir simülasyonu ile başlayıp sonra bunu değiştirmektir (bazı kısımları çıkarmak, diğer kısımları artırmak, cıvıdamalar arası süreleri değiştirmek vs). Daha sonra bunun yerine (bu bir nebze çılgın bir hayaldi), bilgisayarın rastgele bir şarkıyla başlayıp daha sonra mutasyonları adım adım seçerek “öğreneceği” (veya buna denk olarak “evrileceği” de diyebiliriz) ve sonrasında ilerlemeci olarak sentetik bir seçilmiş şarkıya varacağı şekilde programlanabileceğini hayal etmiştim. Eğer tercih edilen şarkının *Teleogryllus oceanicus*’un doğal şarkısı olduğu ortaya çıksaydı, bu sansasyonel olmaz mıydı? Sonra da aynısını *Teleogryllus commudus* için yapsaydım ve bilgisayar da onun oldukça farklı şarkısına varsaydı, bu bir araştırmacı için ne büyük bir mutluluk olurdu!

Bilgisayarı şarkı söylemeye programlarken mümkün olduğunca esnek olmasını istiyordum. Esneklik bilgisayarların iyi becerdikleri bir şeydir. Analog bilgisayar simülasyonunda ve dil tercümesi prog-

ramında olduğu gibi, genel duruma dair programlama yapmak istiyordum. STRIDUL-8 bu noktada devreye girdi: onun dili sizi atım ve aralıkların tüm kombinasyonlarını ve dolayısıyla dünyadaki tüm cırcırböceği şarkılarını belirlemenize olanak sağlıyordu. STRIDUL-8'in sezgisel olarak makul parantez notasyonu vardı ve bu da kullanıcıya, dilin gramerini andıracak şekilde aralara tekrarları ve tekrarların içine yerleştirilmiş tekrarları yerleştirme olanağı tanıyordu.

STRIDUL-8 iyi çalışıyordu. Onun cırcırböceği şarkısı simülasyonu insan kulağına gerçek cırcırböceği gibi geliyordu ve bilgisayarı dünyadaki her cırcırböceği türü gibi şarkı söylemeye programlamak kolaydı. Ne var ki sistemi, böcek seslerinin akustığı konusunda dünya çapında bir otorite olan ve Oxford'da bir pozisyona başlamak üzere Edinburgh'dan yeni gelmiş olan Dr. Henry Bennet-Clark'a sunduğumda suratını ekşitip "Böh!" demişti. STRIDUL-8, her atım kanatların birbirlerine bir kez sürtülmesine denk düşecek şekilde, ses atımlarının yalnızca zamanındaki örüntülerini belirleyebilirdi. Her kanat sürtülmesiyle üretilen gerçek dalga biçimlerini simüle etmek için herhangi bir çaba göstermemiştim ve Henry'nin itiraz ettiği de buydu. Haklıydı. Bu haliyle STRIDUL-8, Henry'nin bir zamanlar şarkıları hakkında "ay ışığı duyulabilseydi kulağa böyle gelirdi" diye yazdığı Avrupa ağaç cırcırböceklerinin hakkını veremezdi. Kısa süreliğine hevesim kırılmış olarak, daha ivedi işlerle (özellikle Cambridge'den gelen zorlu bir davetle) uğraşmaya başlamış ve cırcırböceği şarkısı projemin tamamını arka plana almıştım. Ne yazık ki bir daha da geri dönemedim: cırcırböceği günlerim arkamda kaldı. Bundan sık sık pişmanlık duymuşumdur. Sanırım her bilim insanının başlayıp bitiremediği ve yarım bıraktığı işler vardır. Cırcırböceklerine dönmeye dair az da olsa bir niyetim vardıysa bile bu Moore Yasasıyla kösteklenmişti: bilgisayarlar o kadar hızlı değışirler ki, bir araştırmayı benim yaptığım kadar uzun bir süre yarım bırakırsanız, mevcut bilgisayarların daha yeni, daha seksi modellere dönüştüğünü ve sizin eski programlarınızı nasıl çalıştıracaklarını unuttuklarını görürsünüz. Bugün STRIDUL-8'i çalıştıracak bir bilgisayar bulmam için bir müzeye gitmem gerekir.

BÖLÜM 13

DAVRANIŞIN GRAMERİ

TİNBERGEN yönetimindeki Oxford Hayvan Davranışları Araştırma Grubu uzun bir süredir, komşu Madingley köyünde bulunan Cambridge'deki kendi eşdeğeri alt bölümle sıcak bir ilişki yürütmekteydi. "Madingley" 1950 yılında W. H. Thorpe tarafından kurulmuştu; saygıdeğer bir bilim adamı olan Thorpe'un kibarca ağırbaşlı ve neredeyse dini kişiliği, Mike Cullen'ın yaptığı şu espriyle muhtemelen en iyi şekilde özetlenmektedir: Thorpe'un kuş şakımasını kaydetmek için bir notasyona ihtiyacı olduğunda onu *orga* uyarlardı. Madingley 1975'te yirmi beşinci yaşını, her ikisi de daha sonra Cambridge kolejlerinin başına geçecek olan ve Thorpe'un emekliye ayrılmasının ardından Madingley'nin öne çıkan isimlerinden olan Patrick Bateson ve Robert Hinde tarafından organize edilmiş bir konferansla kutlamıştı. Madingley konferansındaki konuşmacıların pek çoğu, grubun eski ya da hâlihazırdaki üyeleri idi ama dışardan bazılarını da davet etmişlerdi ve David McFarland ve ben Oxford'u temsil etmekten onur duymuştuk.

Bugünlerde böylesi bir konferansta konuşmayı nadiren de olsa kabul ettiğimde itiraf etmeliyim ki kendimi genelde eski bir konuşmanın tozunu silip güncellerken buluyorum. Daha genç ve daha dinç olduğum 1974'teyse, ölçsüz olma ve Madingley'in yirmi beşinci yıl konferansı ve ondan doğan kitap için tamamen yeni bir şey yazma görevine girişme riskini aldım. Seçtiğim konu olan "hiyerarşik organizasyon"un hayvan davranışları bilimi tarihinde bir geçmişi vardı. Bu konu Tinbergen'in başyapıtı olan *İçgüdü Araştırması* isimli kitabın en cesur (ve en çok eleştirilmiş) bölümlerinden birinin, yani "Bir Sentez Denemesi" adlı bölümün ana temasıydı. Ben değişik bir yaklaşımı denedim: daha doğrusu değişik pek çok yaklaşımı denedim ve ben de sentez yapmaya çalıştım.

Benim yorumladığım şekliyle hiyerarşik organizasyonun özü "iç içe gömülme" fikridir. Bunun ne olduğunu, ne *olmadığıyla* zıtlık kurarak açıklayabilirim ve bu noktada yukarıda gramerle ilgili tartışmayı tekrarlamam gerekir. Olaylar silsilesini (örneğin bir hayvanın yaptığı şeylerin silsilesini) bir Markov Zinciri olarak tarif etmeyi deneyebilirsiniz. Bu da ne? Rus matematikçi Andrey Markov'un sunduğu türden biçimsel, matematiksel bir tanım getirmeye çalışmayacağım. Biçimsel olmayan, sözlü bir tarif şudur. Hayvan davranışının bir Markov zinciri, hayvanın şu anda yaptığı şeyin, (sabit bir sayıyı aşmayacak şekilde geriye giden) daha önce yaptıklarıyla belirlendiği bir seridir. Birinci dereceden bir Markov Zincirinde hayvanın bir sonra ne yapacağı, onun tam olarak bir önceki davranışından istatistiksel olarak tahmin edilebilir ve daha önceki davranışlarından tahmin edilemez. Sondan bir önceki (iki önceki vs.) davranışlarına bakmak size ilave bir tahmin etme gücü vermez. İkinci dereceden bir Markov Zincirinde tahmin etme yeteneğinizi, geçmiş iki davranışa bakarak artırabilirsiniz fakat daha öncekilere bakarak artıramazsınız vs.

Hiyerarşik olarak organize edilmiş davranışlar çok farklı olurdu. Herhangi bir derecedeki Markov Zinciri analizi işe yaramazdı. Davranışın tahmin edilebilirliği, siz geleceğe baktıkça pürüzsüzce azalmazdı, bunun yerine ilginç yönlerden yukarı ve aşağı zıplardı (et sineğinin temizlenme hareketi gibi, ama bundan daha ilginç bir şekilde). İdeal durumlarda davranışlar ayrık parçalara ve parça içinde parçalara ve parça içinde parça içinde parçalara ayrılırdı. İç içe gömülmeyle kastedilen budur. En net

iç içe gömülme modeli sözdizimi yani insan dilinin grameridir. Gramer açısından doğru rastgele cümleler üretmesi için yazdığım programı ve verdiğim örnek cümleyi düşünün:

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen sıfat
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

Cümlelerin çekirdeği koyu işaretlenmiştir. Gramer açısından doğrudur; ortaya gömülmüş çeşitli edat öbekleri ve ilgi cümlecikleri olmadan da onu okuyabilirsiniz. Gömülmeyi aşağıdaki şekilde inşa edebiliriz. Buradaki önemli nokta inşanın çekirdek cümlelerin *içinde* veya cümlelerin hâlihazırda gömülmüş parçalarının içinde gerçekleşebileceğidir. Aşağıdaki örneklerin koyu kısımlarını kendinize okuyun:

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen sıfat
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen sıfat
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen sıfat
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen sıfat
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

**Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen
sıfat ismin sıfat ismi zarfça fiillendi.**

Yukarıdaki serinin her üyesinde, koyu kısımları kendi başlarına okuyabilir ve gramer açısından doğru olduğunu keşfedebilirsiniz. Koyu olmayan, gömülmüş kısımları çıkarabilirsiniz; anlam değişse de cümle gramer açısından doğru olmaya devam eder.

Öte yandan bunun aksine, parçaları ilerlemeli bir şekilde soldan sağa doğru ekleyerek cümleyi inşa etmeye kalksaydınız, cümle tamamlanmadıkça hiçbir seri gramer olarak doğru olmazdı:

Fiillenen ismin [bir cümle değil]

Fiillenen ismin isminde [bir cümle değil]

Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen
[bir cümle değil]

Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen *sıfat*
ismin sıfat ismi [bir cümle değil]

Fiillenen ismin isminde zarfça zarfça fiillenen *sıfat*
ismin sıfat ismi zarfça fiillendi [nihayet elimizde bir
cümle var].

Sadece en son örnekte cümle sonuçlanıyor ve gramer açısından doğru hale geliyor. Benim bilmek istediğim şey hayvan davranışlarının Markov Zinciri şeklinde mi yoksa iç içe gömülü (belki sözdizimi gibi ya da başka bir şekilde hiyerarşik olarak gömülü) bir biçimde mi organize edildiği idi. Marian ile birlikte, civcivlerin su içmesi ve özellikle sineklerin kendi kendilerini temizlemesi üzerine yaptığımız araştırmaların altında bu fikrin izlerinin gizlendiğini görebilirsiniz. Şimdi Madingley makalemde ben hiyerarşik organizasyon sorusunu daha genel açıdan incelemek, hayvan davranışlarına dair gerçek çalışmalarla beraber teorik bir açıdan da bakmak istiyordum.

Çeşitli hiyerarşi çeşitlerini matematiksel mantığın uygun bir notasyonu ile tanımladıktan sonra hiyerarşik organizasyonun olası evrimsel avantajlarını değerlendirdim. Benim “evrimsel hız avantajı” olarak adlandırdığım şeyi açıklamak için Nobel ödüllü ekonomist Herbert Simon’dan, Tempus ve Hora isimli iki saatçinin kısa hikâyesini ödünç aldım. Her ikisinin de saatleri saati aynı doğrulukta göstermekteydi fakat Tempus’un bir saati tamamlaması çok çok daha uzun sürmekteydi. Her iki saat türünün de 1.000 bileşeni vardı. Daha efektif saatçi olan Hora hiyerarşik ve modüler bir yolla çalışmaktaydı. Bileşenlerini her biri on bileşenden oluşan 100 alt birleşime ayırmaktaydı. Sonra da bunlar daha geniş on birimle birleştirilir ve nihayetinde bu parçalar da birleştirilerek saat tamamlanırdı. Öte yandan Tem-

pus 1.000 bileşenin tamamını tek bir büyük birleştirme operasyonu ile bir araya getirmeye çalışırdı. Bir parçayı düşürürse veya telefon çalar da işi bölünürse bileşenler takım taklavat parçalara ayrılırdı ve Tempus'un işe baştan başlaması gerekirdi. Tempus bir saati nadiren tamamlardı fakat hiyerarşik modüler teknolojiyle Hora saatlerini seri olarak imal ederdi. İlke tüm bilgisayar programcılarının aşına olduğu bir ilkedir ve kesinlikle evrim ve biyolojik sistemlerin inşası için de geçerlidir.

Hiyerarşik organizasyonun bir diğer avantajını daha övmüş-tüm: “yerel yönetim avantajı.” Bir imparatorluğu Londra'dan, veya daha eski zamanlarda Roma'dan yönetmeye çalışıyorsanız, imparatorluğun uzak köşelerinde olanları mikro düzeyde idare edemezsiniz çünkü (her iki yönde de) iletişim kanalları çok yavaştır. Bunun yerine valiler atayarak onlara kapsamlı idare yönergeleri verirsiniz ve günlük kararları kendi başlarına almaları için onları serbest bırakırsınız. Aynısı Mars'taki bir robot araç için de mec-buren geçerlidir. Radyo sinyallerinin aradaki mesafeyi kat etmesi dakikalar alır. Robot araç, örneğin irice bir kaya gibi yerel bir zorlukla karşılaşır bu bilgiyi dünyaya geri gönderir ve bunun buraya yani dünyaya ulaşması dört dakika sürer. Acilen “kayadan sakınmak için sola dön” talimatı gönderilir ve bunun da Mars'a varması dört dakika alır. Bu esnada kör olası araç çoktan kayaya toslamıştır. Çözüm açıkça, yerel kontrolü yerleşik bilgisayara devretmek ve yerel bilgisayara yalnızca şöyle genel idari talimatlar vermektir: “Denk geldiğin zamanlarda iri kayalardan sakınmaya özen göstererek kuzeydoğudaki krateri keşfet.” Aynı sebeple, eğer Mars'ın farklı kesimlerini keşfeden çok sayıda araç varsa, en kıdemli bir bilgisayara dünyadan genel idare talimatları yollamak mantıklıdır. O bilgisayar kendine bağlı (incelikli yerel kararları almak için her birinin kendine ait yerleşik bir bilgisayarı olan) tüm araçların aktivitelerini koordine eden daha detaylı talimatlar yollar. Ordu ve işletmeler de benzer hiyerarşik emir komuta zincirlerine kullanırlar ve bir kez daha biyolojik sistemler de aynısını yapar.

Bu açıdan oldukça tatmin edici bir bağlantı, oldukça uzun omuriliklerinin, kafalarındaki beyinle çoğu faaliyetin odak noktası olan devasa arka ayakları arasında sorun çıkaran bir uzaklığa neden olduğu devasa dinozorlardır. Doğal seçim, sorunu, pelvisteki ikinci bir “beyinle” (büyütölmüş bir sinir düğümüyle) çözmüştür.

Ulu dinozora selam dur,
Tarih öncesi varlığı pek meşhur,
Önünde sadece gücü kuvvetinden değil,
Üstün zekâsından da eğil.
Görebilirsin kalıntılardan bunu,
İki çeşit beyni olduğunu,
Biri (olması gereken yerde) kafasında,
Diğeri leğen kemiğinin arasında.
Böylece düşünebilirdi hem “*A Priori*” (önsel)
Hem de, işe bak, “*A Posteriori*” (sonsal).
Hiçbir şey sıkamazdı onun canını
Hem sonunu bilirdi her şeyin hem başını.
Çok bilgeydi, yalnız ve bilge,
Omurgasını doldururdu her bir düşünce.
Eğer fazla baskı hissederse beyinlerden biri,
Öbürüne iletirdi birkaç iyi fikri.
Kaçacak olursa bir şeyler öndeki aklından
Gerideki gelirdi bunun hakkından
Ve düşecek olursa bir hataya
Aklına gelirdi fikirler sonradan sonraya.
Konuşmadan önce iki kere düşünürdü
Bu nedenle geri almazdı hiç sözünü.
Böylece kafasında kurarken tıkanmaz
Her sorunun düşünmediği yanı kalmaz.
Şu ideal hayvana bir bakın güzelce,
Yok olup gitmiş en az on milyon yıl önce.

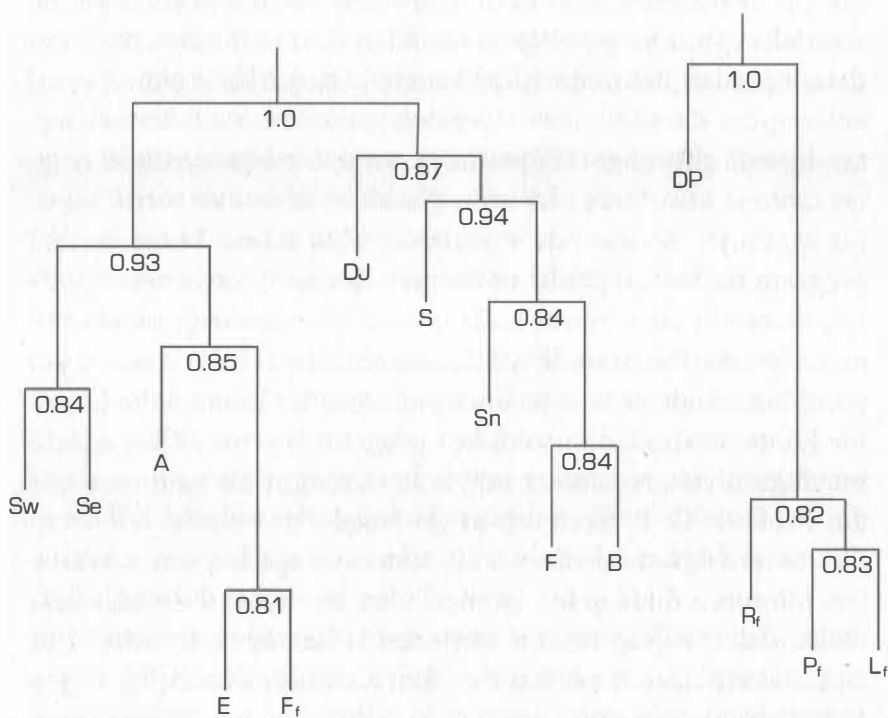
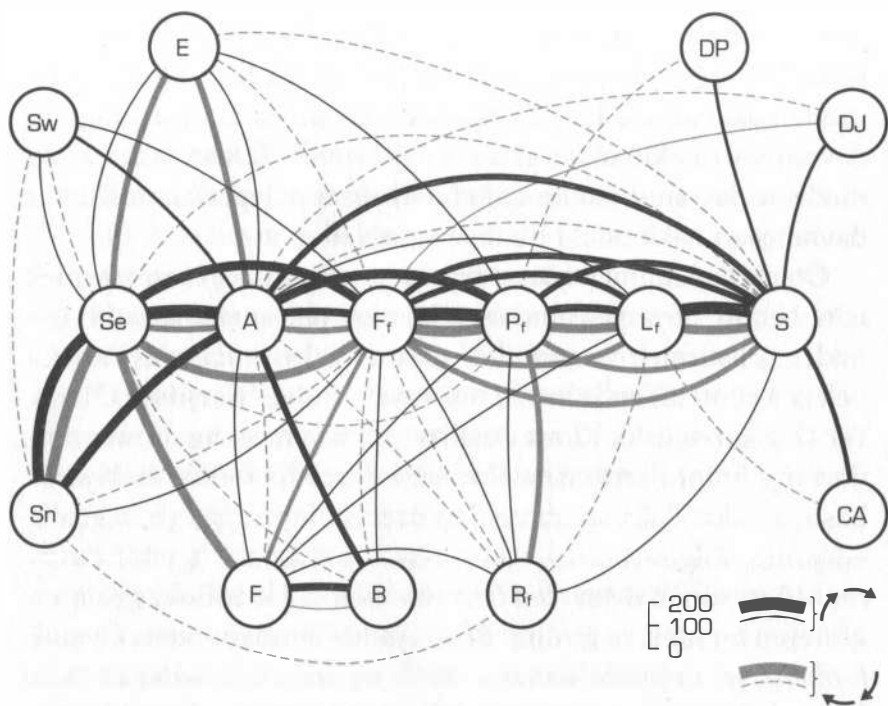
BERT LESTON TAYLOR (1866–1921)

“Böylece düşünebilirdi hem ‘*A Priori*’ / Hem de, işe bak, ‘*A Posteriori*’.” Keşke bunu ben yazmış olsaydım. Hemen her dizesinde bu kadar çok zekâ parıltısı olan ikinci bir şiiri bulmak için uzun süre araştırmanız gerekecektir.

Hiyerarşik organizasyonun avantajlarını daha genel olarak ortaya koyduktan sonra belirli hayvan davranışı örneklerinde onun varlığına dair kanıtlar olup olmadığını incelemeye koyul-

dum. Marian ile etsineklerinden kaydettiğimiz verileri tekrar analiz etmekle başladıktan sonra, kütüphaneden arayıp tarayarak bulduğum hayvan davranışı literatüründeki diğer verileri incelemekle devam ettim. Diğerlerinin yanı sıra rahip balığının davranışları hakkındaki geniş bir çalışmayı, farelerdeki yüz temizleme davranışı hakkındaki bir diğerini ve lepisteslerdeki kur davranışları hakkındaki bir diğerini ekledim.

Objektif olabilmek adına, hiyerarşik gömülmeyi tespit etmek için benim önyargılarımdan etkilenmeyen matematiksel teknikler geliştirmek istiyordum. Aklıma gelen bilgisayar tabanlı pek çok yöntemden yalnızca biri şuydu. Buna, “Karşılıklı Olarak Yer Değiştirebilirlik Küme Analizi” adını vermiştim. Yöntemim, davranış örüntüleri arasındaki geçişlerin sıklık farklarını sayarak başlıyor fakat daha sonra verileri özel bir hiyerarşik yolla analiz ediyordu. Bilgisayara hayvanın repertuvarındaki her bir davranış örüntüsünün diğer tüm örüntülerden kaç kere önce geldiğini gösteren bir tabloyu girdim. Bilgisayar da bundan sonra, *karşılıklı olarak yer değiştirebilir* olan davranış örüntüsü çiftlerini bulabilir mi diye verileri sistematik olarak inceliyordu. Karşılıklı olarak yer değiştirebilirlikten kasıt, ikisinden birini diğerinin yerine koyabileceğiniz ve genel geçiş sıklıkları örüntüsünün aynı (veya daha önceden belirlenmiş bir kritere göre yaklaşık olarak aynı) kalacağıdır. Karşılıklı olarak yer değiştirebilir bir çift bir kez saplandığında çiftin her iki üyesine de ortak bir isim veriliyor ve geçiş tablosu küçülmüş oluyordu çünkü artık sıra ve sütun sayısı bir azalmıştı. Sonrasında küçülmüş tablo tekrar küme analizi programına besleniyordu ve sürecin tamamı, davranış örüntüleri listesinin tamamının kullanılması için gerektiği sayıda tekrarlanıyordu. Bir kümedeki davranış örüntüsü çiftleri teker teker yutulduklarında veya daha önce yutulmuş bir küme daha büyük bir küme tarafından yutuldukça program hiyerarşik bir ağaçta bir düğüm yukarı hareket ediyordu. Örneğin bir sonraki sayfada, Profesör G. P. Baerends’in (ki tesadüfen kendisi Niko’nun ilk doktora öğrencisiydi ve daha sonra Avrupa hayvan davranışları biliminin önde gelen isimlerinden biri oldu) liderliğindeki Hollandalı bir grup işinin verilerini kullanılarak hazırladığım, lepisteslerin davranış örüntüleri için Karşılıklı Olarak Yer Değiştirebilirlik ağacım var.



Üstteki diyagram Hollandalı bilim insanlarının ölçtüğü şekliyle, lepisteslerin davranış örüntülerinin geçiş sıklıklarını göstermektedir. Her bir daire bir davranış örüntüsünün kod adıyla etiketlenmiştir ve çizgilerin kalınlığı, birinden diğerine olan geçişin sıklığını göstermektedir (siyah çizgiler soldan sağa, gri çizgiler sağdan sola hareket etmektedir). Alttaki diyagramsa, aynı verileri benim Karşılıklı Olarak Yer Değiştirebilirlik Küme Analizi programına vermemin sonuçlarını göstermektedir. Sayılar, iki elemanı birleştirme kararının kriteriyle karşılaştırmak için kullandığım karşılıklı olarak yer değiştirebilirliğin sayısal indeksini temsil etmektedir (aslında, eğer ilgileniyorsanız, bu sıra korelasyon katsayısıdır). Benzer hiyerarşik ağaçları papaz balıkları, fareler ve Marian ve benim etsineklerimiz için de elde etmiştim.

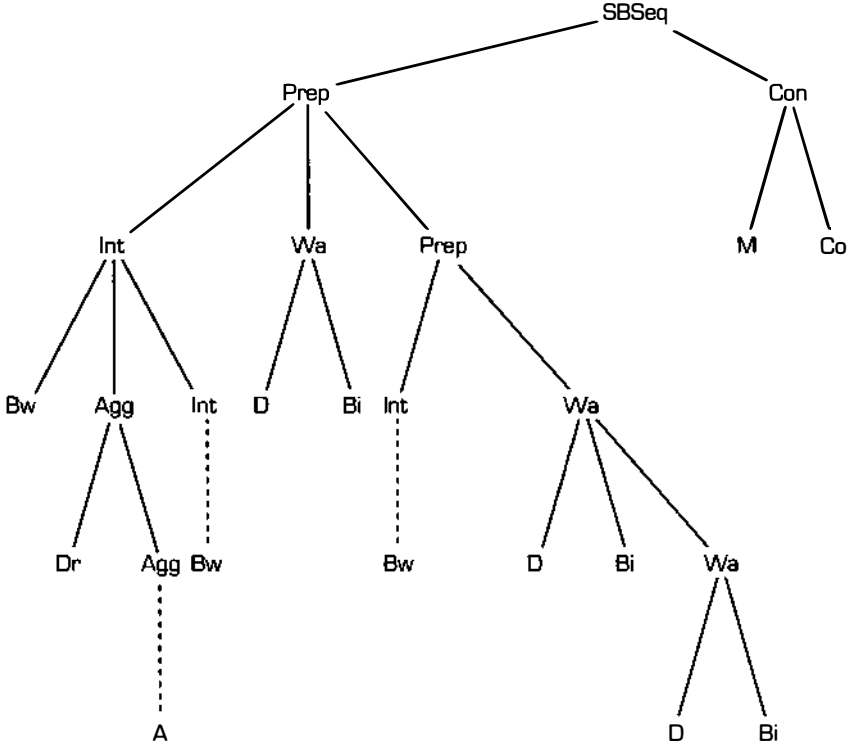
Hiyerarşi hakkında düşünmenin (benim de Madingley makalesinde kullandığım) bir diğer yolu da, *hedefler* hiyerarşisidir. Hedef, hayvanın beyinde bilinçli olarak var olan bir hedef olmak zorunda değildir (ama olabilir de). Ben sadece, bir davranışı sonlandıran bir durumu kastediyorum. Örneğin çitadaki karmaşık bir av yakalama davranışı serisi “hedef durum” olan başarılı bir öldürüş ile sonlandırılır. Fakat hedefler birbirlerinin içine hiyerarşik olarak gömülü olabilirler ve bu, olaya bakmanın verimli bir yoludur. Ben “eylem kuralları” ve “durdurma kuralları” arasında bir ayrıma gittim. Bir eylem kuralı hayvana (veya bilgisayar simülasyonu özelinde bilgisayara), pek çok şartlı talimat da dâhil olmak üzere (EĞER ... İSE ... DEĞİLSE vs.) neyi ne zaman yapması gerektiğini tam olarak söyler. Bir durdurma kuralı hayvana (veya bilgisayar simülasyonuna) şunu söyler: “Rasgele hareket et (ya da çok sayıda olasılığı dene) ve şu *hedef durumu* (örneğin, dolu bir mideyi) elde edene kadar durma”.

Bir çitanın avlanması gibi karmaşık bir iş için konulmuş saf bir eylem kuralı, içinden çıkılamayacak kadar ayrıntılı olurdu. Çok daha kolayı, durdurma kurallarını kullanmaktır. Fakat tek bir büyük durdurma kuralını (hedef durum olan dolu mide elde edilene kadar rastgele davranmaya devam et) değil. Bu kuralla uyarak yaşayan bir çita tıka basa doyurucu bir öğün yemeye kalmadan yaşlılıktan öldürdü! Daha ziyade, doğal seçilimin davranışı programlamasının makul yolu bunu hiyerarşik olarak gömülmüş durdurma kurallarıyla yapmaktır. (Mide dolana kadar devam et

şeklindeki) genel hedef, “ceylan görene kadar etrafta dolaş” gibi yardımcı hedefleri “çağırır”. “Ceylan görüldü” şeklindeki hedef durumu, o belirli durdurma kuralını sonlandırır ve bir sonrakini başlatır: “eğil ve yavaşça ceylana doğru sürün”. O da “ceylan şu anda yakalanabilecek mesafede” hedef durumuyla sonlandırılır ve bu böyle gider. Tüm bu yardımcı durdurma kuralları kendilerine ait, içsel olarak gömülmüş ve her birinin kendine ait bir hedef durumu olan durdurma kurallarını çağırır. Çok daha aşağı seviyelerde münferit kas kasılmaları bile, mühendislerin “servo-kontrol” adını verdikleri tasarımla uyum gösterirler. Sinir sistemi kas için bir hedef durumu belirler, kas da hedef durumu (“durdurma kuralı”) elde edilene kadar kasılır.

Fakat daha önce insan grameri analojisini kullanarak hiyerarşik gömülme fikrini tanıtmıştım. Madingley makalem nihayet bu heyecan verici konuya geri döndü ve hayvan davranışlarında, gramer yapısına denk düşen bir şey olup olmadığı sorusunu sordu. Varsa bu son derece ilginç olurdu çünkü bu bize insan dilinin evrimsel öncüllerine dair bazı ipuçları verebilirdi. Gerçek hiyerarşik sözdizimi olan gerçek dil, insanlarda nihayet evrimleştiğinde bunun, dille hiç alakası olmayan ve bambaşka nedenlerden dolayı çok önceleri devreye sokulmuş, halihazırda var olan sinirsel yapıların hazır temellerinin üzerine inşa edebildiği yönünde spekülasyon yapabilir miyiz?

Bu soruyu ilk bakma denemesi Oxford’dan dilbilimci meslektaşım John Marshall tarafından gerçekleştirilmiştir. Marshall yayınlanmış hayvan davranışları bilimi literatüründeki verileri alarak erkek güvercinlerdeki kur davranışını kullanmıştır. Güvercinin kelime hazinesinde yedi “kelime” vardı: Eğil (dişiye), Çiftleş vs. gibi şeyler. Marshall dilbilimci yeteneklerini kullanarak, tıpkı Chomsky’nin ondan önce insan dili için yaptığı gibi bir “öbek yapısı grameri” varsayımı ortaya attı. Madingley makalem için Marshall’ın gramerini, o zamanlar tercih ettiğim bilgisayar dili olan (şu anda ise büyük oranda yürürlükten kalkmış olan) Algol-60’a tercüme ettim. Bilgisayar programcılığına aşina olan okuyucular bir kez daha programın fazlasıyla özyinelemeli olduğuna dikkat edeceklerdir; prosedürler kendilerini çağırıyorlardı ki bu da daha önce açıkladığım üzere hiyerarşik gömülmemin tam olarak özüdür. Programda “p”, “0,3 gibi bir olasılık şartı gerçekleşirse...” ile yer değiştirmişti.



```

yoruma başla Marshall'ın güvercin grameri;
procedure SBSeq; begin Prep; Con end;
procedure Prep; begin Int; Wa; if p then Prep end;
procedure Int; begin "BW"; if p then Agg; if p then Int end;
procedure Agg; begin if p then "DR"; if p then "A"; if p then Agg
end;
procedure Wa; begin "D"; " BI "; if p then Wa end;
procedure Con; begin "M"; "CO" end;
Boolean procedure p;
    yoruma başla rasgele doğru veya yanlış. Olasılık taklit ediliyor.
end;
start: SBSeq; goto start
end of pigeon grammar;

```

Programın ürettiği örnek sonuçlar:

```

BW DR D M CO
BW A D BI BW DR D BW A D BW A D BI M CO
BW A D BI M CO
BW DR D BW DR D BI BW DR D BI BW A D BW A D M CO

```

Bir önceki sayfadaki diyagramın en üstünde Marshall'ın güvercinlerin kur davranışı için ortaya attığı "öbek yapısı grameri" var. Ortada benim Algol-60 tercümem var. En aşağıda da programım tarafından üretilmiş çok sayıda "davranış" serisi var.

Ne yazık ki Marshall'ın analizi güvercinler hakkında kendimizden emin bir çıkarım yapmamıza izin vermiyor. Onun öne sürdüğü gramerin "doğru" olup olmadığını nereden bilebiliriz? İnsan sözdizimi özelinde herhangi bir anadil konuşmacısı bunun doğru olup olmadığını size derhal söyleyebilir. Marshall'ın böyle bir teyit mekanizması yoktu. Bu dönemde yaptığım pek çok araştırmada olduğu gibi benim hedef durumum, belirli hayvanlar hakkında daimi olarak doğru olan bir şey bulmaktan ziyade, hayvan davranışlarının gelecekte orijinal ve heyecan verici olarak çalışabileceği yollar bulmaktı.

Madingley makalesi¹ benim için bir kapanışı temsil etmişti; bilim kariyerimin, yirmili yaşlarımın başında başlayıp otuzlarımda biten ilk bölümünün zirve noktasını. Bu noktada tamamen farklı bir doğrultuya yöneldim ve gençliğimin o matematiksel düzlüklerine bir daha hiç dönmedim. Kariyerimin geri kalanını ve yaklaşık olarak hayatımın ikinci yarısını tanımlayacak olan o yeni yön, ilk kitabım *Gen Bencildir*'in yayınlanmasıyla başlayacaktı.

1 R. Dawkins, 'Hierarchical organization: a candidate principle for ethology', P. P. G. Bateson ve R. A. Hinde, editörler, *Growing Points in Ethology*'de (Cambridge, Cambridge Üniversitesi Yayınevi, 1976), sf. 7-54.

BÖLÜM 14

ÖLÜMSÜZ GEN

1973 yılında Ulusal Madenciler Birliği'nin aldığı grev kararı, Edward Heath'in muhafazakâr hükümetinin “üç günlük hafta” olarak adlandırılan sistemi mecburi kıldığı bir krize neden oldu. Yakıt stoklarını korumak için, hayati olmayan elektrik kullanımı karneye bağlanmıştı. Haftanın üç günüyle sınırlandırılmıştık ve sık sık elektrik kesintileri oluyordu. Benim cırcırböceği araştırmalarım elektriğe bağlıydı ama yazı yazmak değildi çünkü o günlerde taşınabilir bir daktilo kullanıyordum; yazmak için de (olası tüm tuhaf yüzeyler arasında) kâğıt adlı düz, beyaz maddeyi kullanıyordum. Dolayısıyla cırcırböceği araştırmalarım geçici bir süreliğine ara verip ilk kitabımı yazmaya başladım. *Gen Bencildir* bu şekilde doğdu.

Bencillik ve özgecilik ve tüm “toplumsal sözleşme” fikri o dönemlerde ziyadesiyle ortalıktaydı. Siyasi sola mensup olanlarımız bir yanda madencilere olan sempatomuzla, diğer yanda kimilerinin, toplumun genelini tehdit altında tutan sindirme taktiği olarak gördüğü davranışlara karşı duyduğu düşmanlığı dengelemeye çalışıyorduk. Evrimsel kuramın bu önemli ikileme yapabileceği herhangi bir katkı var mıydı? Bir önceki on yılda,

Darwinci kuramı özgecilik ve bencillikle ilgili, müştereğe karşı bireysel refahla ilgili sorulara cesurca uygulamaya çalışan fakat aslında kuramı tamamen yanlış anlayan bir dizi popüler bilim kitabı ve televizyon belgeseli yayınlanmıştı. Yapılan hata her zaman, “evrimsel aşırı iyimserlik” olarak adlandırılan şeyin bir versiyonuydu.

Dostum ve akıl hocam rahmetli John Maynard Smith’in ~~anlattığı üzere, Smith’in kendisinin akıl hocası olan Ürküttüçü J.~~ B. S. Haldane hicivli bir şekilde, hatalı (veya en azından güvenilmez olan) üç “teorem” ortaya atmıştır. Jobiska Teyzenin Teoremi (Edward Lear’dan), “Bu tüm dünyanın bildiği bir gerçek” şeklindeydi. Tellalın Teoremi (Lewis Carroll’dan), “Sana üç kere söylediğim şey doğrudur” şeklindeydi. Aşırı iyimserin teoremi de (Voltaire’dan) “Olası dünyaların en iyisinde, her şey en iyisi içindir” şeklindeydi.

Evrimsel aşırı iyimserler, doğal seçilimin yaşayan şeyleri yaşama işinde iyi kılmakta son derece verimli bir iş çıkardığının hayal meyal farkındadırlar. Albatroslar dalgaların üzerinde, penguenler de altında uçmak için güzel bir şekilde tasarlanmış gözükmürler (tesadüfen bu satırları Antarktika sularında, dürbünümle gökyüzünün bu mucizevi virtüözlerine hayranlık duyarak yazıyorum). Ne var ki aşırı iyimserler “iyi kılmanın” *türler* değil *bireyler* için geçerli olduğunu unuturlar (ki bunu unutmak kolaydır). İyi uçmak, iyi yüzmek, hayatta kalmak, üremek, evet, doğal seçim hayvan bireylerini genelde bu işlerde iyi kılmaktadır. Fakat doğal seçilimin *türleri*, soylarının tükenmesinden kaçınmakta, cinsiyet oranlarını dengelemekte, ortak fayda uğruna popülasyonlarını sınırlamakta veya ileriki nesillerin yararı için yiyecek kaynaklarını koruma ve çevreyi muhafaza etmekte iyi kılmasını beklemek için hiçbir sebep yoktur. Bu aşırı iyimserlik olurdu. Grubun hayatta kalması, bireylerin hayatta kalmalarının iyileştirilmesiyle oraya çıkabilir fakat bu talihli bir yan üründür. Doğal seçim, grubun hayatta kalması demek değildir.

Aşırı iyimser hata cezbedicidir çünkü biz insanlara öngörü yeteneği bahşedilmiştir ve hangi davranışların gelecekte türümüze, köyümüze, ulusumuza veya dünyanın tamamına veya belirtilen herhangi bir varlığa veya çıkar grubuna fayda sağlamasının olası olduğunu değerlendirebiliriz. Denizlerde aşırı avlanmanın uzun

vadede tüm balıkçılar için zararlı olacağını öngörebiliriz. Daha az bireyin doğması için doğum oranlarımızı sınırlandıırırsak, daha zenginleşecek olan hayatlarımızın tadını çıkarabileceğimiz daha mutlu bir geleceği öngörebiliriz. Kendimizi şu anda kısıtlamanın ilerde bize fayda sağlayacağına karar verebiliriz. Fakat doğal seçilimin öngörüsü yoktur.

Elbette doğal seçim kuramının aşırı iyimser bir sürümü öne sürülmüştür. ~~hiçbir bir insanın işlemediği bir şey, en iyisi içindir~~ türünden bir ütopyayı elde edebilirdi. Fakat ne yazık ki işlemiyor. Her halükarda, okurlarımı işlemediğine ikna etmek *Gen Bencildir*'deki amaçlarımdan biriydi. Bu işlemeyen kuram, "grup seçilimi" adı verilen kuramdı. Çıldırıncı derecede cezbedici olan bu hata (Büyük Grup Seçilimi Hatası veya BGSŞ) Konrad Lorenz'in 1964 tarihli *Saldırganlık Üzerine* isimli popüler kitabının tamamına nüfuz etmişti. Robert Ardrey'in çok satan kitapları olan *Bölgecilik Zorunluluğu* ve *Sosyal Sözleşme*'ye de nüfuz etmişti ki burada Ardrey'nin hatalı mesajıyla, bu mesajı dile getirirken kullandığı yüksek kaliteli İngilizcenin uyumsuzluğuna bilhassa içerlemiştim.¹ Ardrey'in *Sosyal Sözleşme*'siyle aynı temada bir kitap yayınlama niyetindeydim (ki o kitap da Rousseau'nun meşhur eserinin biyoloji göz önüne alınarak yeniden yazılmış haliydi); ama benimki BGSŞ'ye değil titiz doğal seçim kuramına dayanacaktı. Niyetim Ardrey ve Lorenz (ve her fırsatta tekrar ettikleri için *Gen Bencildir*'de "BBC teoremi" olarak adlandırdığım hataya yer veren dönemin pek çok televizyon belgeseli) tarafından gerçekleştirilen hasarı onarmaktı.

Aşırı iyimserliğe ve BGSŞ'ye son derece aşınaydım çünkü lisans öğrencilerinin makalelerinde onlarla haftalık olarak karşılaşıyordum. Hatta ben de lisans öğrencisiyken pek çok makalemi, doğal seçimde önemli olan şeyin türlerin hayatta kalması olduğu şeklindeki hatalı görüşle bezemiştim (özel hocalarım bunun hiç farkına varmamışlardı). Nihayetinde *Gen Bencildir*'i yazmaya otururken hayalim, tüm bunları değiştirmektir. Başarılı olmak için kitabımın en az Ardrey'ninki kadar iyi yazılmış olma-

¹ Konrad Lorenz, *On Aggression*, çeviren Marjorie Latzke (Londra, Methuen, 1964); 1963'te ilk yayınlandığı Almanca isim: *Das sogenannte Böse*. Robert Ardrey, *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations* (Londra: Collins, 1967) ve *The Social Contract: A Personal Inquiry into the Evolutionary Sources of Order and Disorder* (Londra, Collins, 1970).

sının ve Lorenz'inki kadar çok satmasının gerektiği bilgisi gözümü korkutuyordu. Asla gerçekten çok satan bir kitap olacağını düşünmesem de kitabımdan esprili bir şekilde "benim çok satan kitabım" olarak bahsederek bu çılgın hayalimi kasıtlı olarak iro-
nik bir şekilde dile getirmiştım.

Doğal seçim tamamen mekanik ve otomatik bir süreçtir. Dünya düzenli olarak, hayatta kalmakta iyi olan varlıklarla dol-
~~ma ve iyi olmayan varlıklardan kurtulma eğilimindedir. Doğal~~
seçilimin öngörüsü yoktur ama beyinlerin vardır ve aşırı iyim-
serliğin bize bu kadar cazip gelmesinin nedeni de budur. Beyin-
ler uzun vadeli gelecek hakkında kafa yorup, bu yüzyılın bencil-
liklerinden bir sonraki yüzyılın felaketlerini tahmin edebilirler.
Doğal seçim bunu yapamaz. Doğal seçim herhangi bir şeye
kafa yoramaz. Doğal seçim yalnızca körlemesine kısa vadeli ka-
zancı destekler çünkü her nesil otomatik olarak, kendi nesille-
rinin diğer bireylerinden daha etkin bir şekilde çocuk üretmek
için (kısa vadede) ne gerekiyorsa yapan bireylerin çocuklarıyla
dolmaktadır.

Nesiller gelip geçerken olan şeyin tam olarak ne olduğunu dik-
katli bir şekilde incelerseniz, gözleriniz, doğal seçilimin gerçekte
işlediği seviye olan gene, karşı konulamaz bir şekilde odaklanır.
Doğal seçim, nesillerin filtresinden potansiyel olarak geçip
uzun vadede hayatta kalabilecek olan varlıkların kendi kendile-
rinin çıkarlarını korumalarını otomatik olarak destekler. Söz ko-
nusu olan şey bu gezegendeki hayat olduğunda, bunun anlamı
gendir. (Ölümlü) bireysel canlıların (potansiyel olarak) ölümsüz
genleriyle ilişkili rollerini tarif etmek için "hayatta kalma maki-
nesi" tabirini ilk kez kullandığım yer olan *Gen Bencildir*'de bunu
şu şekilde ifade etmişim:

Genler ölümsüzdür, ... [onların] yaşam beklentisi on
yıllarla değil, binlerce, milyonlarca yıl ile ölçülmeli-
dir.

Eşeyli üreyen türlerde birey, önemli bir doğal
seçilim birimi olarak nitelendirilemeyecek denli
büyük ve geçici bir genetik birimdir. Bireyler grubu
ise daha da büyük bir birimdir. Genetik açıdan ko-
nuşursak, bireyler ve gruplar, gökteki bulutlar ya da

çöldeki kum fırtınaları gibidirler. Geçici yığılmalar veya ittifaklardır. Evrimsel zaman süresince kararlı değildirler. Topluluklar daha uzun yaşayabilirler ancak sürekli olarak başka topluluklarla kaynaşır ve bu yüzden kimliklerini yitirirler. Kendi içlerinde de evrimsel değişikliklere uğrarlar. Bir topluluk, doğal seçim birimi olabilecek kadar ayrıklı değildir; başka bir topluluğa tercih edilip “seçilebilecek” kadar kararlı ve birimsel değildir.

Bir bireyin bedeni yaşadığı sürece başkalarından yeterli derecede ayrı görünür, ancak yaşam ne kadar sürüyor ki? Her birey benzersizdir. Eğer her varlığın tek bir kopyası varsa, varlıklar arasında seçim yaparak evrimi gerçekleştiremezsiniz! Eşeyli üreme, eşleme değildir. Bir topluluğa başka toplulukların bulaşması gibi, bir bireyin gelecek kuşaklarına da cinsel eşinin nesilleri bulaşır. Çocuklarınız sadece sizin yarınız, torunlarınız ise sadece dörtte birinizdir. Birkaç kuşak sonrası için umabileceğiniz en iyi şey, birkaç tanesi sizin soyadınızı taşıyan, ama hepsi de sizden minik bir parça yani birkaç gen bulunduran, çok sayıda torun olacaktır.

Bireyler kararlı şeyler değildirler, gelip geçicidirler. Kromozomlar da karıştırılıp unutulacaktır, tıpkı dağıtılan oyun kâğıtları ellerinin tekrar karılıp unutulması gibi. Ama kâğıtlar karma işleminden sağ kurtulurlar. Bu kâğıtlar genlerdir. Çaprazlama işlemiyle kromozomların karıştırılması genleri yok etmez, sadece yol arkadaşları değişir ve yollarına devam ederler. Elbette devam edecekler. Onların işleri bu. Onlar eşleyicilerdir ve bizler onların hayatta kalma makineleriyiz. Yapılma amacımızı yerine getirdiğimizde bir kenara atılırız. Fakat genler yerbilimsel zamanın müdavimleridirler, onlar sonsuza giderler.

Kendimi bunların doğruluğuna, on yıl önce, daha önce de bahsettiğim, Oxford’da 1966’da lisans seviyesi için verdiğim derste, neredeyse aynı kelimelerle ikna etmişim. 199. sayfada, lisans öğ-

rencilerini, doğal seçilimin mantığında ölümsüz genin ne kadar merkezi olduğuna ikna etmeye çalışırken kullandığım retorik gösteriş aklıma gelmişti. Aşağıda 1966'da yazdıklarım var; *Gen Bencildir*'deki muadilleri olan, daha retorik paragraflara ne kadar benzediklerini görebilirsiniz.

~~Bir anlamda genler ölümsüzdür. Ebeveynlerden çocuğa~~
~~her geçişlerinde kendilerini yeniden katarak, nesil~~
den nesle geçerler. Bir hayvanın bedeni genler için geçici bir dinlenme yerinden başka bir şey değildir; genlerin yaşamkalımı, en azından beden üreyip genler yeni bir bedene geçene kadar bedeninin hayatta kalmasına ihtiyaç duyar . . . genler kendilerine ölümlü ama ihtiyaç duyulduğu kadar uzun bir süre boyunca etkin olan geçici bir ev inşa ederler . . . O halde "bencil" ve "özgeci" ifadelerini kullanmak gerekirse, klasik yeni Darwinci evrim kuramı uyarınca en temel beklentimiz, genlerin "bencil" olacaklarıdır.

1966 tarihli bu sunumun metnini (ve kenarlara Mike Cullen'in düştüğü cesaretlendirici notu) yakın bir zamanda bulduğumda, o tarihte George C. Williams'ın (aynı yıl yayınlanmış olan) *Adaptasyon ve Doğal Seçilim* kitabını okumadığımı şaşırarak farkına vardım:¹

Sokrates öldüğünde yalnızca fenotipi değil genotipi de yok oldu . . . Sokrates'in genotipinin kaybı, Sokrates'in ne kadar çok çocuk sahibi olduğu dikkat alınarak hafiflemez. Sokrates'in genleri şu an aramızda olabilir ama genotipi değil çünkü mayoz bölünme ve rekombinasyon, genotipleri, en az ölüm kadar kesin bir şekilde yok eder.

Cinsel üremede yalnızca, genotipin mayoz bölünmeyle ayrılmış olan parçaları aktarılır ve bu parçalar ileriki nesillerde gerçekleşen mayoz bölünmelerde yine ayrışırlar. Eğer nihai olarak bölünemez olan bir

¹ George C. Williams, *Adaptation and Natural Selection* (Princeton, NJ, Princeton Üniversitesi Basımevi, 1966).

parça varsa bu (tanım gereği), popülasyon genetiği-nin soyut tartışmalarında ele alınan “gendir.”

Williams’ın harika kitabını (pişmanlıkla söylüyorum ki, yıllar sonra) nihayetinde okuduğumda, Sokrates’le ilgili yazdıkları bende bir iz bıraktı ve *Gen Bencildir*’i yazdıktan sonra onun ve Hamilton’un kitabın teması için önemini açık açık dile getirdim.

~~Williams ve Hamilton nispeten benzer karakterdelerdi: sos-~~
süz, içine kapanık, ön planda olmaktan kaçınan, derin düşünce-leri olan kişilerdi. Williams’ın, pek çoklarına Abraham Lincoln’u anımsatan bir ağırbaşlılığı ve (belki de yüksek alnı ve sakal ke-sim tarzı yüzünden belirgin olan) çehresi vardı. Hamilton’da daha ziyade A. A. Milne’nin Eeyore’sinin havası vardı. Fakat *Gen Bencildir*’i yazarken her ikisini de tanıımıyordum, sadece yayın-lanmış çalışmalarını ve evrime dair anlayışımız için bu çalışma-ların ne kadar merkezi olduğunu biliyordum.

Tipatıp kopyaları yoluyla genler potansiyel olarak ölümsüz ol-dukları için, başarılı ve başarısız genler arasındaki fark gerçekten önemlidir: bu farkın uzun vadeli bir önemi vardır. Dünya, orada olmak konusunda başarılı olan, pek çok nesil boyunca hayatta kalmakta başarılı olan genlerle dolar. Pratikte bu, üremek için yetecek kadar uzun süreler boyunca hayatta kalacak bedenler üretme yeteneğine sahip diğer genlerle işbirliği yapmakta başarı-lı olmaları anlamına gelir zira bedenler genlerin yaşadığı ve gen-leri bir sonraki nesle aktaran geçici vasıtalarlardır. *Gen Bencildir* bo-yunca o “hayatta kalma makinesi” tabirini organizmaya taktığım isim olarak kullandım. Hayatta bir şeyler yapan (hareket eden, davranan, arayan, avlanan, yüzen, koşan, uçan, çocuklarını bes-leyen) varlıklar organizmalardır ve bir organizmanın yaptığı her şeyi açıklamanın en iyi yolu, onun, içinde yolculuk eden genleri tarafından, o genleri koruyup organizmanın kendisi ölmeden bir sonraki nesle aktarmak üzere programlanmış olduğunu varsay-maktır.

Ayrıca “vasıta” kelimesini de “hayatta kalma makinesine” denk olarak kullandım. Bu bana, Japon bir televizyon ekibinin *Gen Bencildir*’le ilgili röportaj yapmak için bana gelmeleriyle yaşadığım gülünç bir olayı hatırlattı. Ekibinin tamamı Oxford’a Londra’dan bindikleri siyah bir taksiyle gelmişti. Tripodlar, pro-

jektörler ve hatta el ve ayaklar bile taksinin her penceresinden sarkıyor gibi gözüküyordu. Tereddütlü İngilizcesiyle yönetmen bana, taksi Oxford'un etrafından gezinirken beni filme almak istediğini söyledi (resmi tercüman benim onu anlamamı sağlamadığı için utanç verici bir şekilde sepetlenmişti). Şaşırarak nedenini sordum. Şaşırarak, "Siz Evrimin Taksi Kuramının yazarı değil misiniz?" Daha sonradan, yazılarımın Japonca tercümanının "~~vasıta~~" kelimesini "~~taksi~~" olarak çevirdiği talmiminde bulundum.

Röportajın kendisi da oldukça gülünçtü. Takside kameraman ve seçici hariç tek başıma gezindim. Resmi tercüman olmayınca röportajı yapacak kişi de yoktu ve benden, Oxford manzaralı bir taksi turu yaparken *Gen Bencildir* hakkında doğaçlama bir şeyler söylemem istenmişti. Taksi şoförü hiç şüphesiz Londra sokaklarını, genişlemiş hipokampusüne detaylıca haritalamıştı ama Oxford'u bilmiyordu. Dolayısıyla ona rehberlik yapmak bana düşmüştü ve benim bencil genler hakkındaki ölçülü söylemlerim, "Buradan sola dön!" veya "Trafik ışıklarından sağa dön, sonra da en sağ şeride geç!" şeklindeki telaşlı bağırımlarla bölünmüştü. Umarım Londra'ya dönmeden önce talihsiz tercümanını bulmuşlardır.

Gen Bencildir'de, hayvanların öngörülerinin olduğu ve uzun vadede tür veya grupları için neyin iyi olacağını hesapladıkları şeklindeki aşırı iyimser fikri eleştirdim. Bu fikirde yanlış olan şey hayvanların "neyin iyi olacağını hesaplamaları" değildir. Zaten "hesaplamanın" bilinçli olduğunu düşünmek için bir sebep yoktur. Hayır, hatalı olan şey, tür veya grupları, refahları maksimize edilen varlıklar olarak düşünmektir. Biyologlar sıklıkla "neyin iyi olacağını hesaplama" tabirini, sağlam Darwinci mantık yürütmenin bir kısa yolu olarak haklılıkla kullanırlar. Dikkat edilmesi gereken nokta, bilinçli hesaplama şeklindeki kısa yol mecazının, hayatın hiyerarşisinde geçerli olduğu doğru seviyeyi tespit edebilmektir. Kendinizi bir hayvan bireyinin yerine koyup şunu sormakta bir sorun yoktur: "Eğer genlerimi yayma amacını gerçekleştirilmeye çalışıyor olsaydım ne yapardım?"

Gen Bencildir, varsayımsal hayvanların kendi kendilerine "akıl yürüttükleri" hayali monologlarla doludur: "X mi yoksa Y mi yapmalıyım?" Burada "yapmalıyım" ifadesindeki gereklilik

kipinin anlamı şudur: “Genlerim için X mi yoksa Y mi daha iyi olur?” Bu meşrudur, fakat yalnızca şu soruya tercüme edilebildiği için meşrudur: “Bireylere (bu durumda) X yaptırma geni, gen havuzunda yayılır mı?” Özel monoloğun geçerliliği, genlerin hayatta kalmaları diline tercüme edilebilmesi gerçeğiyle gerekçelendirilir.

“X mi yoksa Y mi yapmalıyım?” sorusunun “Hayatımı X mi yoksa Y mi uzatır?” olarak yorumlamak cezbedici olabilir. Fakat uzun bir yaşam, ürememe pahasına satın alındıysa (diğer bir deyişle, bireysel uzun ömürlülüğü genlerin hayatta kalmasına alternatif olarak düşünürsek) doğal seçim onu desteklemeyecektir. Üreme tehlikeli bir iş olabilir. Dişileri cezbetmek için güzel renkleri olan erkek sülünler aynı zamanda avcılar da cezbederler. Sönük renkli, kendini belli etmeyen bir erkek muhtemelen parlak renkli, çekici bir erkekten daha uzun yaşayacaktır. Fakat muhtemelen çiftleşmeden ölecektir ve güvenliğe öncelik tanıyan sönük renklilik genlerinin bir sonraki nesle aktarılması daha az olası olacaktır. Doğal seçimde önemli olan şey genlerin hayatta kalmasıdır.

Şu ifadeler, erkek bir sülüne söylettirilmiş, meşru bir kısa yoldur: “Eğer tüylerimi sönük olacak şekilde uzatırsam, muhtemelen çok uzun yaşarım ama bir eş bulamam. Eğer tüylerimi parlak olacak şekilde uzatırsam muhtemelen genç yaşta ölürüm ama ölmeden önce (parlak tüy yapma genleri de dâhil olmak üzere) pek çok genimi bir sonraki nesle aktarırım. Dolayısıyla tüylerimi parlak olacak şekilde uzatma ‘kararı’ almalıyım.” Burada “kararın” insanların normalde kullandığı anlama gelmediğini söylemeye gerek yok. Bilinçli düşünce işin içine girmiyor. Organizma seviyesindeki kısa yollar kafa karıştırıcı olabilir fakat gen diline tercüme etme yolunu açık tutmayı aklınızdan çıkarmadığınız müddetçe işe yarar. Hiçbir sülün bilfiil parlak veya sönük tüy sahibi olma “kararı” almaz. Olan şey, tüyleri sönük veya parlak olacak şekilde uzatma genlerinin nesiller boyunca hayatta kalma olasılıklarının farklı olduğudur.

Darwinci bir bakış açısıyla hayvanların ne yapacaklarını anlamak için onları, genlerini gelecek nesillere aktarmak için hangi adımları atmalarının gerektiğini “düşünen” robot makineler olarak görmek gerçekten faydalı olabilir. Böylesi adımlar belli dav-

ranışlarda bulunmayı veya belli bir şekil veya karakterde organlar geliştirmeyi içerebilir. Ayrıca *genleri* de, kendilerini gelecek nesillere aktarmak için hangi adımları atmalarının gerektiğini “düşünüyormuş” gibi mecazen düşünmek de faydalı olabilir. Böyle adımlar sıklıkla, münferit organizmaları embriyonik gelişim süreçleriyle manipüle etmeyi içerir.

Ne var ki hayvanlara, türlerini veya gruplarını korumak için ~~hangi adımları atmalarının gerektiğini düşünüyormuş gibi davranmak~~ asla (*mecazen* bile) meşru değildir. Grup veya türlerin ayrımcı olarak hayatta kalması, doğal seçimde olan bir şey değildir. Olan şey, genlerin ayrımcı olarak hayatta kalmasıdır. Dolayısıyla meşru kısa yollar şu formdadır: “Bir gen olsaydım kendimi korumak için ne yapardım?” Veya (ve ideal olarak bu tamamen bir öncekine denk olmalıdır) “Bir organizma olsaydım genlerimi korumak için ne yapardım?” Fakat “Bir canlı olsaydım türümü korumak için ne yapardım?” meşru bir kısa yol değildir. Şu da meşru değildir (ama bu sefer farklı bir sebepten ötürü): “Bir tür olsaydım kendimi korumak için ne yapardım?” Bu sonuncusunun meşru olmamasının nedeni, bireysel bir canlının aksine bir türün (*mecazen* bile) bir şeyler yapan ve kararlar alarak davranışlarda bulunan türden bir varlık olmamasıdır. Türlerin beyinleri ve kasları yoktur; sadece, bunlara sahip olan bireysel organizmaların koleksiyonlarıdır. Tür ve gruplar “vasıta” degillerdir. Bireysel canlılar “vasitalardır”.

Şunu belirtmeliyim ki, ne 1960’lardaki derslerimde ne de *Gen Bencildir*’de, genin seçilimin temel birimi olması fikrini çok orijinal bir fikir olarak görmemiştim. Onun klasik yeni Darwinci evrim kuramı (diğer bir deyişle, 1930’larda Fisher, Haldane, Wright ve Modern Sentezin Ernst Mayr, Theodosius Dobzhansky, George Gaylord Simpson ve Julian Huxley gibi diğer kurucuları tarafından açıkça biçimlendirilen kuram) tarafından ima edildiğini düşünüyordum (ve bunu açıkça söyledim). *Gen Bencildir*’in yayınlanmasını takiben ise hem eleştirenler hem beğenenler bu fikri devrimci olarak görmeye başladı. O günlerde ben böyle düşünmüyordum.

Bununla beraber, Modern Sentezin kurucularının bir kısmının, birlikte ortaya koydukları kuramın bu önemli iması hakkında net olmadıklarını söylemem gerekir. Yüz yıllık yaşamının

sonlarında, uzman Alman-Amerikan taksonomist Ernst Mayr, gen seçilimciliği fikrine karşı, bana fikri yanlış anladığını düşündürecek ifadelerle düşmanlık göstermiştir. Ayrıca “Modern Sentez” tabirini ortaya atan Julian Huxley de (bunun farkına net olarak varamasa da) katıksız bir grup seçilimcisiydi. Büyük Peter Medawar ile ilk tanıştığım da, afacan stiline yanına kendine has soyluluğuyla, lezizce günahkâr şu yorumda bulunarak öğrenci bünyemi oldukça şaşırtmıştı: “Julian’ın sorunu evrimi aslında anlamıyor olması.” Huxley hakkında söylediği şeye bir bakın! Kulaklarıma inanamamıştım ve gördüğünüz üzere asla unutmadım. Daha sonraları Nobel ödülüne sahip bir diğer kişinin, Fransız biyolog Jacques Monod’un, Huxley hakkında değilse bile benzer bir şey söylediğini duydum: “Doğal seçilimin sorunu, herkesin onu anlamadığını düşünüyor olması.”

Gen Bencildir’e, elektrik kesintilerinin cırcırböceği araştırmalarını kesintiye uğratması sonucu başladığımdan bahsetmiştim. Kitabın henüz bir bölümünü bitirmişken tesadüfen Allen & Unwin kitabevinden bir editörle tanıştım. Editör, olası kitaplar arayışıyla Hayvanbilimi Bölümüne rutin bir ziyarette bulunuyordu ve ben de ona embriyonik projemden bahsettim. Oturup o bölümü oracıkta okudu, beğendi ve beni devam etmeye teşvik etti. Fakat daha sonra (dar bir bakış açısından maalesef, diğer bakış açılarından neyse ki) endüstriyel çalkantı nihayetlendi ve elektrikler geri geldi. Bölümü bir çekmeceye kilitleyip varlığını unuttum ve cırcırböceği araştırmama geri döndüm.

Takip eden iki yıl içinde ara sıra kitaba geri dönmeyi değerlendirdim. 1970’lerin başında ortaya çıkmaya başlayan ve benim gelişim aşamasında olan kitabımla güzelce uyumlu olan yeni yayınları okuyup sunmamla birlikte bu dürtü de iyice güçlendi. Bunların arasında en kayda değer olanları Amerikalı genç biyolog Robert Trivers ve Britanyalı kıdemli Profesör John Maynard Smith’in makaleleriydi. Her iki yazar da bahsettiğim sezgisel kısa yolu kullanmışlardı (filozof Daniel Dennett bunlara artık sezgi pompası diyor):¹ bireysel bir canlının “sanki” bilinçli bir şekilde, genlerini korumak ve aktarmak için en iyi politikanın ne olduğunu hesapladığını hayal etme kısa yolunu.

¹ Daniel C. Dennett, *Intuition Pumps and Other Tools for Thinking* (New York, Norton, 2013).

Trivers ebeveyn bir hayvanı, hayvan *sanki* davranışının (bir ekonomistin tanımladığı şekliyle) “fırsat maliyetini” hesaplayan rasyonel bir bireymiş gibi ele almıştır. Bir ebeveyn, her çocuğunu yetiştirmenin masrafını ödemek zorundadır. Bu masrafların arasında yiyecek (ki buna yiyeceği toplarken harcanan zaman ve çaba da dâhildir), çocuğu avcılardan korumak için harcanan zaman ve bunu yaparken ebeveynin aldığı riskler bulunabilir. ~~Trivers tüm bunları, Ebeveyn Yatırımı veya EY adını verdiği bir ölçü biriminde birleştirmiştir.~~ Trivers’in en önemli katkısı, EY’nin bir *fırsat maliyeti* olması gerektiğini göstermesidir: herhangi bir çocuğa yapılan yatırım *diğer çocuklara yapılacak yatırım fırsatlarının kaybı* olarak ölçülür. Trivers bu fikri, derinlemesine nüfuz eden bir “ebeveyn-çocuk çatışması” kuramını geliştirmek için kullandı. Örneğin çocuğu sütten ne zaman kesmenin en iyi olacağı kararı, çocuk ve annesi arasında bir “anlaşmazlık” sebebidir; her ikisi de “fayda fonksiyonları” genlerinin uzun vadeli hayatta kalması olan rasyonel ekonomistler gibi davranmaktadırlar. Anne emzirmeyi, çocuğun istediğinden daha önce kesmek “ister” çünkü anne gelecekteki (şu anki çocuğun sütten erken kesilmesinden faydalanacak olan) çocuklarına, şu anki çocuğunun verdiğinden daha fazla “değer verir”. Şu anki çocuk da gelecekteki kardeşlerine “değer verir” fakat (Hamilton’un kuralının uygulanışı uyarınca) yalnızca annesinin verdiğinin yarısı kadar değer verir. Dolayısıyla her iki tarafın da emzirmenin devam etmesinde “hemfikir oldukları” erken dönemlerle her ikisinin de emzirmenin sona ermesinde “hemfikir oldukları” geç dönemler arasında huzursuz bir geçiş süreci olan bir “sütten kesme çatışması” dönemi vardır. Annenin emzirmeyi kesmek “istediği” ama çocuğun istemediği bu süreçte hayvan davranışlarını gözlemleyenler, anneyle çocuk arasında incelikli bir savaşın belirtilerini görmelilerdir. Laf arasında, *Gen Bencildir*’in yayınlanmasından çok sonra Avustralyalı biyolog David Haig’in, hamilelik esnasında meydana gelen hastalıkların birçoğunun, rahim içinde yaşanan aynı Triversci çatışmayla açıklanabileceğini zekice gösterdiğini eklemeliyim. Elbette bu örnekte çatışmanın konusu sütten kesme değil, zor bulunan elzem kaynakların nasıl dağıtılacağının diğer yönleriydi.

Ebeveyn-çocuk çatışması benim kitabım için açıkça biçilmiş kaftandı ve Trivers'in konu hakkındaki harikulade makalesi beni, elektrik kesintilerinden bu yana toz tutmakta olan kitabımın ilk bölümünü çekmecemde çıkarmam için teşvik eden şeylerden biriydi. O makale *Gen Bencildir*'in sekizinci bölümü olan "Nesillerin Savaşı"nın ilham kaynağı oldu. Dokuzuncu bölüm olan "Cinsiyetlerin Savaşı"nda Trivers'in fikirleri kullanılmıştır; bu sefer dişilerin ve erkeklerin fırsat maliyetlerini nasıl farklı hesaplayabildiklerini göstererek. Örneğin bir erkek ne zaman bebeklerini "anneye bırakarak kaçabilir" ve anneyi "acımasız bir açmazda" bırakarak yeni eşler arayabilir? Trivers aynı zamanda "Sen Benim Sırtımı Kaşı, Ben de Seninkini" adlı onuncu bölümü de etkilemiştir. Bunu etkileyen makalesi daha eski tarihli, akraba seçiliminin özgecilik yönündeki tek evrimsel baskı olmadığını gösteren karşılıklı özgecilik hakkındaki bir makaleydi. Yapılan iyiliklere karşılık vermek de önemli olabilir ve (akraba seçiliminin olduğu gibi yalnızca türler içinde değil) türler arasında da geçerlidir. Böylelikle Trivers'in adı da Hamilton ve Williams'ın yanında, *Gen Bencildir* üzerinde en büyük etkiye sahip dört yazarın arasına eklenmişti. Ayrıca ondan önsöz yazmasını da rica ettim ve kendisi de bunu (o zamana kadar tanışmamış olmamıza rağmen) zarifçe kabul etti.

Dördüncü isim, daha sonra aziz akıl hocam olacak olan John Maynard Smith'di. Çocukken onun "Küçük Penguenim" olarak nitelediği kitabıyla tanışmış ve yazarın gülümseyen fotoğrafı karşısında afallamıştım: saçları, ağzındaki piposu gibi eğri büğrü, gözlükleri temizlenmeye ihtiyaç duyan çılgın bir profesör karşısında şoka uğramıştım; derhal çekim alanına kapılacağım türden biriydi. Ayrıca önceden uçak tasarlayan bir mühendis olduğunu ama "uçakların gürültülü ve demode olduklarını" fark edip bu işi bıraktığını ve biyoloji okumak üzere üniversiteye geri döndüğünü anlatan biyografi notunu da beğenmiştim. Yıllar sonra o kitabın (*Evrin Kuramı*) Cambridge Üniversitesi Yayınevi tarafından yeni bir baskısı yayınlanmıştı ve önsöz yazmaya davet edilmem karşısında onur duymuştum.¹ Bu nazik kahraman hakkında şu övgüleri kaleme almıştım:

¹ John Maynard Smith, *The Theory of Evolution* (Cambridge, Cambridge Üniversitesi Basımevi, 1993; İlk basım Londra, Penguin, 1958).

Kampüs romanlarını okuyanlar, konferansların akademisyenleri en kötü halleriyle yakalayabileceğiniz yerler olduklarını bilirler. Özellikle konferans barı, akademinin mikrokozmosa konulmuş halidir. Profesörler seçkin, komplovari köşelerde gruplar halinde yığılır ve bilimden veya bilimcilikten değil iş olanaklarından veya (onların dilinde para olan) “fonlamalardan” bahsederler. İşleri hakkında konuşurlarsa bile bu sıklıkla aydınlatmak için değil etkilemek için yapılır. John Maynard Smith buna harikulade, zafer dolu, sevecen bir istisnadır. O yaratıcı fikirleri paradan ve düz dili mesleki dilden daha fazla önemser. O her zaman, her iki cinsiyete ait öğrencilerden ve genç araştırmacılardan oluşan canlı, gülen bir kalabalığın merkezindedir. Sunumları veya “atölyeleri” boş verin; yerel güzellik salonlarına yapılan otobüs seyahatlerinin canı cehenneme; gösterişli görsel eğitim araçlarınızı ve radyo mikrofonlarınızı unutun; bir konferansta önemli olan tek şey John Maynard Smith’in orada bulunması ve geniş, muhabbetli bir barın olmasıdır. Eğer o aklınızdaki tarihte konferansa katılamayacaksa, tarihinizi değiştirmelisiniz. Resmi bir konuşma yapmasına gerek yok (gerçi hayranlık verici bir konuşmacıdır) ve resmi bir oturumu yönetmesine gerek yok (gerçi bilge, sevecen ve nükteli bir yöneticidir). Onun yalnızca orada olması bile konferansınızı başarılı kılacaktır. Genç araştırmacıları etkileyip eğlendirecektir, hikâyelerini dinleyerek onlara ilham verecek, sönmeyi yüz tutmuş şevklerini yeniden alevlendirecek ve onları, cömertçe paylaştığı yeni fikirleri denemek üzere canlanmış bir şekilde laboratuvarlara veya çamurlu araştırma sahalarına geri yollayacaktır.

Ne var ki benim John’la olan ilişkim o kadar da iyi başlamamıştı. Onunla ilk kez 1966’da, o Biyoloji Bilimleri dekanıyken beni Sussex Üniversitesindeki bir iş için mülakata aldığında tanışmıştım. Bu noktada Berkeley’e gitmem büyük oranda kesindi.

Fakat Sussex’de bir iş olanağı vardı ve ortak alanımız olan hayvan davranışı konusunda Sussex Üniversitesi’nin uzmanı olan Richard Andrew onur verici bir aciliyetle bu işe başvurmam için beni sıkıştırmıştı. Richard’a Berkeley’e verdiğim neredeyse kesin taahhütten bahsettim ama o, Sussex mülakatına da girmekten bir zarar gelmeyeceğini söyledi ve ben de şöyle düşündüm: aman canım, neden olmasın? Ne yazık ki Maynard Smith benim **“aman canım”** tavrıma mülakat esnasında pek ısınmadı. Hayvan taksonomisi hakkında ders vermeyeceğimi söyledim. O da bana bunun işin bir parçası olduğunu söyledi. Ben de ziyadesiyle kibirli bir şekilde şunu söyledim: Bana zaten Berkeley’den yapılmış bir iş teklifi var ve bu mülakata neden katıldığımdan bile pek emin değilim. Maynard Smith, Dr. Andrew’le beni öğle yemeğine çıkardığında bana iyi davranmaya devam etmişti fakat dediğim gibi, sonrasında gerçekleşecek olan enfes ilişki için iyi bir başlangıç değildi.

1970’lerin başında Maynard Smith, Geoffrey Parker ve rahmetli George Price gibi meslektaşlarıyla beraber, evrimdeki bir dizi sorunu çözmek için matematiksel oyun teorisinin bir versiyonunu kullandığı uzun bir makale dizisine başladı. Bu fikirler bencil gen fikriyle son derece uyumluydu ve Maynard Smith’in makaleleri beni, eski birinci bölümümün tozunu alarak kitabın tamamını yazmaya yönelten diğer en önemli dürtüyü teşkil etmişti.

Maynard Smith’in en önemli katkısı evrimsel olarak durağan strateji fikriydi. Buradaki “strateji” terimi “önceden programlanmış bir kural” olarak ifade edilebilir. Maynard Smith, (hayvan kavgaları örneğini ele almak için) Şahin, Güvercin, İntikamcı, Zorba gibi isimleri olan önceden programlanmış kuralların birbirleriyle etkileşmek üzere hayali (veya simüle edilmiş) dünyaya salıverildikleri matematiksel modeller kurmuştur. Bir kez daha, bu kuralları uygulayan hayvanların yaptıkları şeyin ve nedenlerinin bilinçli olarak farkında olduklarının var sayılmadığını anlamak önemlidir. Önceden programlanmış her kural popülasyonda belli bir *sıklıkta* bulunur (tıpkı gen havuzundaki genler gibi, fakat DNA ile olan bağın modellerde net bir şekilde belirtilmesine gerek yoktur). Bulunma sıklıkları “getirilere” bağlı olarak değişir. Oyun teorisinin ortaya çıktığı sosyal ve iktisadi bilimlerde

getiriler, paranın eşdeğeri olarak düşünülebilir. Evrimsel oyun kuramındaysa getirilerin üreme başarısı şeklinde özel bir anlamı vardır: bir stratejinin yüksek getirisinin olması, o stratejinin popülasyonda yayılmasına neden olur.

Anahtar nokta, başarılı bir stratejinin illa, diğer stratejilerle olan belli karşılaşmalarını kazanan bir strateji olmak zorunda olmadığıdır. Başarılı bir strateji, popülasyonu sayısal olarak hâkimiyeti altına alan stratejidir ve sayısal olarak baskın bir strateji tanım gereği kendi kopyalarıyla sıklıkla karşılaşacağı için yalnızca, kendi kopyalarının varlığında yayılabilirse sayısal olarak baskın kalmaya devam edecektir. Maynard Smith'in kastettiği "evrimsel olarak kararlı"nın anlamı budur. Doğada evrimsel olarak kararlı stratejileri görmeyi bekleriz çünkü eğer bir strateji evrimsel olarak kararlı değilse, rakip stratejiler ondan daha çok üreyecekleri için bu strateji popülasyonda yok olma eğiliminde olacaktır.

Evrimsel oyun teorisini burada daha fazla açıklamayacağım çünkü bunu *Gen Bencildir*'de yaptım ve aynısı Trivers'in ebeveyn yatırımı hakkındaki fikirleri için de geçerli. Burada 1970'lerin başında Trivers ve Maynard Smith'in yayınladıkları eserlerin, Hamilton'un 1960'larda bana ilham veren fikirlerine olan ilgimi yeniden canlandırdıklarını ve ilk bölümü elektrik kesintileri bittiğinden beri çekmecede toz tutmakta olan kitaba geri dönmeye ittiğini söylemem yeterli. Maynard Smith'in oyun teorili fikirleri, saldırganlıkla ilgili bölümü hâkimiyeti altına almış ve ilerleyen bölümlerdeki pek çok konuyu ele alış tarzıma ilham vermişti.

Hal böyleyken nihayet 1975 yılında, "hiyerarşik organizasyon" makalemi bitirmemin ardından, hak kazandığım ücretli iznimi kullandım ve her sabah evde kalıp kendimi daktiloma ve *Gen Bencildir*'e adadım. Hatta kendimi bu işe o kadar adamıştım ki, Yeni Kolejin yeni bir Müdür seçeceği önemli bir toplantıyı bile kaçırdım. Meslektaşlarımdan birisi toplantıdan usulca çıkıp bana telefon etmiş ve oyların çok yakın olduğunu söyleyip bir an evvel gelmem için yalvarmıştı. Şimdi düşününce, her ne kadar ücretli iznim bana bunu yapma hakkı verse de, böylesi kritik bir oylamada bulunmamış olmamın vurdumduymaz bir sorumsuzluk örneği olduğunu görüyorum. Toplantı yalnızca birkaç saatimi alırdı ama kullanılmayan oyumun etkileri potansiyel olarak

yıllar boyunca hissedilebilirdi. Neyse ki oy vermiş olsam seçeceğim kişi seçimi kazandı (ve mükemmel bir Müdür oldu) da, kolej tarihini değiştirdiğim için vicdan azabı çekmek zorunda kalmadım. Aslında rakibi de bu işte oldukça iyi olabilirdi ve (haklı biçimde Oxford'daki en nüktedan adam olmasıyla ünlü olduğu için) kolej toplantıları kesinlikle daha eğlenceli geçerdi.

Gen Bencildir'i yaratıcı bir enerji patlaması esnasında yazdım. ~~Dostum Desmond Morris ile kitabın yayını hakkında konuştuğumda üç veya dört bölümü bitirmiştım.~~ Kendisi de efsanevi biçimde başarılı bir yazar olan Desmond, Londra yayıncılarının duayeni Tom Maschler'le bir toplantı ayarladı. Bay Maschler'le Londra'daki Jonathan Cape'de, yüksek tavanlı ve kitaplarla dolu bir odada buluştum. Bölümlerimi okumuş ve beğenmişti fakat bana başlığı değiştirmemi önerdi. "Bencil," diye açıkladı bana, "çok olumsuz bir kelime". Neden *Gen Ölümsüzdür* olmasın? Geriye dönüp baktığımda, muhtemelen haklı olduğunu görüyorum. Tavsiyesini neden dinlemediğimi hatırlamıyorum. Sanırım dinlemeliydim.

Her halükarda yayıncım olması için kendisinin takipçisi olmadım çünkü olay nispeten zorla kontrolümden çıkarılmıştı. Yeni Kolejdeki bir öğle yemeği esnasında Oxford'un Teorik Fizik Profesörü Roger (artık Sör Roger) Elliott bir kitap yazdığımı işittiğini söyledi ve bana onun hakkında sorular sordu. Ona ne yapmaya çalıştığımdan biraz bahsettim ve o da ilgili gözükte. Tesadüfen kendisi Oxford Üniversitesi Yayınevinin temsilciler heyetinin bir üyesiydi ve kitap yazdığımı, o tarihi yayınevindeki ilgili editör Michael Rodgers'a ilettili. Michael bana yazıp bölümleri görmek istediğini söyledi. Ben de ona yolladım.

Ardından kasırğa, telefonda Michael'ın kendine has yüksek sesiyle başladı: "Bölümelerini okudum. Okuduğumdan beri gözüme uyku girmedii. **BU KİTABA SAHİP OLMALIYIM!**" Şimdi bazı insanlar belki böylesi bir ikna etme tarzı karşısında direnebilirler ama ben direnemem. Michael açıkça, aradığım türden bir yayıncıydı. Sözleşmeyi imzalayıp, kitabı bitirmek için katlanarak artan bir aciliyet hissiyle çalışmaya koyuldum.

Şimdi bilgisayardaki kelime işlemcilerinden önceki zamanlarda bizlerin yazma yüküne nasıl katlandığımızı kavramakta zorlanıyorum. Neredeyse yazdığım her cümle değiştirilmiş, üze-

rinde oynanmış, yeniden sıralanmış, metinden çıkarılmış ve üzerinde yeniden uğraşılmıştı. Ben eserlerimi takıntılı bir şekilde tekrar tekrar okuyarak Darwinci bir tür elekten geçiririm ki bunun eseri her geçişte iyileştirdiğini umuyor ve buna inanıyorum. Bir cümleyi ilk kez yazarken bile kelimelerin en az yarısı cümle bitmeden silinip değiştirilmiş olur. Hep bu şekilde çalıştım. Fakat bilgisayar böylesi bir çalışma tarzıyla doğal olarak uyumlu ~~olmaz ve metnin kendisi her revizyonda temiz kalsa da daktiloda~~ ortaya çıkan şey karman çormandı. Makas ve yapışkanlı bantlar, daktilonun kendisi kadar önemli aletlerdi. *Gen Bencildir*'in büyüyen (daktilodan çıkmış) metni XXXXXXXX şeklinde silintilerle, el yazısıyla yapılmış ilavelerle, yuvarlak içine alınıp oklarla başka yerlere taşınmış kelimelerle, sayfanın altına veya kenarlarına zarafetten uzak bir şekilde yapıştırılmış kâğıt parçacıklarıyla kaplıydı. İnsan, kompozisyonun gerekli bir parçasının, kişinin kendi yazısını akıcı bir şekilde okuyabilmesi olduğunu düşünür. Kâğıt üzerinde çalışırken bu imkânsız gözükür. Yine de gizemli bir şekilde, bilgisayardaki kelime işlemcilerinin ortaya çıkmasından bu yana yazı tarzında genel bir iyileşme olmuş gibi gözüküyor! Neden?

Gen Bencildir, Hayvan Davranışları Araştırma Grubunun anaç sekreteri Pat Searle tarafından yazılmış fena olmayan iki kopyadan geçti. Her ikisi de Michael Rodgers'a gitti ve onun elle yazdığı faydalı notlarıyla geri döndü. Michael özellikle, benim gençlik hevesiyle fazlasıyla abarttığım süslü bazı kısımları metinden çıkardı. Peter Medawar'ın yazarı org çalan kimseye benzettiği metaforuyla ifade etmek gerekirse, "tarihçinin aksine bir bilim insanının parmakları asla diyapazona uzanmamalıdır". *Gen Bencildir*'in ikinci bölümü bir bilim yazısının gelmesi gereken en süslü hale yakındır ve onu takip eden paragrafı hatırladıkça kızarıyorum (ve metinde kalmadığı için seviniyorum). Aşağıda Michael'in editörlük kaleminden kurtulmuş daha az süslü bir paragrafı bulabilirsiniz. Bu paragraf bölümün sonunda, hayatın kökeni ve ilksel çorbada (daha sonra "vasıtaların" (yani canlıların) dünyasına geçecek olan) "eşleyicilerin" sayısının aniden artmasıyla ilgilidir.

Eşleyicilerin kendilerini dünyada devam ettirmeyi garantilemek için kullandıkları tekniklerin ve kurnazlıkların giderek gelişmesinin bir sonu olacak mıydı? Gelişme için epey zaman olacaktı. Milyonlarca yıl boyunca, daha ne gibi tuhaf kendini koruma makineleri geliyecekti? Dört milyar yıl sonra antik eşleyicilerin kaderi ne olacaktı? Soyları tükenmedi, çünkü ~~onlar hayatta kalma sanatının ustalarıydılar. Ama~~ hâlâ denizlerde başıboş gezindiklerini düşünerek onları aramaya kalkmayın; bu kibirli özgürlüklerinden uzun zaman önce vazgeçtiler. Şimdi devasa koloniler içine yığılmış durumdalar, hantal ve kocaman robotlar içinde, dış dünyadan tecrit edilmiş halde ve onunla yalnızca dolambaçlı yollarla iletişim kurarak ve onu uzaktan kumanda ederek güvenle yaşıyorlar. Onlar sizin içinizdeler ve benim; bizi gövdemizi ve aklımızı yarattılar ve onların korunması varoluşumuzun nihai açıklamasıdır. Bu eşleyiciler olgunlaştılar ve artık gen ismiyle anılıyorlar ve bizler onların hayatta kalma makineleriyiz.

Bu paragraf kitabın merkezi metaforunu ve kitabın verdiği bilim kurgu hissini özetliyor. Gerçekten de önsözümde şu sözlerle başlamıştım:

Bu kitap bir bilim kurgu kitabıymışçasına okunmalıdır. Kitap hayal gücüne hitap etmek üzere tasarlandı. Fakat bir bilim kurgu kitabı değildir: bilim kitabıdır. Basmakalıp olsun veya olmasın, gerçek hakkında tam olarak hissettiğim şey “onun kurgudan daha garip” olduğudur. Bizler hayatta kalma makineleriyiz, yani gen olarak bilinen bencil molekülleri körü körüne korumak üzere programlanmış robot taşıyıcılarız. Bu beni hala hayrette bırakan bir gerçektir. Yıllardır bu gerçeği bilmeme rağmen hiçbir zaman ona tam olarak alışmış değilmişim gibi görünür. Umut ettiğim şeylerden birisi, diğer insanları da hayrete düşürme konusuna bir parça başarılı olmaktır.

Birinci bölümün açılış cümlelerinde de bilim kurgu havasını devam ettirdim:

Bir gezegendeki akıllı yaşam biçimi, gün gelir kendi varlığının sebebini ilk defa çözeceği bir çağa ulaşır. Eğer uzaydan dünyaya üstün yaratıklar gelirse, uygarlığımızın seviyesini ölçmek için soracakları ilk soru ~~“Evrimi keşfedebilmişler mi?” olacaktır. Üç mil~~ yar yıldan daha uzun bir süre boyunca canlı organizmalar, niye olduğunu bilmeden dünyada var oldular ve sonunda gerçek içlerinden birine doğdu. Bu birinin ismi Charles Darwin’di.

Kitap yayınlanıp da Niko Tinbergen kitabı okuduğunda bu açılıştan nefret etmişti. İnsanlığın akıllı bir tür olduğunu ima eden hiçbir şeyi sevmiyordu ve dünya üzerinde bıraktığımız korkunç tesir yüzünden derinden yaralanmış hissediyordu. Fakat benim vurguladığım noktanın bununla gerçekten alakası yoktu.

Son bölüm olan “Memler: Yeni Eşleyiciler” hakkında da bir şeyler söylemeliyim. Kitabın geri kalanı geni, hayatın evriminin başrolündeki eşleyici olarak ön plana çıkardığı için bu eşleyicinin DNA olmak zorunda olduğu izlenimini yok etmek önemliydi. Açılışın bilim kurgusal havasını devam ettirerek, diğer gezegenlerde hayatın evriminin bambaşka bir eşleme sistemiyle sürdürülebileceğini fakat bu sistem ne olursa olsun (kopyalamanın yüksek sadakatli olması gibi) belli bazı özelliklere sahip olması gerektiğine belirttim.

1975 yılında icat edilmiş olsalardı, buna örnek olarak bilgisayar virüslerini verebilirdim. Onun yerine yeni bir “ilksel çorba” olarak insan kültürünü önerdim:

Başka eşleyici türleri ve onların sonucu olan başka evrim çeşitleri bulmak için gerçekten uzak dünyalara mı gitmemiz gerekir? Ben, tam da bizim gezegenimizde, yeni bir tür eşleyicinin yakınlarda ortaya çıktığını düşünüyorum. Tam önümüzde duruyor. Henüz gelişiminin başlangıç çağında, hala ilksel çorbasının içinde beceriksizce sürükleniyor; fakat şim-

diden eski geni soluk soluğa arkasında bırakacak bir hızda evrimsel değişimi gerçekleştiriyor.

Bu yeni çorba, insan kültürü çorbasıdır. Yeni eşleyici için bir ada ihtiyacımız var; bir kültürel iletim birimi ya da bir *taklit* birimi fikrini nakleden bir isme. “Mimeme” uygun bir Yunanca kökten gelir, fakat ben “gen” sözcüğüne bir parça benzeyen tek heceli bir ~~sözcük istiyorum. Mimeme sözcüğünü mem olarak~~ kısaltırsam klasik edebiyatçı dostlarımın beni affedeceğini umuyorum. Eğer bir teselli olacaksa, İngilizce *memory* (bellek) ile ya da Fransızca *mime* (aynı, kendi, bizzat) ile bağlantılı olduğu düşünülebilir.

Mem örnekleri, ezgiler, fikirler, sloganlar, giysi modaları, çanak çömlek yapımı veya kemer inşaatı yöntemleridir. Tıpkı genlerin sperm ya da yumurtalar yoluyla bir bedenden diğerine atlayarak gen havuzunda kendilerini çoğaltmaları gibi, memler de, geniş anlamda taklit denilebilecek bir süreç yoluyla, bir beyinden diğerine zıplayarak kendilerini mem havuzunda çoğaltırlar.

Mem fikrinin (örneğin dinlerin yayılmasına ve miras kalmasına) uygulanabileceği çeşitli yolları tartışarak devam ettim. Ne var ki birincil niyetim insan kültürü kuramına bir katkıda bulunmak değil, genin, Darwinci bir sürecin kökeninde yatabilecek olması tek eşleyici olmadığını vurgulamaktı. “Evrensel Darwinciliği” (daha sonra yayınlanmış olan, 1982 yılında Darwin’in ölümü anısına gerçekleştirilen konferanstaki sunumuma dayanan bir makalenin başlığı) ileri sürmeye çalışıyordum. Yine de filozof Daniel Dennett ve psikolog Susan Blackmore ve diğerlerinin mem fikrini (üretken bir şekilde) ileriye taşımalarından mutluyum. Şu ana dek başlığında “mem” kelimesi geçen otuzdan çok kitap yayınlanmıştır ve kelime *Oxford İngilizce Sözlüğüne* girmiştir (sözlüğe girme kriteri, atıf veya tanım olmaksızın yayınlanmış çok sayıda eserde kullanılmış olmasıdır).

Genç bir yazar için ilk kitabının yayınlandığı dönemler sarhoş edici dönemlerdir. Karmaşık bir iş olan üretim, tasarım, pazarlama vs. ile ilgilenen çok sayıda insanla tanışmak için sık sık *Oxford*

Üniversitesi Yayınevinin Walton Caddesindeki görkemli neo-klasik binasını ve kimi zaman Ely House'deki Londra ofislerini ziyaret ediyordum. İş kapak tasarımına gelince, kitabın bilim kurgusal havası beni bir kez daha Desmond Morris'in Kuzey Oxford'da zarifçe döşenmiş kapısına götürdü. Biyolog, televizyoncu, insan bilimsel koleksiyoncu, (makul olmayan) hikâye anlatıcısı ve çok satan kitapların yazarı olmasının yanı sıra Desmond başarılı bir ~~surreal ressamdır. Resimlerinde yanlış anlaşılma-ya yer bırakma-~~yan biyolojik bir hava vardır. Bu dünyadan olmayan yaratıkların yaşayıp, hareket edip evrildikleri bir düşler âlemi yaratmıştır; gerçekten de tuvalden tuvale evrilirler ve bu *Gen Bencildir* için tam ihtiyacım olan şeydi. Desmond kapak tasarımını sağlama fikri karşısında çok sevinmişti ve Michael Rodgers ve ben onun duvarlarındaki ve stüdyosundaki resimlere bakmaya gittik. Yalnızca cesur renkleri ve düşünceli doğurganlığıyla değil, başlığı barındıracak kadar yeterli yer bırakması gibi dünyevi bir sebepten dolayı *Umutlu Vadi* diğerlerinden ayrılıyordu. Memnuniyetle onu seçtik ve bu resmin kitabın satışlarını artırdığına inanıyorum.

Tesadüfen bu dönemlerde *Oxford Üniversitesi Yayınevinin* yakınlarında, Walton Caddesindeki bir galeride Desmond'ın küçük bir sergisi vardı ve *Umutlu Vadi* satıştaki resimlerden biriydi. Resmin fiyatı olan 750 pound tesadüfen yayıncıların bana kitabım için yaptığı ön ödemeye tastamam eşitti. Tesadüfe direnmek zordu ve galeriye gerçekleştirdiğim, resimlerin birçoğuna oldukça ısındığım birbirini takip eden ziyaretlerin ardından *Umutlu Vadi*'yi satın aldım. Sanırım Desmond biraz utanmıştı ve bana, (bir nebze benzer olan) *The Titillator* isimli bir diğer resmi de kibarca hediye etti. İkisi birbirine oldukça yakışıyor.

Gen Bencildir 1976 sonbaharında yayınlandı; otuz beş yaşındaydım. Hakkında, tanınmayan bir yazar için şaşırtıcı bir şekilde çok sayıda inceleme yazısı yayınlandı ve gördüğü bu ilginin nedenini hala gerçekten bilmiyorum. Kitap piyasaya sürülürken bir parti veya yayıncılar tarafından organize edilmiş bariz bir merasim yoktu. Yayınlanmasından birkaç ay sonra, BBC'nin bilim programlarının "amiral gemisi" olan *Horizon*'un yapımcısı Peter Jones'in dikkatini çekti. Peter bana konuyla ilgili bir belgesel sumak isteyip istemeyeceğimi sordu fakat ben o zamanlar

televizyona çıkma cüretini gösteremeyecek kadar utangaçtım ve ona John Maynard Smith'i önerdim. John iyi bir iş çıkardı (son derece sıcak ve cezbedici bir tavrı vardı) ve adı kitabım gibi *Gen Bencildir* olan belgesel, kitabın (en azından Britanya) satışlarına güzel bir ivme kazandırmış olmalı. Fakat belgesel, kitaba dair yazılan çok sayıda inceleme yazısını açıklamak için biraz geç bir tarihte yayınlanmıştı.

~~Bunu artık yapmıyorum ama o ilk kitap için inceleme yazılarını topladığım bir defter tutmuştum ve şimdi bu yazılara tekrar göz gezdirdim.~~ Yüzden fazla inceleme var ve bunlar tekrar okuyunca, kitabın tartışmalı olduğu şeklindeki genel kanıya erişmek zor. Neredeyse tüm incelemeler olumlu. Erken inceleme yazısı yayınlayanların arasında psikiyatrist Anthony Storr, insan bilimciler Lionel Tiger ve Francis Huxley (Julian'ın oğlu), doğabilimci Bruce Campbell ve çok sonraları tanışabildiğim, zekâsı yanındaki herkesin seviyesini yükseltme kapasitesinde olan, keyifle konuşabileceğiniz filozof Bernard Williams vardı. Solcu siyasetle özdeşleşmiş iki biyolog, Steven Rose ve Richard Lewontin ve siyasi tayfın diğer ucunda (daha incelikli bir şekilde iğneleyen) Cyril Darlington olumsuz inceleme yazıları yayınlamışlardı. Ama bunlar nadirdi. İnceleme yazarlarının çoğu mesajı alıp adilce açıklamışlardı ve kitap hakkındaki sözleri oldukça hoştu. Benim için bilhassa keyif verici olan, Peter Medawar ve W. D. Hamilton'un son derece olumlu yazılarıydı. Hatta Hamilton, benim orijinal olarak Lorenz'i, Ardrey'i, 1960'ların aşırı iyimserlerini ve "BBC teoremini" cevaplama çabalarımda hedef aldığım bir noktayı da vurgulamıştı:

Bu kitap hemen herkes tarafından okunabilir ve okunmalıdır. Kitap büyük bir ustalıkla evrim kuramının yeni bir yüzünü tarif etmektedir. Son zamanlarda halka yeni ve bazen hatalı biyoloji satan hafif ve engel tanımayan stiliyle birlikte bu, bana göre, daha ciddi bir başarıdır. İmkânsız bir iş gibi görünen, yakın döneme ait evrimsel düşüncelerin anlaşılması zor ve kısmen matematiksel olan temalarını sunmak için basit, teknik olmayan bir dille anlatma işinde başarıya ulaşmıştır. Nihayet bu kitapta geniş perspektiften

görülebilen bu temalar, kendilerini bilgili addedebilecek olan pek çok araştırmacı biyoloğu bile şaşırtıp tazeleyecek. En azından bu yazarı şaşırtmıştır. Yine de, tekrar etmek gerekirse, bu kitap bilim temeli hiç olmayanlar tarafından bile rahatlıkla okunabilir.

Dünyada “bu yazardan” daha fazla şaşırtmayı tercih edeceğim ~~birisi yoktu. Ayrıca Bill Hamilton’un hoşça kaleme alınmış inceleme yazısını biri Wordsworth, diğeri (Shropshire’lı delikanlısını sıklıkla kendimi Bill’in karmaşık kişiliğiyle özdeşleştirirken bulduğum) Housman’a ait şiirlerle bitirmesinden de etkilenmişim.~~

Uzaktan, akşamdan ve sabahtan
On iki rüzgârlı gökyüzünün altında,
Yaşamın özü beni dokudu
Rüzgâr beni savurdu: işte buradayım
...
Sor, ben de cevap vereyim;
Sana nasıl yardım edeyim;

Evrimsel bir bilim insanı hakkında söylemek için fena sözler değil ve Bill Hamilton muhtemelen yirminci yüzyılın ikinci yarısının en büyük evrimsel bilim adamıydı. Bu otobiyografi cildi son aşamalarındayken eski bir kâğıt yığınının arasında, üstünde Bill’in el yazısı olan bir hazine buldum: bu, sunum notlarının son sayfasıydı ve bir diğer Housman şiiri olan “Ölümsüz Kısım”ın, “ölümsüz” geni kapsaması için yeniden yazılmış halini içeriyordu. Bahsettiği sunumun hangisi olduğuna veya bu sunumu ne zaman yaptığına dair bir anım yok ve sayfaya tarih de atılmamış. Şiiri web ekleri kısmına ekledim.

Gen Bencildir’in yayınlanmasından çok sonra Bill Oxford’da yakın arkadaşım haline geldi ve onu neredeyse her gün Yeni Kolejde öğle yemeklerinde görüyordum. Kitabımın onun dâhiyane fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmada oynadığı rolden naçizane gurur duyuyorum. Fakat kitabımın profesyonel meslektaşlarımla konuları hakkında düşünüş şekillerini başka yönlerden de-

ğıştirdiğini de ummak istiyorum. Serengeti’de veya Antarktika’da veya Amazon’da veya Kalahari’de bir biyolojik saha istasyonunu ziyaret edip aktif araştırmacıların akşamları biralarını yudum-larlarken işleri hakkındaki konuşmalarını dinlerseniz, duyacağınız şeyin genlerle bezeli bir dil olmasının tesadüf olmadığını düşünmek istiyorum. Kastettiğim, bu araştırmacıların DNA’nın moleküler gariplikleri hakkında konuşuyor olmalarından ziyade (ki bu da ilginçtir), bu konuşmaların altında yatan varsayımın, çalışılmakta olan hayvan ve bitkilerin davranışlarının, genleri korumak ve onları birbirini takip eden nesiller boyunca yaymayı amaçladığıdır.

BÖLÜM 15

GERİYE DÖNÜP BAKINCA

GEN Bencildir'in yayınlanışı, hayatımın ilk yarısının sonunu işaret ediyor ve bu, durup geriye bakmak için uygun bir nokta. Bana sıklıkla, Afrika'da geçen çocukluğumun beni bir biyolog olmaya yöneltip yöneltmediği sorulur. Evet diye cevaplamak isterim ama kendimden emin değilim. Hayatın akışının, erken dönemlerdeki belli bir farklılaşma ile değişip değişmeyeceğini nereden bilebiliriz ki? Babam eğitilmiş bir bitki bilimciydi ve anem de normalde görmeyi bekleyebileceğiniz her yabani çiçeğin ismini bilirdi ve her ikisi de bir çocuğun gerçek dünyaya ait merakını gidermekte her zaman isteklilerdi. Bu benim hayatım için önemli miydi? Evet, kesinlikle önemliydi.

Ailem İngiltere'ye ben sekiz yaşındayken taşındı. Ya taşınmasalardı? Son anda Marlborough yerine Oundle'a gönderilmiştim. Bu rastlantısal değişiklik geleceğime damga vurdu mu? Her ikisi de yalnızca erkeklerin gittiği okullardı. Bir psikolog, karma okullara gitmiş olsaydım topluma daha iyi uyum sağlamış biri olacağımı öne sürebilirdi. Oxford'da güç bela girebildim. Ya giremeseydim (ki neredeyse giremiyordum)? Ya Niko Tinbergen'den hiç ders almasaydım ve daha önceden planladığım gibi doktorada hayvan davranışları yerine biyokimya araştırmalarına yönelseydim? Hayatım o zaman mutlaka daha farklı olur muydu? Muhtemelen hiç kitap yazmamış olurdum.

Fakat belki de hayatın belli bir patikaya doğru yakınsama eğilimi vardır: bu eğilim geçici sapmalara rağmen onu doğru rotaya sokan manyetik bir çekime benzer bir şeydir. Bir biyokimyacı olarak, eninde sonunda (ona daha moleküler bir açıdan yaklaşarak bile olsa) *Gen Bencildir*'e çıkan patikaya geri dönebilir miydim? Belki patikanın çekimi beni (yine moleküler bir açıdan yaklaşarak) bir düzine kitabımın her birini yazmaya yönlendirebilirdi. **Bundan şüpheliyim ama "patikaya geri dönme" fikri gayet ilginç** ve ben de buna . . . eee . . . geri döneceğim.

Ortaya attığım varsayımsal durumlar nispeten büyük örnekler. Tamamen sıradan ama (ben öyle olduğunu savunacağım) çok önemli bir durumu ele alın. Daha önce biz memelilerin varlığını, belli bir dinozorun belli bir hapşırığına borçlu olduğuna dair bir spekülasyonda bulunmuştum. Ya Alois Schicklgruber, oğlu Adolf Hitler'in ana rahmine düştüğü 1888'den önceki her hangi bir yılın (belli başka bir an yerine) belli bir diğer anında hapşırılmış olsa ne olurdu? Elbette gelişen olayların kesin dizisi hakkında herhangi bir fikrim yok ve elbette Herr Schicklgruber'in ak-sırıklarının tarihi bir kaydı da yok ama örneğin 1858'de bir hapşırık kadar sıradan bir değişikliğin tarihini akışını değiştirmeye fazlasıyla yeteceği konusunda kendimden eminim. Adolf Hitler'i meydana getiren uğursuz sperm, babasının hayatı boyunca ürettiği milyarlarca spermden biriydi ve aynı şey iki büyükbabası, dört büyük büyükbabası vs. için de geçerli. Hitler'in ana rahmine düşmesinden yıllar önce gerçekleşecek belli bir hapşırık, belli bir spermin belli bir yumurtayla tanıştığı sıradan olayı raydan çıkarmaya yeterdi ve böylece benim varlığım da dâhil olmak üzere yirminci yüzyıl tarihinin tamamını değiştirecek kadar zincirleme bir etki sahibi olurdu. Elbette Hitler olmadan da İkinci Dünya Savaşı türünden bir şeyin pekâlâ gerçekleşebileceğini inkâr etmiyorum; Hitlerin şeytani çılgınlığının genleri tarafından kaçınılmaz bir şekilde emredildiğini de söylemiyorum. Farklı bir yetiştirilme tarzıyla Hitler iyi veya en azından sözü geçmeyen biri olabilirdi. Fakat Hitler'in var oluşu (ve ortaya çıktığı üzere, savaş) kesinlikle, belli bir spermin talihine (aslında talihsizliğine) dayanmaktaydı.

Milyonlarca milyonlarca spermatozoa
 Hepsi de hayatta
 Onları bekleyen kaostan, bir Nuh yalnızca
 Sağ kalmayı ummakta

O milyarlarcanın içinden sadece biri
 Bir Shakespeare, bir Newton, bir Donne
~~O bana şansma sahip olabilirdi~~
 Ama ola ola ben oldum o kişi

Heyhat, senden daha iyileri saf dışı bıraktın
 Onlar dışarda kalırken gemiyi sen kaptın
 Ey asi Homunkülüs, sessizce ölüp gitseydin
 Daha hayırlı olurdu hepimiz için

Aldous Huxley

Babası belli bir anda hapsirmiş olsa, Adolf Hitler doğmazdı. Keza ben de doğmazdım, zira ben de olası olmayan doğumumu İkinci Dünya Savaşına (aynı zamanda, gerçekleşen çok daha önemsiz olaylara) borçluyum. Elbette hepimiz bu argümanı sayısız nesiller boyunca geriye doğru (benim varsayımsal dinozor ve memelilerin kaderi örneğinde yaptığım gibi) ilerletebiliriz.

Bizlerin var olmasına yol açan olaylar zincirinin şansa bağlı kırılganlığını aklımızda tutarak yine de belli bir bireyin yaşamının seyrinin, hapsirik ve diğer önemsiz (veya o kadar da önemsiz olmayan) olayların Brownian salınımlarına rağmen, öngörülebilir patikalara (manyetik olarak) çekilip çekilmeyeceğini sorabiliriz (benim az önce yaptığım gibi). Ya annemin şakacı spekülasyonu gerçekten doğru olsaydı ve Eskotene Doğumevi beni gerçekten Cuthbert'lerin oğluyla karıştırsaydı ve misyoner bir ev ahalisinde büyüyen bir çocuk olsaydım? Ben de şu anda atanmış bir misyoner mi olurum? Sanırım genetikçiler cevabın hayır olduğunu söyleyecek kadar bilgi sahibidirler, muhtemelen hayır.

Ailem Afrika'da kalmış ve ben Chafyn Grove'ye değil de Eagle'de okumaya devam etmiş olsaydım ve daha sonra da Oundle yerine Marlborough'a gönderilmiş olsaydım, yine de Oxford'a girip Niko Tinbergen'le tanışır mıydım? Bu gayet olası, zira ba-

bam, onun ve ondan önceki yarım düzine Dawkins'in yolundan gidip Balliol'a girmem için son derece ısrarcı olurdu. Yol üzerindeki çatallardan diğerlerini seçmiş olsam bile patikalar birbirlerine yakınsayabilirdi. Yakınsama olasılıkları, genlerin ve eğitimin, yetişkinlerin yetenek ve yatkınlıklarına göreli katkıları gibi gerçekten de araştırılabilir konulara dayanıyor.

Varsayımsal hapsirıklar ve yakınsayan patikalarla ilgili şeyler ~~rettilmiş spekülasyonları bir kenara bırakıp, aşına olduğumuz~~ konulara dönebiliriz. Bir insan geriye dönüp o ana kadarki yaşamını incelediğinde, elde ettiklerinin veya edemediklerinin ne kadarını çocukluğuna bakarak öngörebilir? Ne kadarı, ölçülebilir niteliklere atfedilebilir? Ebeveynlerinin ilgi alanlarına ve hobilerine? Genlerine? Etkili belli bir öğretmenle tesadüfen tanışmasına veya tesadüfen yaz kampına gitmesine? İnsan yeteneklerini ve yetersizliklerini, artılarını ve eksilerini listeleyip bunları, başarı ve başarısızlıklarını anlamak için kullanabilir mi? Kastettiğim aşına konu bu ve örneğin Darwin otobiyografisinin sonunda bu ele almıştır.

Charles Darwin benim en büyük bilimsel kahramanım. Filozoflar, tüm felsefenin Eflatun'a düşülen dipnotlardan ibaret olduğunu söylemeyi severler. Samimiyetle bunun doğru olmadığını umuyorum çünkü bu felsefe hakkında iyi şeyler söylemiyorum. Tüm modern biyolojinin Darwin'e düşülen dipnotlardan ibaret olduğu ise çok daha savunulabilir ve bu biyoloji bilimine yapılmış gerçek bir iltifat olur. Her biyolog Darwin'in adımlarını takip eder ve mütevazı olmak gerekirse, hiçbirimiz onun ortaya koyduğu örneği takip etmekten daha iyisini yapamayız. Darwin, otobiyografisinin kapanış sayfalarında, sahip olduğu ve olmadığı zihinsel melekelerin geçmişe dönük bir listesini sıralamıştı. Takip edilmeye değer bir model olarak Darwin'in kendi kendini değerlendirme yöntemini kullanıp yine tevazuyla ben de aynısını yapacağım.

. . . Örneğin Huxley gibi bazı zeki insanlarda göze çarpan çok hızlı kavrama yeteneğim veya kıvrak bir zekâm yok.

En azından bu noktada Darwin’le zihinsel bir yakınlığının olduğunu öne sürebilirim; gerçi Darwin’in buradaki alçak gönüllülüğü abartılıdır.

Uzun ve tamamen soyut bir düşünce zincirini takip etme yeteneğim oldukça kısıtlıdır; dahası metafizik veya matematikte kesinlikle başarılı olamazdım.

Bir kez daha, Bevington Road günlerinde kısa bir süre boyunca, matematiksel yeteneğimin olduğuna dair gülünç derecede yersiz bir şöhrete sahip olmuş olsam (veya ona katlansam) da, benim için de durum böyle. Kendisi de matematiksel bir biyolog olan John Maynard Smith, “düzyazıyla düşünmenin” nasıl mümkün olabildiğine dair duyduğu şaşkınlığı büyüleyici bir şekilde ifade etmiştir. 1982’de *London Review of Books*’da, *Gen Bencildir* ve (profesyonel biyologlara yönelik kitabım) *Genişletilmiş Fenotip*’e dair kaleme aldığı inceleme yazısının sonunda şöyle söylemiştir:

Her iki kitabın da benim açımdan en tuhaf özelliğini en sona bıraktım çünkü öyle sanırım ki bu pek çoklarına tuhaf gelmeyecektir. Her iki kitapta da tek bir matematiksel satır yoktur ve buna rağmen kitapları takip etmekte herhangi bir zorluk yaşamadım ve görebildiğim kadarıyla bir mantık hatası da içermiyorlar. Dahası Dawkins fikirlerini önce matematiksel olarak belirleyip daha sonra düzyazıya çevirmiş de değil: belli ki Dawkins düzyazıyla düşünüyor. Gerçi burada Dawkins’in, *Gen Bencildir*’i yazarken, kişiyi net bir şekilde düşünüp tam olarak kastettiği şeyi söylemeye iten bir faaliyet olan bilgisayar programlama bağımlılığından kurtulma aşamasında olması etkili olabilir. Matematik’in entelektüel desteği olmadan genetik ve evrimin ilişkisi hakkında yazılar yazan çoğu insanın ya anlaşılmaz ya da hatalı (ve sıklıkla ikisi birden) olması talihsizliktir. Dawkins bu kurala güzel bir istisnadır.

Darwin'ın otobiyografisindeki monologlara dönersek:

Hafızam bir anlamda o kadar zayıf ki, bir tarihi veya bir şiirin dizesini birkaç günden daha uzun bir süre boyunca hatırlamayı hiç beceremedim.

Bu Darwin için pekâlâ doğru olabilir ve onu başarılı olmaktan ~~umkunsuz bir gözükme~~ ~~çalıştır~~ ~~kelimesi~~ ~~kelimesine~~ ~~hatırlama~~ yeteneğim bana bilimde fazla yardımcı olmadı fakat hayatımı zenginleştirdi ve bu yeteneği kaybetmeyi asla istemezdim. Belki şiirsel ahengin dilinden anlamanın yazı stili üzerinde bir etkisi bile vardır.

Benim alışkanlıklarım metodiktir ve mensubu olduğum iş kolunda bunun bana faydası az olmamıştır. Son olarak, ekmeğimi kendim kazanmamın gerekmemesi yüzünden büyük bir serbestliğe sahiptim. Sağlığımın kötüleşmesi bile (her ne kadar hayatımın çok sayıda yılını ortadan kaldırmış olsa da) beni toplumun ve temaşanın dikkat dağıtıcı yönlerinden korumuştur.

Benim yöntemlerim metodik olmaktan çok uzaktır ve (sağlıksızlık değilse de) bu, üretken hayatımın toplamda yıllarla ölçülebilecek kısmını ortadan kaldırmış olmalı. Aynı suçlama toplumun ve temaşanın dikkat dağıtıcı yönlerine de (ve benim özelimde bilgisayarlarla oynamaya da) getirilebilir, fakat hayat, üretmek için olduğu kadar yaşamak içindir. Benim kendi ekmeğimi kazanmam gerekti. Fakat (beyaz, erkek ve yeterince eğitilmiş olduğum için maruz kaldığım saldırıları (evet gerçekten) sevinçle görmezden gelsem bile) çocukluğumu, delikanlılığımı ve gençliğimi benden daha az talihli olanlara kıyasladığımda çalışarak kazanılmamış bir miktar ayrıcalığın var olduğunu inkâr edemem. Bu ayrıcalık için, kişinin genleri veya yüzü yüzünden özür dilemesi gerektiğinden daha fazla özür dileyemeyeceğim ama bu ayrıcalığın son derece farkındayım ve bana, bazılarının iltimaslı gelebilecek bir çocukluk bahsettikleri için ebeveynlerime minnettarım. Yedi yaşında yatılı okulun sert yönetimine gönde-

rilmenin bir lütuf olarak değerlendirilemeyeceğini düşünenler olabilir fakat burada bile ebeveynlerime minnettar olmak için sebeplerim var zira bu eğitim tarzı, bazı fedakârlıklar yapmalarını gerektirecek kadar masraflıydı.

Daha önceleri Darwin (herhangi bir standarda göre tüyler ürpertici olan) akıl yürütme yeteneğini değerlendirdiğinde tevazu gardının biraz düşmesine izin vermiştir:

Beni eleştiren bazıları “Darwin gerçekten de iyi bir gözlemci fakat onda akıl yürütme yeteneği yok” demişlerdir. Bunun doğru olabileceğini sanmıyorum zira *Türlerin Kökeni* isimli kitabım baştan sona kocaman bir argümandır ve azımsanmayacak sayıda ehil insanı ikna etmeyi başarmıştır. Bir miktar akıl yürütme yeteneği olmayan hiç kimse onu kaleme alamazdı.

Bay Darwin (hiç Sör Darwin olamadı ve bu, onurlandırma sistemimiz hakkında ne büyük bir utanç), o son cümleye “bir şeyi olduğundan az gösterme” ödülü vermeliyiz. Bay Darwin, siz gelmiş geçmiş en büyük akıl yürütücülerden ve ikna edicilerden birisiniz.

Ben çok iyi bir gözlemci değilim. Bundan gurur duymuyorum ve elimden geldiğince çabalıyorum fakat babamın ve onun babasının olmamı umduğu doğa bilimci değilim. Sabrım sınırlı ve hiçbir hayvan veya (yetiştirilişimden gelen ayrıcalığa rağmen) bitki grubu hakkında derinlemesine bir bilgim yok. Britanya’nın yaygın ötücü kuşlarının yalnızca yarım düzinesinin ötüşlerini bilirim ve gece göğündeki takımyıldızlarından veya kır çiçeği ailelerinden de bir o kadarını tanıyabilirim. Hayvanlar âlemindeki şubeler, sınıflar ve takımlar konusunda çok daha iyiyimdir ki Oxford’da hayvan bilimi okuduğum için öyle de olmalıyım zira diğer hiçbir üniversite bu konuya klasik yaklaşım konusuna böylesi bir önem vermemiştir.

Kanıtlar makul seviyede etkili bir ikna edici olduğuma işaret ediyor. Söylemeye gerek yok, ikna ettiğim konular Darwin’inkilere kıyasla çok kolay kalıyor. Tabi ilginç bir şekilde insanları, Darwin’in kendi hakikatine ikna etme işinin günümüzde

bile sonuçlanmamış olduğunu saymazsak (ve ben günümüzde Darwin'in savunusunu yapanlardan biriyim). Fakat o hikâye, kitaplarımın çoğunu kaleme aldığım hayatımın ikinci yarısına, iki yıl içinde bu cilde eşlik etmek üzere çıkması gereken cilde ait; tabi eğer hapşırığın öngörülemez bir eşdeğeri yüzünden nalları dikmezsem.

TEŞEKKÜRLER

~~Tamirleri, yarımları ve cesitli destekleri için teşekkür etmek~~
istediğini insanlar Lalla Ward Dawkins, Jean Dawkins, Sarah ve Michael Kettlewell, Marian Stamp Dawkins, John Smythies, Sally Gaminara, Hilary Redmon, Sheila Lee, Gillian Somerscales, Nicholas Jones, John Brockman, David Glynn, Ross and Christine Hildebrand, Bill Newton Dunn, R. Elisabeth Cornwell, Richard Rumary, Alan Heesom, Ian McAlpine, Michael Ottway, Howard Stringer, Anna Sander, Paula Kirby, Stephen Freer, Bart Voorzanger, Jennifer Jacquet, Lucy Wainwright, Bjorn Melander, Christer Sturmark, Greg Stikeleather, Ann-Kathrin Ehlers, Jan and Richard Gendall, Rand Russell.

İNDEKS

13 Bevington Sokağı 177

A

Addis Ababa 42

Albery, John 171

Ali 40, 62

Ardrey, Robert 263

askari 41

Attenborough, David 127

B

Baerends, Profesör G. P. 251

Balliol 20, 35, 60

Balliol Koleji 18, 104, 153

Balliol'un Maskeli Balosu 19

Barlow, George 206, 211

Bayan Walter 43

BBC teoremi 263, 283

Beeching, H. C. 19

Beerbohm, Max 19

Belfounder, Hugo 24

bencil 266

bencilik 261

Berkeley 209

Betjeman, John 131

bilişim kuramı 31

Bir Şeytan'ın Papazı 239

Blackmore, Susan 281

Bölgecilik Zorunluluğu 263

Borneo'nun Kuşları 23

Breton 26

Burma 22, 23

Burma' 49

Burma'nın Kuşları 23

Büyük Grup Seçilimi Hatası 263

C

Cain, Arthur 165

Camm, F. J. 31

Cape Town 39, 65

Caroll, Lewis 22

Cassiopeia 39

Cennetten Akan Irmak 23

Chafyn Grove 33, 98, 106

Chelmsford 32

Chilwa Gölü 55

civcivler 187

cırcırböceği 240

~~Clinton, General Sir Henry 16~~

Conradi, Peter 24

Cornish 26

Cornwall 32

Creed, Robert 167

Cullen, Mike 179, 202

Currey, John 167

D

Darwin 294

Dawkins, Albay William Gregory 89

Dawkins, Binbaşı Hereward 91

Dawkins, Clinton Edward 18

Dawkins, Clinton George Augustus 18

Dawkins, Clinton George Evelyn 19

Dawkins, Clinton John 40, 42

evlilik 39

savaştan dönüş 49

vefat 126

Dawkins, Cuthbert 16

Dawkins, Henry Colyear 16, 17, 23, 89

Dawkins Orgu 223

Dawkins, Richard

4B1 sınıfı 132

4 yaş 58

8. yaş günü 86

9. yaş günü 106

Berkeley'den ayrılık 219

Cape Town'dan İngiltere'ye yolculuk 85

doğum 43

İngiltere'ye dönüş 64

kiliseye kabul 114

Oxford'a giriş 220

sünnet 47

taciz 110

Dawkins, Sarah 86

doğum 55

Define Adası 26

denizyıldızı 166

Dennett, Daniel 281

Dikkat Eşiği Modeli 213

Doğu Afrika 26
Doğu Afrika Zırhlı Araç Alayı 49
Doktor Dolittle 76, 92, 109
Dr. Glynn 42
Dr. Livesey 26
Dürtü Eşiği modeli 213

E

Ebeveyn Yatırımı 272
Eiderha Okulu 75

F

Fenton, James 24
Fisher, Kenneth 140
Fisher, R.A. 167
Francis, Arthur 22
~~Frisch, Karl von 235~~

G

Galloway, Malcolm 99
Gen Bencildir 35, 42, 140, 256
fikirin oluşmaya başlaması 206
kapak çizimi 282
yayınlanma 282
yazmaya başlamak 261
Genişletilmiş Fenotip 293
George Barlow 201
Gökkuşağını Çözmek 140
Great Portland Sokağı 16
Güney Rodezya 75

H

Habeşistan 49
Haldane, J. B. S. 262
"Halkın Parkı" hareketi 209
Hamilton, W. D. 202
Harlow, Harry 86
hayatta kalma makinesi 264
Hindistan 23
Hindistan'ın Orman Varlığı 23
Hitchens, Christopher 21
hiyerarşik organizasyon 246
Hoppet 65, 87
Huxley, Aldous 24, 109, 291
Huxley, Elspeth 46
Hydra 141

I

İskoçya'nın İmparatoriçesi 65

J

Jinja 42
Johnson, Lyndon 209
Jowett, Benjamin 19

K

Kaplan Leydi 23
Karşılıklı Olarak Yer Değiştirebilirlik
Küme Analizi 251

~~KDF-9 198~~

Kenya 39
Kertenkele Bill 22
Kettlewell, Dick 23, 126
Kettlewell, Margaret 126
Kikuyular 46
~~Kilimanjaro 40~~
Kıdemlilerin Ortak Odası Bahis Defteri
221
Kırmızılı Yabancılar 46
Kısa Dalga Kablosuz İletişim kitabı 30
Koloniyal Hizmet 22
Kraliyet Enstitüsü 31
Kral'ın Afrika Silahları (KAS) 39

L

Ladner, Alan Wilfred "Bill" 29
Ladner, Bill 32
Ladner, Jean Mary Vyvyan 32
evlilik 39
Land, Michael 212
Las Palmas 86
Leacock, Stephen 17
Letchworth, Henry Murray 104
Likuni 67
Lilongwe 42
Little Baddow köyü 32
Lodge, David 209
Lofting, Hugh 76
Lord Baden-Powell 41
Lord Errol 41
Lord Ronald 17
Lorenz, Konrad 235, 263
Lowndes, A. G. ("Tıknaç") 34
LSD 24

M

MacRoberts, Barbara 212
Madagaskar 49

Magdalen 35
Makwapala 55
Malawi 22, 35
Marconi, Guglielmo 29
Markov Zinciri 246
Marlborough Koleji 34
Marshall, John 254
Mbagathi 43
McClean'ler 42
McFarland, David 245

Medawar, Peter 190

Mem 280
meskalin 24
Morris, Desmond 177, 184, 201, 282
Mors alfabeti 29, 104
Mpupu Dağı 55
Mullion 32
Mullion Koyu 29
Murdoch, Iris 24
Mussolini 39

N

Nairobi 41
Nepal 23
New Stanley Oteli 45
Nichols, David 167
Noakes, David 212
Norfolk Oteli 41
Nyalasand 39
Nyasaland 22, 35, 39
Nyeri 41

O

O'Hanlon, Redmond 24
ortakyaşar temizlik ilişkisi 42
Oundle 116, 131
Over Norton 89, 125
Oxford 18
özgeci 266
özgeci davranış 140
özgecilik 261

P

Parfit, Derek 110
PDP-8 223, 240
Poldhu 29
Popper, Karl 190
Presley, Elvis 139

R

Roma 39
Roma Katoliği 24
Russell, Bertrand 59

S

Saldırganlık Üzerine 263
Sanderson 140
Sarawak 23

Seyhan 32

Shannon, Claude 31
Sierra Leone Alayı 49
sıtma 42
Smith, John Maynard 262, 275
Smythies, Arthur 23, 24, 34
Smythies, Bertram ("Billv") 23
Smythies, Papaz William 24
Smythies, Yorick 24
Somali 49
sosyal böcekler 203
Sosyal Sözleşme 263
Spooner, W. A. 22
St. Anne Okulu 88
St. John Koleji 23
STRIDUL-8 240
SysGen 236

T

Tanrı Yanılgısı 99
Taylor, Bert Leston 250
Tess of the D'Urbervilles 17
The Hound of the Baskervilles 17
Thomas, Ioan 140
Thompson, Profesör Silvanus 31
Tinbergen, Niko 163, 177, 201, 214, 235, 280
toplumsal sözleşme 261
Tren Odası 115
Trinidad 35
Tropik Ziraat İmparatorluk Koleji 35
Turner, F. Newman 124

U

Uganda 22, 42
Umtali 85
Under the Net 24

V

Vumba Dağları 75

W

Water Hall 32
Wearne, Connie 26
Wearne, Dr. Walter, 29
Williams, George C. 266
Wiltshire 34
Wooderson, Sydney 112
Wychwood Kız Okulu 93

Y

Yeni Kolej 111, 157
Yeryüzündeki En Büyük Gösteri 167
Young, J. Z. 34
yüzey gölgelemesi 185

Z

Zimbabwe 75
Zomba hastanesi 55

RESİM KAYNAKLARI

Burada anılmayanlar dışındaki bütün resimler Dawkins Aile Albümünden geliyor (Sarah Kettlewell'e teşekkür ederiz.) Telif hakkı sahiplerini bulmak için bütün gerekenler yapıldı fakat size ait bir resmin kullanıldığını düşünüyorsanız lütfen yarıncıyla görüşün.

Metindeki resimler: p. 181: Cerura vinula: photo courtesy N. Tinbergen.
Çizim bölümleri: Bölüm 1: St Mary's Church, Chipping Norton: photo courtesy Nicholas Kettlewell. Clinton Edward Dawkins (1880), Clinton George Evelyn Dawkins (1902), Clinton John Dawkins (1934), Arthur Francis 'Bill' Dawkins (1935/6): photos courtesy Balliol College, Oxford. Bölüm 2: Emperor Swallowtail (*Papilio ophidicephalus*): © Ingo Arendt/Minden Pictures/Corbis. Bölüm 3: The Great Hall, Oundle School, Northamptonshire: © Graham Oliver/Alamy; Ioan Thomas, 1968: Oundle School Archive. Niko Tinbergen painting hens' eggs to resemble gulls' eggs, c.1964: Time & Life Pictures/Getty Images; Mike Cullen, 1979: Monash University Archives, photo Hervé Alleaume; the Surrey Puma hunt: photo courtesy Virginia Hopkinson; People's Park demonstrators and the National Guard, Berkeley, 19 May 1969: © Bettmann/Corbis; punting in Oxford: photo courtesy Lary Shaffer; Peter Medawar at University College, 26 November 1960: Getty Images. RD and Ted Burk, November 1976: Time & Life Pictures/Getty Images; Danny Lehman and Niko Tinbergen: photo courtesy Professor Colin Beer; Niko Tinbergen filming: courtesy Lary Shaffer. William D. Hamilton and Robert Trivers, Harvard, 1978: photo courtesy Sarah B. Hrdy; Michael Rodgers: photo courtesy Nigel Parry; RD and George C. Williams: photo by Rae Silver courtesy John Brockman; John Maynard Smith: Corbin O'Grady Studio/Science Photo Library; The Selfish Gene: courtesy Keith Cullen.



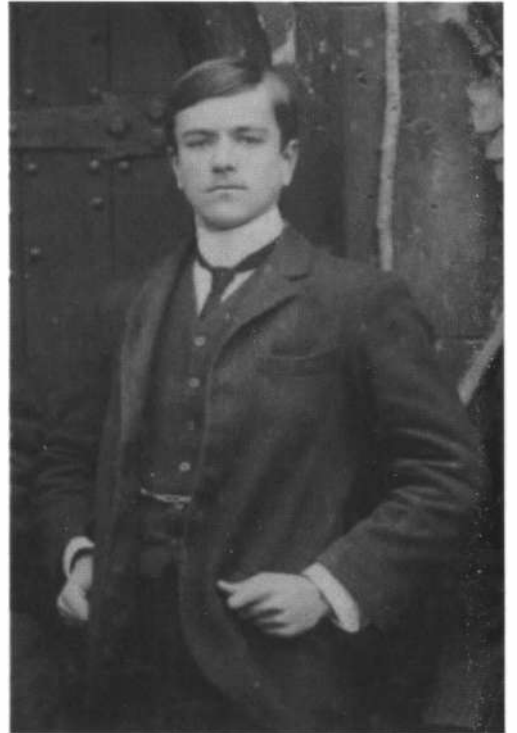
Büyük büyük büyük büyük büyük büyük büyükbabam Henry Dawkins, Aziz Mary Kilişinde bir aile mozolesi (aşağıda) yaptırdığı tarih olan on sekizinci yüzyılın başlarından bu yana Dawkins ailesi Chipping Norton şehrinde yerleşik. Bu mozoleye "kendim ve ailem için" yazdırmıştı. Ailemizin Over Norton'daki evde 1958 civarında çektiirdiği bu resmin arka planını Brompton'un 1774'te yaptığı, Henry'nin ailesinin portresi kaplıyor. Sağ ortada pembe kravatlı büyükbabam Dawkins, onun sağında üvey kızı Diana, solunda karısı Enid, büyükbabamın önünde kız kardeşim Sarah, büyükbabamın arkasında Bill amcam, onun sağında ben solunda Colyear amcam var. Babam en arka solda, annem Enid'in yanında ve onun da solunda Colyear'ın eşi Barbara var.



Büyükbabam Clinton G. E. Dawkins
öne eğilmiş Balliol için kürek çekmeye
hazırlanırken kolej kürek yarışını izleyenler
arasında Zuleika Dobson da var mıdır?



Büyükbabamın (*sağda*) üniversite
eğitiminin masraflarına amcası
(sonradan Sör olan) Clinton Edward
Dawkins (*üstte*) yardımcı olmuştu
ve bu amcasının özgür düşünceliliği
Balliol Şiirlerinde övülmüştü.



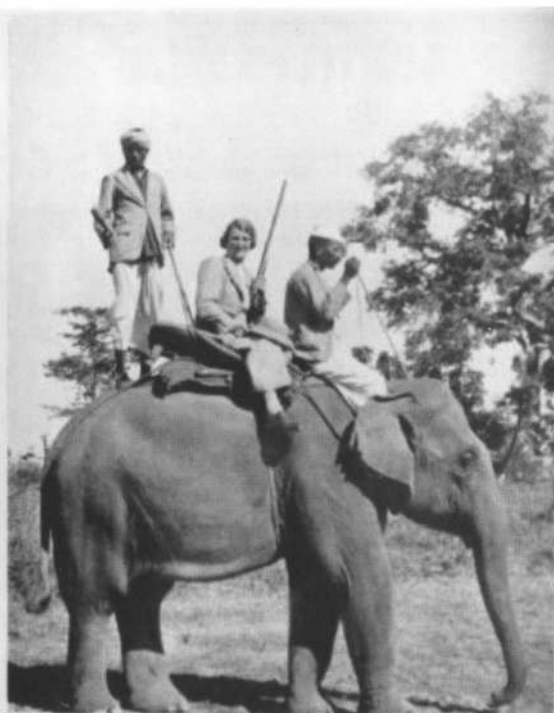


Babam (yukarıda) ve Rugby oyuncusu kardeşi Bill (sağda) Burma ormanlarında kırsal bir çocukluk geçirdikten sonra babalarını ve birçok diğer Dawkins'i takip ederek Balliol'a gittiler.



Yukarıda: Devon bölgesindeki Dolton kasabasındaki Smythies ailesi. Üstte: babamın annesi Enid, kitabı ve köpeğiyle birlikte (güzel şapkalı) annesinin yanında oturuyor, yanlarında erkek kardeşi Evelyn (tenis raketini tutan) ve babası (panama şapkalı) var ve iki tane de tanıyamadığım misafir var. *Altta:* 1923 yılı civarı Smythies kuzenler (yerde oturuyorlar). Sağdan sola, Bill, Yorick, John ve Yorick'in kız kardeşi Belinda. Colyear annesinin kucağında.

Sağdaki sayfada: Evelyn Smythies'in karısı Olive, kaplanları vurma şeklindeki nahoş hobisi yüzünden "Kaplan Leydi" olarak biliniyordu. Babamın birinci dereceden kuzeni olan oğlu Bertram Smythies, kendine doğal dünyada daha az yıkıcı ve daha fazla edebi bir ilgi alanı edindi.



THE AUTHOR ON AN ELEPHANT



BERNARD WOODHILL

THE BIRDS OF BORNEO

BY
BERTRAM E. SMYTHIES
R.A., F.R.S.

Formerly Senior Naturalist, Sarawak

With special chapters by: SIR HENRI MOORE, F.R.S., on the
Mammals and Reptiles of Sarawak; SIR R. S. SODERSTRÖM, F.R.S., on the
Birds of Sarawak; and SIR J. H. B. S. SODERSTRÖM, F.R.S., on the
Birds of Sarawak.

First published in 1905 by
LONGMANS, GREEN & CO., LTD.

and
reprinted by the author in 1927 by
LONGMANS, GREEN & CO., LTD., London, W.C.2.

OLIVER AND BOND

PRINTED BY THE AUTHOR, 1905
LONDON: BY OLIVER AND BOND, N.1

140

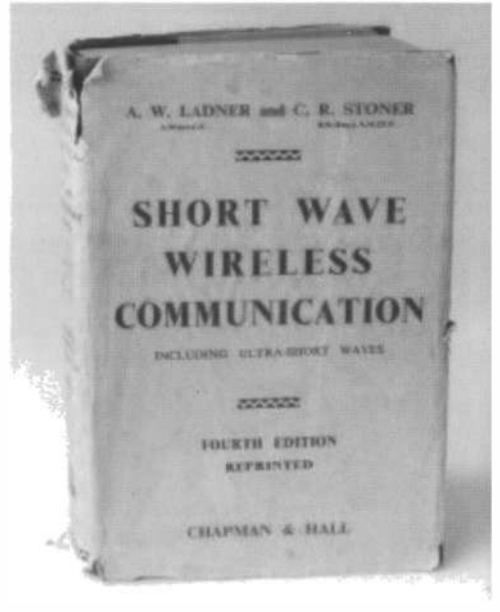




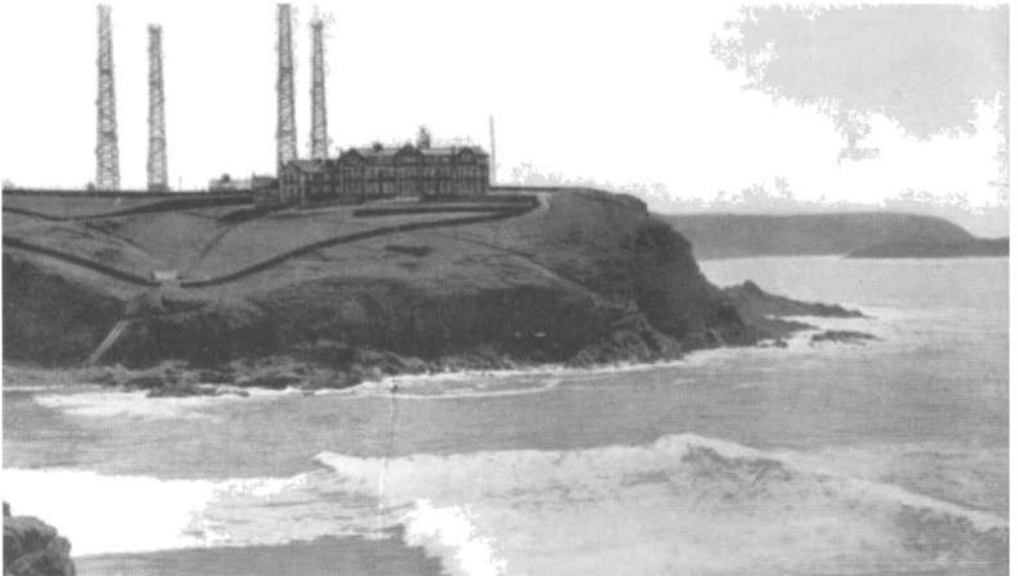
Soldaki sayfa: Annemin babası “Bill” Ladner (yukarıdaki resimde oturanlar arasında en üst soldan üçüncü), Birinci Dünya Savaşı sırasında bir telsiz istasyonu inşa edilmesine yardım etmek üzere Seylan’a gönderilen denizci subaylar grubu içerisindeydi. Resimdeki köpek telsiz istasyonunun maskotu olan köpek miydi? Büyükkannem Connie’nin okşadığı köpek o köpekmiş gibi görünüyor. Annem Jean (*alt sağda*) üç yaşındayken aile İngiltere’ye geri döndü.

Essex’de yaşadılar (*sağda*: annem kollarını küçük bir arkadaşına dola-mış) ve yazlarını Cornwall’daki Mullion kasabasında geçirdiler: buradaki sahilde teyzem Diana annesinin ve ablasının elini tutuyor (*solda*).





Yukarıda Marconi'de çalışan bir telsiz mühendisi ve kısa dalga radyo iletişimi hakkında bir ders kitabının yazarı olan büyükbaba Ladner, Arap kraliyet üyelerine bazı cihazları tanıtıyor. Anneannem ile ilk olarak Poldhu telsiz istasyonunda çalışırken Cornwall'de karşılaşmış. İstasyonda cihazların yalıtılmış plakaları olarak kullanılan bazı kalın kayağantaşlar, sonradan Mullion Cove bitişiğindeki aile evimizde yer döşemesi olarak kullanılmıştı.





Büyükannem Enid, köpeği Susan ile (*solda*) ebeveynlerimin ilk tanıştıkları Hoppet bahçesinde. Savaş arifesinde Water Hall'da evlendiler (*üstte*), ve annemin kız kardeşi Diana aynı yerde (*altta*).





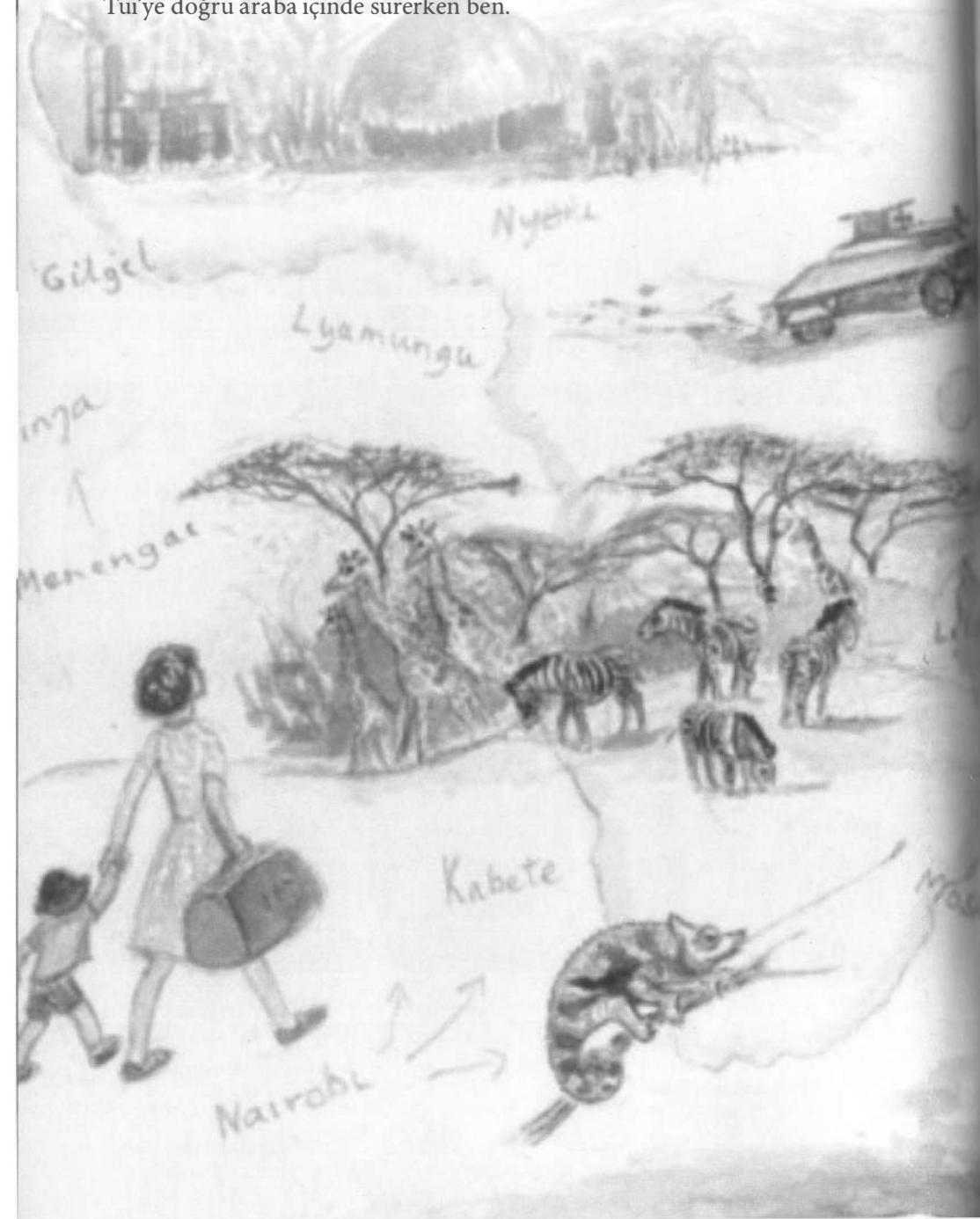
Annem Afrika'ya, kısa mesafeler kat ederek inip kalkan deniz uçağı *Cassiopeia* ile ulaştı (üstte). Oraya ulaştığında babamın göreve çağrıldığını gördü, ona Kenya yolculuğunda Lucky Lockett isimli steysin arabayla (yasa dışı olarak) eşlik etti, geçici bir köprüden araba geçerken annem nehirde yüzünü yıkıyor, ve aşağıda yaptıkları birçok kamptan birinde kahvaltı zamanı.





Babamın eğitim yerlerinden birisi tesadüf eseri Baden-Powell'in cenazesinin kaldırıldığı yerdeydi ve o da eski bir kâşif olduğundan tabu taşıyıcı olarak davet edilmişti. KAS üniforması içinde çok havalı olduğunu düşünüyorum, kısa süre sonra öldürülecek olan Lord Erroll'un yanında yürüyor.

Annem aile hayatındaki önemli olayları göstermek için büyük resimler çizme alışkanlığı edinmişti. Burada gösterilen, "Geçtiğimiz Yollar" isimli bir resminden küçük bir parça; bu resmi ellinci evlilik yıldönümü için yapmıştı. Genel Afrika manzaralarının yanında, babamın Somali topraklarındaki zırhlı arabası, annemin elimden tutarak benimle yaptığı yolculuk, kumlu Nyasa Gölü kumsalı, evcil hayvanım bukalemun Hookariah, evcil lemurumuz Percy, ve Makwapala'daki evimizin önünde kız kardeşim Sarah'ı daksund köpeğimiz Tui'ye doğru araba içinde sürerken ben.





Üstte: Açıkça görünür bir şekilde küçük yaştan itibaren babama saygıyla bakıyorum, ve Klimanjaru dağının aşağısındaki bayırlarda yürürken ona eşlik ediyorum. *Altta:* Bebek arabamı itme konusunda inatçı bir şekilde yardım etme çabama Baraza kibar bir şekilde katlanıyor. *Yanda:* Daha sonra Nyasaland'daki Makwapala'ya gittik (*aşağıda*), annemin bahçede verdiği dikiş kursu sırasında sıkılmış gözükken daha büyümüş ben. 1946 yılında kısa süreli bir ayrılış, İngiltere'deki büyük ebeveynlerimle kaldık. Bu sırada amcam Bill ve teyzem Diana (orta sırada solda, ebeveynlerimin yanında) Mullion'da evlendiler ve bütün aile Kynance Cove'de piknik yaparken.





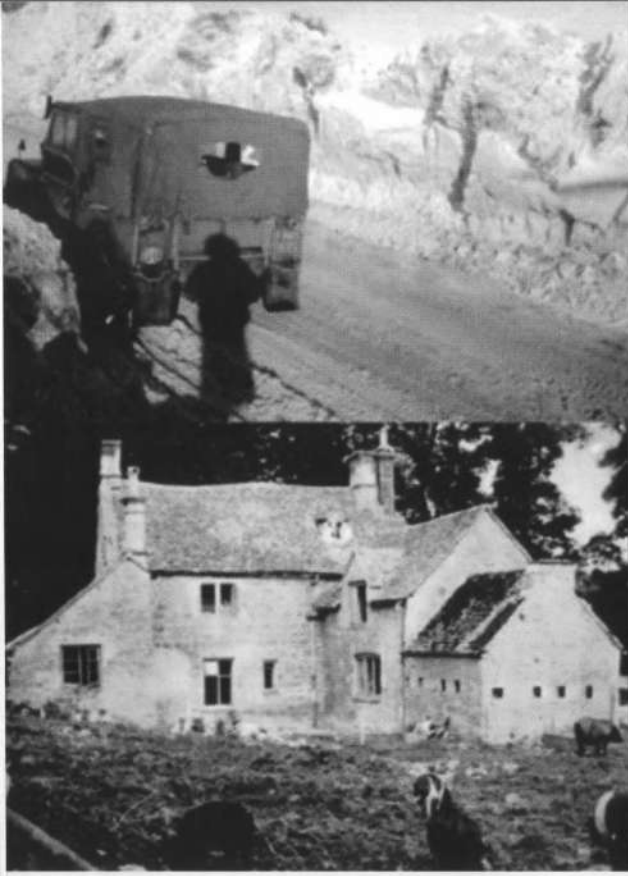


Nyasaland'a döndüğümüzde Lilongwe'ye yerleştik, burada ebeveynlerim ilk arabamız olan Creeping Jenny'i aldılar. Güney Rodezya'daki Kartal Okulu'na yatılı olarak gönderildim. Buradaki resimde Tank (müdür) Choppers ile (baş-hemşire) ortadalar, ve müdürün sağında Dick (bir başka öğretmen) var. Ben aynı sırada, soldan üçüncü olan çok küçük çocuğum, ve yine küçük olan David Glynn diğer taraftan üçüncü ve yanında Wattie var ve onun yanında da Paul var. David ve ben büyüleyici kırlangıçkuyruklu kelebekler topladık ve o bunları gizemli bir şekilde "Noel Baba" olarak adlandırıyordu.



Ailemle olan bu resmim bir akraba düğününde çekilmiş (kız kardeşim Sarah nedimeydi ve bu yüzden o sırada yanımızda değildi, ancak resim maalesef bir Chafyn Grove öğrencisi olduğum için taktığım şapkanın parlak kırmızı rengini göstermiyor. Oundle'daki ilk dönemimde fotoğraf makinesine gülümsediğim kadar mutlu olduğumu düşünmüyorum. Bu okul hakkında en iyi şeylerden birisi Ioan Thomas'tı ve bu resimde bize canlı dünya için merak tutkusu aşılarken yakalanmış.





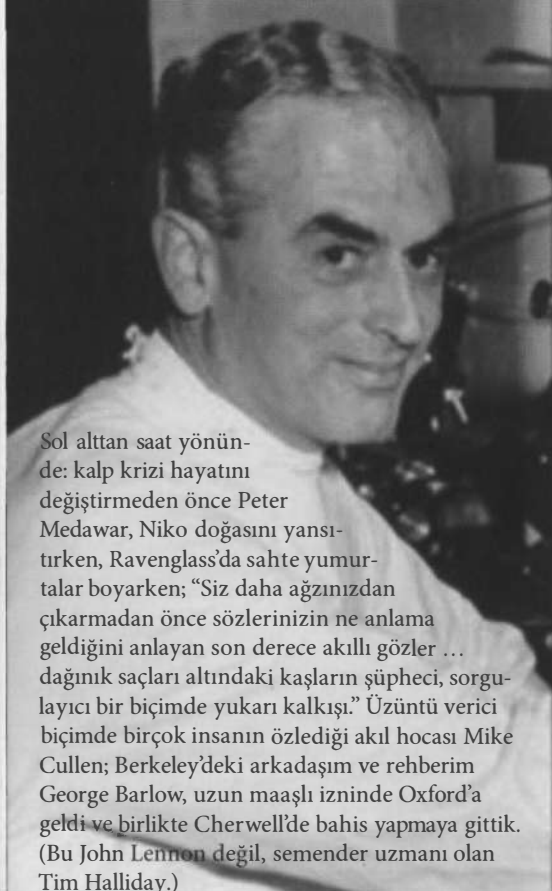
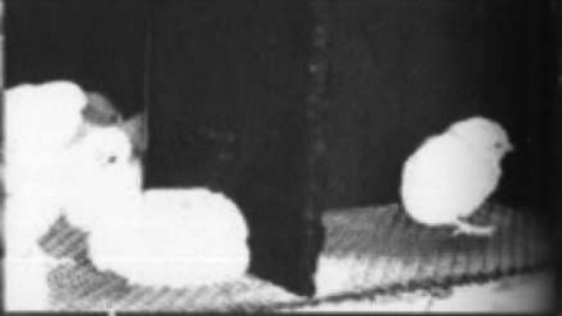
Over Norton'da hayat: zorlu kırsalda kaza yaptığımız
hırpalanmış Land Rover; zorlu bir arazideki evimiz
(1951); kaşif babamın kendi ürettiği ve patentini
aldığı pastörizasyon makinesi yanında çektiği
resim; küçük gri Fergie ile saman üretmek.





Yaz tatillerinde saman balyaladım. *Altta:* Babamın adımlarını takip ederek bir aile yadigârını taşıyorum.





Sol alttan saat yönünde: kalp krizi hayatını değiştirmeden önce Peter Medawar, Niko doğasını yansıtırken, Ravensglass'da sahte yumurtalar boyarken; "Siz daha ağzınızdan çıkarmadan önce sözlerinizin ne anlama geldiğini anlayan son derece akıllı gözler ... dağınık saçları altındaki kaşların şüpheci, sorgulayıcı bir biçimde yukarı kalkışı." Üzüntü verici biçimde birçok insanın özlediği akıl hocası Mike Cullen; Berkeley'deki arkadaşım ve rehberim George Barlow, uzun maaşlı izninde Oxford'a geldi ve birlikte Cherwell'de bahis yapmaya gittik. (Bu John Lennon değil, semender uzmanı olan Tim Halliday.)



Yukarıda: Surrey pumasını avlarken; cesur kaşif vahşi canavarları bulmak için arazide koşturuyor. *Altta:* Vahşi canavarlar mı korkmuş çocuklar mı? Kaliforniya Ulusal Muhafızları Berkeley'deki Barış Çocukları ile karşı karşıya.

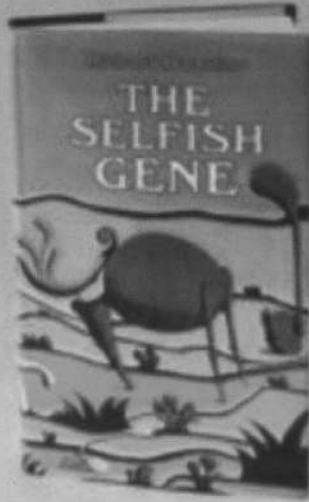






(Soldaki sayfa) yukarıda: Cırcırböceği yorumlaması: Ted Burk ve ben, davranış mikrofon ve Dawkins orgu ile kaydediyoruz. Ortada: Hayvan Davranışı Araştırma Grubu Bevington Sokağından ayrıldıktan sonra. Marian en sol tarafta. Ben merkezin hafifçe sağındayım. Aşağıda: 13 Bevington Sokağında bende bağımlılık yaratan bilgisayara benzeyen bir PDP-8 bilgisayarı. (Bu sayfa) yukarıda: Danny Lehrman (ayakta) ve Niko Tinbergen (sağda) ihtilaflarını çözümlüyorlar. Altta: Niko tekrar kendi doğasında: çekimi bitirmeden sigarasının külü yere düşecek mi? En altta: Profesör Pringle ve meslektaşları (soldan sağa) E. B. Ford, Niko Tinbergen, William Holmes, Peter Brunet, David Nichols.





Derin düşünce. Yukarıda, Bill Hamilton ve Robert Trivers, Bill'in Harvard'da ziyareti sırasında bir problemle güreşirken; orta sol: sonsuz biçimde insanı canlandıran John Maynard Smith sevgili bahçesinde. Orta sağ: orijinal Desmond Morris kapağıyla *Gen Bencildir* kitabı. Alt sol: uzun ve düşünceli Lincolnvari George Williams ile ben. Alt sağ: "Bu kitaba sahip olmalıyım!" diyen Michael Rodgers, bilim yayıncısı.



2006'DA TANRI YANILGISI'NIN
BASILMASIYLA RICHARD DAWKINS
İSMİ, ACIMASIZ ŞÜPHECİLİĞİN ve
"MUHTEŞEM, ATEŞLİ, NET ve İNCİTİCİ"
MÜNAZARALARIN SİMGESİ HALİNE
GELDİ (SAN FRANCISCO CHRONICLE).
DAWKINS'İN BU İLK BİYOGRAFİSİ
DAHA KİŞİSEL BİR BAKIŞ AÇISI
SUNUYOR.

Dawkins'in ilk kitabı olan *Gen Bencildir*, evrime gen merkezli bir bakış açısı sunmasıyla biyoloji alanında şiddetli bir değişime neden oldu. Dawkins ayrıca, kültürel evrimin bir birimi olan ve çağdaş kültürde kendisi de kalıcı bir yer edinen "mem" kavramını da bu kitapta ortaya attı.

Richard Dawkins, *Merak Tutkusu*'nda yaşamının ilk dönemlerine, Oxford'dayken yaşadığı entelektüel uyanışa ve *Gen Bencildir*'in yazımına giden yola dair eşsiz izlenimlerini paylaşıyor. Kolonyal Afrika'daki mutlu çocukluğuna dair, renkli kişiliklere sahip atalarının, etkileyici ebeveynlerinin ve garipliklerle dolu 2. Dünya Savaşı sonrası kolonyal yaşamın hikayeleriyle bezenmiş canlı bir resim çiziyor. Bir Elvis kaydıyla yaşadığı neredeyse dindar bir karşılaşmaya rağmen, Dawkins şüpheli kariyerine yatılı okuldayken şapelde dua etmek için diz çökmeyi reddederek başladı. İlk ve orta okul boyunca bazı ilham verici anlar olsa da, entelektüel merakı ancak Oxford'da gittiğinde tam olarak yükselise geçecekti.

1959'da geldiği Oxford'da, öğrenciler Bach veya Modern Jaz Dörtlüleri için "Elvis'i geride bırakırken", Dawkins hayvan bilimi çalışmaya başladı ve üniversitenin en efsanevi akıl hocalarından bazılarıyla ve üniversitenin ders sistemiyle tanıştı. Dawkins uyanışını, genç insanları, onları titiz sorular sormaya ve ders kitaplarına dayalı sınavlar yerine kütüphane karıştırıp son gelişmelerin peşinde koşmaya teşvik ederek araştırmacı olmaya davet eden bu eşsiz eğitim sistemine borçlu olduğunu belirtiyor. Akademisyenlik kariyeri, 1973'te Britanya'daki ciddi bir grev esnasında gerçekleşen elektrik kesintileri nedeniyle bilgisayar-temelli araştırmalarını durdurmak zorunda kalması sonucu beklenmedik şekilde değişti. Doğal seçilimin o zamanlar yaygın olarak kabul gören yanlış "grup seçilimi" algısından duyduğu rahatsızlık ve William Hamilton, Robert Trivers ve John Maynard Smith gibi isimlerden aldığı ilhamla, esprili bir şekilde "en çok satan kitabım" olarak tanımladığı kitabı yazmaya başladı. Bu kitap elbette "*Gen Bencildir*"di.

Bu kitap, bir evrimsel biyolog ve dünyaca ünlü bir ateistin çocukluğuna, entelektüel gelişimine ve sıklıkla 20. yüzyılın en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen kitabını nasıl yazmaya başladığına dair samimi bir biyografidir.

MERAK TUTKUSU İÇİN ÖVGÜLER

"Richard Dawkins benim kahramanlarımdan biri. Bu nedenle, nasıl böyle bir insan ve düşünür haline geldiğini okuyabilmek benim için özellikle keyif vericiydi. Dawkins'in yaşamının o belirsiz ilk zamanların ardından, sağlam ve bilimsel ilkelerden hiç ödün vermeyen bir yaşama dönüşmesinin hikayesi müthiş bir okuma deneyimi sunuyor; kendisinin harikulade bir yazar olması da cabası. Kimi insanlar Superman'ın doğuş hikayesinden ilham alırlar, kimisi Batman'inkinden...kimisi de İsa'ninkinden. Ama bana ilham veren, Richard Dawkins'inki..."

- **BILL MAHER**, *Real Time with Bill Maher*'in sunucusu
ve *The New New Rules* isimli kitabın yazarı

"Richard Dawkins'in anıları, tıpkı yazarın kendisi gibi, dürüst, akıl dolu, zaman zaman saf, her zaman rasyonel ve son derece insancıl."

- **MATT RIDLEY**, *The Rational Optimist*
ve *The Red Queen* kitaplarının yazarı

"Zamanımızın en büyük zihinlerinin birçoğuyla tanışmak benim için büyük şans, ama kitaplarıyla iletişimimizi ve kültürümüzü şekillendiren Richard Dawkins, fikirleri ve retorikleriyle hepsinin üzerinde. *Merak Tutkusu* kitabında Dawkins, eleştirel çözümlemelerini kendisine yönelterek, zihninin nasıl çalıştığını, hangi kişisel olay ve kültürel etkenlerin düşünce biçimini şekillendirdiğini açığa çıkarıyor. Bilimsel otobiyografi literatüründe bir klasik olmaya aday."

- **MICHAEL SHERMER**, *Skeptical* dergisinin yayıncısı,
Scientific American dergisinde aylık köşe yazarı,
ve *The Believing Brain* ile *Why Darwin Matters* kitaplarının yazarı

"Şüphecilik ve ateizm, vahiy yoluyla veya otorite eliyle gelmez. Bizim kültürümüzde bu, yavaş ve düşünce gücü gerektiren bir süreçtir. Başlangıçta Dawkins vardı, birçoğumuz için bilgi ve ilham ile süreci yürüten oydu. Günümüz şüpheci/ateist hareketinin başlangıcında Dawkins vardı ve bu konuda korkunç derecede iyiydi. *Merak Tutkusu* bize bu başlangıcı gösteriyor."

- **PENN JILLETTE**, *God, No!*
ve *Every Day Is an Atheist Holiday* kitaplarının yazarı

"Bu akıcı, esprili ve öğretici kitap gerçek Richard Dawkins'i açığa çıkarıyor. Harika bir okuma deneyimi."

- **A. C. GRAYLING**, Londra New College of the Humanities yöneticisi,
The God Argument: The Case Against Religion and for Humanism
ve *The Good Book: A Humanist Bible* kitaplarının yazarı

"Richard Dawkins, halk için yazan en dilbaz bilim insanlarından biri. Çalışmaları sayısız insanın yaşamını değiştirdi, zihinlerini hem bilimin güzelliğine ve harikalarına hem de mitlerin ve batıl inançların ahmaklığına açtı. Ancak çok az insan Dawkins'i insan olarak tanır. Yabancı bir ülkede oldukça ayrıcalıklı bir ailede doğup, herhangi bir üst sınıf İngiliz genci kadar geleneksel bir eğitim alan böyle bir insan, nasıl oldu da dünyanın en tanınmış bilim insanlarından ve aynı zamanda (en azından pek çok inanan için) en sevilmeyen isimlerinden biri oldu? Bu kitap, hem kendisi hem de dünyanın geri kalanı için bilime aşık olacak kadar şanslı bu etkileyici adamın açık yüreklilik ve akıcılıkla, samimiyet ve esprile anlatılmış etkileyici bir hikayesi. Bu gerçekten eğlendirici ve aydınlatıcı kitabı, Dawkins'i insan olarak ve bilimin günümüz dünyasında ait olduğu yeri daha iyi anlamak isteyen herkese tavsiye ederim."

- **LAWRENCE KRAUSS**, Arizona State Üniversitesi'nde profesör
ve aralarında *The Physics of Star Trek* ile *A Universe from Nothing*
isimli kitapların da olduğu dokuz kitabın yazarı

Çeviren
İstem FER
Uyar POLAT



www.kuzeyyayinlari.com
kitap@kuzeyyayinlari.com
facebook/kuzeyyayinlari
twitter/kuzeyyayinlari

